

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΔΕΙΚΤΩΝ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ

ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΠΕΡΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΕΠ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ

Η Ελληνική Οικονομία μέσα από την παρουσίαση εναλλακτικών δεικτών αποτίμησης της κοινωνικό- οικονομικής ευημερίας

Μια προσέγγιση πέρα από το ΑΕΠ

Συγγραφική ομάδα:

Παναγιώτης Καλημέρης
Γιώργος Μαρούλης
Χρήστος Τσιριμώκος

ΜΑΪΟΣ 2023

Καλημέρης Π., Μαρούλης Γ., Τσιριμόκος Χ., *Η Ελληνική Οικονομία μέσα από την παρουσίαση εναλλακτικών δεικτών αποτίμησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Μια προσέγγιση πέρα από το ΑΕΠ*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, 2023

Οι συγγραφείς θέλουν να ευχαριστήσουν προσωπικά την Ελένη Γκρίνγκουδ και τον Θόδωρο Παρασκευόπουλο για την αμέριστη υποστήριξη σε όλα τα στάδια εκπόνησης της παρούσας έκθεσης, για τις γόνιμες συμβουλές και την δημιουργική κριτική ματιά που προσέφεραν. Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ στο Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς και τους ανθρώπους του, που μας εμπιστεύτηκαν σε αυτό το απαιτητικό εγχείρημα.

Περιεχόμενα

Πίνακας επεξήγησης συντμήσεων και αρκτικόλεξων.....	1
Σύνοψη.....	3
Abstract.....	5
1. Εισαγωγή.....	7
1.1 Το ΑΕγχΠ και το κατά κεφαλήν εισόδημα, ως κυρίαρχο δείκτης μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Μια ιστορική ανασκόπηση.....	7
1.2 Η διάκριση ανάμεσα στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν και το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και η εξίσωση υπολογισμού τους	8
1.3 Μια βιβλιογραφική κριτική προσέγγιση του κινήματος «πέρα από το ΑΕΠ» (beyond GDP movement).....	9
2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση των σημαντικότερων εναλλακτικών δεικτών μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας και επιλογή των κατάλληλων για την παρούσα έκθεση.	15
2.1 Βιβλιογραφική ανασκόπηση και ομαδοποίηση των εναλλακτικών δεικτών ανά κατηγορίες.....	15
2.2 Επιλογή δεικτών κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας	19
2.2.1 Human Development Index (HDI) - Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης.....	20
2.2.2 Quality of Life Index (QLI) - Δείκτης Ποιότητας Ζωής	23
2.2.3 Ecological Footprint - Οικολογικό Αποτύπωμα.....	24
2.2.4 Happy Planet Index (HPI) - Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη	25
2.2.5 Adjusted Net Savings - Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις.....	26
2.2.6 Δείκτης Άνισης Κατανομής Εισοδήματος (Gini Coefficient).....	26
2.2.7 Legatum Prosperity Index (LPI) - Δείκτης ευημερίας Legatum (LPI).....	27
2.2.8 Inclusive Wealth Index – Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου.....	27
2.2.9 Sustainable Development Goals (SDGs) - Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης	29
3. Η Ελληνική Οικονομία μέσα από το πρίσμα των επιλεγμένων εναλλακτικών δεικτών.....	31
3.1 Human Development Index (HDI) - Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης	31
3.1.1 Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) – Προσαρμοσμένος Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης με βάση την ανισότητα	34
3.1.2 Gender Development Index (GDI) - Δείκτης Έμφυλης Ανάπτυξης	38
3.1.3 Gender Inequality Index (GII) - Δείκτης Ανισότητας Φύλου	40
3.1.4 Planetary pressures-adjusted Human Development Index (PHDI) - Προσαρμοσμένος στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης.....	45
3.2 Quality of Life Index (QLI) - Δείκτης Ποιότητας Ζωής	47
3.3 Ecological Footprint (EF) - Οικολογικό Αποτύπωμα.....	48
3.4 Happy Planet Index (HPI) – Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη.....	50
3.5 Adjusted Net Savings (ANS) - Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις	52
3.6 Gini Coefficient - Δείκτης Άνισης Κατανομής Εισοδήματος.....	53
3.7 Legatum Prosperity Index (LPI) - Δείκτης Κληροδοτούμενης Ευημερίας.....	54
3.8 Inclusive Wealth Index (IWI) - Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου.....	56
3.9 Δεκαεπτά Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης – Μια σύνοψη για την Ελλάδα.....	58
3.9.1 Μηδενική Φτώχεια	60
3.9.2 Μηδενική Πείνα	61
3.9.3 Καλή Υγεία & Ευημερία	62
3.9.4 Ποιοτική Εκπαίδευση.....	63
3.9.5 Ισότητα των Φύλων	63
3.9.6 Καθαρό Νερό & Αποχέτευση	64
3.9.7 Φθηνή & Καθαρή Ενέργεια.....	65
3.9.8 Αξιοπρεπής Εργασία & Οικονομική Ανάπτυξη	65
3.9.9 Βιομηχανία, Καινοτομία & Υποδομές	66
3.9.10. Λιγότερες Ανισότητες	67
3.9.11. Βιώσιμες Πόλεις & Κοινότητες.....	67

3.9.12. Υπεύθυνη Κατανάλωση & Παραγωγή.....	69
3.9.13. Δράση για το Κλίμα.....	69
3.9.14 Ζωή στο Νερό.....	70
3.9.15. Ζωή στη Στεριά.....	71
3.9.16 Ειρήνη, Δικαιοσύνη & Ισχυροί Θεσμοί.....	71
3.9.17 Συνεργασία για τους Στόχους.....	73
4. Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	75
4.1 Εισαγωγή.....	75
4.2 Το Κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας – Τα σημαντικότερα σημεία καμπής.....	78
4.3 Εναλλακτικοί Δείκτες και κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας - Συγκλίσεις και Αποκλίσεις: Σύγκριση Συμπερασμάτων.....	78
4.4 Επίλογος.....	99
5. Παραρτήματα Έκθεσης.....	103
5.1 Δείκτες ευημερίας που αποκλείστηκαν από την κύρια μελέτη.....	103
5.1.1 Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) - Δείκτης Βιώσιμης Οικονομικής Ευημερίας.....	103
5.1.2 Genuine Progress Indicator (GPI) - Δείκτης Γνήσιας Προόδου.....	104
5.1.3 Index of Economic Well-Being (IEWB) - Δείκτης Οικονομικής Ευημερίας.....	105
5.1.4 Social Health Index (SHI) - Δείκτης Κοινωνικής Υγείας.....	105
5.1.5 Fragile States Index (FSI) - Ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών.....	105
5.1.6 Social Progress Index (SPI) - Δείκτης Κοινωνικής Προόδου.....	106
5.1.7 World Happiness Report - Παγκόσμια Έκθεση για την Ευτυχία.....	107
5.1.8 Life Satisfaction - Ικανοποίηση για τη Ζωή.....	109
5.1.9 Better life Index (BLI) - Δείκτης Καλύτερης Ζωής.....	109
5.1.10 Sustainable Society Index (SSI) - Δείκτης Βιώσιμης Κοινωνίας.....	110
5.1.11 Environmental Performance Index (EPI) - Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης.....	111
5.2. Άλλες οπτικές: Οικονομικές απώλειες που σχετίζονται με το κλίμα- Climate related economic losses.....	114
6. Επιστημονική βιβλιογραφία – λοιπές πηγές της έκθεσης.....	115
6.1 Βιβλιογραφία.....	115
6.2 Ηλεκτρονικές Πηγές Δεδομένων (weblinks).....	120
Βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων.....	121

Περιεχόμενα Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), 1990-2021.....	31
Διάγραμμα 2: Διαχρονική εξέλιξη των επί μέρους δεικτών HDI: Προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση, 1990-2021.....	32
Διάγραμμα 3: Διαχρονική εξέλιξη των επί μέρους δεικτών του HDI: Αναμενόμενα έτη σχολικής εκπαίδευσης, 1990-2021.....	33
Διάγραμμα 4: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών HDI: Μέσος όρος ετών σχολικής εκπαίδευσης, 1990-2021.....	33
Διάγραμμα 5: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών HDI: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2017 PPP\$), 1990-2021.....	34
Διάγραμμα 6: Διαχρονική εξέλιξη του Προσαρμοσμένου στην Ανισότητα Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (IHDI), 2010-2021.....	35
Διάγραμμα 7: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών IHDI: Ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής, 2010-2021.....	36
Διάγραμμα 8: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών IHDI: Ανισότητα στην εκπαίδευση, 2010-2021.....	36
Διάγραμμα 9: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών IHDI: Ανισότητα στο εισόδημα, 2010-2021.....	37
Διάγραμμα 10: Διαχρονική εξέλιξη της συνολικής απώλειας του HDI εξαιτίας των ανισοτήτων, 2010-2021.....	37
Διάγραμμα 11: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Έμφυλης Ανάπτυξης (GDI), 2000-2021.....	38
Διάγραμμα 12: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GDI: HDI για το γυναικείο φύλο, 2000-2021.....	39
Διάγραμμα 13: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GDI: HDI για το ανδρικό φύλο, 2000-2021.....	39
Διάγραμμα 14: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Ανισότητας Φύλου (GII), 1990-2021.....	40
Διάγραμμα 15: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Αναλογία μητρικής θνησιμότητας, 1990-2021.....	41
Διάγραμμα 16: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Αναλογία γεννήσεων από έφηβες γυναίκες, 1990-2021.....	41
Διάγραμμα 17: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Γυναίκες απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 1990-2021.....	42
Διάγραμμα 18: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Άνδρες απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 1990-2021.....	42
Διάγραμμα 19: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο που κατέχεται από τις γυναίκες, 1990-2021.....	43
Διάγραμμα 20: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο που κατέχεται από άνδρες, 1990-2021.....	43
Διάγραμμα 21: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Συμμετοχή των γυναικών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, 1990-2021.....	44
Διάγραμμα 22: Διαχρονική εξέλιξη των επί μέρους δεικτών GII: Συμμετοχή των ανδρών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, 1990-2021.....	44
Διάγραμμα 23: Διαχρονική εξέλιξη του Προσαρμοσμένου στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (PHDI), 1990-2021.....	45
Διάγραμμα 24: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών PHDI: Κατά κεφαλήν εκπομπές CO ₂ , 1990-2021.....	46
Διάγραμμα 25: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών PHDI:	

Κατά κεφαλήν αποτύπωμα υλικών, 1990-2021	46
Διάγραμμα 26: Εξέλιξη του δείκτη ποιότητας ζωής - Quality of Life Index (QLI) στην Ελλάδα για την περίοδο 2012-2023.....	47
Διάγραμμα 27: Εξέλιξη του δείκτη ποιότητας ζωής στην Ελλάδα - Quality of Life Index (QLI) και των υποδεικτών του για την περίοδο 2012-2023.	47
Διάγραμμα 28: Εξέλιξη του δείκτη ποιότητας ζωής - Quality of Life Index (QLI) για την Ελλάδα, Πορτογαλία, Σουηδία και Γερμανία για την περίοδο 2012-2023.....	48
Διάγραμμα 29: Εξέλιξη του Οικολογικού Αποτυπώματος για την Ελλάδα για την περίοδο 1990-2018.	49
Διάγραμμα 30: Εξέλιξη των κατηγοριών του Οικολογικού Αποτυπώματος για την Ελλάδα για την περίοδο 1990-2018.....	49
Διάγραμμα 31: Εξέλιξη του Οικολογικού Αποτυπώματος για την Ελλάδα και την Ε.Ε. για την περίοδο 1990-2018.....	50
Διάγραμμα 32: Ο Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2020.....	50
Διάγραμμα 33: Σταθμισμένα z-scores για το Δείκτη Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) και επιλεγμένες κατηγορίες για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2020.....	51
Διάγραμμα 34: Εξέλιξη του το Δείκτη Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) για την Ελλάδα, την Πορτογαλία, τη Σουηδία, Γερμανία και τη Δυτ. Ευρώπη για την περίοδο 2007-2020.....	52
Διάγραμμα 35: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη των Προσαρμοσμένων Καθαρών Αποταμιεύσεων (ANS), 2006-2021	53
Διάγραμμα 36: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Ανισής Κατανομής Εισοδήματος (GINI Coefficient), 2011-2021.	54
Διάγραμμα 37: Εξέλιξη του Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα κατά την περίοδο 2007-2021.....	54
Διάγραμμα 38: Εξέλιξη των 12 πυλώνων του Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα κατά την περίοδο 2007-2021.....	55
Διάγραμμα 39: Εξέλιξη του το Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα, την Πορτογαλία, Σουηδία και Ευρώπη για την περίοδο 2007-2020..	55
Διάγραμμα 40: Ο ρυθμός ανάπτυξης του IWI για τις τρεις κατηγορίες Κεφαλαίου, της Ελλάδας, για την περίοδο 1990-2014	56
Διάγραμμα 41: Ο Δείκτης IWI σε σύγκριση με το ΑΕΠ της Ελλάδος, για την περίοδο 1990-2014, εκφρασμένα σε δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε σταθερές τιμές του 2005.....	57
Διάγραμμα 42: Εκτίμηση του Κατασκευασμένου, Ανθρώπινου & Φυσικού Κεφαλαίου της Ελλάδος, για την περίοδο 1990-2014, εκφρασμένα σε δισεκατομμύρια \$ σε σταθερές τιμές του 2005.....	57
Διάγραμμα 43: Κατηγοριοποίηση της προόδου για την επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ στην Ελλάδα, για την περίοδο 2000-2021.	59
Διάγραμμα 44: Παγκόσμια κατάταξη της Ελλάδας σε σχέση με την πρόοδο για την επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ στην Ελλάδα, για το 2022... 59	59
Διάγραμμα 45: Ποσοστό φτώχειας μετά φόρων και μεταβιβάσεων στην Ελλάδα, τη Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2004-2019	60
Διάγραμμα 46: Σοδειά Δημονησιακών στην Ελλάδα, τη Γερμανία, την Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2000-2018, εκφρασμένη σε τόνους	

ανά εκτάριο έκτασης συγκομιδής.	61
Διάγραμμα 47: Θάνατοι από αυτοκινητιστικά δυστυχήματα στην Ελλάδα, την Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2000-2019, εκφρασμένοι ανά εκατό χιλιάδες άτομα	62
Διάγραμμα 48: Καθημερινοί καπνιστές στην Ελλάδα, την Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2000-2019, εκφρασμένοι ως ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας από 15 ετών και επάνω	62
Διάγραμμα 49: Ανεπιτυχείς μαθητές στην επιστήμη, ως ποσοστό των μαθητών ηλικίας 15 ετών, για την περίοδο 2006-2018	63
Διάγραμμα 50: Δείκτης εκτίμησης μισθολογικού χάσματος των φύλων, για την περίοδο 2000-2020.	64
Διάγραμμα 51: Ποσοστό πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε ασφαλείς υπηρεσίες υγιεινής που διασφαλίζουν την ασφαλή απομάκρυνση των λυμάτων, για την περίοδο 2000-2020	64
Διάγραμμα 52: Ποσοστό πληθυσμού που αδυνατεί να διατηρήσει την οικία του επαρκώς ζεστή τη χειμερινή περίοδο, για το χρονικό διάστημα 2010-2021.....	65
Διάγραμμα 53: Δείκτης αποτελεσματικής κατοχύρωσης θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων για την περίοδο 2014-2020	66
Διάγραμμα 54: Δείκτης δημοσίευσης επιστημονικών άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά, ανά 1.000 κατοίκους, για την περίοδο 2000-2020	66
Διάγραμμα 55: Εκτίμηση του Δείκτη εισοδηματική ανισότητας «Palma» για την Ελλάδα, τη Γερμανία, την Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2004-2019.	67
Διάγραμμα 56: Ποσοστό Ικανοποίησης από τις Δημόσιες Συγκοινωνίες, για την περίοδο 2006-2021	68
Διάγραμμα 57: Ετήσιος μέσος όρος συγκέντρωσης αιωρούμενων μικροσωματιδίων με διάμετρο μικρότερη από PM 2,5 στα αστικά περιβάλλοντα, για την περίοδο 2000-2019.....	68
Διάγραμμα 58: Ημερήσια κατά κεφαλήν ποσότητα μη ανακυκλωμένων δημοτικών στερεών αποβλήτων, σε κιλά, για την περίοδο 2000-2019.	69
Διάγραμμα 59: Κατά κεφαλήν τόνοι εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα από την καύση ορυκτών καυσίμων και την παραγωγή τσιμέντου	70
Διάγραμμα 60: Ποσοστό επί του συνολικού αλιεύματος το οποίο αποτελείται από είδη ψαριών τα οποία υπόκεινται υπεραλίευση ή/και πληθυσμούς ειδών οι οποίοι βρίσκονται υπό κατάρρευση, για την περίοδο 2000-2018	70
Διάγραμμα 61: Η μέση ποσοστιαία έκταση που προστατεύεται, επί του συνόλου των εκτάσεων που είναι σημαντικές για τη βιοποικιλότητα.	71
Διάγραμμα 62: Ο Δείκτης Ελευθερίας του Τύπου, για την περίοδο 2013-2021	72
Διάγραμμα 63: Ο Δείκτης εκτίμησης αντιλήψεων περί διαφθοράς, για την περίοδο 2012-2021	72
Διάγραμμα 64: Κυβερνητικές δαπάνες για υγεία και εκπαίδευση (παιδεία), ως ποσοστό του ΑΕΠ, για την περίοδο 2000-2019.	74
Διάγραμμα 65: Το Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδος για την περίοδο 1990-2021, εκφρασμένο σε PPP σταθερές τιμές του 2017, σε International \$.....	78
Διάγραμμα 66: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη HDI για την περίοδο 1990-2021.....	81
Διάγραμμα 67: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη IHDI, για την περίοδο 2010-2021.	81
Διάγραμμα 68: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη PHDI, για την περίοδο 1990-2021.....	82
Διάγραμμα 69: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη GDI,	

για την περίοδο 1990-2021.....	82
Διάγραμμα 70: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη GII, για την περίοδο 1990-2021.....	83
Διάγραμμα 71: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη QLI, για την περίοδο 2012-2021.....	83
Διάγραμμα 72: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη EF (ανά άτομο), για την περίοδο 1990-2018.....	84
Διάγραμμα 73: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη HPI, για την περίοδο 2007-2020.....	84
Διάγραμμα 74: Η εξέλιξη του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη ANS, για την περίοδο 2006-2020.....	85
Διάγραμμα 75: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη Gini, για την περίοδο 2011-2021.....	86
Διάγραμμα 76: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη LPI, για την περίοδο 2006-2020.....	86
Διάγραμμα 77: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη IWI, για την περίοδο 1990-2014.....	87
Διάγραμμα 78: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των επιμέρους συστατικών του δείκτη IWI, α.) Κατά κεφαλήν ΑΕΠ και Ανθρώπινο Κεφάλαιο, β.) Κατά κεφαλήν ΑΕΠ και Κατασκευασμένο Κεφάλαιο, & γ.) Κατά κεφαλήν ΑΕΠ και Φυσικό Κεφάλαιο, για την περίοδο 1990-2014.....	87
Διάγραμμα 79: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 1ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ποσοστό φτώχειας μετά φόρων & μεταβιβάσεων), για την περίοδο 2004-2019.....	90
Διάγραμμα 80: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 2ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Παραγωγή δημητριακών), για την περίοδο 1990-2021.....	90
Διάγραμμα 81: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 3ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Θάνατοι από τροχαία ατυχήματα), για την περίοδο 2000-2019.....	91
Διάγραμμα 82: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 3ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Καθημερινοί καπνιστές), για την περίοδο 2000-2019.....	91
Διάγραμμα 83: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 4ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ανεπιτυχείς μαθητές στις επιστήμες), για την περίοδο 2006-2018.....	92
Διάγραμμα 84: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 5ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (μισθολογικό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων), για την περίοδο 2002-2020.....	92
Διάγραμμα 85: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 6ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (% πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε ασφαλείς υπηρεσίες υγιεινής - απομάκρυνσης λυμάτων), για την περίοδο 2000-2020.....	93
Διάγραμμα 86: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 7ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (% πληθυσμού που αδυνατεί να διατηρήσει την οικία του επαρκώς ζεστή, τον χειμώνα), για την περίοδο 2010-2021.....	93
Διάγραμμα 87: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 8ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (δείκτης διασφάλισης θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων), για την περίοδο 2014-2020.....	94
Διάγραμμα 88: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 9ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Άρθρα δημοσιευμένα σε ακαδημαϊκά	

περιοδικά, ανά 1.000 κατοίκους), για την περίοδο 2000-2020.....	94
Διάγραμμα 89: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 10ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Δείκτης μέτρησης εισοδηματικής ανισότητας Palma), για την περίοδο 2004-2019.....	95
Διάγραμμα 90: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 11ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Συγκέντρωση αιωρούμενων σωματιδίων στον αέρα με διατομή PM < 2,5), για την περίοδο 2000-2019.....	95
Διάγραμμα 91: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 12ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Μη ανακυκλωμένα Δημοτικά στερεά απόβλητα), για την περίοδο 2000-2019.	96
Διάγραμμα 92: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 13ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα από κατανάλωση καυσίμων και παραγωγή τσιμέντου), για την περίοδο 1990-2020.	96
Διάγραμμα 93: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 14ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (αλιεία σε περιοχές που υπόκεινται υπεραλίευση ή/και οι πληθυσμοί των ψαριών βρίσκονται υπό κατάρρευση), για την περίοδο 2000-2018.	97
Διάγραμμα 94: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 15ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (ποσοστό μέσης έκτασης προστατευόμενων περιοχών στο έδαφος, σημαντικών για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας), για την περίοδο 2000-2020.	97
Διάγραμμα 95: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 16ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Δείκτης Ελευθερίας του Τύπου), για την περίοδο 2013-2020.	98
Διάγραμμα 96: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 16ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Δείκτης μέτρησης αντιλήψεων περί διαφθοράς), για την περίοδο 2012-2022.	98
Διάγραμμα 97: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 17ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ποσοστό του ΑΕΠ που αφορά δημόσιες δαπάνες για την υγεία και την παιδεία), για την περίοδο 2000-2019.....	99
Διάγραμμα 98: Σύγκριση του κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον δείκτη του κατά Κεφαλήν ISEW, του κατά Κεφαλήν ISEW χωρίς κοινωνικές παραμέτρους και του κατά Κεφαλήν Χρέους, για την Ελλάδα, την περίοδο 2000-2012	104
Διάγραμμα 99: Fragile States Index (FSI) - Ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών για την Ελλάδα 2006-2022	106
Διάγραμμα 100: Η «σκάλα της ζωής» για την Ελλάδα κατά την Περίοδο 2005- 2022.....	107
Διάγραμμα 101: Απεικόνιση της τάσης των επιλεγμένων κατηγοριών δεικτών της World Happiness Report για την Ελλάδα, την χρονική περίοδο 2005-2022.	108
Διάγραμμα 102: Ικανοποίηση για τη Ζωή στην ΕΕ και την Ελλάδα 2013,2018 και 2021.	109
Διάγραμμα 103: Η Εξέλιξη των τριών βασικών πυλώνων του δείκτη Βιώσιμης Κοινωνίας για την Ελλάδα, για το 2000 και το 2018.....	111
Διάγραμμα 104: Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης για την Ελλάδα για τα έτη 2012 και 2020	113
Διάγραμμα 105: Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης για την Ελλάδα, Πορτογαλία, Σουηδία και Γερμανία για τα έτη 2012 και 2020	113
Διάγραμμα 106: Οικονομικές απώλειες που σχετίζονται με το κλίμα στην Ελλάδα και την ΕΕ για την περίοδο 2010-2020	114

Περιεχόμενα Πινάκων

Πίνακας 1: Συνολική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της βιβλιογραφικής ανασκόπησης των εναλλακτικών δεικτών ευημερίας, της παρούσας έκθεσης.	18
Πίνακας 2: Εξεταζόμενοι δείκτες για την Ελλάδα και χρονική περίοδος ανάλυσης.	19
Πίνακας 3: Ο Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) και επιλεγμένες κατηγορίες για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2020.	51
Πίνακας 4: Επεξήγηση των δεικτών του “ντόνατ” για την Ελλάδα.	77
Πίνακας 5: Κατάταξη της Ελλάδας με βάση τους υπό εξέταση εναλλακτικούς δείκτες.	79
Πίνακας 6: Συντελεστές συσχέτισης (i) ανάμεσα στους υπό εξέταση εναλλακτικούς δείκτες και (ii) μεταξύ των υπό εξέταση εναλλακτικών δεικτών με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ.	80
Πίνακας 7: Επιλεγμένες κατηγορίες δεικτών για τη World Happiness Report.	108
Πίνακας 8: Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης για την Ελλάδα για τα έτη 2012 και 2020 και θέση της Ελλάδας το 2020.	112

Περιεχόμενα Σχημάτων

Σχήμα 1: Διαφορές μεταξύ των δεικτών μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας με βάση το πώς εκτιμούν την ανισότητα.	16
Σχήμα 2: Ομαδοποίηση επιλεγμένων δεικτών ευημερίας.	20
Σχήμα 3: Γραφική αναπαράσταση του υπολογισμού των δεικτών της ανθρώπινης ανάπτυξης.	22
Σχήμα 4: Γραφική αναπαράσταση της σχέσης ανάμεσα στους δείκτες HDI και PHDI.	23
Σχήμα 5: Το Μοντέλο των τριών ειδών Κεφαλαίου στα οποία βασίζεται η δημιουργία πλούτου/ευημερίας, σύμφωνα με τη θεωρία του Δείκτη IWI.	28
Σχήμα 6: Σχηματική Αναπαράσταση των επί μέρους μεταβλητών της εκτίμησης του Δείκτη IWI.	28
Σχήμα 7: Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης.	29
Σχήμα 8: Η επίδοση της Ελλάδας στην επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ.	58
Σχήμα 9: Το ντόνατ των κοινωνικών και πλανητικών ορίων της Ελλάδας.	76
Σχήμα 10: Social Progress Index (SPI) - Δείκτης Κοινωνικής Προόδου για την Ελλάδα το 2022.	106
Σχήμα 11: Το πλαίσιο του Δείκτη Περιβαλλοντικής Επίδοσης.	112

Πίνακας επεξήγησης συντμήσεων και αρκτικόλεξων

PPP: Purchasing Power Parity
HDI: Human Development Index
IHDI: Inequality-adjusted Human Development Index
PHDI: Planetary pressure-adjusted Human Development Index
GDI: Gender Development Index
GII: Gender Inequality Index
GDP: Gross Domestic Product
GNP: Gross National Product
ISEW: Index of Sustainable Economic Welfare
ANS: Adjusted Net Savings
GPI: Genuine Progress Indicator
ΑΕ_{γλ}Π: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΕ_θΠ: Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
WB: World Bank
IMF: International Monetary Fund
UNF: United Nations Foundation
OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development
ΠΤ: Παγκόσμια Τράπεζα
ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης
Eurostat: Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία
WWF: World Wildlife Fund
QLI: Quality of life Index
LPI: Legatum Prosperity Index
IPCC: Intergovernmental Panel on Climate Change
SDG: Sustainable Development Goals
ΣΒΑ: Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης
RWB: Reporter Without Borders
IWI: Inclusive Wealth Index
HPI: Happy Planet Index
EF: Ecological Footprint
VHHD: Very High Human Development

Σύνοψη

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) έχει αναμφίβολα επικρατήσει διαχρονικά, ως ο πλέον αποδεκτός δείκτης μέτρησης της οικονομικής προόδου, σε διεθνές επίπεδο, παρά τα σημαντικά μειονεκτήματα που αυτό παρουσιάζει. Η πολύπλευρη κριτική που δέχεται τις τελευταίες δεκαετίες έχει οδηγήσει στη δημιουργία μιας πληθώρας εναλλακτικών δεικτών που φιλοδοξούν να θεραπεύσουν τις παθογένειές του. Στόχος της παρούσας Έκθεσης είναι να παραθέσει τη σχετική βιβλιογραφία και να επιχειρήσει την εκτίμηση της διαχρονικής οικονομικής – κοινωνικής - περιβαλλοντικής ευημερίας των πολιτών της Ελλάδας, μέσα από την αξιοποίηση των δεδομένων που προσφέρουν οι εναλλακτικοί δείκτες και τη σύγκρισή τους με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας. Ειδικότερα, στην παρούσα Έκθεση παρουσιάζονται και αξιολογούνται είκοσι (20) εναλλακτικοί δείκτες, όπως για παράδειγμα ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), ο Δείκτης Ποιότητας Ζωής (QLI), το Οικολογικό Αποτύπωμα (EF) και ο Δείκτης Ευτυχιμένου Πλανήτη (HPI). Οι εναλλακτικοί δείκτες μπορούν να ομαδοποιηθούν διακριτά σε τρεις βασικές κατηγορίες: (i) στους δείκτες που χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά με το ΑΕΠ, (ii) στους δείκτες που τροποποιούν το ΑΕΠ, και (iii) στους δείκτες που φιλοδοξούν να υποκαταστήσουν το ίδιο το ΑΕΠ. Επιπλέον, μέσω επιλεγμένων δεικτών εξετάζεται η απόδοση της Ελλάδας και στους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) που έχει θέσει ο ΟΗΕ για το 2030. Στο πλαίσιο αυτό, η Έκθεση παρουσιάζει και συγκρίνει τη θέση της Ελλάδας, σε σχέση με άλλες χώρες, αναδεικνύοντας τα σημεία όπου η χώρα μας επιτυγχάνει καλά αποτελέσματα, αλλά και εκείνα για τα οποία υπάρχει περιθώριο βελτίωσης. Η παρούσα Έκθεση αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς την κατανόηση και την αντιμετώπιση των προκλήσεων της οικονομικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευημερίας στην Ελλάδα, αποτελώντας ένα πολύτιμο εργαλείο και οδηγό για τους φορείς λήψης αποφάσεων στην προσπάθειά τους να διαμορφώσουν μια πιο ισορροπημένη, δίκαιη και αειφόρο πολιτική για το μέλλον της χώρας.

Abstract

Gross Domestic Product (GDP) has undoubtedly prevailed over time as the most accepted indicator of economic progress at the international level, despite its significant drawbacks. The multifaceted criticism of GDP during the last decades has led to the creation and design of a multitude of alternative indicators that aspire to “cure its pathologies”. Therefore, main aim of this report is to cite the relevant scientific literature and to attempt to assess the longitudinal economic - social - environmental well-being of the citizens in Greece, through the use of the data offered by alternative indicators and their comparison with the country’s GDP per capita. In particular, twenty (20) alternative indicators are presented and evaluated in this Report, such as the Human Development Index (HDI), the Quality-of-Life Index (QLI), the Ecological Footprint (EF) and the Happy Planet Index (HPI). The alternative indicators can be grouped distinctly into three main categories: (i) indicators that are used as a complement to GDP, (ii) indicators that modify GDP, and (iii) indicators that aim to substitute GDP itself. In addition, selected indicators are used to examine Greece’s performance against the 17 Sustainable Development Goals (SDGs) set by the UN for 2030. Within this context, the report presents and compares Greece’s position with other countries, highlighting the points where Greece is achieving good results, as well as those where there is room for improvement. This report is an important step towards understanding and addressing the challenges of economic, social and environmental well-being in Greece, providing a valuable tool and guide for decision-makers in their efforts to formulate a more balanced, equitable and sustainable policy for the country’s future.

1. Εισαγωγή

1.1 Το ΑΕγχΠ και το κατά κεφαλήν εισόδημα, ως κυρίαρχοι δείκτες μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Μια ιστορική ανασκόπηση.

Η προσπάθεια της συστηματικής εκτίμησης του συνολικού εισοδήματος που παράγει μια εθνική οικονομία εντός ενός προκαθορισμένου χρονικού διαστήματος, έρχεται από πολύ μακριά. Ήδη από τον 17ο αιώνα ο Βρετανός Σερ William Petty πραγματοποιεί μια από τις πρώτες, επίσημα καταγεγραμμένες, προσπάθειες εκτίμησης του συνολικού παραγόμενου εθνικού εισοδήματος της Αγγλίας, αναδεικνύοντας έτσι πρώιμα την ανάγκη να βασίζονται οι πολιτικές αποφάσεις σε αριθμητικά δεδομένα και σε επεξεργασμένα στατιστικά στοιχεία (Lerenies and Gaines, 2016). Η ιδέα της εκτίμησης του εθνικού εισοδήματος μιας χώρας, ως δείκτης μέτρησης του πλούτου που παράγεται αθροιστικά μέσα σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, συνήθως ενός έτους, συνεχίζει να εξελίσσεται μέσα στους επόμενους αιώνες ταυτόχρονα με την εξέλιξη και τον εμπλουτισμό της οικονομικής θεωρίας και τη θεμελίωση της Οικονομικής Επιστήμης, ως διακριτού επιστημονικού κλάδου. Τα ορόσημα όμως που καθόρισαν, εντέλει, την αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός σύγχρονου και καινοτόμου συστήματος εθνικών λογαριασμών που θα μπορούσε να υπολογίσει αξιόπιστα το εθνικό εισόδημα μιας χώρας ήταν, κυρίως, τα εξής (Coyle, 2015; Lerenies, 2016):

- Το χρηματιστηριακό κραχ του 1929 στις ΗΠΑ και η συνεπακόλουθη οικονομική κρίση, που θεωρείται ότι διήρκεσε μία δεκαετία και έμεινε γνωστή στην οικονομική ιστορία ως η περίοδος της *Μεγάλης Υφεσης* (the Great Depression).
- Ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος (1939-1945), με τις δραματικές επιπτώσεις που είχε στην Ευρώπη, τόσο σε οικονομικό και πολιτικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.
- Η υιοθέτηση του Κεϋνσιανισμού, ως μακροοικονομικού αντιδότη στην αντιμετώπιση των παραπάνω κρίσεων.

Οι πρωτοπόρες προσπάθειες του Colin Clark στο Ηνωμένο Βασίλειο κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 αρχικά και, κυρίως, οι εργασίες του Simon Kuznets στις ΗΠΑ¹, μετά το κραχ του 1929, ήταν αυτές που ουσιαστικά καθόρισαν τη μεθοδολογία της εκτίμησης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, που μεσουράνησε στις εθνικές και τις διεθνείς στατιστικές μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1990, όποτε και αντικαταστάθηκε σταδιακά από το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, μια μετάβαση η οποία θα μπορούσε εύλογα να χαρακτηριστεί ως η άλλη όψη του ίδιου νομίσματος. Για τη διάκριση ανάμεσα στις δύο μορφές εκτίμησης, αφιερώνεται μια ξεχωριστή παράγραφος στην επόμενη ενότητα.

Στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Kuznets, βασικός αρχιτέκτονας των εθνικών λογαριασμών στις ΗΠΑ και μετέπειτα κάτοχος του βραβείου Νόμπελ Οικονομικών (το 1971), είχε ήδη επισημάνει από το 1934, ουσιαστικά εξαρχής, ότι η χρήση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος ως δείκτη για την εκτίμηση της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας ενέχει σοβαρούς κινδύνους (Costanza *et al.*, 2014).

Από την πρωτοπόρα οικονομική έκθεση του Simon Kuznets στο αμερικανικό Κογκρέσο, λίγα χρόνια μετά το κραχ του 1929, μέχρι τη διάσκεψη στο Bretton Woods το 1944, που ανέδειξε περαιτέρω την ανάγκη να βασίζονται οι πολιτικές αποφάσεις σε ακριβή ποσοτικά μακροοικονομικά δεδομένα και καθόρισε το μετέπειτα οικονομικό-πολιτικό γίγνεσθαι της μεταπολεμικής περιόδου, η κυριαρχία του ΑΕΘΠ, ως δείκτη μέτρησης του μεγέθους μιας εθνικής οικονομίας ήταν πλέον γεγονός. Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί ότι την ίδια περίπου περίοδο, διακεκρυμένοι οικονομολόγοι της εποχής με μεγάλη επιρροή, όπως ο Σερ John Richard Hicks, άρχισαν να προτείνουν το ΑΕ_θΠ και, ειδικότερα, την κατά κεφαλήν εκτίμηση του εθνικού εισοδήματος, ως μια ποσοτική προσέγγιση της κοινωνικής ευημερίας που δημιουργείται μέσα στο οικονομικό σύστημα (Islam and Clarke, 2002).

Σταδιακά το ΑΕ_θΠ (που στην πορεία αντικαταστάθηκε από το ΑΕ_{γχ}Π) αποτέλεσε τον θεμέλιο

¹ Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, ως ιστορικό τεκμήριο, η οικονομική έκθεση του Κογκρέσου των ΗΠΑ που ουσιαστικά αποτελεί την πρώτη εκτίμηση του ΑΕΘΠ των ΗΠΑ, για την παραχώδη περίοδο 1929-1932: <https://fraser.stlouisfed.org/title/national-income-1929-1932-971> (Πρόσβαση στις 25/10/2022).

λίθο των διεθνών οικονομικών εκθέσεων και στατιστικών αναλύσεων, υιοθετήθηκε από όλους τους μεγάλους διεθνικούς, διακρατικούς και υπερεθνικούς οργανισμούς, όπως η Παγκόσμια Τράπεζα (ΠΤ-WB), το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ-IMF), ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ-UNF), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας & Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ-OECD) και η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat), για να αναφερθούν ορισμένα ενδεικτικά παραδείγματα, και λατρεύτηκε ως θέσφατο ευημερίας και προόδου, όσο λίγοι χρηματοοικονομικοί δείκτες από τους πολιτικούς, τους οίκους αξιολόγησης, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και, φυσικά, την κοινή γνώμη.

1.2 Η διάκριση ανάμεσα στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν και το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν και η εξίσωση υπολογισμού τους

Αν και η εκτίμηση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος είναι πλέον σπάνια, μιας και έχει εδώ και δεκαετίες αντικατασταθεί διεθνώς από την αποκλειστική εκτίμηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος, εντούτοις, κρίνεται σκόπιμο για λόγους ιστορικής συνέχειας της παρούσας ανάλυσης, να γίνει μια σύντομη αναφορά στη μεταξύ τους διάκριση.

Το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕ_θΠ) μιας χώρας είναι το σύνολο της συνολικής αξίας (εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες) όλων των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται κατά τη διάρκεια ενός έτους από παραγωγικούς συντελεστές η ιδιοκτησία των οποίων ανήκει στους μόνιμους κατοίκους της χώρας αυτής, ανεξάρτητα από την χώρα στην οποία βρίσκονται και αξιοποιούνται αυτοί οι παραγωγικοί συντελεστές².

Η εξίσωση στην οποία βασίζεται η εκτίμηση του ΑΕ_θΠ είναι η εξής:

$$\text{ΑΕθΠ} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + (\text{X} - \text{M}) + \text{Z} \quad (1)$$

Όπου:

C (Consumption) = Ιδιωτική Κατανάλωση αγαθών & υπηρεσιών

I (Investment) = Ιδιωτικές και Δημόσιες Επενδύσεις – δημιουργία κεφαλαίου

G (Government) = Κατανάλωση αγαθών & υπηρεσιών του Δημοσίου τομέα

(X-M) = Εξαγωγές – Εισαγωγές = Εμπορικό Ισοζύγιο

Z = Η διαφορά μεταξύ του του εισοδήματος που έχουν δημιουργήσει οι πολίτες της χώρας από επενδύσεις στο εξωτερικό και του εισοδήματος που έχουν δημιουργήσει αλλοδαποί εντός των συνόρων της χώρας.

Το **Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕ_{γχ}Π)** μιας χώρας είναι το σύνολο της αξίας (εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες) όλων των τελικών αγαθών, υλικών (προϊόντων) και άυλων (υπηρεσιών), που παρήχθησαν εντός της επικράτειας, των συνόρων, της χώρας αυτής, κατά τη διάρκεια ενός έτους. Κατά συνέπεια, η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στους δύο δείκτες (η μεταβλητή Z στην εξίσωση 1) έγκειται στο ότι το ΑΕ_{γχ}Π περιλαμβάνει και την αξία εκείνων των προϊόντων και υπηρεσιών που παράχθηκε από παραγωγικές μονάδες που δραστηριοποιούνται στη χώρα αλλά ανήκουν σε αλλοδαπούς, ενώ αντίστοιχα δεν συνυπολογίζει το εισόδημα που δημιουργήθηκε από τους πολίτες της χώρας εκτός συνόρων αυτής.³ Αντίστοιχα, η εξίσωση στην οποία βασίζεται η εκτίμηση του ΑΕ_{γχ}Π είναι η εξής:

$$\text{ΑΕγχΠ} = \text{C} + \text{I} + \text{G} + (\text{X} - \text{M}) \quad (2)$$

Αυτή η στροφή από την εθνική «καταγωγή» των ιδιοκτητών των παραγωγικών συντελεστών στον γεωγραφικό προσδιορισμό που ενέχει το «εγχώριο» υπήρξε απότοκο της ανάγκης, μεταξύ άλλων, της σύγκρισης του παραγόμενου πλούτου μιας χώρας με μια σειρά άλλους παράγοντες, (περιβαλλοντικούς & κοινωνικούς) όπως η εγχώρια κατανάλωση ενέργειας, φυσικών πόρων, οι εγχώριες περιβαλλοντικές πιέσεις (αέρια ρύπανση, στερεά απόβλητα, κτλ.), αλλά και εκτιμήσεις

2 Περισσότερες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από: <https://euretirio.com/aep-akatharisto-ethniko-proion/> (Πρόσβαση στις 16.11.2022).

3 Περισσότερες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από: <https://euretirio.com/akatharisto-egxorio-proion/> (Πρόσβαση στις 16.11.2022).

ανισοκατανομής του πλούτου, όπου το ΑΕΘΠ εκ των πραγμάτων, ως μη χωρικά προσδιορισμένος δείκτης, δεν θα μπορούσε να αποτελέσει αξιόπιστο μέτρο σύγκρισης με τον εγχώριο πληθυσμό μια χώρας.

Το ΑΕΠ (Εθνικό & Εγχώριο) υπολογίζεται με τρεις (3) εναλλακτικές μεθόδους:

- Η **Μέθοδος Δαπάνης**: Το άθροισμα, των χρηματικών αξιών, του συνόλου των δαπανών που πραγματοποιήθηκαν για την παραγωγή όλων των τελικών αγαθών και υπηρεσιών κατά τη διάρκεια ενός έτους. Η διάκριση σε εγχώρια και εθνική δαπάνη καθορίζει το ποιες δαπάνες τελικά θα αθροισθούν, στον υπολογισμό της κάθε περίπτωσης.
- Η **Μέθοδος Εισοδήματος**: Το άθροισμα του συνόλου των εισοδημάτων/αμοιβών όλων των συντελεστών που χρησιμοποιήθηκαν για την παραγωγή του συνολικού τελικού προϊόντος κατά τη διάρκεια ενός έτους. Η διάκριση σε εγχώριο και εθνικό εισόδημα καθορίζει ποια εισοδήματα τελικά θα αθροισθούν, στον υπολογισμό της κάθε περίπτωσης.
- Η **Μέθοδος της προστιθέμενης αξίας**: Το άθροισμα της συνολικής αξίας όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παρήχθησαν στην οικονομία κατά τη διάρκεια ενός έτους, αφού αφαιρεθεί η αξία όλων των ενδιάμεσων αγαθών που χρησιμοποιήθηκαν στην παραγωγική διαδικασία. Και σε αυτή την περίπτωση, η διάκριση ανάμεσα στην συνολική προστιθέμενη αξία του εγχώριου και εθνικού προϊόντος καθορίζει το ποια τελικά αγαθά και υπηρεσίες θα συνεκτιμηθούν.

Μια καθοριστική διάκριση του ΑΕΠ (εθνικό & εγχώριο) είναι αυτή σε:

- **Ονομαστικό** (Nominal): Εκφρασμένο σε τρέχουσες τιμές, δηλαδή στις ισχύουσες τιμές αγοράς της τρέχουσας χρονικής περιόδου.
- **Πραγματικό** (Real): Εκφρασμένο σε σταθερές τιμές (ή αποπληθωρισμένο), με τη χρήση, ως μέτρου σύγκρισης, ενός παρελθόντος έτους βάσης, προκειμένου το ΑΕΠ να προσαρμοστεί στον πληθωρισμό⁴.

Η δεύτερη κατηγορία είναι αυτή που χρησιμοποιείται, για ευνόητους λόγους, κατά κόρον στις επίσημες στατιστικές και στις διεθνείς εκθέσεις, ενώ υπάρχουν διάφοροι μέθοδοι στάθμισης του ΑΕΠ (κυρίως του εγχώριου), έτσι ώστε αυτό να καταστεί συγκρίσιμο ως μέγεθος με τα ΑΕΠ άλλων χωρών, όπως η μέθοδος Geary-Khamis (γνωστή και ως «διεθνές δολάριο», μια τεχνητή μονάδα μέτρησης)⁵, αλλά και η μέθοδος Purchasing power parities (PPP)⁶ που προσπαθεί να σταθμίσει την αγοραστική αξία/ αγοραστική δύναμη διαφορετικών νομισμάτων έτσι ώστε να καταστήσει εφικτή τη διεθνή σύγκριση μεταξύ χωρών, για να αναφέρουμε μερικά ενδεικτικά παραδείγματα.

1.3 Μια βιβλιογραφική κριτική προσέγγιση του κινήματος «πέρα από το ΑΕΠ» (beyond GDP movement).

Ήδη από τη δεκαετία του 1930 όπως προαναφέρθηκε, ο S. Kuznets, βασικότερος εκ των θεμελιωτών της έννοιας του ΑΕΠ, εμφανίζεται επικριτικός ως προς τη χρήση αυτού ως δείκτη μέτρησης της ευημερίας, ενώ εξακολουθεί δεκαετίες μετά να συμβουλεύει ότι οι στόχοι για περισσότερη οικονομική μεγέθυνση⁷ θα πρέπει πρώτα να καθορίζουν το τί (δηλαδή η παραγωγή ποιων αγαθών/

4 Πηγή: <https://eclass.aueb.gr/modules/document/file.php/ODE347/%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%A3%CE%95%CE%99%CE%A3%CE%9C%CE%91%CE%9A%CE%A1%CE%9F%202-%CE%9C%CE%91%CE%9A%CE%A1%CE%9F%CE%9F%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%9E%CE%9C%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%9C%CE%95%CE%93%CE%95%CE%98%CE%97.pdf> (Ανακτήθηκε στις 17.11.2022)

5 Πηγή: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=5528#:~:text=The%20Geary%2DKhamis%20method%20is,a%20vector%20of%20international%20prices> (Ανακτήθηκε στις 19.11.2022).

6 Πηγή: <https://data.oecd.org/conversion/purchasing-power-parities-ppp.htm> (Ανακτήθηκε στις 19.11.2022).

7 Υπάρχει μια ιδιαίτερη παρερμηνεία της έννοιας της οικονομικής ανάπτυξης στα Ελληνικά, όπου έχει επικρατήσει στον δημόσιο λόγο η χρήση της λέξης «Ανάπτυξη», ως κοινή μετάφραση τόσο για τον όρο «growth» (που σημαίνει αυτολεξεί μεγέ-

υπηρεσιών) θα πρέπει να μεγεθυνθεί και γιατί (δηλαδή για ποιο σκοπό/λόγο), οριοθετώντας έτσι την οπτική του από την πλειοψηφία των οικονομικών και πολιτικών αναλυτών της εποχής του που θεωρεί την οικονομική μεγέθυνση ως πανάκεια προόδου, ευμάρειας και αναγκαία συνθήκη αύξησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας (Kuznets, 1962). Στο ίδιο μήκος κύματος, ο μεγάλος Γάλλος Οικονομολόγος Arthur Pigou, διάσημος για το έργο του επάνω στην ευημερία και τις εξωτερικότητες, αναγνωρίζει από πολύ νωρίς ότι το ΑΕΠ δεν είναι κατάλληλο για να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης μέτρησης της συνολικής ευημερίας μιας κοινωνίας (Pigou, 1962).

Είναι γεγονός ότι η χρήση του ΑΕΠ ως δείκτη που μετράει ικανοποιητικά την οικονομικό-κοινωνική ευημερία (την ποιότητα ζωής και το «εν ζην» εν γένει) έχει εγείρει διαχρονικά ένα μεγάλο αριθμό κριτικών επιστημονικών εργασιών που υποστηρίζουν το αντίθετο διαμορφώνοντας έτσι, έστω και άτυπα στην αρχή (Zolotas, 1981; Max-Neef, 1995; Michalos, 1997), τα θεμέλια του μετέπειτα «πέρα από το ΑΕΠ» πολιτικο-επιστημονικού κινήματος - προτάγματος (Costanza *et al.*, 2007, 2014; European Commission, 2013).

Επιγραμματικά, τα βασικά μειονεκτήματα του ΑΕΠ, ως δείκτη μέτρησης της κοινωνικής ευημερίας και προόδου μπορούν να συνοψιστούν ως εξής (Coyle, 2016; van den Bergh, 2009, 2022):

1. Αγνοεί την εισοδηματική ανισότητα και το επίπεδο φτώχειας μιας χώρας.
2. Δεν προσμετρώνται οι συναλλαγές που λαμβάνουν χώρα εκτός των ορίων των αγορών, όπως είναι οι οικιακές εργασίες ενός νοικοκυριού, ο εθελοντισμός και η κοινωνική προσφορά, η ιδιοπαραγωγή αγροτικών και άλλων προϊόντων, αλλά και η παραοικονομία (γνωστή και ως ανεπίσημη, μαύρη ή σκιώδης οικονομία) η οποία αποτελεί σημαντικό ποσοστό της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας που δεν καταγράφεται⁸.
3. Δεν μετράει τις περιβαλλοντικές εξωτερικότητες (περιβαλλοντικά προβλήματα/πιέσεις), την αύξηση της σπανιότητας των μη ανανεώσιμων φυσικών πόρων, τη μείωση της φέρουσας ικανότητας για αναπλήρωση των ανανεώσιμων φυσικών πόρων, την απώλεια της βιοποικιλότητας και την υποβάθμιση των βιοτόπων, των υδροβιοτόπων και των οικοσυστημάτων γενικότερα.
4. Δεν μετράει δημογραφικές παραμέτρους και τάσεις, καθώς και πλήθος κοινωνικό-οικονομικών μεταβλητών, όπως οι μεταβολές στην ποιότητα της υγείας, της πρόσβασης στην εκπαίδευση, στην περίθαλψη, μεταξύ πολλών άλλων.
5. Δεν αποτυπώνει και δεν αξιολογεί τις μεταβολές στην τεχνολογική πρόοδο, την καινοτομία και τη διάχυση της γνώσης.

Η παραοικονομία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ευημερία, διότι μπορεί να εκφραστεί ως διαφυγόντες φόροι και εισφορές ασφαλιστικών ταμείων που θα μπορούσαν να κατευθυνθούν, ως πόροι, σε δημόσιες επενδύσεις, ενίσχυση παιδείας, υγείας, μεταβιβαστικές πληρωμές (συντάξεις, επιδόματα ανεργίας κ.α.) και ούτω καθεξής. Από αυτήν την άποψη, δεδομένου ότι το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα εκτιμάται σε 26,9% για το 2022, ποσοστό το οποίο υπολογίζεται, κατά προσέγγιση, σε περίπου 89 δισεκατομμύρια δολάρια, εκφρασμένα σε PPP, αποτελεί μια πολύ σημαντική έμμεση απώλεια οικονομικό-κοινωνικής ευημερίας. Η Ελλάδα κατατάσσεται, σύμφωνα με το παραπάνω ποσοστό, στην 15η θέση ανάμεσα στις 41 χώρες της Ευρωπαϊκής ηπείρου (στην πρώτη -χειρότερη- θέση βρίσκεται η Γεωργία με 46,2% και στην τελευταία -καλύτερη- θέση η Ελβετία με 7,7%), ενώ βρίσκεται στην 101η θέση από τις 143 χώρες διεθνώς (στην πρώτη θέση βρίσκεται το Αφγανιστάν με 72% και στην τελευταία οι ΗΠΑ με 7,3%).

Σχετικά με την απλήρωτη οικιακή και εθελοντική εργασία, ο κλάδος των φεμινιστικών οικονομικών⁹ αμφισβητεί την αξία του ΑΕΠ ως δείκτη ευημερίας, υποστηρίζοντας ότι στο ΑΕΠ δεν λαμβάνονται υπόψη πολλές από τις εργασίες που αναλαμβάνουν οι γυναίκες, όπως οι εργασίες

θωση), όσο και για τον όρο «development», που σημαίνει κυριολεκτικά ανάπτυξη. Έτσι, ενώ οι Αγγλοσάξονες συνηθίζουν να χρησιμοποιούν τον όρο «economic growth», δηλαδή, οικονομική μεγέθυνση, όταν αυξάνει/μεγεθύνεται το ΑΕΠ, αυτό μεταφράζεται κατά κόρον στα Ελληνικά, λανθασμένα, ως «οικονομική ανάπτυξη», δημιουργώντας έτσι μια σύγχυση η οποία δεν υφίσταται στην Αγγλική γλώσσα, αφού η έννοια της ανάπτυξης «development» έχει ευρύτερο, ουσιαστικότερο, ποιοτικότερο και βαθύτερο νόημα από την κυρίαρχα ποσοτική μεγέθυνση του «growth» (λόγου χάρι, κάτι μπορεί κάλλιστα να αναπτύσσεται χωρίς κατ' ανάγκη να μεγαλώνει σε μέγεθος, κοκ).

8 <https://www.worldeconomics.com/National-Statistics/Informal-Economy/Greece.aspx> (Ανακτήθηκε στις 08.03.2023)

9 Σύμφωνα με την Καραμεσίνη (2021), η συνεισφορά των φεμινιστικών οικονομικών την τελευταία δεκαετία εντοπίζεται κυρίως στις εξής θεματικές: (i) στην αμφισβήτηση του ΑΕΠ ως δείκτη επίδοσης των οικονομικών και μέτρο της κοινωνικής

φροντίδας¹⁰, οι οποίες αποκλείονται από την παραδοσιακή οικονομική ανάλυση (Ferber & Nelson, 2003, Elson, 1998). Επίσης, οι γυναίκες αναλαμβάνουν συχνά εργασίες που σχετίζονται με τον τομέα της υγείας και της περίθαλψης. Οι εν λόγω εργασίες, αποτελούν σημαντικό τομέα της οικονομίας, αλλά θεωρούνται ως μη παραγωγικές από το σύστημα του ΑΕΠ. Επίσης, τα φεμινιστικά οικονομικά αμφισβητούν το ΑΕΠ ως δείκτη ευημερίας καθώς δεν λαμβάνει υπόψη του την ανισότητα των φύλων, αφού δεν γίνεται διάκριση της κατανομής του πλούτου μεταξύ των δύο φύλων. Ως εκ τούτου, προτείνουν τη χρήση ενός ευρύτερου συνόλου δεικτών ευημερίας που θα λαμβάνουν υπόψη τους τόσο την αξία της μη αμειβόμενης εργασίας όσο και την ανισότητα των φύλων.

Σχετικά με τις αρνητικές εξωτερικότητες, η αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης συχνά συνδέεται με την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κατανάλωση ενέργειας και με τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Έτσι λοιπόν, η αύξηση του ΑΕΠ μπορεί να οδηγήσει σε υπερεκμετάλλευση των φυσικών και ενεργειακών πόρων, με αρνητικές συνέπειες για το περιβάλλον. Ειδικότερα, η έλλειψη περιβαλλοντικών κριτηρίων και δεικτών στη μέτρηση του ΑΕΠ δύναται να οδηγήσει στην υποτίμηση των περιβαλλοντικών και κλιματικών επιπτώσεων των διάφορων οικονομικών δραστηριοτήτων.

Συγκεκριμένα, κατά τον υπολογισμό του ΑΕΠ δεν λαμβάνεται υπόψη ο αντίκτυπος της οικονομικής δραστηριότητας στο φυσικό κεφάλαιο, όπως τα δάση, οι υδάτινοι πόροι, το έδαφος και τα θαλάσσια οικοσυστήματα. Επίσης, η απώλεια της βιοποικιλότητας και η κλιματική αλλαγή δεν εξετάζονται μόνο ως προς τον αντίκτυπο στη ζωή των ανθρώπων, αλλά και ως οικονομικό-κοινωνικό κόστος/ζημία. Αν οι οικονομικές δραστηριότητες έχουν θετικό αντίκτυπο στο ΑΕΠ αλλά ταυτόχρονα επιφέρουν μείωση της βιοποικιλότητας ή αύξηση της ρύπανσης, τότε μπορεί να είναι ανεπιθύμητες και αντίθετες με την αειφορία ή την ανθρώπινη ευημερία. Για παράδειγμα, η εξόρυξη πετρελαίου ή άνθρακα μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση του ΑΕΠ και παράλληλα να προκαλεί μείωση της κοινωνικής ευημερίας, καθώς κατά την εξόρυξη μπορεί να προκληθούν περιβαλλοντικές καταστροφές, όπως ρύπανση του εδάφους και των υδάτων, αλλά και διάφοροι κίνδυνοι για τη δημόσια υγεία, όπως αναπνευστικά προβλήματα των κατοίκων των γύρω περιοχών.

Ως γνωστόν, οι διάφοροι οικονομικοί δείκτες εκτιμούν ως ανάπτυξη άρα και ως ευημερία οτιδήποτε αποτελεί παραγωγή και δαπάνες. Ωστόσο, το ΑΕΠ λαμβάνει υπόψη του και τις «αμυντικές (defensive)» και τις «θεσιακές (positional)» δαπάνες, παρόλο που αυτές δεν συμβάλλουν αθροιστικά στην ευημερία (Jackson 2011, σ.76)¹¹.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι Gadrey και Jany-Catrice (2005), *«Αν μια χώρα αμείβει το 10% των κατοίκων της για να καταστρέφουν αγαθά, να ανοίγουν λακκούβες στους δρόμους και να προκαλούν ζημιές στα οχήματα, και ένα άλλο 10% για να επιδιορθώνουν τις ζημιές τους αυτοκινήτοδρομους και τα αυτοκίνητα, θα έχει το ίδιο ΑΕΠ με μια άλλη χώρα στην οποία το 20% της απασχόλησης αφιερώνεται στη βελτίωση του προσδόκιμου ζωής, στις παροχές υγείας, στην εκπαίδευση και στον ελεύθερο χρόνο»* (παρατίθεται από τον Taibo, 2012, σ. 65). Ενώ, στο ίδιο ύφος, ο Rasmussen (2004), σημειώνει για τη συνεισφορά των αυτοκινητικών ατυχημάτων στην αύξηση του ΑΕΠ: *«Όσο πιο πολλά αυτοκίνητα ρυμουλκήθηκαν τόσο πιο πολλές επισκευές έγιναν, τόσο περισσότερο αίμα για μετάγγιση πουλήθηκε και αγοράστηκε και τόσο περισσότεροι γιατροί, νοσοκόμες και νομικοί σύμβουλοι βρήκαν δουλειά. Πράγματι, τα αυτοκινητικά ατυχήματα αυξάνουν το ΑΕΠ [...]. Οι οικογένειες που θίγονται όμως από τα αυτοκινητικά δυστυχήματα, αισθάνονται καλά;»* (παρατίθεται από τον Latouche, 2008, σσ. 91-92).

Πέραν των παραπάνω, αξίζει να σημειωθεί επιπρόσθετα ότι μια μερίδα επιστημόνων υποστηρίζει πως οι περισσότεροι αναπτυγμένες χώρες, αλλά και αρκετές αναπτυσσόμενες επίσης, προσεγγίζουν σταδιακά το κατώφλι εκείνο όπου η αύξηση της κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών και η

ευημερίας και στην ανάπτυξη εναλλακτικών δεικτών και (ii) στην ανάδειξη της κρίσης της φροντίδας ή της κρίσης κοινωνικής αναπαραγωγής ως μιας από τις πολλαπλές σοβαρές κρίσεις του νεοφιλελεύθερου μοντέλου του καπιταλισμού.

10 Οι εργασίες φροντίδας περιλαμβάνουν την οικιακή εργασία και τη φροντίδα παιδιών και ηλικιωμένων, συμβάλλοντας στην ευημερία των ατόμων, των οικογενειών και εντέλει των κοινωνιών.

11 Οι «αμυντικές δαπάνες» χρησιμεύουν στο να επανορθώνουν τις ζημιές της μεγέθυνσης (Latouche 2008, υποσ. 162, σ. 369). Γενικά, αμυντικές θεωρούνται οι δαπάνες που προκύπτουν από την ανάγκη για «άμυνα» έναντι δραστηριοτήτων οι οποίες λαμβάνουν χώρα σε άλλους τομείς της οικονομίας, όπως το κόστος των αυτοκινητικών ατυχημάτων, ο καθαρισμός των πετρελαιοκηλίδων κ.λπ. Οι δαπάνες για θεσιακά προϊόντα θεωρούνται αναγκαίες προκειμένου να στηρίξουν την κοινωνική θέση των πολιτών. Οι «θεσιακές δαπάνες» παρότι έχουν κάποια λογική σε ατομικό επίπεδο, είναι παράδοξα να προσμετρώνται κατά τον υπολογισμό του ΑΕΠ (Jackson, 2011, σ.76).

περαιτέρω οικονομική μεγέθυνση (του ΑΕΠ) δεν συνοδεύονται πλέον από αντίστοιχη αύξηση της συνολικής κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας, αντιθέτως, σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα, τείνει να οδηγεί σε σταδιακή χειροτέρευσή της (Max-Neef, 1995; Daly, 2000; Jackson, 2009; Victor, 2010; Clarke and Islam, 2005). Ειδικά, αυτό το πεδίο της σχετικής βιβλιογραφίας παρουσιάζει ιδιαίτερο πολιτικό και κοινωνικό ενδιαφέρον δεδομένου ότι αποδεικνύει την αποσύνδεση, πέρα από κάποιο όριο, της ποσοτικής μεγέθυνσης μιας οικονομίας από την ποιοτική βελτίωση του μέσου επιπέδου ζωής, δηλαδή της μέσης συνολικής ευημερίας που απολαμβάνουν οι πολίτες μιας χώρας. Η εμπειρική απόδειξη αυτού του ορίου θα μπορούσε να αποτελέσει, ίσως στο άμεσο μέλλον, το κύκνειο άσμα του ΑΕΠ.

Συνοπτικά, η πορεία της μακροχρόνιας επιρροής του ΑΕΠ στην οικονομική ιστορία μπορεί να διακριθεί σε τέσσερις μεγάλες χρονολογικές περιόδους (Σύμφωνα με τον Hoekstra, 2019):

- (1929-1944): Η Άνοδος
- (1944-1973): Η Χρυσή Εποχή
- (1973-2008): Αμφισβητούμενη Κυριαρχία
- (2008-2030): Παρακμή και Τέλος

Η περίοδος της αμφισβητούμενης ηγεμονίας του ΑΕΠ, θεωρητικά και σύμφωνα πάντα με την παραπάνω οπτική, δίνει τη θέση της μετά το 2008 στην περίοδο της παρακμής. Πράγματι, μετά το 2007-08 εντείνονται οι προσπάθειες, τόσο σε επιστημονικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο, της σταδιακής αντικατάστασης του ΑΕΠ με άλλους δείκτες. Αξίζει να εστιάσουμε, ως ενδεικτικό παράδειγμα πολιτικής μετάβασης, κυρίως στις προσπάθειες που λαμβάνουν χώρα στο ανώτατο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής εκείνη την περίοδο: “*It’s time to go beyond GDP*”¹² ήταν το μότο του τότε Πορτογάλου Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής José Manuel Barroso, στο πλαίσιο του διεθνούς συνεδρίου “*Beyond GDP*” που συνδιοργανώθηκε το 2007 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Το Ευρωκοινοβούλιο, την σημαντική δεξαμενή σκέψης Club of Rome¹³, τον OECD και το WWF (Cassiers, 2007)¹⁴. Το 2009, σε συνέχεια της παραπάνω πρωτοβουλίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε τον οδικό χάρτη για δράση «Πέρα από το ΑΕΠ – Μετρώντας την πρόοδο σε έναν κόσμο που αλλάζει» (A roadmap for action, ‘GDP and beyond — measuring progress in a changing world), ενώ το 2013 η Επιτροπή δημοσιεύει σχετική μελέτη που καταγράφει την πρόοδο στη μετάβαση πέρα από το ΑΕΠ και, παράλληλα, παραθέτει παραρτήματα με σειρά εναλλακτικών δεικτών και κοινωνικών-περιβαλλοντικών στατιστικών, που θα πρέπει να συνυπολογίζονται συμπληρωματικά με το ΑΕΠ (European Commission, 2013)¹⁵.

Την ίδια περίοδο με τις πρωτοβουλίες που λαμβάνουν χώρα στο υψηλότερο ευρωπαϊκό πολιτικό επίπεδο, στις αρχές του 2008, έπειτα από εντολή του τότε Γάλλου προέδρου Ν. Σαρκοζί, συστάθηκε μια επιτροπή αποτελούμενη από τους Joseph Stiglitz, Amartya Sen και Jean Paul Fitoussi προκειμένου να διερευνήσει τους περιορισμούς του ΑΕΠ κατά τη μέτρηση της ευημερίας. Η πολιτική αυτή πρωτοβουλία ουσιαστικά έμελλε να συνεισφέρει μία σημαντική μελέτη στον πυρήνα της βιβλιογραφίας που ασκεί κριτική στο ΑΕΠ, την Έκθεση *Measurement of Economic Performance and Social Progress* (Stiglitz et al., 2009). Ειδικότερα, στην εν λόγω Έκθεση παρουσιάζονται οι κυρίαρχες κριτικές των συμβατικών μεθόδων μέτρησης του ΑΕΠ και προτείνονται εναλλακτικοί δείκτες για τη μέτρηση της πραγματικής ευημερίας των πολιτών. Η έκθεση υποστηρίζει ότι οι συμβατικοί δείκτες οικονομικής ανάπτυξης, όπως το ΑΕΠ, δεν αποτυπώνουν την πραγματική κατάσταση της κοινωνίας και ότι είναι απαραίτητο να εξεταστούν και άλλοι παράγοντες όπως η κατανομή του πλούτου, το επίπεδο της υγειονομικής περιθαλψής, το επίπεδο της εκπαίδευσης, η

12 Μτφ. «Είναι καιρός να κινηθούμε πέρα από το ΑΕΠ»

13 Περισσότερα για το Club of Rome: <https://www.clubofrome.org/> (Ανακτήθηκε στις 28.11.2022).

14 Περισσότερες πληροφορίες για το εν λόγω Συνέδριο μπορούν να αντληθούν από: https://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/2007_conference_en.html, & από τα πρακτικά του Συνεδρίου: https://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/proceedings/bgdp_proceedings_full.pdf (Ανακτήθηκαν στις 23.11.2022).

15 Περισσότερες πληροφορίες εδώ: https://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/background_en.html#:~:text=In%202007%2C%20the%20European%20Commission,taken%20up%20by%20public%20debate. (Ανακτήθηκε στις 23.11.2022).

ποιότητα του περιβάλλοντος και η κοινωνική συνοχή. Ενδεικτικά, η Επιτροπή προτείνει τις ακόλουθες βασικές διαστάσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη μέτρηση της ευημερίας:

- i. Υλικό επίπεδο διαβίωσης (εισόδημα, κατανάλωση και πλούτος)
- ii. Υγεία
- iii. Εκπαίδευση
- iv. Προσωπικές δραστηριότητες, συμπεριλαμβανομένης της εργασίας
- v. Ενεργή πολιτική συμμετοχή και διακυβέρνηση
- vi. Κοινωνικές σχέσεις
- vii. Περιβάλλον (παρόν και μελλοντικές συνθήκες)
- viii. Ανεσφάλεια, τόσο οικονομική όσο και φυσική.

Στο πεδίο της επιστημονικής μετάβασης, τα πράγματα παρουσιάζονται περισσότερο σύνθετα. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση των εναλλακτικών δεικτών, που παρουσιάζεται εκτενώς στην επόμενη ενότητα, αποτυπώνει έναν μεγάλο πλούτο εναλλακτικών προτάσεων, τόσο ποσοτικών όσο και ποιοτικών, προσπαθειών ταξινόμησης και κατηγοριοποίησης και, γενικότερα μιας αρκετά ώριμης προσπάθειας για το επόμενο βήμα. Εντούτοις, η παρούσα έκθεση διαπιστώνει ότι η περίοδος της «Αμφισβητούμενης Κυριαρχίας», κατά την εκτίμηση του Hoekstra (2019) φαίνεται να παρατείνεται και πέρα από το 2008, ενώ η προτεινόμενη περίοδος της «Παρακμής και του Τέλους» του ΑΕΠ περί το 2030, αποτελεί μάλλον μια αρκετά φιλόδοξη προοπτική, τουλάχιστον σύμφωνα με τα δεδομένα της βιβλιογραφικής ανασκόπησης της παρούσας έκθεσης.

Εδώ ίσως εντοπίζεται και το μεγάλο έλλειμμα που υπάρχει στο πρόταγμα για μια κίνηση πέρα από το ΑΕΠ: η ύπαρξη, από τη μια μεριά, ενός μεγάλου όγκου προτάσεων και οπτικών, που περισσότερο μάλλον περιπλέκει τη μετάβαση, και η ανυπαρξία, από την άλλη, μιας συγκροτημένης και συντονισμένης προσπάθειας που θα καταφέρει τελικά να επιτύχει την πολυπόθητη μετάβαση. Στο πλαίσιο του παραπάνω προβληματισμού έχουν διατυπωθεί διάφορες προτάσεις προκειμένου η κίνηση «πέρα από το ΑΕΠ» να αρχίσει να αποκτά μια κοινή γλώσσα επικοινωνίας και να συγκροτηθεί, ως θεσμός, υπό τη σκέπη μιας διεθνούς πρωτοβουλίας, ενός διεθνούς οργανισμού ο οποίος θα έχει το κύρος και την εμπέλεια να αναλάβει το δύσκολο έργο του συντονισμού και της διάδοσης των αποτελεσμάτων αυτής της προσπάθειας. Ο Van den Bergh (2022) προτείνει την υιοθέτηση του επιτυχημένου παραδείγματος της, βραβευμένης με Νόμπελ, επιτροπής IPCC ως επίσημου οργάνου μελέτης του φαινομένου της Κλιματικής Αλλαγής από τον ΟΗΕ, που έχει αποκτήσει διεθνές κύρος και τεράστια επιστημονική αξιοπιστία. Είναι γεγονός ότι το σύστημα των οργανισμών που λειτουργούν υπό την ομπρέλα των Ηνωμένων Εθνών, μπορεί να δώσει το κύρος και τη διεθνή προοπτική που χρειάζεται το κίνημα πέρα από το ΑΕΠ, προκειμένου να επιτύχει τον ατώτερο στόχο του, που δεν είναι άλλος από την αντικατάσταση του ΑΕΠ. Το δύσκολο έργο μιας τέτοιας επιτροπής θα μπορούσε να συνοψιστεί στα εξής θεμελιώδη ερωτήματα που χρήζουν απάντησης και μπορούν, εντέλει να οδηγήσουν σε μια ολοκληρωμένη και ώριμη πρόταση που θα μπορούσε να γίνει, σταδιακά, αποδεκτή από τις πολιτικές και τις οικονομικές ελίτ σε παγκόσμιο επίπεδο (Van den Bergh, 2022 – σελ. 3):

1. **Μέσα και σκοποί:** Επιλογή δεικτών που μετράνε την πλευρά των μέσων (αξιακή εκτίμηση του συνολικού ανθρώπινου, χρηματικού και φυσικού κεφαλαίου μιας οικονομίας) ή /και την επιλογή δεικτών που μετράνε τους τελικούς σκοπούς της οικονομικής διαδικασίας (δείκτες μέτρησης κοινωνικής ευημερίας, ευτυχίας, κ.α.). Πρακτικά, η δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ένα πλέγμα συνέργειας των δεικτών και των δύο πλευρών αποτελεί ένα πολύ απαιτητικό έργο που βασίζεται σε μια σειρά πολλών παραμέτρων, όπως η διαθεσιμότητα αξιόπιστων δεδομένων, η ακριβής αποτύπωση των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων κάθε πλευράς και ο καθορισμός του βέλτιστου μείγματος των δύο προσεγγίσεων.
2. **Αντικειμενική και υποκειμενική πληροφορία:** Επιλογή της εστίασης σε αντικειμενικές μετρήσεις (κοινωνικές στατιστικές που στηρίζονται σε εκτιμήσεις του εισοδήματος και της διανομής του, στατιστικές υγείας, πρόσβασης στην εκπαίδευση, μέτρηση ελευθερίας, παραοικονομίας και διαφθοράς, μεταξύ άλλων) ή /και υποκειμενικές μετρήσεις (για παράδειγμα, αποτελέσματα μελετών/ερωτηματολογίων που προσπαθούν να εκτιμήσουν την ευημερία, την ικανοποίηση, την ευτυχία, κλπ.). Σε πρακτικό πολιτικό επίπεδο, οι αντικειμενικές μετρήσεις είναι περισσότερο αποδεκτές, αλλά ένας καλοσχεδιασμένος συνδυασμός

και των υποκειμενικών μετρήσεων θα μπορούσε τελικά να δώσει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την παραγόμενη κοινωνικό-οικονομική ευημερία.

3. **Ακριβής αριθμός δεικτών που θα χρησιμοποιηθούν:** Επιλογή/πρόκριση/ συγκρότηση ενός τελικού δείκτη ή μιας ομάδας τελικών δεικτών, ύστερα από ενδελεχή διερεύνηση του συνόλου της παραγόμενης επιστημονικής βιβλιογραφίας και των αντίστοιχων πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων κάθε δείκτη. Το δύσκολο έργο της προτεινόμενης επιτροπής θα είναι να δημιουργήσει εκείνον/ους τον/ους δείκτη/ες που τελικά θα αντικαταστήσει/ουν ικανοποιητικά το κυρίαρχο ΑΕΠ, περιλαμβάνοντας όλα εκείνα τα αναγκαία συστατικά από τα οποία αυτό υπολείπεται.
4. **Καθορισμός μονάδας μέτρησης (νομισματική ή/και μη νομισματική) των επιλεγθέντων δεικτών:** Επιλογή της χρήσης νομισματικής ή μη νομισματικής μονάδας μέτρησης. Αναπόφευκτα, σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, ένας δείκτης που μεταφράζεται σε χρηματικές μονάδες, μπορεί πιο εύκολα να γίνει αποδεκτός και κατανοητός από τους πολιτικούς, τους οικονομικούς αναλυτές, τον τύπο και τους ψηφοφόρους, κάτι που ίσως εξηγεί και το γιατί ο ποιοτικός μη-νομισματικά εκφρασμένος δείκτης Human Development Index (HDI) του ΟΗΕ, δεν έχει καταφέρει μέχρι σήμερα να υποκαταστήσει το ΑΕΠ. Σε κάθε περίπτωση, μέρος του δύσκολου έργου μιας τέτοιας επιτροπής θα πρέπει να είναι και η αξιολόγηση, ίσως και η διασύνδεση ποιοτικά και ποσοτικά, των πλεονεκτημάτων που απορρέουν τόσο από τη χρήση δεικτών εκφρασμένων σε νομισματικές μονάδες, όσο και περισσότερο ποιοτικών μη-νομισματικά εκφρασμένων δεικτών.

2. Βιβλιογραφική ανασκόπηση των σημαντικότερων εναλλακτικών δεικτών μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας και επιλογή των κατάλληλων για την παρούσα έκθεση.

2.1 Βιβλιογραφική ανασκόπηση και ομαδοποίηση των εναλλακτικών δεικτών ανά κατηγορίες.

Η ανασκόπηση της σχετικής επιστημονικής βιβλιογραφίας αποκαλύπτει μια πληθώρα προσεγγίσεων και προσπαθειών κατηγοριοποίησης/ομαδοποίησης των δεικτών που προτείνονται ως εναλλακτικοί του ΑΕΠ. Οι μελέτες των Bleys (2012) και Singh *et al.* (2012) προσφέρουν μια εκτεταμένη ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας των εναλλακτικών δεικτών και, ως εκ τούτου, αποτελούν σημεία αναφοράς για την παρούσα έκθεση.

Δεδομένου του όγκου των προσεγγίσεων και των εναλλακτικών εκτιμήσεων, παρατηρείται στη σχετική βιβλιογραφία μια προσπάθεια ταξινόμησης, κατηγοριοποίησης και ομαδοποίησης που έχει ως στόχο την καλύτερη διαχείριση όλης της παραγόμενης πληροφορίας. Η παρούσα έκθεση θα εστιάσει ενδεικτικά, χάριν απλοποίησης, σε τρεις συγκεκριμένες προσεγγίσεις.

Σύμφωνα με τους Goosens *et al.* (2007) και Schepelmann *et al.*, (2009), μια πρώτη κατηγοριοποίηση των εναλλακτικών δεικτών βασίζεται στη σχέση που αυτοί έχουν με το ΑΕΠ, η οποία τους διακρίνει σε:

- Δείκτες οι οποίοι **αναπροσαρμόζουν** την μεθοδολογία εκτίμησης του ΑΕΠ (όπως για παράδειγμα η ενσωμάτωση του περιβαλλοντικού κόστους, του κοινωνικού κόστους διαφόρων παραμέτρων, κτλ.).
- Δείκτες οι οποίοι **αντικαθιστούν** εξ' ολοκλήρου το ΑΕΠ ως δείκτη (δείκτες που εστιάζουν σε πιο στοχευμένη και άμεση εκτίμηση της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας).
- Δείκτες οι οποίοι **δρουν συμπληρωματικά** με το ΑΕΠ (εμπλουτίζοντας το ΑΕΠ με επιπρόσθετη πληροφορία, χωρίς να το υποκαθιστούν ή να το τροποποιούν).

Ο Van den Bergh (2009) χρησιμοποιεί μια παρόμοια κατηγοριοποίηση με τους ανωτέρω αναφερόμενους ερευνητές, αλλά ίσως περισσότερο στοχευμένη, η οποία χωρίζει τις εναλλακτικές προσεγγίσεις σε τέσσερις (4) ευρείες ομάδες δεικτών:

1. Αυτές που αποτελούν **πραγματιστικές λογιστικές προσαρμογές** του ΑΕΠ.
2. Αυτές που ουσιαστικά προσαρμόζουν το ΑΕΠ εστιάζοντας αποκλειστικά και μόνον στις **περιβαλλοντικές εξωτερικότητες** (environmental externalities).
3. Αυτές που εκτιμούν την ευημερία ως ένα **συνδυαστικό άθροισμα** της οικονομικής αξίας του **χρηματικού-τεχνητού κεφαλαίου** με το **ανθρώπινο και φυσικό κεφάλαιο** (economic capital + human capital + natural capital).
4. Αυτές που εκτιμούν **σύνθετους δείκτες** (συγκερασμός ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων)

Ο Bleys (2012), προτείνει μια κατηγοριοποίηση των εναλλακτικών δεικτών η οποία, κατά την εκτίμησή του, θα μπορούσε να διευκολύνει περισσότερο την άσκηση πολιτικής:

1. Δείκτες μέτρησης της πολυδιάστατης, πολυπαραμετρικής ευημερίας της ζωής του ανθρώπου (χωρίς την οικονομική διάσταση αυτής).
2. Δείκτες μέτρησης της οικονομικής ευημερίας (μέτρηση της καθαρά οικονομικής διάστασης της ευημερίας).
3. Μελέτες βιωσιμότητας των παραπάνω δεικτών, δηλαδή διερεύνηση του εάν και κατά πόσο μπορούν να βελτιωθούν ή/και να διατηρηθούν τα τωρινά επίπεδα συνολικής (μη οικονομικής και οικονομικής, σύμφωνα με τις δύο παραπάνω κατηγορίες) ευημερίας στο μέλλον.

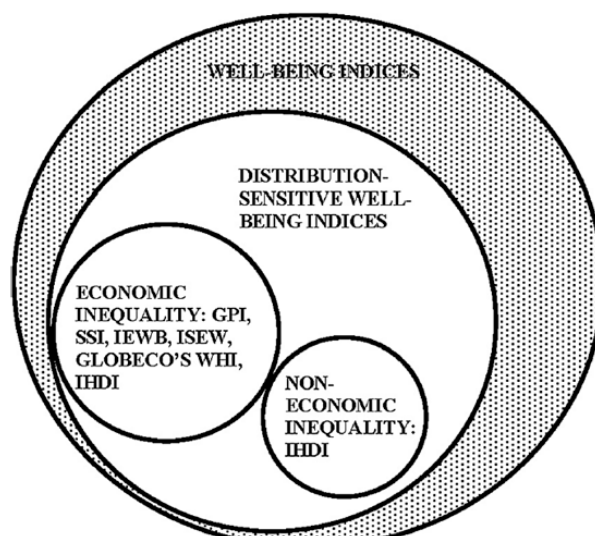
Στον αντίποδα των παραπάνω, ο Offer (2000) προσφέρει μια διαφορετική οπτική: επιχειρεί την ομαδοποίηση των εναλλακτικών προς το ΑΕΠ δεικτών, χρησιμοποιώντας μια ταξινόμηση βάσει του επιστημονικού πεδίου προέλευσης που υπηρετεί η ιδέα της τροποποίησης ή/και αντικατάστασης, ως εξής:

1. **Εκτεταμένους Οικονομικούς Λογαριασμούς:** προσπάθειες που ουσιαστικά εμπλουτίζουν/τροποποιούν τους συμβατικούς εθνικούς λογαριασμούς προσθέτοντας εκτιμήσεις κοινωνικών και περιβαλλοντικών μεταβλητών, καθώς και άλλων παραμέτρων που δεν αποτυπώνονται στις συμβατικές λογιστικές εκτιμήσεις.
2. **Κοινωνικοί Δείκτες:** Ποιοτικοί, ως επί το πλείστον, δείκτες οι οποίοι επιχειρούν να μετρήσουν την κοινωνική ευημερία, χρησιμοποιώντας κριτήρια που άπτονται πρωτίστως των κοινωνιολογικών επιστημονικών θεωριών.
3. **Ψυχολογικοί/Ψυχομετρικοί δείκτες:** Ποιοτικές και ποσοτικές προσεγγίσεις που επιχειρούν να εκτιμήσουν την ευημερία υπό το πρίσμα της επιστήμης της ψυχολογίας.

Ακόμα, υπάρχουν προσπάθειες που εστιάζουν ειδικά στις διαφορές που παρουσιάζουν οι εναλλακτικοί δείκτες αναφορικά με την συνεκτίμηση της ανισότητας, όπως το κριτικό άρθρο του Peterson (2014), το οποίο επισημαίνει ότι οι περισσότεροι εναλλακτικοί δείκτες μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας καταλήγουν:

- στο να μην εστιάζουν καθόλου στην εκτίμηση της ανισότητας,
- είτε, στο να εστιάζουν εντέλει μονοδιάστατα μόνο στην εκτίμησης της οικονομικής ανισότητας,

Το άρθρο καταλήγει στο ότι ο πιο αποτελεσματικός δείκτης μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας, με όρους ανισότητας είναι ο Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI). Η παραπάνω ανάλυση απεικονίζεται διαγραμματικά στο παρακάτω *Σχήμα 1*:

Σχήμα 1: Διαφορές μεταξύ των δεικτών μέτρησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας με βάση το πώς εκτιμούν την ανισότητα. (Πηγή: Peterson, 2014).

Πέραν των παραπάνω προσεγγίσεων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνεισφορά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2013) στη διερεύνηση, τη θέσπιση και την υιοθέτηση, μέσω της Eurostat, μιας σειράς συγκεκριμένων και μετρήσιμων δεικτών οι οποίοι θα καλύπτουν ποιοτικά και ποσοτικά την ανάγκη μέτρησης της μέσο-μακροχρόνιας κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας, και μπορούν να συνεισφέρουν καθοριστικά σε μια ολιστική, πέρα από το ΑΕΠ¹⁶ προσέγγιση, η οποία μπορεί να συνοψιστεί στα παρακάτω σημεία¹⁷

¹⁶ Η οποία μπορεί να λειτουργήσει και ως συμπληρωματική ή/και κριτική «ανάγνωση» του ΑΕΠ.

¹⁷ Περισσότερα στοιχεία μπορούν να αντληθούν από εδώ: https://ec.europa.eu/environment/enveco/pdf/SWD_2013_303_annexes.pdf (Ανακτήθηκε στις 23.11.2022).

1. Ενίσχυση της διάστασης του νοικοκυριού:
 - Δαπάνες κατανάλωσης του νοικοκυριού, ανά κατηγορία κατανάλωσης
 - Ακαθάριστο εισόδημα νοικοκυριού ανά πηγή εισοδήματος
 - Ακαθάριστες αποταμιεύσεις νοικοκυριού
 - Ποσοστό δανεισμού ως ποσοστό του συνολικού ακαθάριστου εισοδήματος του νοικοκυριού
 - Ποσοστό περιουσιακών στοιχείων (χρηματοοικονομικά στοιχεία, ακίνητα και γη) ως ποσοστό του συνολικού ακαθάριστου εισοδήματος του νοικοκυριού
 - Χρόνος που δαπανάται για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών εντός του νοικοκυριού, εκτός αγοράς (non-market goods & services)
2. Εργασία
 - Ανεργία
 - Ποιότητα εργασίας
 - Πρόσβαση στην αγορά εργασίας
 - Εργασιακή ασφάλεια
 - Ισορροπία εργασίας / προσωπικής ζωής
3. Πολυπαραμετρικοί δείκτες μέτρησης της ποιότητας ζωής (QoL)
 - Υλικές συνθήκες ζωής (εισόδημα, συνθήκες οικίας, κατανάλωση κ.α.)
 - Ποιότητα και ποσότητα της εργασίας
 - Υγεία (πρόσβαση σε δομές υγείας, προσδόκιμο ζωής, κ.α.)
4. Εκπαίδευση
 - Ευκαιρίες πρόσβασης στην εκπαίδευση
 - Δυνατότητες για δια βίου μάθηση
 - Αναψυχή και κοινωνική διάδραση
 - Προσβάσεις, ποιότητα και ποσότητα αναψυχής
 - Κοινωνικές επαφές/σχέσεις
 - Εθελοντισμός
5. Οικονομική και φυσική ασφάλεια
 - Εισοδηματική ανασφάλεια
 - Εργασιακή ανασφάλεια
 - Προσωπική ασφάλεια από εγκληματικότητα
6. Δημόσια σφαίρα, κοινά και βασικά δικαιώματα
 - Ποιότητα θεσμών και δημοσίων υπηρεσιών
 - Διακρίσεις και ίσες ευκαιρίες
 - Ενεργοί πολίτες
7. Φυσικό Περιβάλλον
 - Ρύπανση/μόλυνση/περιβαλλοντική υποβάθμιση
 - Ηχορύπανση (και οπτική όχληση)
 - Πρόσβαση σε χώρους πρασίνου-αναψυχής
 - Ποιότητα τοπίου και αστικού περιβάλλοντος
8. Συνολική εμπειρία της ζωής
 - Απορρέουσα ικανοποίηση από την ποιότητα ζωής
 - Νοηματοδότηση της ζωής και ύπαρξη στόχων/προοπτικής

Ο παρακάτω Πίνακας 1 παρουσιάζει συνοπτικά τα αποτελέσματα της συνολικής βιβλιογραφικής έρευνας των εναλλακτικών δεικτών κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας, που εκπονήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης.

A/A	Δείκτης	Φορέας	Χρονικό διάστημα
1	Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW)	Επιστημονικές Δημοσιεύσεις	Διάφορα
2	Genuine progress indicator (GPI)	Επιστημονικές Δημοσιεύσεις	Διάφορα
3	Quality of Life Index (QLI)	World Population Review (independent organization)	2012 - 2022
4	Human Development Index (HDI)	UN	1990 - 2022
5	Index of Economic Well-Being (IEWB)	Centre for the Study of Living Standards (Canada)	1981-2008
6	Social Health Index (SHI)	Institute for Innovation in Social Policy (USA)	1970-2011
7	Sustainable Society Index (SSI)	Dutch Sustainable Society Foundation	2006 - 2019
8	Fragiled States Index (FSI)	Fund for Peace	2006 - 2022
9	Legatum Prosperity Index (LPI)	Legatum Institute	2007-2021
10	Social Progress Index (SPI)	Nonprofit Social Progress Imperative	2022
11	Ecological Footprint (EF)	Global Footprint Network	2007 - 2018
12	Happy Planet Index (HPI)	New Economics Foundation	2006-2020
13	World Happiness Report	Sustainable Development Solutions Network	2012-2021
14	Gini Coefficient	Eurostat	2011-2021
15	Life Satisfaction	Eurostat	2018, 2021
16	Adjusted net savings	World Bank	2006-2020
17	Better life Index (BLI)	OECD	2021
18	SDG Greece	UN	2000-2022
19	Inclusive Wealth Index	UN (UNEP)	1990-2014

Πίνακας 1: Συνολική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της βιβλιογραφικής ανασκόπησης των εναλλακτικών δεικτών ευημερίας, της παρούσας έκθεσης.

2.2 Επιλογή δεικτών κοινωνικο-οικονομικής ευημερίας

Με βάση τη βιβλιογραφική έρευνα που παρουσιάστηκε στην προηγούμενη ενότητα, πραγματοποιήθηκε μια πρώτη αναζήτηση και επισκόπηση των εναλλακτικών δεικτών κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Η αναζήτηση κατέληξε σε ένα μεγάλο αριθμό δεικτών, η ανάλυση των οποίων θα ήταν τόσο μακροσκελής όσο και πολύπλοκη, που είναι πέρα από το στενό πλαίσιο της παρούσας έκθεσης. Για αυτό το λόγο, καθορίστηκαν συγκεκριμένα κριτήρια, βάσει των οποίων επιλέχθηκαν εκείνοι οι δείκτες που θα μπορούσαν να σκιαγραφήσουν μια όσο το δυνατόν καλύτερη εικόνα αποκλειστικά για την Ελλάδα. Παρόλα αυτά θεωρήθηκε δόκιμο, για αυτούς τους δείκτες που δεν πληρούν τα βασικά κριτήρια επιλογής, να γίνει μια σύντομη περιγραφή τους και παράθεση των δεδομένων τους, στο **Παράρτημα 5.1** της παρούσας έκθεσης.

Τα κριτήρια επιλογής των δεικτών ευημερίας, οι οποίοι θα παρουσιαστούν αναλυτικά στο Κεφάλαιο 3, είναι τα εξής:

- Ύπαρξη διακριτών δεδομένων για την Ελλάδα.
- Ύπαρξη δεδομένων σε χρονοσειρές, που θα καλύπτουν επαρκές χρονικό βάθος τουλάχιστον δεκαετίας.

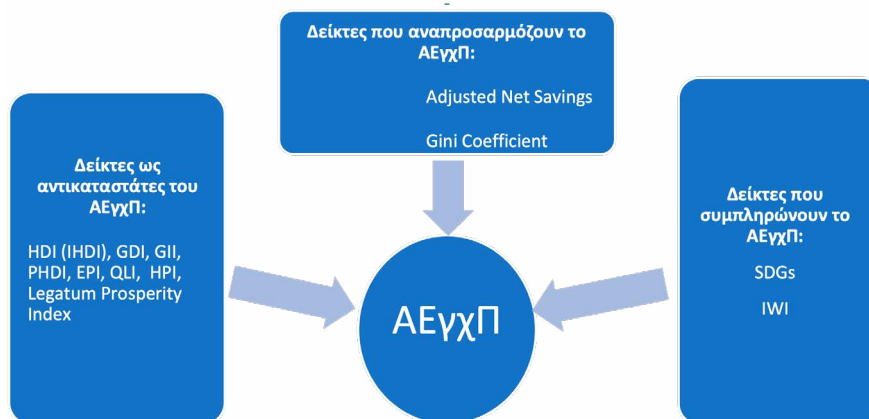
Με βάση τα παραπάνω κριτήρια, από τον συγκεντρωτικό Πίνακα 1 της προηγούμενης ενότητας, επιλέχθηκαν να εξεταστούν τελικά οι δείκτες που εμφανίζονται στον παρακάτω Πίνακα 2:

	Εξεταζόμενος Δείκτης	Χρονική περίοδος ανάλυσης
1	Human Development Index (HDI)	1990 – 2021
1.1	Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI)	2010 – 2021
1.2	Gender Development Index (GDI)	1990 – 2021
1.3	Gender Inequality Index (GII)	1990 – 2021
1.4	Planetary pressures-adjusted Human Development Index (PHDI)	1990 – 2021
2	Quality of Life Index (QLI)	2012 – 2022
3	Ecological Footprint (EF)	1990 – 2018
4	Happy Planet Index (HPI)	2006 – 2020
5	Adjusted Net Savings (ANS)	2006 – 2020
6	Gini Coefficient	2011 – 2021
7	Legatum Prosperity Index (LPI)	2007 – 2021
8	Inclusive Wealth Index (IWI)	1990 – 2014

Πίνακας 2: Εξεταζόμενοι δείκτες για την Ελλάδα και χρονική περίοδος ανάλυσης.

Πλέον των παραπάνω οκτώ (8) δεικτών, η έκθεση θα εστιάσει συμπληρωματικά και στους δείκτες που αξιοποιεί ο ΟΗΕ προκειμένου να αποτιμήσει την πρόοδο που συντελείται στους δεκαεπτά (17) επιλεγμένους στόχους που έχει θεσμοθετήσει για την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης (ΣΒΑ-SDG) σε παγκόσμιο επίπεδο, εξετάζοντας την απόδοση της Ελλάδας για την περίοδο 2000-2022. Δεδομένου ότι οι 17 SDG ενσωματώνουν ήδη κάποιους από τους δείκτες του Πίνακα 2, θα γίνει προσπάθεια να εκτιμηθούν άλλες διαστάσεις τους οι οποίες δεν ενσωματώνονται στους 8 υπό εξέταση δείκτες, έτσι ώστε να αποφευχθεί πιθανή διπλή αναφορά σε ίδια μεγέθη.

Ύστερα από την επιλογή των βασικών εναλλακτικών δεικτών ανάπτυξης, με βάση τα δύο κριτήρια που αναφέρθηκαν παραπάνω, αυτοί μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση τα κριτήρια των Goosens *et al.* (2007) και Schepelmann *et al.*, (2009) ως εξής (βλ. **Σχήμα 2**)

Σχήμα 2: Ομαδοποίηση επιλεγμένων δεικτών ευημερίας.

Οι επόμενες υποενότητες επιχειρούν να παρουσιάσουν συνοπτικά την ιστορία, το θεωρητικό-μεθοδολογικό πλαίσιο και την μαθηματική λογική από τη οποία προκύπτουν οι υπό εξέταση δείκτες του Πίνακα 2.

2.2.1 Human Development Index (HDI) - Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης

Τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI) εισήγαγε το 1990 η Έκθεση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την Ανθρώπινη Ανάπτυξη (UNDP, 1990) και αποτελεί τον πλέον ευρέως χρησιμοποιούμενο σύνθετο στατιστικό δείκτη που καταρτίζεται για το σύνολο των χωρών των Ηνωμένων Εθνών. Εκτιμά την ανθρώπινη ανάπτυξη με βάση τρεις θεμελιώδεις διαστάσεις: την υγεία, την εκπαίδευση και το βιοτικό επίπεδο. Ο HDI προέρχεται από τον γεωμετρικό μέσο όρο τριών κανονικοποιημένων-τυποποιημένων δεικτών για καθεμία από τις παραπάνω διαστάσεις (UNDP, 2022):

- Υγεία: αξιολογείται με βάση το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση.
- Εκπαίδευση: βασίζεται στον μέσο όρο των ετών σχολικής εκπαίδευσης για τους ενήλικες ηλικίας 25 ετών και άνω και τα αναμενόμενα έτη σχολικής εκπαίδευσης για τα παιδιά της σχολικής ηλικίας.
- Βιοτικό επίπεδο: εκτιμάται με βάση τον λογάριθμο του κατά κεφαλήν ακαθάριστου εθνικού εισοδήματος (αξία σε μονάδες αγοραστικής δύναμης – PPP \$).

Για τη σύγκριση των τιμών του δείκτη μεταξύ των χωρών, τα δεδομένα για τη διάσταση της υγείας και της εκπαίδευσης αντλούνται από τη Στατιστική Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών (UN STATCOM), ενώ τα στοιχεία για τη διάσταση του βιοτικού επιπέδου από την Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank). Με βάση τις τιμές που λαμβάνει ο δείκτης, οι χώρες κατατάσσονται σε τέσσερις (4) κατηγορίες ανάπτυξης: πολύ υψηλή, υψηλή, μεσαία και χαμηλή ανάπτυξη. Στη συνέχεια, οι χώρες χαρακτηρίζονται ως αναπτυγμένες, αναπτυσσόμενες ή λιγότερο αναπτυγμένες.

Κατά τις ετήσιες εκθέσεις του οργανισμού για την ανθρώπινη ανάπτυξη, έχουν εισαχθεί και άλλοι δείκτες που αποτυπώνουν διαφορετικές πτυχές της ανθρώπινης ανάπτυξης. Έτσι, έχουμε τους εξής δείκτες:

- **Δείκτης Έμφυλης Ανάπτυξης (Gender Development Index-GDI):** αναλογία του HDI ως προς τις γυναίκες και τους άντρες, εισήχθη στην έκθεση του 1995 (UNDP, 1995). Στοχεύει να αξιολογήσει την ανισότητα μεταξύ των φύλων στις τρεις βασικές διαστάσεις της ανθρώπινης ανάπτυξης.
- **Προσαρμοσμένος στην Ανισότητα Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Inequality-**

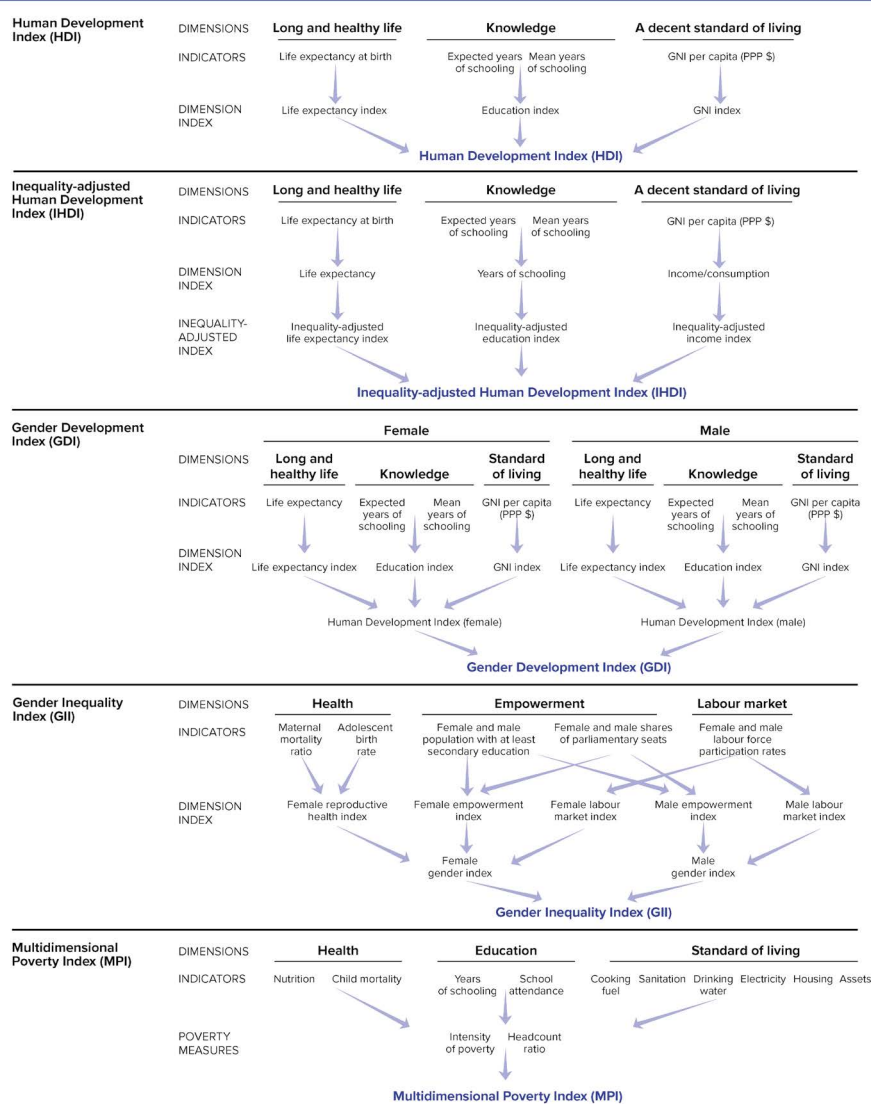
Adjusted Human Development Index – IHDI): εισήχθη στην έκθεση του 2010 (UNDP, 2010) και λαμβάνει υπόψη την ανισότητα στις τρεις βασικές διαστάσεις (υγεία, εκπαίδευση και βιοτικό επίπεδο). Ο δείκτης IHDI αποτελεί τον σταθμισμένο στο πραγματικό επίπεδο κατανομής του πλούτου HDI, συλλαμβάνοντας καλύτερα το πραγματικό επίπεδο ανθρώπινης ανάπτυξης για κάθε χώρα.

- **Δείκτης Ανισότητας των Φύλων (Gender Inequality Index – GII):** επίσης εισήχθη στην έκθεση του 2010 (UNDP, 2010) και αποτελεί ένα σύνθετο μέτρο για τον ποσοτικό προσδιορισμό της απώλειας των επιτευγμάτων σε μια χώρα ως συνέπεια της ανισότητας των φύλων. Ο GII εξετάζει την ανισότητα σε τρεις τομείς: αναπαραγωγική υγεία, αυτονομία και οικονομική δραστηριότητα, αναδεικνύοντας τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των φύλων και καταδεικνύει ποιες περιοχές χρήζουν περαιτέρω προσοχής και προώθησης πολιτικών για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων των φύλων.
- **Προσαρμοσμένος στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Planetary Pressures-Adjusted Human Development Index – PHDI):** εισήχθη στην έκθεση του 2020 (UNDP, 2020) και αποτυπώνει το δείκτη HDI μιας χώρας προσαρμοσμένο όμως σε οικολογικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες όπως οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα κατά άτομο και το αποτύπωμα υλικής κατανάλωσης. Αυτός ο δείκτης έχει ως στόχο να παρέχει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της ανθρώπινης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη τη βιωσιμότητα του πλανήτη και τον περιβαλλοντικό αντίκτυπο της ανάπτυξης.

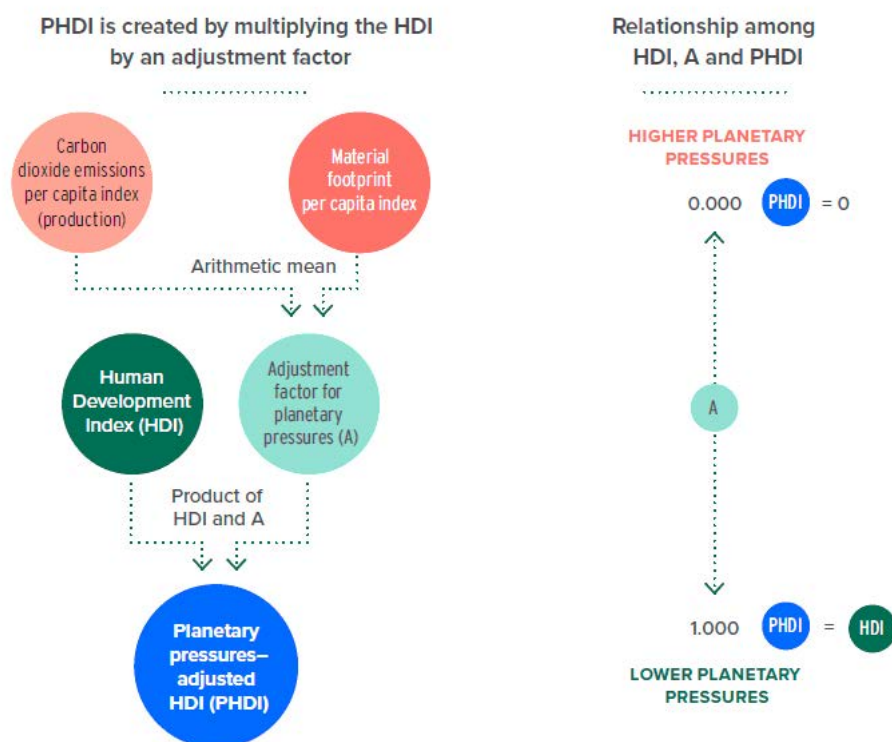
Η συνεχής εξέλιξη και προσαρμογή των δεικτών που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της ανθρώπινης ανάπτυξης αποδεικνύει την προσπάθεια του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών και του UNDP να προσφέρουν μια πιο ολοκληρωμένη και ευρεία κατανόηση της ανθρώπινης ανάπτυξης. Αυτό επιτρέπει στις χώρες και στους διεθνείς οργανισμούς να αναγνωρίζουν τις περιοχές που χρήζουν προσοχής, να επικεντρώνονται στους τομείς που χρειάζονται βελτίωση και να σχεδιάζουν πολιτικές που θα βελτιώσουν τη ζωή των ανθρώπων.

Technical notes

Calculating the human development indices—graphical presentation

Σχήμα 3: Γραφική αναπαράσταση του υπολογισμού των δεικτών της ανθρώπινης ανάπτυξης (Πηγή: UNHDR 2022 technical notes).

Σχήμα 4: Γραφική αναπαράσταση της σχέσης ανάμεσα στους δείκτες HDI και PHDI (Πηγή: UNHDR 2022 technical notes).

Η ανάλυση των δεικτών που συμβάλλουν στον προσδιορισμό της ανθρώπινης ανάπτυξης της Ελλάδας και θα αποτελέσουν αντικείμενο της εν λόγω έρευνας, απεικονίζονται στα παραπάνω Σχήματα 3 και 4.

2.2.2 Quality of Life Index (QLI) - Δείκτης Ποιότητας Ζωής

Ο Δείκτης Ποιότητας Ζωής (Quality of Life Index - QLI) εισήχθη το 2012 από τον ανεξάρτητο οργανισμό *World Population Review* και αποσκοπεί στη μέτρηση της γενικής ευημερίας και της ποιότητας ζωής σε 195 χώρες. Για τον υπολογισμό του δείκτη χρησιμοποιούνται δεδομένα από διάφορες πηγές, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (WHO), ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (OECD) και ο Παγκόσμιος Δείκτης Ευτυχίας (World Happiness Report). Ο QLI βαθμολογεί τις χώρες σε κλίμακα από 0 έως 100, με τις υψηλότερες βαθμολογίες να υποδεικνύουν καλύτερη ποιότητα ζωής. Οι παράγοντες - επιμέρους υποδείκτες που χρησιμοποιούνται για τον υπολογισμό του QLI είναι οι εξής (World Population Review, 2022):

- Δείκτης αγοραστικής δύναμης (η υψηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή).
- Δείκτης ρύπανσης (χαμηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή): Η ατμοσφαιρική ρύπανση έχει το σημαντικότερο βάρος, ακολουθούμενη από τη ρύπανση των υδάτων και την πρόσβαση σε καθαρό (πόσιμο) νερό.
- Λόγος τιμής κατοικίας προς εισόδημα (η χαμηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή).
- Δείκτης κόστους ζωής (η χαμηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή).
- Δείκτης ασφάλειας (η υψηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή): Υπολογίζεται με βάση τις ληστείες, τις κλοπές αυτοκινήτων, άλλα εγκλήματα, καθώς και τα αδικήματα που σχετίζονται με ναρκωτικά, εγκλήματα κατά της ιδιωτικής και δημόσιας ιδιοκτησίας, βίαια εγκλήματα, διαφθορά και δωροδοκία.

- Δείκτης υγειονομικής περίθαλψης (η υψηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή): Αποτιμάται ως η συνολική ποιότητα του συστήματος υγειονομικής περίθαλψης, ξεκινώντας από το κόστος για τον ασθενή και προχωρώντας στην ποιότητα της περίθαλψης, του εξοπλισμού, των γιατρών και του προσωπικού.
- Δείκτης χρόνου μετακίνησης (η χαμηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή).
- Δείκτης κλίματος (η υψηλότερη τιμή είναι η πιο επιθυμητή): Οι χώρες με κλιματικό δείκτη 100 έχουν μέτριες θερμοκρασίες, χαμηλή υγρασία και δεν έχουν ακραία καιρικά φαινόμενα ή συνθήκες.

Ο QLI λαμβάνει υπόψη αυτούς τους επιμέρους υποδείκτες για να παρέχει μια συνολική εικόνα της ποιότητας ζωής σε μια χώρα. Είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για τη σύγκριση των διαφορετικών χωρών και των περιοχών, καθώς και για την εντοπισμό των περιοχών που χρήζουν βελτιώσεων ή αλλαγών πολιτικής. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο QLI δεν μπορεί να αποτυπώσει όλες τις πτυχές της ποιότητας ζωής και ότι οι αποφάσεις σχετικά με την επιλογή των επιμέρους υποδεικτών μπορεί να επηρεάσουν τα αποτελέσματα. Παρά τους πιθανούς περιορισμούς, ο QLI παρέχει ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς για την κατανόηση της ποιότητας ζωής μεταξύ των χωρών. Οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων, οι ερευνητές και οι πολίτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτό το δείκτη για να επικεντρωθούν σε συγκεκριμένες πτυχές της ποιότητας ζωής, όπως η υγεία, η ασφάλεια ή το περιβάλλον, και να διαμορφώσουν προτεραιότητες και στρατηγικές για τη βελτίωσή τους (World Population Review, 2022).

2.2.3 Ecological Footprint - Οικολογικό Αποτύπωμα

Το οικολογικό αποτύπωμα είναι μια μέθοδος που προωθείται από τη Μη Κερδοσκοπική Οργάνωση Global Footprint Network για τη μέτρηση της ανθρώπινης ζήτησης και κατανάλωσης στο φυσικό κεφάλαιο, δηλαδή τη μέτρηση της ποσότητας της «φύσης», δηλαδή των φυσικών πόρων που απαιτούνται για τη στήριξη των ανθρώπινων αναγκών ή των αναγκών μιας οικονομίας. Προκύπτει από τη συνεχή αποτίμηση της βιολογικά παραγωγικής έκτασης που απαιτείται για την ικανοποίηση όλων των ανταγωνιστικών ανθρώπινων αναγκών¹⁸. Αυτές οι απαιτήσεις περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων την έκταση για την καλλιέργεια τροφίμων, την αναγέννηση των δασών και την παραγωγή ξυλείας, την απορρόφηση των εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα από την καύση ορυκτών καυσίμων και τη φιλοξενία των δομημένων υποδομών του αστικού περιβάλλοντος. Η κατανάλωση μιας χώρας υπολογίζεται προσθέτοντας τις εισαγωγές και αφαιρώντας τις εξαγωγές από την εθνική-εγχώρια παραγωγή της. Όλα τα αγαθά φέρουν μαζί τους μια ενσωματωμένη ποσότητα βιοπαραγωγικής γης και θαλάσσιας έκτασης που απαιτείται για την παραγωγή τους και τη δέσμευση των σχετικών αποβλήτων. Οι διεθνείς εμπορικές ροές μπορούν επομένως να θεωρηθούν ως ροές ενσωματωμένων οικολογικών αποτυπωμάτων. Επίσης το οικολογικό αποτύπωμα χρησιμοποιεί τις αποδόσεις των πρωτογενών προϊόντων (από καλλιεργήσιμες εκτάσεις, δάση, βοσκοτόπια και αλιεία) για να υπολογίσει την έκταση που απαιτείται για τη στήριξη μιας δεδομένης δραστηριότητας.

Η βιοϊκανότητα (*biocapacity*) εκτιμάται με τον υπολογισμό της βιολογικά παραγωγικής χωρησίας και θαλάσσιας έκτασης που είναι διαθέσιμη για την παροχή των πόρων που καταναλώνει ένας πληθυσμός και για την απορρόφηση των αποβλήτων του, δεδομένης της τρέχουσας τεχνολογίας και των πρακτικών διαχείρισης. Για να καταστεί η βιοϊκανότητα συγκρίσιμη στο χώρο και στο χρόνο, οι εκτάσεις προσαρμόζονται αναλογικά με τη βιολογική τους παραγωγικότητα. Αυτές οι προσαρμοσμένες εκτάσεις εκφράζονται σε «παγκόσμια εκτάρια (*global hectare – gha*)», με 1 gha να υποδηλώνει τη παγκόσμια ετήσια ποσότητα βιολογικής παραγωγής που προορίζεται για ανθρώπινη χρήση και αφομοίωση για τα ανθρώπινα απόβλητα, ανά εκτάριο βιολογικά παραγωγικής γης και αλιείας (Rees, 1992). Οι χώρες διαφέρουν ως προς την παραγωγικότητα των οικοσυστημάτων τους και αυτό αντικατοπτρίζεται στους εκτιμώμενους λογαριασμούς (Global Footprint Network, 2022).

¹⁸ Στον όρο βιολογικά παραγωγική γη συμπεριλαμβάνονται οι γεωργικές γαίες, τα δάση και οι αλιευτικοί τόποι ενώ εξαιρούνται οι έρημοι, οι παγετώνες και ο ανοικτός ωκεανός.

Με βάση τα παραπάνω, το συνολικό οικολογικό αποτύπωμα υπολογίζεται ως εξής:

$$EF_c = EFP - (EF_i - EFe) \quad (3)$$

Όπου:

- EF_c (Ecological Footprint of Consumption), το οικολογικό αποτύπωμα της κατανάλωσης
- EFP (Ecological Footprint of Production), το οικολογικό αποτύπωμα της παραγωγής
- EF_i (Ecological Footprint of Imports), το οικολογικό αποτύπωμα των εισαγωγών
- EFe (Ecological Footprint of Exports), το οικολογικό αποτύπωμα των εξαγωγών.

Όταν συγκρίνουμε το οικολογικό αποτύπωμα με τη βιοϊκανότητα, μπορούμε να καταλάβουμε αν μια χώρα έχει οικολογικό απόθεμα (*ecological reserve*) ή οικολογικό έλλειμμα (*ecological deficit*). Εάν το οικολογικό αποτύπωμα είναι μικρότερο από τη βιοϊκανότητα, η χώρα έχει οικολογικό απόθεμα, που σημαίνει ότι η χρήση των φυσικών πόρων και η απορρόφηση των αποβλήτων γίνεται με έναν πιο βιώσιμο τρόπο. Αντίθετα, εάν το οικολογικό αποτύπωμα είναι μεγαλύτερο από τη βιοϊκανότητα, η χώρα έχει οικολογικό έλλειμμα, που σημαίνει ότι η χώρα καταναλώνει περισσότερους πόρους και παράγει περισσότερα απόβλητα από ό,τι μπορεί να απορροφήσει και να ανανεώσει το οικοσύστημά της. Αυτό συνεπάγεται ότι η χώρα εξαντλεί τους φυσικούς πόρους της και μπορεί να αντιμετωπίζει μακροπρόθεσμες συνέπειες όπως η ερημοποίηση, η υποβάθμιση των οικοσυστημάτων, η απώλεια βιοποικιλότητας και η αύξηση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου.

Το οικολογικό αποτύπωμα και η βιοϊκανότητα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να βοηθήσουν τις κυβερνήσεις, τις επιχειρήσεις και τους πολίτες να αναγνωρίσουν την ανάγκη για βιώσιμες πρακτικές και να λάβουν μέτρα για τη μείωση του οικολογικού τους αποτυπώματος. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της μείωσης της κατανάλωσης πόρων, της αύξησης της ενεργειακής απόδοσης, της προώθησης της ανακύκλωσης και της επαναχρησιμοποίησης, της ενθάρρυνσης της βιώσιμης γεωργίας και της προστασίας των φυσικών οικοσυστημάτων.

2.2.4 Happy Planet Index (HPI) - Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη

Ο Δείκτης «Ευτυχισμένου Πλανήτη» (HPI) αξιολογεί τη βιώσιμη ευημερία, κατατάσσοντας τις χώρες ανάλογα με την αποτελεσματικότητα με την οποία παρέχουν μακρά και ευτυχισμένη ζωή, χρησιμοποιώντας τους περιορισμένους περιβαλλοντικούς πόρους που διαθέτουν (Goossens et al, 2007). Υπολογίζεται από την *Wellbeing Economy Alliance* (WEAll), που αποτελεί τον κορυφαίο παγκόσμιο συνασπισμό οργανώσεων, συμμαχιών, κινημάτων και ατόμων που συνεργάζονται για να μετασχηματίσουν τις οικονομίες και να διασφαλίσουν ότι οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων δίνουν προτεραιότητα στη μακροπρόθεσμη ευημερία των ανθρώπων και του πλανήτη. Το *New Economics Foundation*, βασικό μέλος της WEAll, εγκαινίασε τον HPI το 2006 και τον διατήρησε μέχρι το 2019 (Happy Planet Index, 2022).

Η τιμή του HPI κάθε χώρας είναι συνάρτηση της μέσης υποκειμενικής ικανοποίησης από τη ζωή, του προσδόκιμου ζωής κατά τη γέννηση και του κατά κεφαλήν οικολογικού αποτυπώματος. Η ακριβής συνάρτηση υπολογισμού είναι λίγο πιο περίπλοκη, αλλά εννοιολογικά προσεγγίζει τον πολλαπλασιασμό της ικανοποίησης από τη ζωή με το προσδόκιμο ζωής, και τη διαίρεση με το οικολογικό αποτύπωμα. Ο δείκτης σταθμίζεται έτσι ώστε να δίνει προοδευτικά υψηλότερες βαθμολογίες στα έθνη με χαμηλότερο οικολογικό αποτύπωμα (Happy Planet Index, 2022).

Ο HPI αποσκοπεί στην ενθάρρυνση των χωρών να αναθεωρήσουν τις προτεραιότητές τους και να εστιάσουν στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών τους, παράλληλα με τη μείωση της περιβαλλοντικής επιβάρυνσης. Συνολικά, ο HPI υπογραμμίζει τη σημασία της βιώσιμης ανάπτυξης και της ευημερίας, προωθώντας την ιδέα ότι η ευτυχία και η βιωσιμότητα πρέπει να αποτελούν κεντρικούς στόχους για τις κοινωνίες και τις οικονομίες. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο HPI δεν προσφέρει πλήρη εικόνα της ευημερίας και της βιωσιμότητας σε μια χώρα, αλλά παρέχει μια ενδεικτική τιμή για το πώς οι χώρες αποδίδουν σε σχέση με τους στόχους αυτούς. Υπάρχουν πολλές άλλες πτυχές της ευημερίας και της βιωσιμότητας που δεν καλύπτονται από τον HPI, όπως η ισότητα, η εκπαίδευση, η υγεία, και η κοινωνική συνοχή.

2.2.5 Adjusted Net Savings - Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις

Η προσαρμοσμένη καθαρή αποταμίευση ισούται με την καθαρή εθνική εξοικονόμηση συν τις δαπάνες εκπαίδευσης μείον την ενεργειακή εξάντληση, την εξάντληση των ορυκτών πόρων, την καθαρή εξάντληση των δασών, το διοξείδιο του άνθρακα και τα αιωρούμενα σωματίδια. Εκτιμάται ετησίως από την Παγκόσμια Τράπεζα ως ο σταθμισμένος μέσος όρος που προκύπτει από τα τυποποιημένα εθνικά λογιστικά πρότυπα για την ακαθάριστη αποταμίευση, με τέσσερις προσαρμογές. Πρώτον, αφαιρούνται οι εκτιμήσεις της κατανάλωσης πάγιου κεφαλαίου των παραγόμενων περιουσιακών στοιχείων για να προκύψει η καθαρή αποταμίευση. Δεύτερον, οι τρέχουσες δημόσιες δαπάνες για την εκπαίδευση προστίθενται στην καθαρή αποταμίευση (στην τυπική εθνική λογιστική οι δαπάνες αυτές αντιμετωπίζονται ως κατανάλωση). Τρίτον, αφαιρούνται οι εκτιμήσεις της εξάντλησης διαφόρων φυσικών πόρων για να αντικατοπτρίζεται η μείωση της αξίας των περιουσιακών στοιχείων που συνδέεται με την εξόρυξη και τη συγκομιδή τους. Και τέταρτον, αφαιρούνται οι ζημίες από τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και την τοπική ρύπανση. Οι εκτιμήσεις της εξάντλησης των πόρων βασίζονται στη μέθοδο «μεταβολής του πραγματικού πλούτου» που περιγράφεται στους Hamilton και Ruta (2008), η οποία εκτιμά την εξάντληση ως τον λόγο μεταξύ της συνολικής αξίας του πόρου και της εναπομένουσας διάρκειας ζωής του αποθέματος. Η συνολική αξία του πόρου είναι η παρούσα αξία των σημερινών και μελλοντικών κερδών από την εξόρυξη πόρων. Για κάθε τύπο πόρου και κάθε χώρα, τα μοναδιαία κέρδη πόρων προκύπτουν από τη διαφορά μεταξύ των παγκόσμιων τιμών (ώστε να αντικατοπτρίζεται το κοινωνικό κόστος ευκαιρίας της εξόρυξης των πόρων) και του μέσου μοναδιαίου κόστους εξόρυξης ή συγκομιδής (συμπεριλαμβανομένης μιας «κανονικής» απόδοσης του κεφαλαίου). Στη συνέχεια, τα μοναδιαία μισθώματα πολλαπλασιάζονται με τη φυσική ποσότητα που εξάγεται ή συγκομίζεται προκειμένου να προκύψει το συνολικό μίσθωμα. Για να εκτιμηθεί η αξία του πόρου, τα μισθώματα θεωρούνται σταθερά κατά τη διάρκεια ζωής του πόρου και η παρούσα αξία της ροής του μισθώματος υπολογίζεται χρησιμοποιώντας ένα κοινωνικό προεξοφλητικό επιτόκιο ίσο με 4% (World Bank Databank, 2011).

2.2.6 Δείκτης Άνισης Κατανομής Εισοδήματος (Gini Coefficient)

Ο Δείκτης Άνισης Κατανομής Εισοδήματος, επίσης γνωστός ως συντελεστής *Gini*, είναι ένας αριθμητικός δείκτης που χρησιμοποιείται για την ποσοτική εκτίμηση της ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος μεταξύ των κατοίκων μιας χώρας. Ο συντελεστής *Gini* καθορίζεται ως η σχέση μεταξύ του συνολικού αθροιστικού μεριδίου του πληθυσμού που έχει ταξινομηθεί βάσει του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος και του συνολικού αθροιστικού μεριδίου του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος που λαμβάνουν. Η τιμή του συντελεστή *Gini* κυμαίνεται από 0 (ή 0%), που αντιστοιχεί σε πλήρη εισοδηματική ισότητα, έως 1 (ή 100%) που αντιστοιχεί σε πλήρη εισοδηματική ανισότητα.

Οι τιμές του συντελεστή *Gini* προκύπτουν από τη δειγματοληπτική Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (SILC), που διεξάγεται από την Eurostat. Ο δείκτης αυτός επιτρέπει την παρακολούθηση των τάσεων της ανισότητας στον χρόνο και τη σύγκριση μεταξύ διαφορετικών χωρών. Υψηλός συντελεστής *Gini* υποδηλώνει ότι στην εξεταζόμενη χώρα υπάρχει μεγαλύτερη ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος, ενώ χαμηλός συντελεστής *Gini* ότι υπάρχει μικρότερη ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος.

Ο συντελεστής *Gini* μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μέτρο για την κατανόηση των επιπτώσεων της οικονομικής πολιτικής, της φορολογίας και των κοινωνικών προγραμμάτων στην ανισότητα του εισοδήματος. Επίσης, μπορεί να συνδυαστεί με άλλους δείκτες, όπως οι δείκτες ανάπτυξης και ευημερίας, για να παράσχει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης μιας χώρας.

Ωστόσο, ο συντελεστής *Gini* έχει και ορισμένα μειονεκτήματα. Καταρχάς, δεν παρέχει πληροφορίες για την κατανομή του εισοδήματος μέσα στα διάφορα επίπεδα του πληθυσμού, αλλά μόνο μια γενική εικόνα της ανισότητας. Επίσης, είναι ευαίσθητος σε αλλαγές στο κέντρο της κατανομής του εισοδήματος, αλλά λιγότερο ευαίσθητος σε αλλαγές στις άκρες (δηλαδή, στα πολύ χαμηλά ή

πολύ υψηλά εισοδήματα). Αυτό σημαίνει ότι ο συντελεστής Gini μπορεί να υποτιμά την ανισότητα στις χώρες με μεγάλες διαφορές μεταξύ των πολύ φτωχών και των πολύ πλούσιων.

Παρά τα μειονεκτήματά του, ο συντελεστής Gini παραμένει ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο μέτρο της ανισότητας του εισοδήματος. Σε συνδυασμό με άλλους δείκτες, μπορεί να βοηθήσει τους πολιτικούς και τους ερευνητές να αξιολογήσουν την αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής, του συστήματος φορολογίας και των κοινωνικών προγραμμάτων, καθώς και να εντοπίσουν πιθανές περιοχές βελτίωσης για τη μείωση της ανισότητας και την προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης.

2.2.7 Legatum Prosperity Index (LPI) - Δείκτης ευημερίας Legatum (LPI)

Ο Δείκτης ευημερίας Legatum¹⁹ αποτελεί σημαντικό εργαλείο για τη μέτρηση της ευημερίας των χωρών και την αξιολόγηση της ποιότητας ζωής των πολιτών τους. Η προσέγγισή του είναι εντελώς καινοτόμα καθώς δεν επικεντρώνεται αποκλειστικά στην οικονομική ανάπτυξη, αλλά συνυπολογίζει επίσης και τις κοινωνικές και ανθρώπινες διαστάσεις της ευημερίας. Ο δείκτης αξιολογεί την κατάσταση των χωρών σε 12 πυλώνες ευημερίας, που καλύπτουν μια ευρεία γκάμα θεματικών πεδίων όπως η υγεία, η εκπαίδευση, η ασφάλεια, η διακυβέρνηση, η προσωπική ελευθερία, η κοινωνική συνοχή και η ποιότητα του περιβάλλοντος. Οι πυλώνες αυτοί συνδέονται σε τρεις βασικούς τομείς ευημερίας: την κοινωνική, οικονομική και ανθρώπινη πτυχή.

Για τη δημιουργία του LPI, χρησιμοποιούνται περισσότεροι από 300 διαφορετικοί δείκτες από περίπου 70 διαφορετικές πηγές δεδομένων (Legatum Institute, 2021). Αυτό εξασφαλίζει ότι ο δείκτης παρέχει μια ευρεία και πολυποίκιλη αναπαράσταση της ευημερίας στις χώρες και λαμβάνει υπόψη του πληθώρα δεικτών και μετρήσεων που καλύπτουν όλες τις διαστάσεις της ευημερίας. Επιπλέον, ο δείκτης Legatum Prosperity Index αναβαθμίζεται συνεχώς με την πάροδο του χρόνου. Οι πυλώνες και οι δείκτες που χρησιμοποιούνται επανεξετάζονται συνεχώς, ενώ προστίθενται νέοι δείκτες για να καλύπτουν νέες κοινωνικές και οικονομικές τάσεις και εξελίξεις.

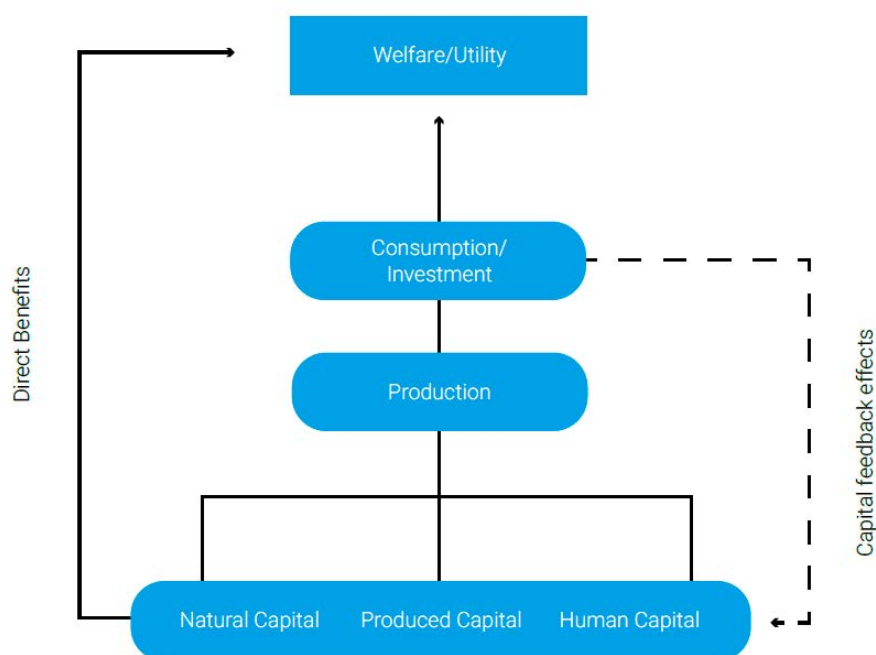
2.2.8 Inclusive Wealth Index – Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου

Ο Δείκτης του Περιεκτικού Πλούτου αποτελεί μια ακόμα συνεισφορά των Ηνωμένων Εθνών στην εργαλειοθήκη του κινήματος *πέρα από το ΑΕΠ*. Ως σύλληψη βασίζεται στο γεγονός ότι το ΑΕΠ ουσιαστικά μετράει τη μεγέθυνση του εισοδήματος μιας οικονομίας, χωρίς να λαμβάνει υπόψη του τα αποθέματα του ανθρώπινου, του τεχνητού (ανθρωπογενούς) και του φυσικού κεφαλαίου. Η παραδοσιακή θεώρηση της μέτρησης του πλούτου, ως μεγέθυνση του εθνικού εισοδήματος, έχει πλέον δημιουργήσει ένα δυσβάσταχτο περιβαλλοντικό κόστος το οποίο υπονομεύει τη μελλοντική βιωσιμότητα των ίδιων των οικονομιών αυτή καθαυτή. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και εδράζοντας στη λογική της διασφάλισης της ευημερίας των επόμενων γενεών, ο δείκτης IWI αποτελεί μια συστηματική προσπάθεια μέτρησης της συνολικής ευημερίας μιας χώρας, μέσα από την εκτίμηση των αποθεμάτων των «περιουσιακών στοιχείων» της, τουτέστιν του Ανθρώπινου, του Κατασκευασμένου (Ανθρωπογενούς) και του Φυσικού Κεφαλαίου της και την καταγραφή των αλλαγών που παρουσιάζουν τα αποθέματά τους μέσα στο χρόνο (βελτίωση – αύξηση ή χειροτέρευση – μείωση –) (Σχήματα 5 & 6). Έτσι λοιπόν, ο Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου μιας χώρας εκτιμά στην ουσία την «κοινωνική αξία» του κεφαλαίου της (ανθρώπινου, ανθρωπογενούς και φυσικού).

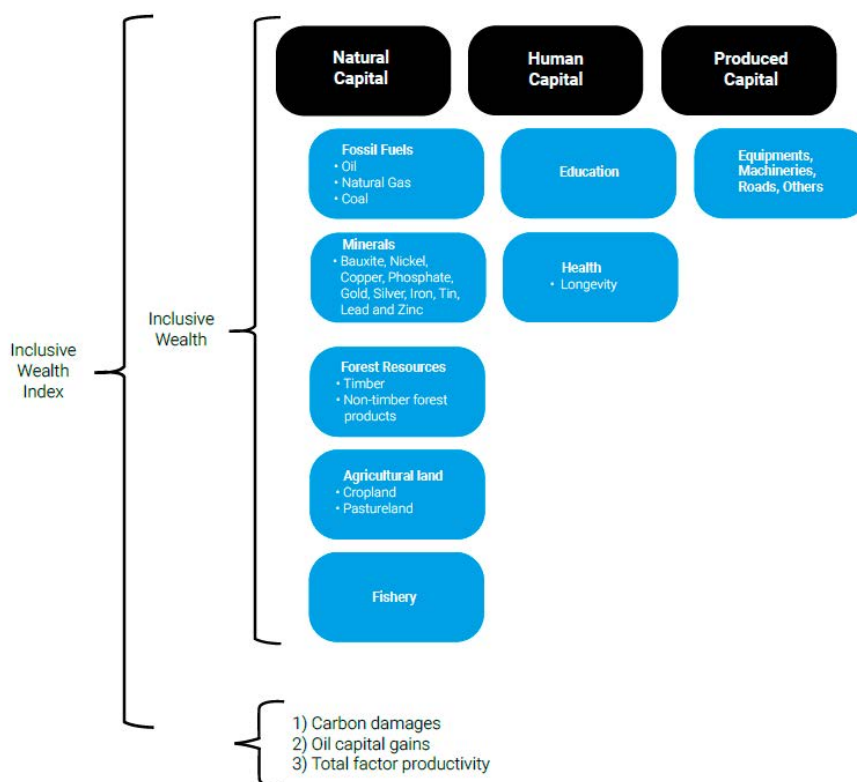
Στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το γεγονός ότι, σύμφωνα με την πιο πρόσφατη έκθεση του Περιβαλλοντικού Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών, για το 2018²⁰, 44 από τις 140 υπό εξέταση χώρες παρουσίασαν επιδείνωση του IWI τους, παρόλο που το ΑΕΠ τους κατά την ίδια περίοδο, στις περισσότερες των περιπτώσεων, μεγεθύνεται (UNEP, 2018).

19 Λατινική λέξη που μεταφράζεται ως «κληρονομιά» στα Ελληνικά (Legacy in English).

20 Η Έκθεση του 2018 αποτελεί την τελευταία διαθέσιμη επικαιροποίηση του IWI. Η νέα Έκθεση για το 2022 είναι υπό

Σχήμα 5: Το Μοντέλο των τριών ειδών Κεφαλαίου στα οποία βασίζεται η δημιουργία πλούτου/ευημερίας, σύμφωνα με τη θεωρία του Δείκτη IWI (Πηγή: UNEP, 2018 – σελ. 26)

Σχήμα 6: Σχηματική Αναπαράσταση των επί μέρους μεταβλητών της εκτίμησης του Δείκτη IWI (Πηγή: UNEP, 2018 – σελ. 29)

2.2.9 Sustainable Development Goals (SDGs) - Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης

Σχήμα 7: Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης. Πηγή: ΟΗΕ

Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ), γνωστοί και ως Παγκόσμιοι Στόχοι, υιοθετήθηκαν από τα Ηνωμένα Έθνη το 2015, ως παγκόσμια πρόσκληση για δράση, με στόχο την εξάλειψη της φτώχειας, την προστασία του πλανήτη και τη διασφάλιση ότι, έως το 2030, όλοι οι άνθρωποι θα απολαμβάνουν ειρήνη και ευημερία²¹. Οι 17 ΣΒΑ είναι ολοκληρωμένοι - αναγνωρίζουν ότι η δράση σε έναν τομέα θα επηρεάσει τα αποτελέσματα σε άλλους και ότι η ανάπτυξη θα πρέπει να εξισορροπεί την κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική βιωσιμότητα (Σχήμα 7). Η Έκθεση για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη αξιολογεί την πορεία προς την επίτευξη των στόχων αυτών για κάθε χώρα, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένους δείκτες, με βάση τις υπάρχουσες μεθοδολογίες και δεδομένα (Sachs *et al.*, 2022).

Ο κάθε ΣΒΑ αξιολογείται από επιμέρους δείκτες σε κάθε στόχο. Κάθε επιμέρους δείκτης βασίζεται σε στοιχεία από διάφορες πηγές. Χαρακτηριστικά ο ΣΒΑ 1 για τη (μηδενική) φτώχεια βασίζεται στους εξής δείκτες (Sachs, 2022):

- Ποσοστό φτώχειας (εισόδημα < 1,9\$/ ημέρα)
- Ποσοστό φτώχειας (εισόδημα < 3,2\$/ ημέρα)
- Ποσοστό φτώχειας μετά από φόρους και μεταβιβάσεις

Στις δύο πρώτες περιπτώσεις, ο δείκτης εκτιμάται από το World Data Lab ενώ ο τρίτος από δεδομένα του ΟΟΣΑ. Η ίδια διαδικασία ακολουθείται και για τους υπόλοιπους ΣΒΑ.

Με βάση αυτούς τους δείκτες αξιολογείται τόσο η κατάσταση (επίτευξη στόχου, ύπαρξη προκλήσεων, ύπαρξη σημαντικών προκλήσεων, ύπαρξη πάρα πολύ σημαντικών προκλήσεων) όσο και η τάση (θετική, αρνητική και σταθερή) για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Δεδομένου του μεγάλου αριθμού των δεικτών που αξιοποιείται για κάθε έναν από τους 17 ΣΒΑ,

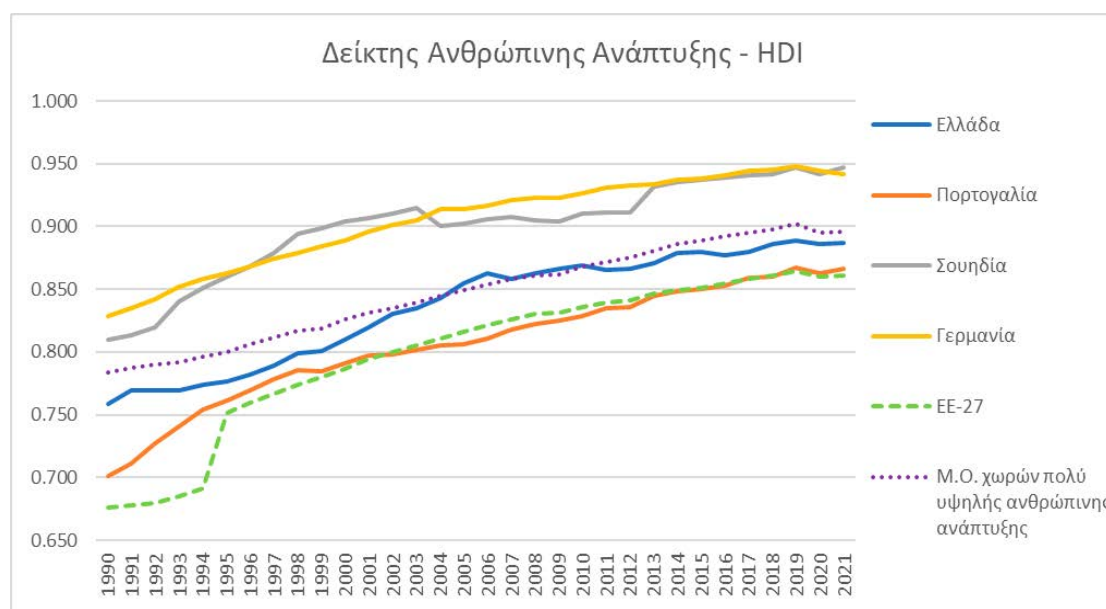
²¹ Σύμφωνα με δήλωση του ΓΓ του ΟΗΕ το 2020, Αντόνιο Γκουτέρες: «...οι Στόχοι για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη είναι το μονοπάτι που μας οδηγεί σε ένα κόσμο δικαιότερο, πιο ειρηνικό και ευημερούντα, και σε έναν υγιή πλανήτη. Είναι επίσης μια πρόκληση για αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών. Δεν υπάρχει μεγαλύτερο καθήκον από το να επενδύσουμε στην ευημερία των νέων». (Πηγή: <https://unric.org/el/%CE%BF%CE%B9-17-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%8E%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%82-%CE%BC%CE%B5-%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%BC/> Ανακτήθηκε στις 11.04.2023)

στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης θα ακολουθηθεί η εξής προσεγγίση: για κάθε ΣΒΑ θα βρεθεί ένας δείκτης ο οποίος δεν έχει ήδη καλυφθεί από τους προηγούμενους δείκτες που αναφέρονται στο Κεφάλαιο 2 παράγραφο 2.2 και θα αναλυθεί διακριτά. Με αυτό τον τρόπο θα γίνει μια προσπάθεια να καλυφθούν τυχόν κενά και να παρουσιαστεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για την κατάσταση στην Ελλάδα πέρα από το ΑΕΠ.

3. Η Ελληνική Οικονομία μέσα από το πρίσμα των επιλεγμένων εναλλακτικών δεικτών

Στις ενότητες που ακολουθούν πραγματοποιείται παρουσίαση και διαχρονική ανάλυση των επιλεγμένων εναλλακτικών δεικτών που παρουσιάστηκαν στον Πίνακα 2 της ενότητας 2.2, για την περίπτωση της Ελλάδας. Για την καλύτερη διερεύνηση των δεικτών επιλέξαμε, όπου αυτό κατέστη εφικτό, συμπληρωματικά με τους δείκτες που αφορούν την Ελλάδα, να παρουσιάσουμε τους αντίστοιχους δείκτες για (i) την Πορτογαλία και τη Σουηδία, καθώς οι εν λόγω χώρες έχουν μέγεθος πληθυσμού ανάλογο με αυτό της Ελλάδος, και (ii) για τη Γερμανία ως την πιο ισχυρή, σε όρους εθνικού εισοδήματος, ευρωπαϊκή οικονομία.

3.1 Human Development Index (HDI) - Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης

Διάγραμμα 1: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

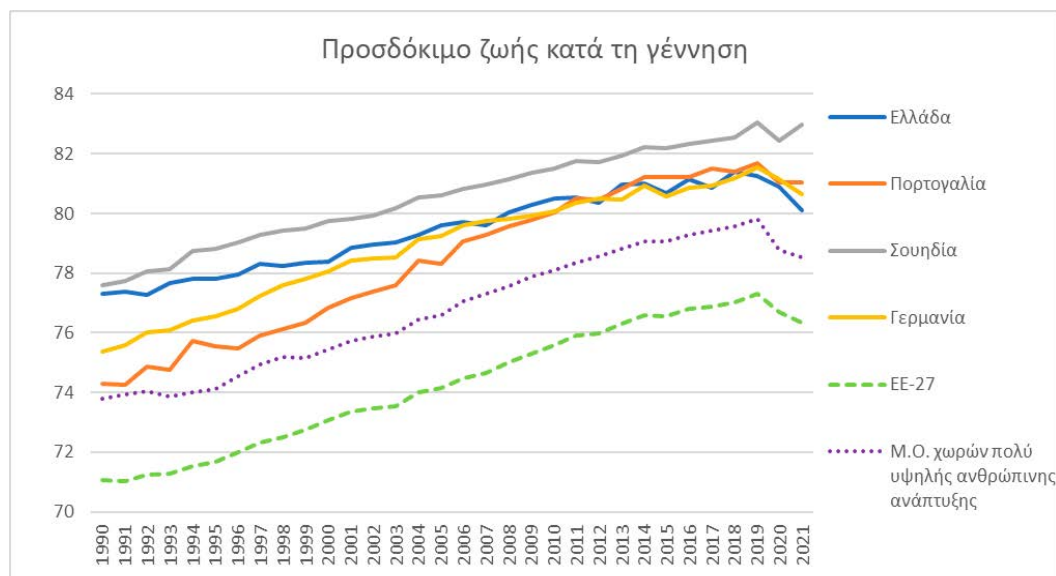
Το **Διάγραμμα 1** απεικονίζει την εξέλιξη του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI) για το διάστημα 1990-2021. Με βάση τον εν λόγω δείκτη, η Ελλάδα κατατάσσεται, για το έτος 2021, στην 33^η θέση του συνόλου των χωρών, ευρισκόμενη πάνω από τον μ.ο. των χωρών της ΕΕ-27, αλλά κάτω από τον μ.ο. των χωρών που ανήκουν στην κατηγορία *Πολύ Υψηλής Ανθρώπινης Ανάπτυξης* (Very High Human Development – VHHD).²² Η τιμή του HDI για την Ελλάδα καταγράφει στο διάστημα που εξετάζουμε αύξηση της τάξεως του 16,86% (από 0,759 το 1990 σε 0,887 το 2021), και η Ελλάδα εμφανίζεται σε υψηλότερη θέση από την Πορτογαλία αλλά σε χαμηλότερη από τη Γερμανία και τη Σουηδία.

Στα **Διαγράμματα 2 έως και 4**, παρουσιάζονται οι τρεις επιμέρους δείκτες του HDI. Οι εν λόγω δείκτες σχετίζονται με το επίπεδο της υγείας (προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση), το βαθμό εκπαίδευσης (αναμενόμενα έτη και μέσος όρος σχολικής εκπαίδευσης) και την ποιότητα ζωής (κατά κεφαλήν εισόδημα). Η διαχρονική αύξηση του HDI για την Ελλάδα όπως αποτυπώθηκε παραπάνω, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αύξηση των δεικτών που σχετίζονται με το βαθμό εκπαίδευσης²³ και λιγότερο στην αύξηση των δεικτών για το προσδόκιμο και την

²² Σε αυτή την κατηγορία ανήκει, για το έτος 2021, το 34,5% των χωρών, ποσοστό που αντιστοιχεί σε 66 χώρες.

²³ Οι δείκτες των αναμενόμενων ετών και του μ.ο. ετών σχολικής εκπαίδευσης αυξήθηκαν μεταξύ των ετών 1990-2021 κατά 61,71% και 50,50%, αντίστοιχα.

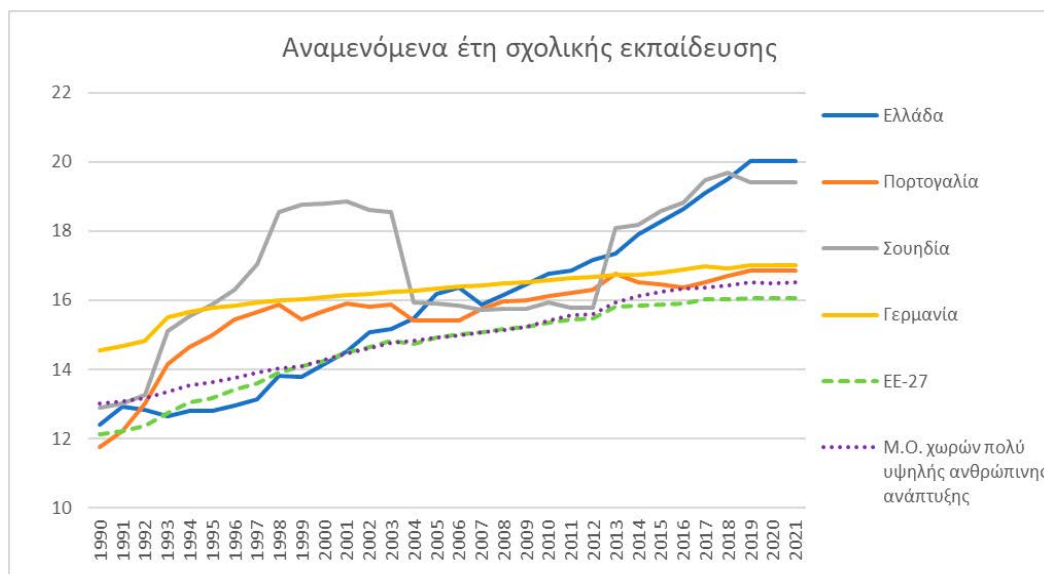
ποιότητα ζωής.²⁴ Συγκεκριμένα, το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση στην Ελλάδα το έτος 2021 ανήλθε σε 80 έτη, χαμηλότερο από τα έτη που παρουσιάζουν οι δείκτες για τη Σουηδία, την Πορτογαλία και τη Γερμανία, αλλά σημαντικά υψηλότερο από τον μ.ο. των χωρών που ανήκουν στην ομάδα VHHH (78 έτη). Τονίζεται ότι καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου η τιμή του εν λόγω δείκτη είναι σημαντικά υψηλότερη από το μ.ο των ΕΕ-27.

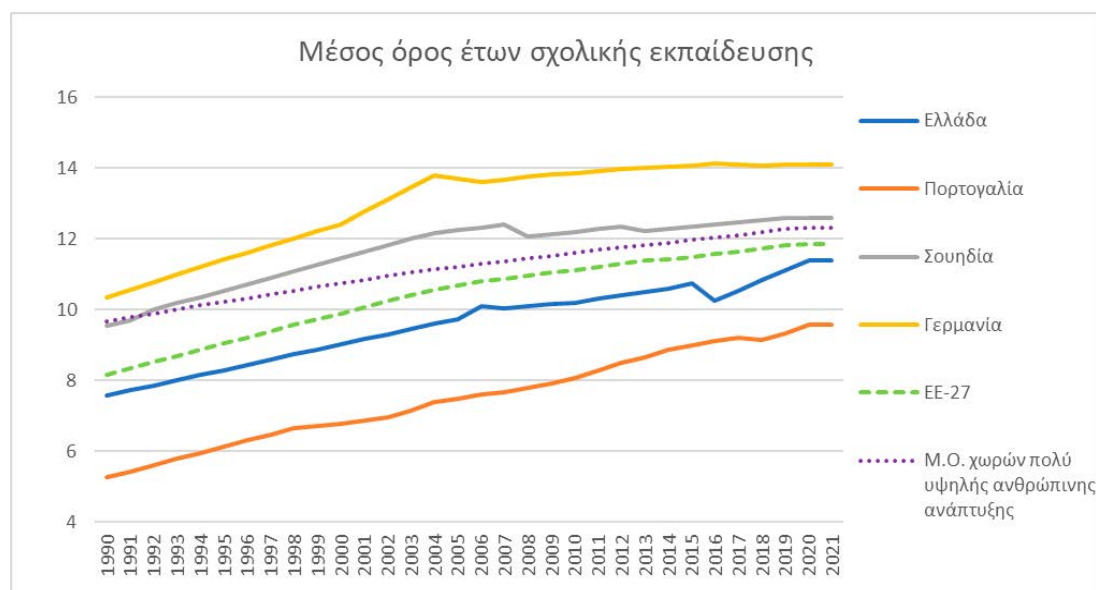
Διάγραμμα 2: Διαχρονική εξέλιξη των επί μέρους δεικτών HDI: Προσδόκιμο επιβίωσης κατά τη γέννηση, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>).

Σχετικά με τους δείκτες σχολικής εκπαίδευσης, η Ελλάδα παρουσιάζει για το έτος 2021 υψηλότερο αριθμό αναμενόμενων ετών (20 έτη) τόσο από την Πορτογαλία, τη Γερμανία και τη Σουηδία, όσο και από τον μ.ο. των ΕΕ-27 και των χωρών που ανήκουν στην κατηγορία VHHH, ενώ εμφανίζει υψηλότερο μέσο όρο ετών σχολικής εκπαίδευσης (11 έτη) μόνο σε σύγκριση με την Πορτογαλία.

²⁴ Οι δείκτες για το προσδόκιμο ζωής κατά τη γέννηση και για το κατά κεφαλήν Α.Εθν.Π. αυξήθηκαν μεταξύ των ετών 1990-2021 μόλις κατά 3,64% και 18,24%, αντίστοιχα.

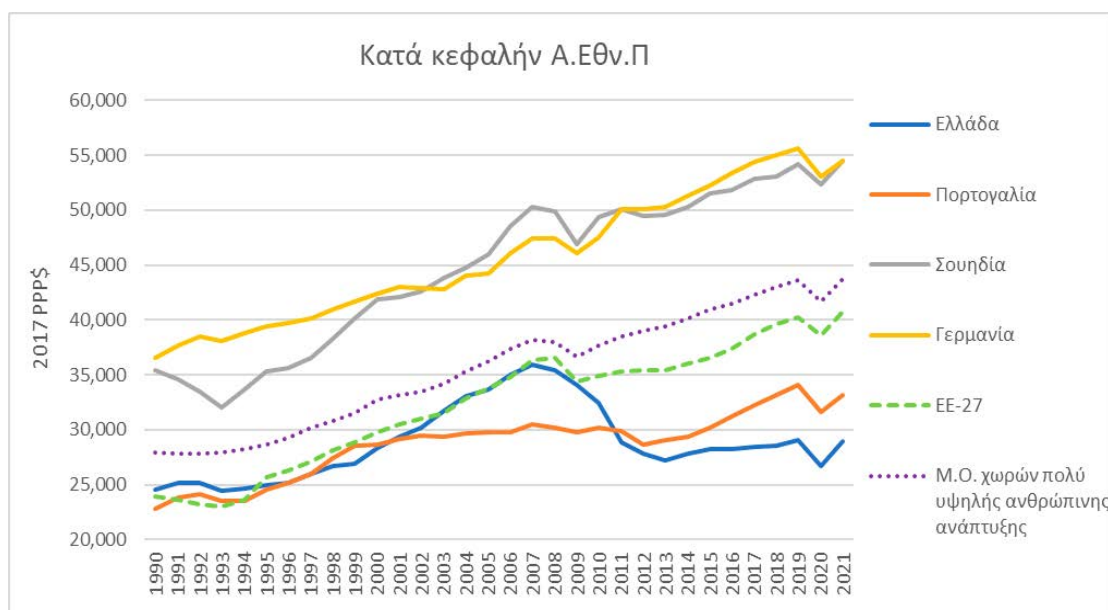

Διάγραμμα 3: Διαχρονική εξέλιξη των επί μέρους δεικτών του HDI: Αναμενόμενα έτη σχολικής εκπαίδευσης, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Διάγραμμα 4: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών HDI: Μέσος όρος ετών σχολικής εκπαίδευσης, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

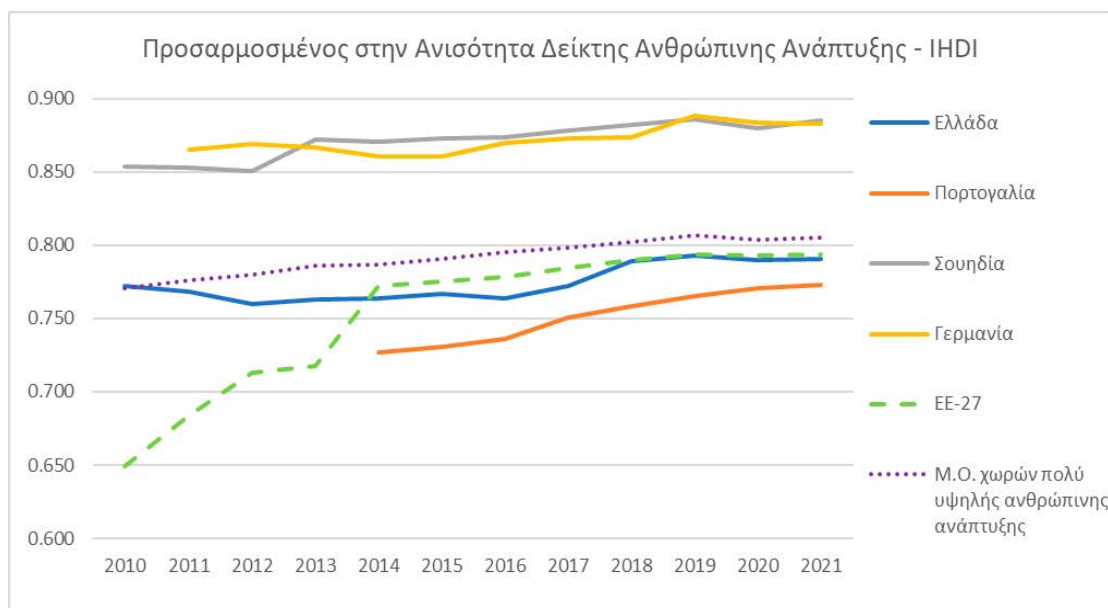
Τέλος, από το **Διάγραμμα 5** γίνεται αντιληπτή η πτώση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας εξαιτίας της βαθιάς οικονομικής ύφεσης της περιόδου 2009-2014. Συγκεκριμένα, έπειτα από την αύξηση (44%) του κατά κεφαλήν ΑΕΠ που γνώρισε η ελληνική οικονομία στο διάστημα 1990-2008, ακολούθησε μια σημαντική πτώση του, η οποία αγγίζει το 23%, την περίοδο 2009-2014. Σημειώνεται ότι από το 2010 έως και σήμερα το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας υπολείπεται σημαντικά έναντι της Πορτογαλίας, της Σουηδίας, της Γερμανίας και του μ.ο. των ΕΕ-27 και των χωρών που ανήκουν στην κατηγορία VHHH.

Διάγραμμα 5: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών HDI: Κατά κεφαλήν ΑΕΠ (2017 PPP\$), 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

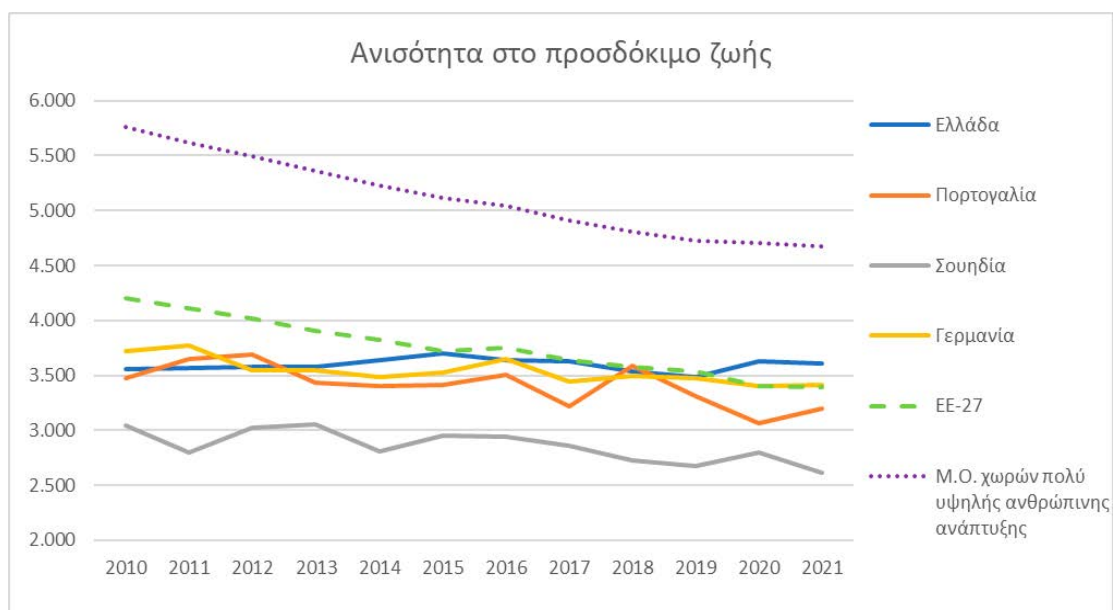
3.1.1 Inequality-adjusted Human Development Index (IHDI) – Προσαρμοσμένος Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης με βάση την ανισότητα

Στο **Διάγραμμα 6** απεικονίζεται ο Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης ο οποίος έχει προσαρμοστεί με βάση την ανισότητα (IHDI). Όπως έχει επισημανθεί, ο συγκεκριμένος δείκτης αποτυπώνει το μέσο όρο των επιτευγμάτων μιας χώρας στις τρεις διαστάσεις του HDI, ήτοι την υγεία, την εκπαίδευση και το εισόδημα. Κατά την περίοδο 2010-2021, η τιμή του εν λόγω δείκτη παρουσίασε σχετικά μικρή αύξηση (2,46%), με αποτέλεσμα το 2021 να ανέρχεται σε 0,790, και η Ελλάδα να καταλαμβάνει την 36^η θέση στη σχετική λίστα χωρών και να υπολείπεται τόσο από τον ευρωπαϊκό μ.ο. των ΕΕ-27, όσο και από τον μ.ο. των χωρών της κατηγορίας VHHH.

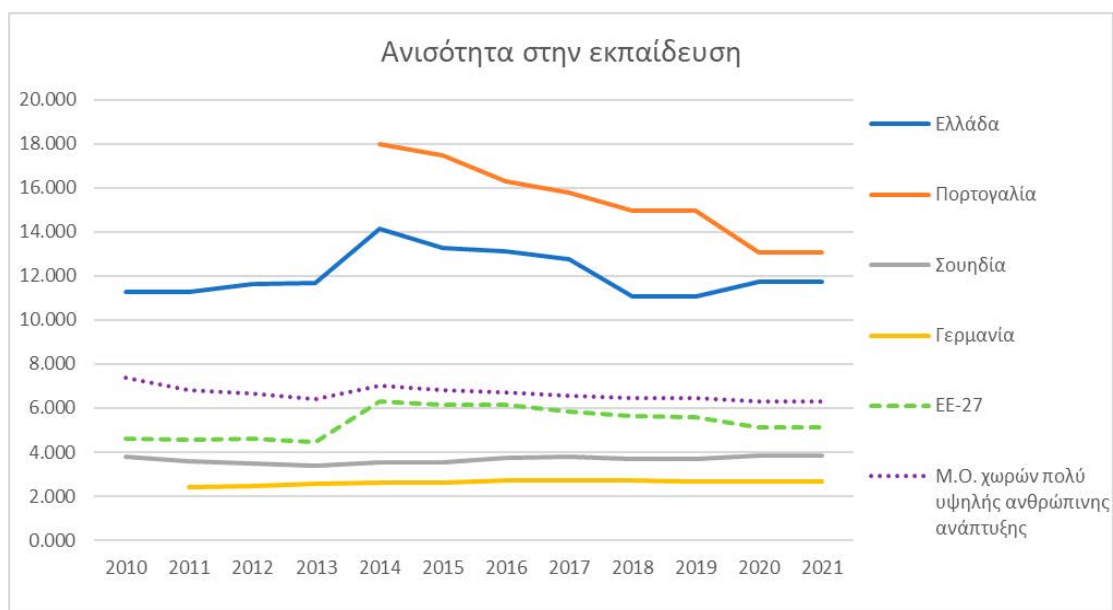

Διάγραμμα 6: Διαχρονική εξέλιξη του Προσαρμοσμένου στην Ανισότητα Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (IHDI), 2010-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

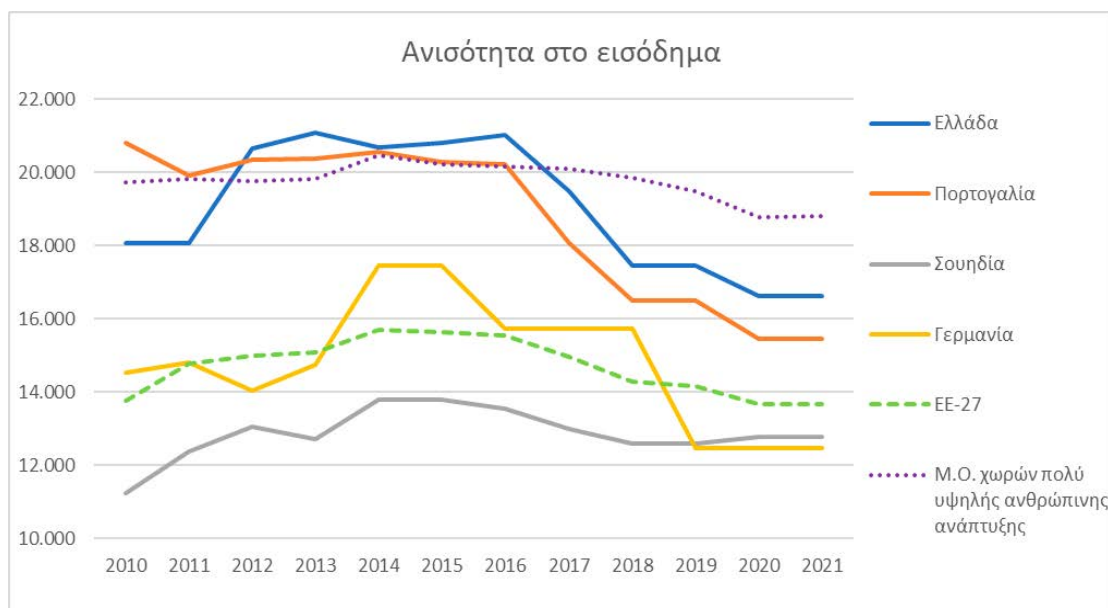
Στα **Διαγράμματα 7-9** παρουσιάζονται οι επιμέρους δείκτες του IHDI. Αυτοί οι δείκτες σχετίζονται με την ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής, την εκπαίδευση και το εισόδημα. Όσον αφορά τον δείκτη που σχετίζεται με την ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής, δεν παρατηρείται κατά την υπό εξέταση περίοδο κάποια σημαντική μεταβολή. Το 2021, ο εν λόγω δείκτης είχε τιμή ίση με 3.613, υψηλότερη από τη μέση τιμή των χωρών της ΕΕ-27, αλλά σημαντικά χαμηλότερη από τη μέση τιμή των χωρών της κατηγορίας VHHH. Σχετικά με την ανισότητα στην εκπαίδευση, ο σχετικός δείκτης παρουσιάζει μια αυξητική τάση μέχρι το 2014, ενώ στη συνέχεια βαίνει μειούμενος. Αξίζει να σημειωθεί ότι, καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, η τιμή του εν λόγω δείκτη υπολείπεται σταθερά έναντι των τιμών των δεικτών της Γερμανίας και της Σουηδίας καθώς και των μέσων τιμών που αναφέρονται στις ΕΕ-27 και στις χώρες της ομάδας VHHH. Τέλος, σχετικά με το δείκτη της ανισότητας στο εισόδημα, από το **Διάγραμμα 9** γίνονται αντιληπτές οι επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης στην ελληνική οικονομία. Για όλη την εξεταζόμενη περίοδο, η τιμή του εν λόγω δείκτη είναι σταθερά πιο υψηλή από τον ευρωπαϊκό μ.ο και από τις τιμές των αντίστοιχων δεικτών της Γερμανίας και της Σουηδίας, παρόλο που την τελευταία πενταετία (2016-2021), εμφανίζει σημαντικές τάσεις μείωσης, με αποτέλεσμα η τιμή του δείκτη για το έτος 2021 να ανέρχεται σε 16.638, μειωμένη σε σχέση με το έτος 2010 κατά 7,95

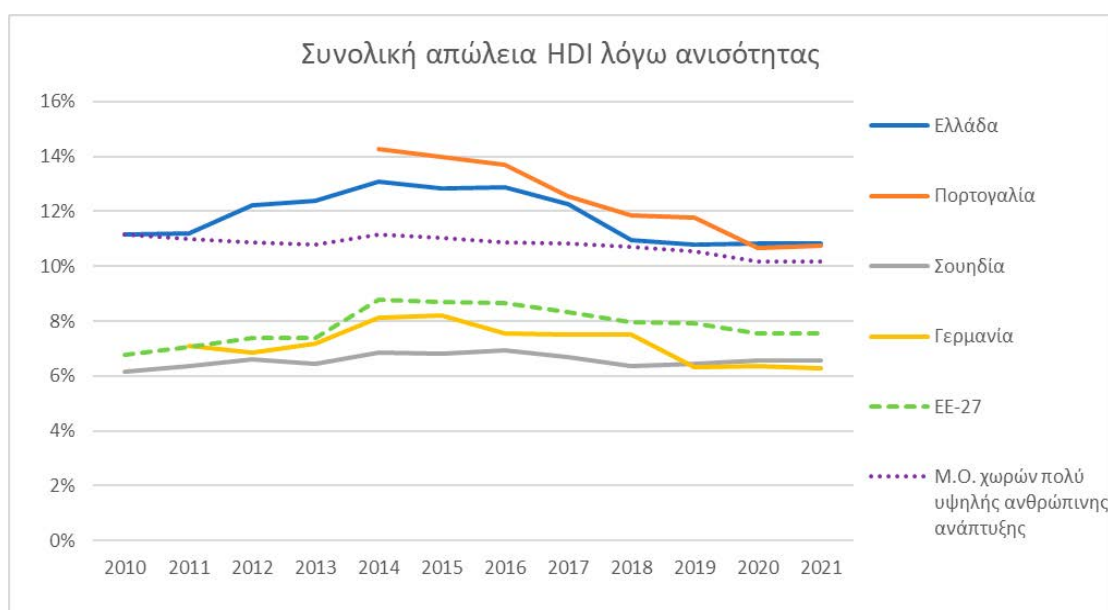
Διάγραμμα 7: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών ΙΗΔΙ: Ανισότητα στο προσδόκιμο ζωής, 2010-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Διάγραμμα 8: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών ΙΗΔΙ: Ανισότητα στην εκπαίδευση, 2010-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Διάγραμμα 9: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών ΙΗΔΙ: Ανισότητα στο εισόδημα, 2010-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

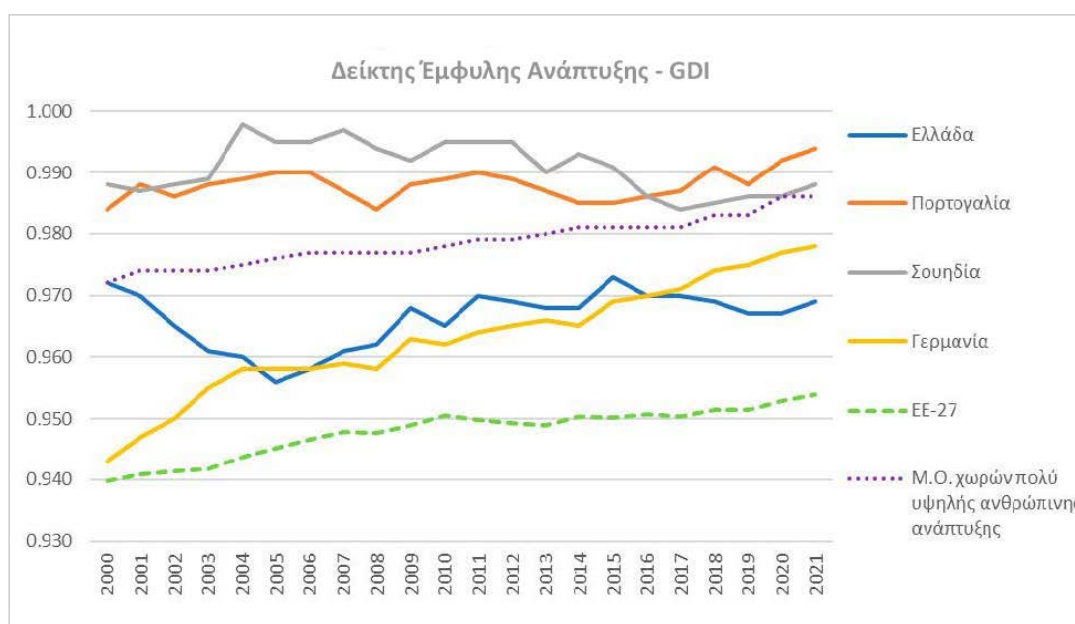

Διάγραμμα 10: Διαχρονική εξέλιξη της συνολικής απώλειας του ΗΔΙ εξαιτίας των ανισοτήτων, 2010-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Παρόλο που η κατάταξη της Ελλάδας με βάση το δείκτη ΙΗΔΙ στη σχετική λίστα χωρών είναι καλύτερη σε σχέση με την κατάταξη που προκύπτει από το δείκτη ΗΔΙ (25^η θέση έναντι 32^η θέση), οι απώλειες στην ευημερία των Ελλήνων/ίδων ως συνέπεια της ανισότητας που υφίστανται στην υγεία, την εκπαίδευση και το εισόδημα είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Το **Διάγραμμα 10** αποτυπώνει τις παραπάνω απώλειες και όπως γίνεται αντιληπτό, αυτές είναι σταθερά υψηλότερες από τις αντίστοιχες απώλειες των χωρών της ΕΕ-27 καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Ειδικότερα, κατά την περίοδο της μεγάλης οικονομικής ύφεσης (2010-2014), οι απώλειες λόγω ανισοτήτων άγγιξαν σωρευτικά το 60%, με μέσο ετήσιο ποσοστό μείωσης της τάξεως του 12,5%. Από το 2015 και έπειτα, αποτυπώνεται μία τάση εξομάλυνσης των συνολικών απωλειών.

3.1.2 Gender Development Index (GDI) - Δείκτης Έμφυλης Ανάπτυξης

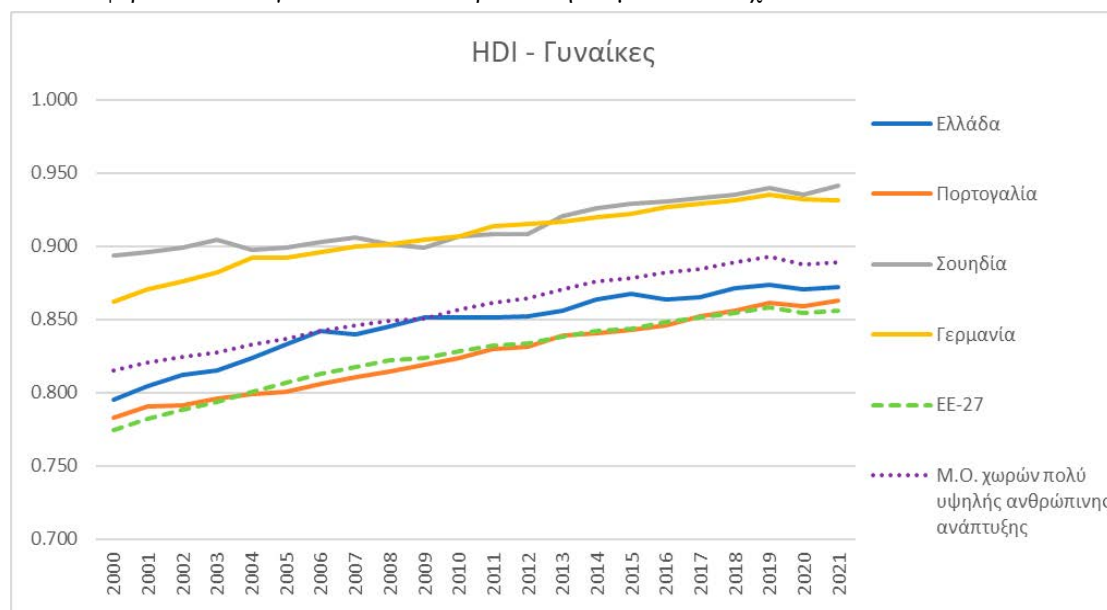
Στο **Διάγραμμα 11** απεικονίζεται ο Δείκτης Έμφυλης Ανάπτυξης (GDI) για την περίοδο 2000-2021. Όπως έχει επισημανθεί, ο εν λόγω δείκτης μετρά τις αποκλίσεις του HDI και των επιμέρους δεικτών του, οι οποίες υφίστανται ανάμεσα στα δύο φύλα. Συγκεκριμένα, λογίζεται ως ο λόγος του HDI για το γυναικείο φύλο προς το HDI για το ανδρικό φύλο. Ο GDI για την Ελλάδα το έτος 2021 ανέρχεται σε 0,978, τιμή η οποία κατατάσσει τη χώρα στη 2^η ομάδα χωρών για την ισότητα των φύλων, παρουσιάζοντας μεσαία-υψηλή ισότητα (medium-high quality) των φύλων στις τιμές HDI.²⁵ Καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, η τιμή του GDI για την Ελλάδα είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη τιμή για τις χώρες της ΕΕ-27 αλλά χαμηλότερη από τον μ.ο. των χωρών VHHH.

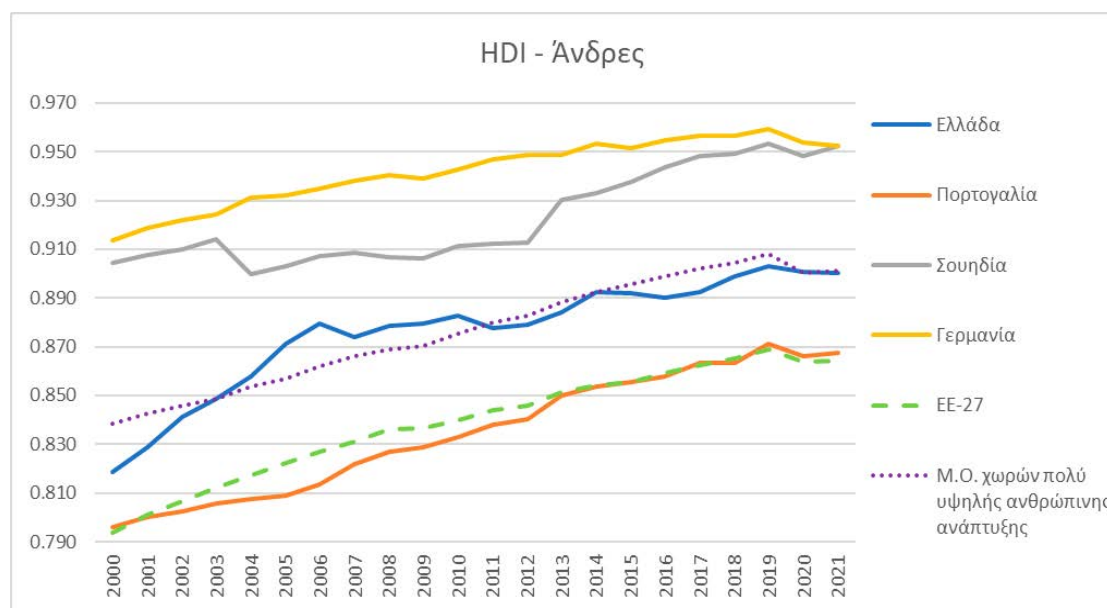
Διάγραμμα 11: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Έμφυλης Ανάπτυξης (GDI), 2000-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

²⁵ Οι χώρες ανάλογα με τις τιμές που λαμβάνει ο GDI, ομαδοποιούνται σε 5 κατηγορίες. Στην 1^η ομάδα, ανήκουν χώρες που έχουν υψηλή ισότητα (high quality) στις τιμές του HDI για τα δύο φύλα, όπως οι Σκανδιναβικές, ενώ στην 5^η ομάδα βρίσκονται χώρες με χαμηλή ισότητα (low quality), όπως η Αλγερία, η Αίγυπτος και το Ιράκ.

Στα **Διαγράμματα 12 και 13** παρουσιάζονται οι επιμέρους δείκτες του GDI, ήτοι οι δείκτες HDI που αναφέρονται στον γυναικείο και ανδρικό πληθυσμό αντίστοιχα.

Διάγραμμα 12: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GDI: HDI για το γυναικείο φύλο, 2000-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

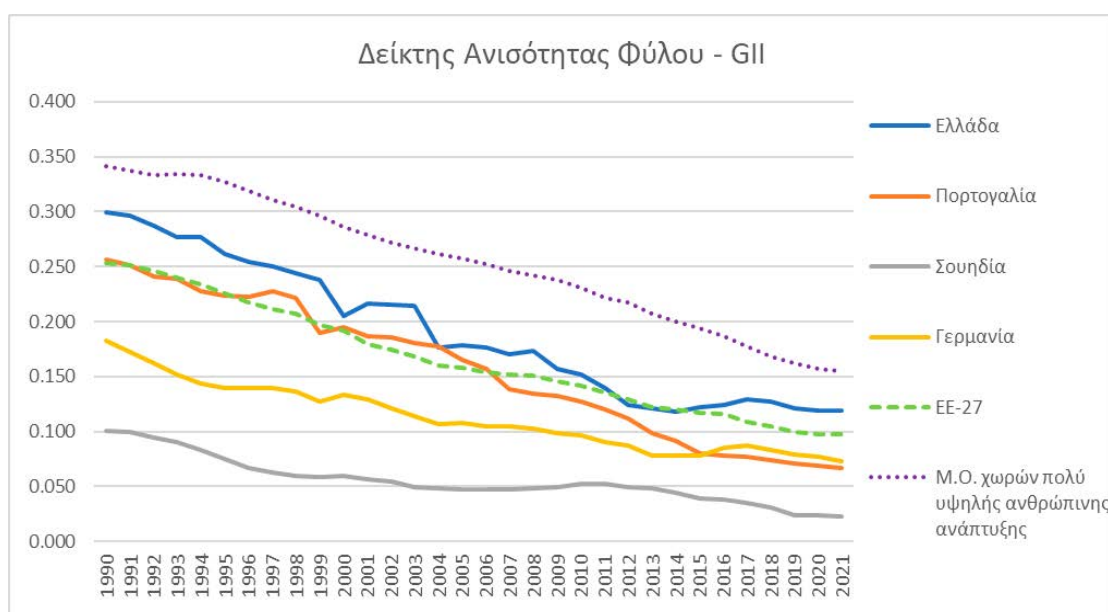

Διάγραμμα 13: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GDI: HDI για το ανδρικό φύλο, 2000-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Ο HDI που αναφέρεται στις γυναίκες, παρουσιάζει αυξητική τάση καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο, καταγράφοντας ποσοστιαία αύξηση ίση με 20,69%. Ειδικότερα, για το έτος 2021, η τιμή του δείκτη ανέρχεται σε 0,872, η οποία είναι υψηλότερη από τον μ.ο. των χωρών της ΕΕ-27, αλλά χαμηλότερη από τον μ.ο. των χωρών που ανήκουν στην ομάδα VHHH. Παρόμοια εξέλιξη εμφανίζει και ο HDI που αναφέρεται στον ανδρικό πληθυσμό. Το 2021, ο εν λόγω δείκτης ανήλθε σε 0,900, παρουσιάζοντας ποσοστιαία αύξηση της τάξεως του 14,48%. Τέλος, οι τιμές και των δύο δεικτών υπολείπονται σημαντικά έναντι των αντίστοιχων τιμών των δεικτών για τη Σουηδία και τη Γερμανία.

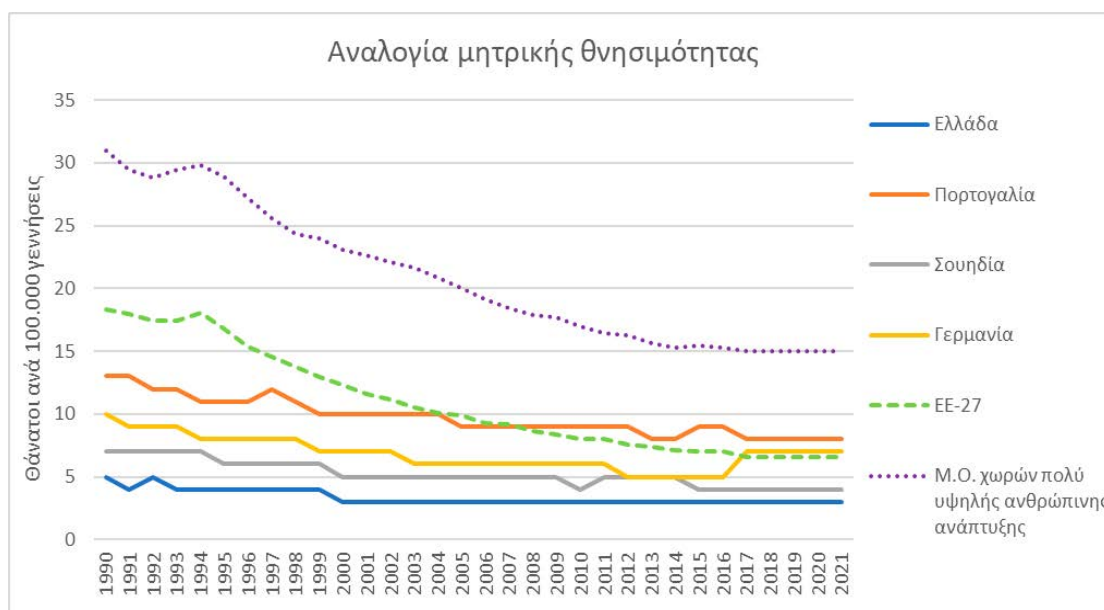
3.1.3 Gender Inequality Index (GII) - Δείκτης Ανισότητας Φύλου

Στο **Διάγραμμα 14** απεικονίζεται ο Δείκτης Ανισότητας Φύλου για την περίοδο 1990-2021. Όπως έχει επισημανθεί, ο εν λόγω δείκτης μετράει τις ανισότητες μεταξύ των φύλων με βάση τρεις διαστάσεις: την αναπαραγωγική υγεία, την ενδυνάμωση (empowerment) και τη συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Η τιμή του εν λόγω δείκτη, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, έχει μειωθεί σημαντικά με ένα ποσοστό που αγγίζει περίπου το 60%, με αποτέλεσμα το έτος 2021 να ανέρχεται σε 0,119. Μία τιμή η οποία είναι πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, με αποτέλεσμα η χώρα να καταλαμβάνει, μεταξύ των 170 χωρών της σχετικής λίστας, την 33^η θέση. Αξίζει να σημειωθεί ότι για όλη την εξεταζόμενη περίοδο η τιμή του δείκτη για την Ελλάδα είναι αρκετά πιο υψηλή από τις αντίστοιχες τιμές των δεικτών της Πορτογαλίας, της Σουηδίας και της Γερμανίας.

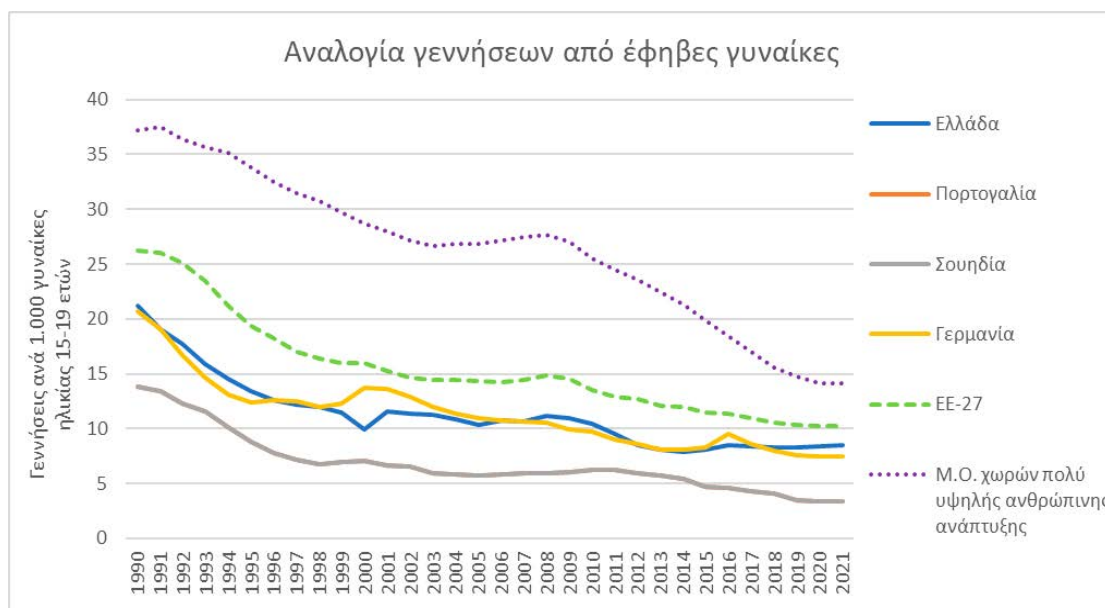

Διάγραμμα 14: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Ανισότητας Φύλου (GII), 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Στα Διαγράμματα 15 έως 22, παρουσιάζονται οι επιμέρους δείκτες του GII. Ειδικότερα, τα Διαγράμματα 15 και 16 απεικονίζουν τους δείκτες σχετικά με την αναπαραγωγική υγεία: ο δείκτης της αναλογίας της μητρικής θνησιμότητας και ο δείκτης της αναλογίας γεννήσεων από έφηβες γυναίκες. Τα Διαγράμματα 17 έως 20, απεικονίζουν τους δείκτες που αναφέρονται στην ενδυνάμωση: γυναίκες (άνδρες) απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο που κατέχεται από γυναίκες (άνδρες). Τέλος, στα Διαγράμματα 21 και 22, απεικονίζεται το ποσοστό συμμετοχής του γυναικείου (ανδρικού) πληθυσμού στο σύνολο του εργατικού δυναμικού.

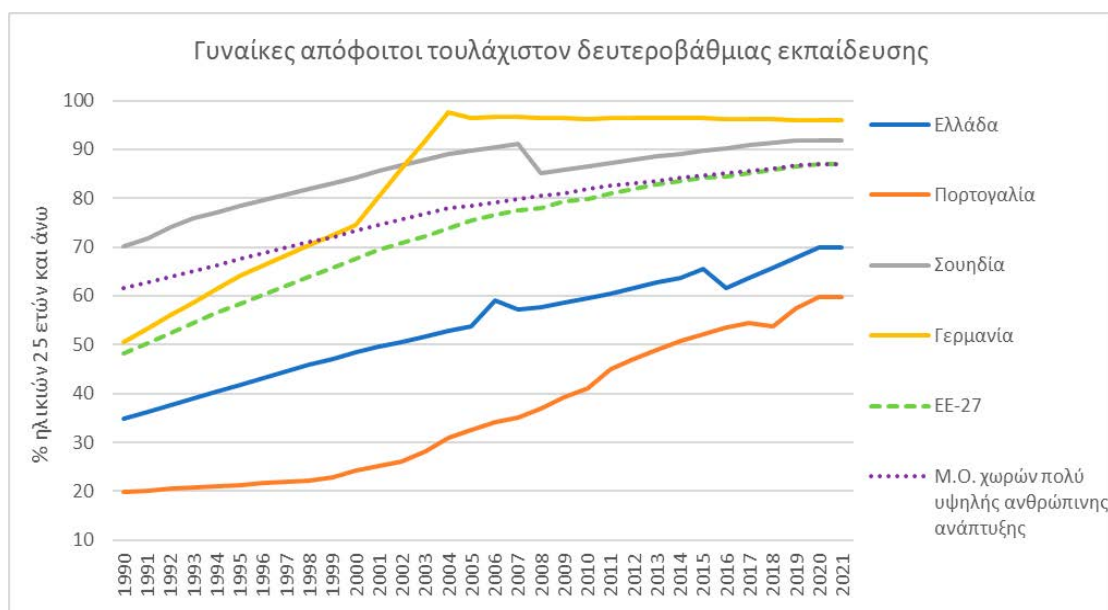

Διάγραμμα 15: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Αναλογία μητρικής θνησιμότητας, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

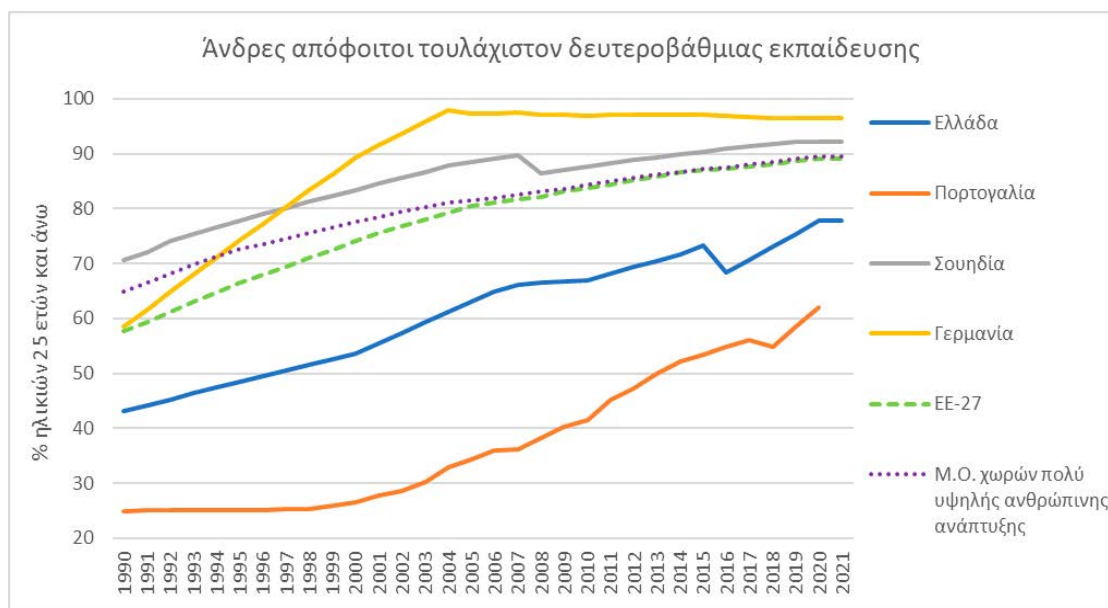

Διάγραμμα 16: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Αναλογία γεννήσεων από έφηβες γυναίκες, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Από τα Διαγράμματα 15 και 16 είναι εμφανές ότι, ο αριθμός των θανάτων ανά 100 χιλιάδες γεννήσεις καθώς και ο αριθμός των γεννήσεων ανά 1.000 γυναίκες της ηλικιακής ομάδας 15-19 στην Ελλάδα, βρίσκονται, διαχρονικά, σε εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο, τόσο σε σχέση με τη μέση τιμή των χωρών της κατηγορίας VHHH όσο και με τον ευρωπαϊκό μ.ο.

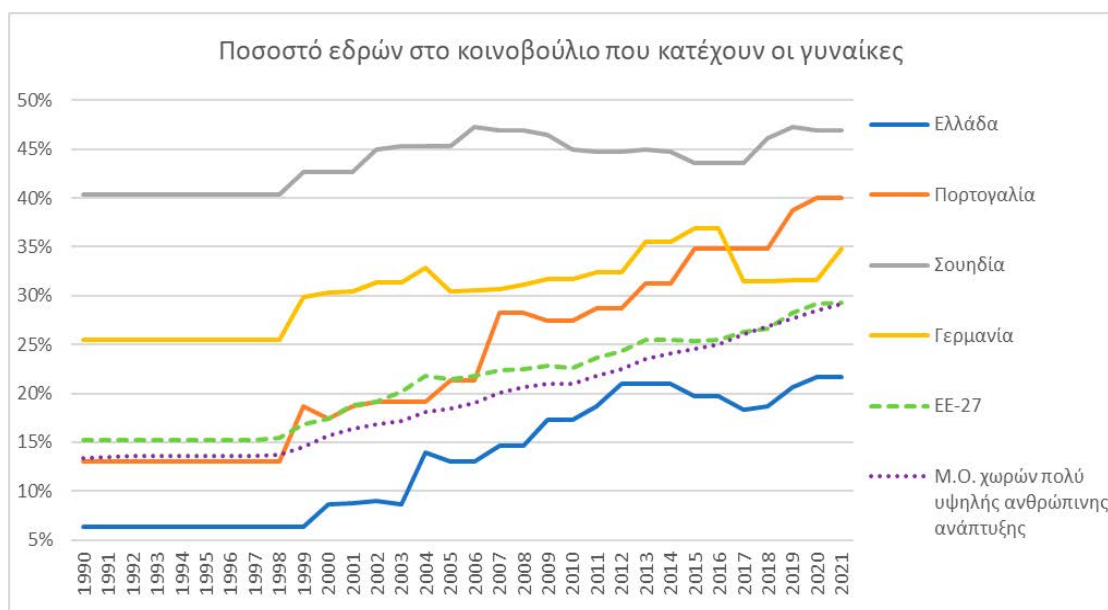

Διάγραμμα 17: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Γυναίκες απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

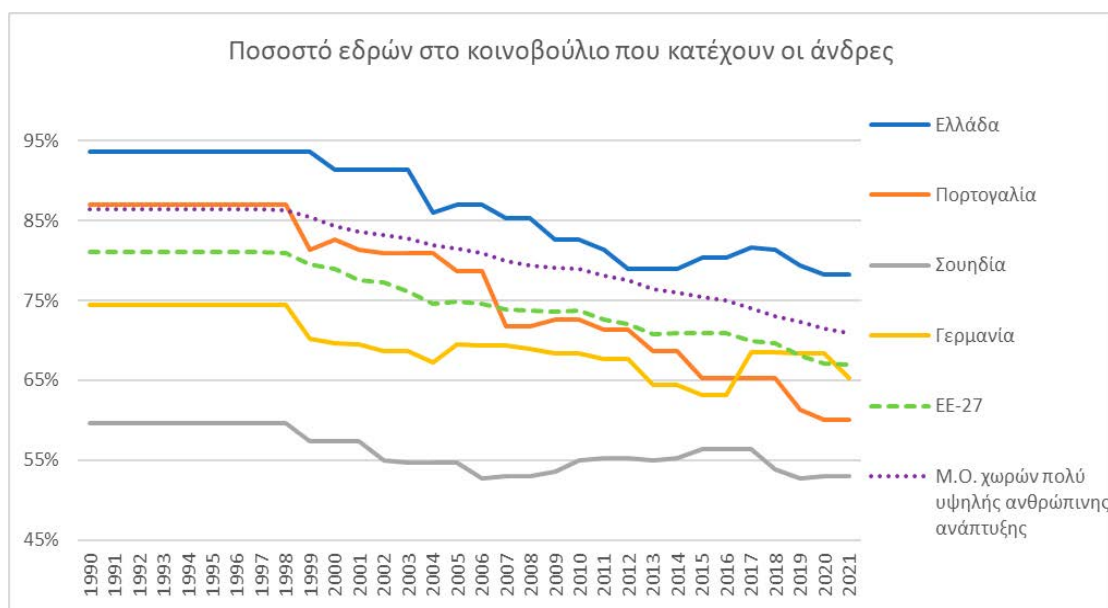

Διάγραμμα 18: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Άνδρες απόφοιτοι τουλάχιστον δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Με βάση τα **Διαγράμματα 17 και 18**, ο ελληνικός πληθυσμός (γυναίκες και άνδρες) που έχει τουλάχιστον εκπληρώσει κάποια μορφή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνεται συνεχώς. Παρόλη, όμως, αυτήν την αυξητική τάση, το ποσοστό των αποφοίτων υπολείπεται σημαντικά έναντι του μ.ο. των χωρών της ΕΕ-27 και των χωρών της κατηγορίας VHHD.

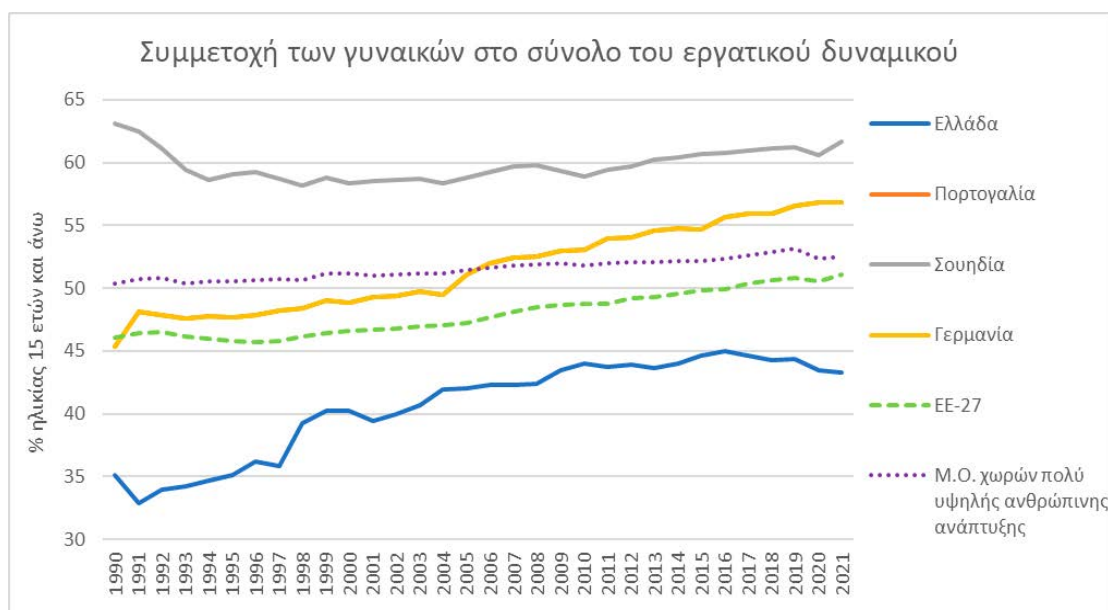

Διάγραμμα 19: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο που κατέχεται από τις γυναίκες, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

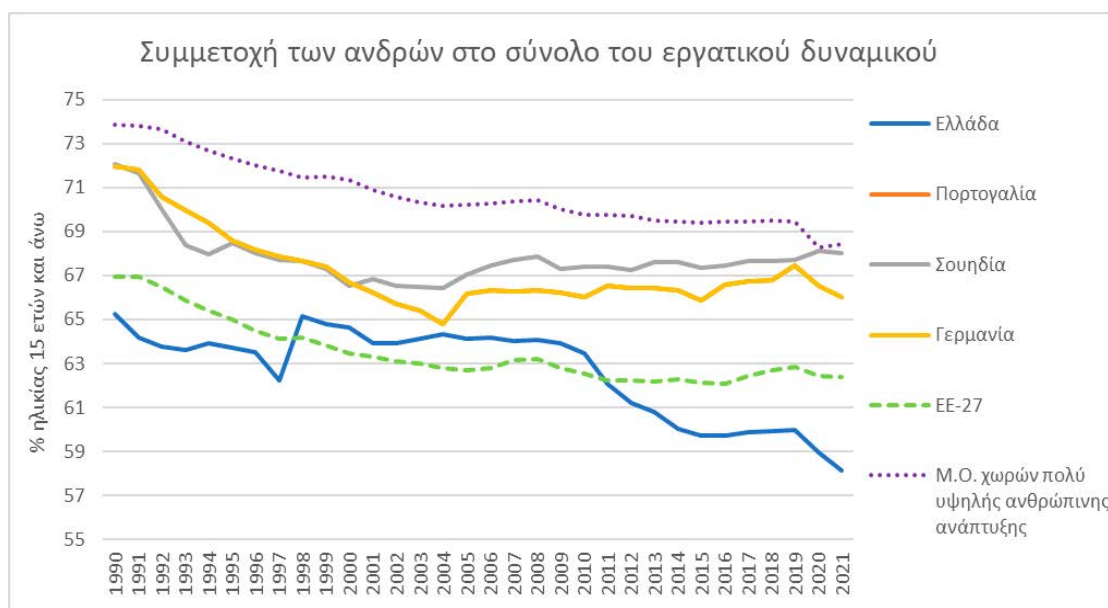

Διάγραμμα 20: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Ποσοστό εδρών στο κοινοβούλιο που κατέχεται από άνδρες, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Στα **Διαγράμματα 19 και 20** αντικατοπτρίζεται η έμφυλη ανισότητα ως προς την εκπροσώπηση των ανδρών και των γυναικών στο ελληνικό κοινοβούλιο. Παρόλο που κατά την περίοδο 1990-2021 ο αριθμός των βουλευτριών αυξήθηκε σημαντικά, με ταυτόχρονη μείωση του αριθμού των βουλευτών, το ποσοστό των εδρών στο ελληνικό κοινοβούλιο που κατέχουν γυναίκες το 2021 παραμένει ιδιαίτερος χαμηλό (21,6%), υπολειπόμενου έναντι του ευρωπαϊκού μ.ο. (29,3%) και απέχοντας κατά πολύ από το ποσοστό των βουλευτριών της Σουηδίας (47%), της Πορτογαλίας (40%) και της Γερμανίας (34,8%).

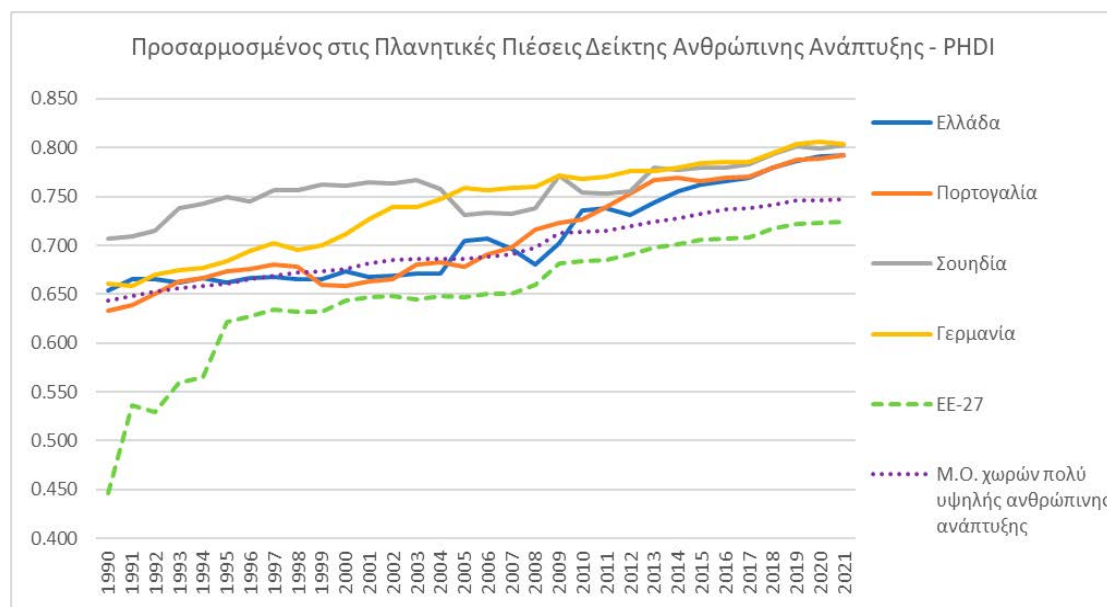
Διάγραμμα 21: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών GII: Συμμετοχή των γυναικών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Διάγραμμα 22: Διαχρονική εξέλιξη των επί μέρους δεικτών GII: Συμμετοχή των ανδρών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Τέλος, στα **Διαγράμματα 21 και 22** απεικονίζονται τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών και των ανδρών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού. Ειδικότερα, το 2021, το ποσοστό των γυναικών και των ανδρών στο σύνολο του εργατικού δυναμικού ανέρχονταν σε 43,3% και 58,1% αντίστοιχα. Κατά το διάστημα 1990-2010, παρόλο που το εν λόγω ποσοστό για τις γυναίκες σημείωσε μια σημαντική αύξηση της τάξεως του 23,2%, δεν έχει καταφέρει να ξεπεράσει τον μ.ο. των χωρών της ΕΕ-27 και των χωρών της ομάδας VHHD.

3.1.4 Planetary pressures-adjusted Human Development Index (PHDI) - Προσαρμοσμένος στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης

Διάγραμμα 23: Διαχρονική εξέλιξη του Προσαρμοσμένου στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (PHDI), 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

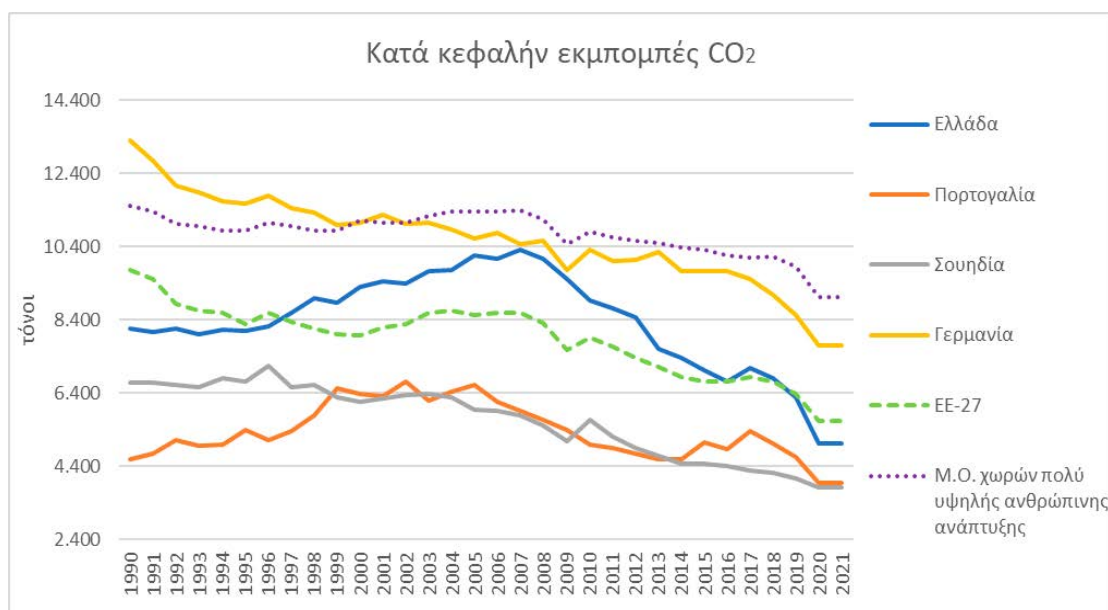
Στο **Διάγραμμα 23** απεικονίζεται ο Προσαρμοσμένος στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (PHDI) για την περίοδο 1990-2021. Όπως έχει σημειωθεί, ο PHDI μετρά την ανθρώπινη ανάπτυξη αφού πρώτα έχουν ληφθεί υπόψη οι πιέσεις που ασκούνται στο περιβάλλον από τις ανθρωπογενείς δραστηριότητες.²⁶ Με βάση την τιμή του συγκεκριμένου δείκτη για το έτος 2021 (0,792), η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από υψηλή ανθρώπινη ανάπτυξη, καταλαμβάνοντας την 11^η θέση στη σχετική λίστα χωρών. Επομένως, συγκριτικά με τη 33^η θέση που κατείχε η χώρα βάσει του δείκτη HDI, καθίσταται σαφές η σημασία που έχει το φυσικό περιβάλλον κατά τον υπολογισμό της ανθρώπινης ανάπτυξης.²⁷ Οι τιμές του PHDI είναι υψηλότερες από τον ευρωπαϊκό μ.ο. και, με εξαίρεση την περίοδο 1997-2004 και 2007-2009, υψηλότερες από τον μ.ο. των χωρών της κατηγορίας VHHD.

Στα **Διαγράμματα 24 και 25** παρουσιάζονται οι επιμέρους δείκτες του PHDI, ήτοι οι κατά κεφαλήν εκπομπές CO₂ και το κατά κεφαλήν αποτύπωμα υλικών. Όσον αφορά τις εκπομπές CO₂, παρατηρείται μια έντονη αυξητική τάση μέχρι το 2008, ενώ στη συνέχεια εμφανίζεται μια απότομη μείωση. Η εν λόγω μείωση οφείλεται κατά κύριο λόγο στους εξής παράγοντες: (i) στην ύφεση που γνώρισε η ελληνική οικονομία και στην πρωτόγνωρη συρρίκνωση του ΑΕΠ²⁸, και (ii) στην προσπάθεια απολιγνιτοποίησης και μετάβασης στην κυκλική οικονομία. Ειδικότερα κατά την περίοδο 1990-2008, οι εκπομπές CO₂ ανά κάτοικο της χώρας αυξήθηκαν αθροιστικά κατά 23,38%, ενώ στη συνέχεια μειώθηκαν συνολικά κατά 47,37%, φτάνοντας το 2021 στους 5.011 τόνους με αποτέλεσμα να υπολείπονται έναντι του ευρωπαϊκού μ.ο. (5.647 τόνους).

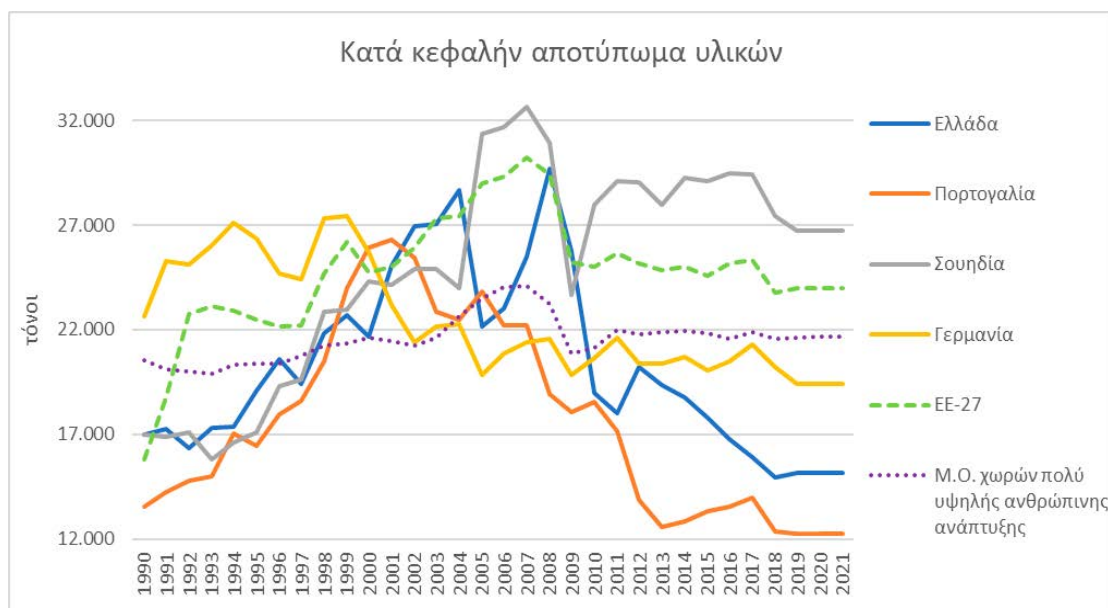
26 Στην περίπτωση μηδενικών περιβαλλοντικών πιέσεων, υφίσταται ταύτιση του δείκτη PHDI με το δείκτη HDI.

27 Οι απώλειες της ανθρώπινης ανάπτυξης για το έτος 2021 ως συνέπεια των περιβαλλοντικών πιέσεων ανέρχονταν σε 10%. Κατά την περίοδο 1990-2021, καταγράφονται μέσες ετήσιες συνολικές περιβαλλοντικές απώλειες της τάξεως του 15,5%.

28 Είναι γνωστό από τη σχετική βιβλιογραφία ότι η παραγωγική διαδικασία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την υψηλή κατανάλωση ενεργειακών και φυσικών πόρων καθώς και με την εκπομπή υψηλών ποσοτήτων CO₂ (Krausmann *et al.*, 2009).

Διάγραμμα 24: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών PHDI: Κατά κεφαλήν εκπομπές CO₂, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

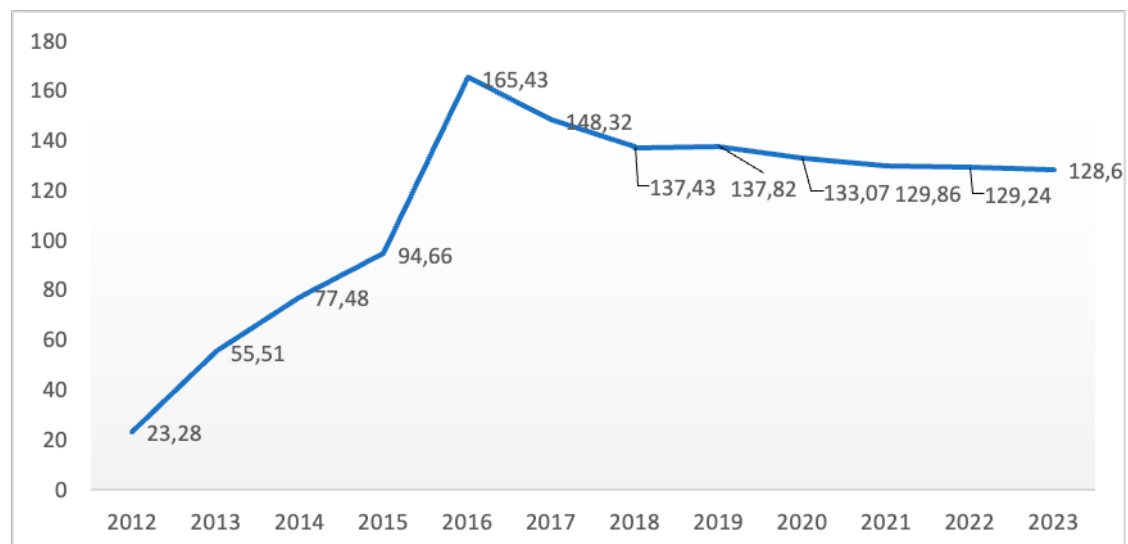
Διάγραμμα 25: Διαχρονική εξέλιξη των επιμέρους δεικτών PHDI: Κατά κεφαλήν αποτύπωμα υλικών, 1990-2021 (Πηγή Δεδομένων: United Nations - Human Development Reports).

Τέλος, σχετικά με το κατά κεφαλήν αποτύπωμα υλικών (**Διάγραμμα 25**), παρατηρούνται απότομες αυξομειώσεις του δείκτη με αποτέλεσμα να μην μπορεί να εξαχθεί με ασφάλεια κάποιο γενικό συμπέρασμα.²⁹ Είναι χαρακτηριστικό πάντως ότι από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης και έπειτα το αποτύπωμα υλικών ανά κάτοικο έχει μειωθεί σημαντικά, φθάνοντας το 2021 τους 15.170 τόνους, ποσό πολύ χαμηλότερο από τον μ.ο. των χωρών της ΕΕ-27 (23.977) και των χωρών της κατηγορίας VHHH (21.677).

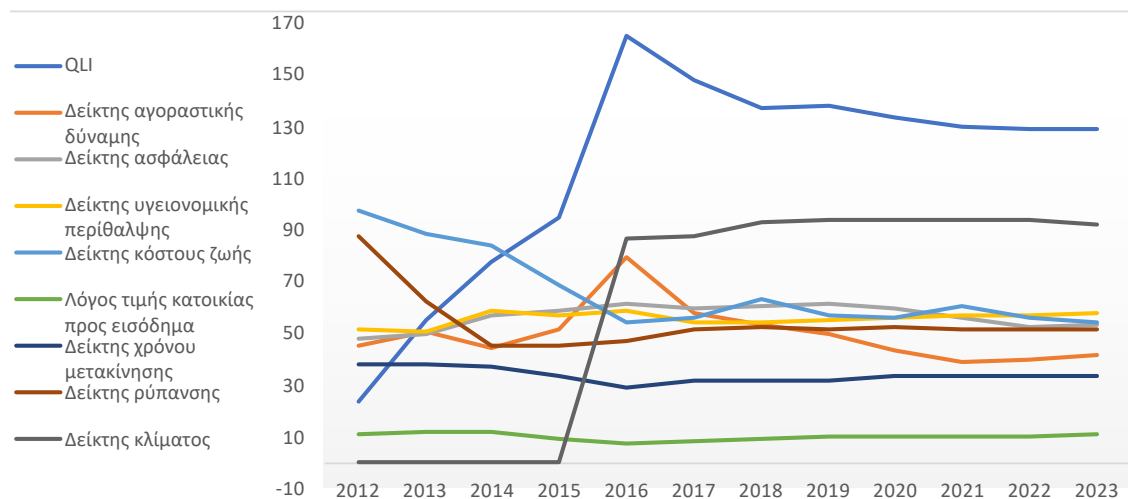
²⁹ Βλέπε υποσημείωση 27.

3.2 Quality of Life Index (QLI) - Δείκτης Ποιότητας Ζωής

Με βάση το **Διάγραμμα 26**, η μέγιστη τιμή του δείκτη QLI για τη χρονική περίοδο 2012-2023 εμφανίζεται το έτος 2016, ως κατάληξη μιας ανοδικής τάσης που άρχισε από το 2012. Η σταδιακή μείωση του δείκτη από το 2016 και μετά μπορεί να γίνει κατανοητή, αν παρατηρηθεί η επιμέρους εξέλιξη των υποδεικτών (**Διάγραμμα 27**).

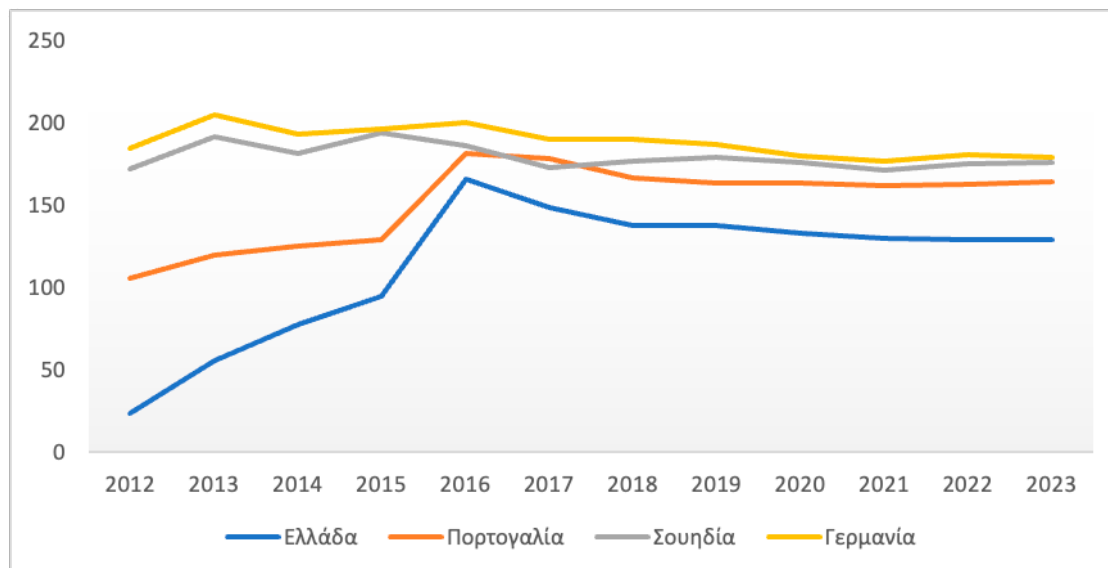

Διάγραμμα 26: Εξέλιξη του δείκτη ποιότητας ζωής - Quality of Life Index (QLI) στην Ελλάδα για την περίοδο 2012-2023 (Πηγή Δεδομένων: Mundeo.com).

Διάγραμμα 27: Εξέλιξη του δείκτη ποιότητας ζωής στην Ελλάδα - Quality of Life Index (QLI) και των υποδεικτών του για την περίοδο 2012-2023 (Πηγή Δεδομένων: Mundeo.com).

Με βάση το **Διάγραμμα 27**, φαίνεται ότι καθοδική πορεία του Δείκτη ποιότητας ζωής οφείλεται κυρίως στη μείωση του δείκτη αγοραστικής δύναμης και του δείκτη ασφαλείας. Ανοδική τάση, που επηρεάζει αρνητικά το δείκτη, εμφανίζει επίσης ο λόγος τιμής κατοικίας προς εισόδημα.

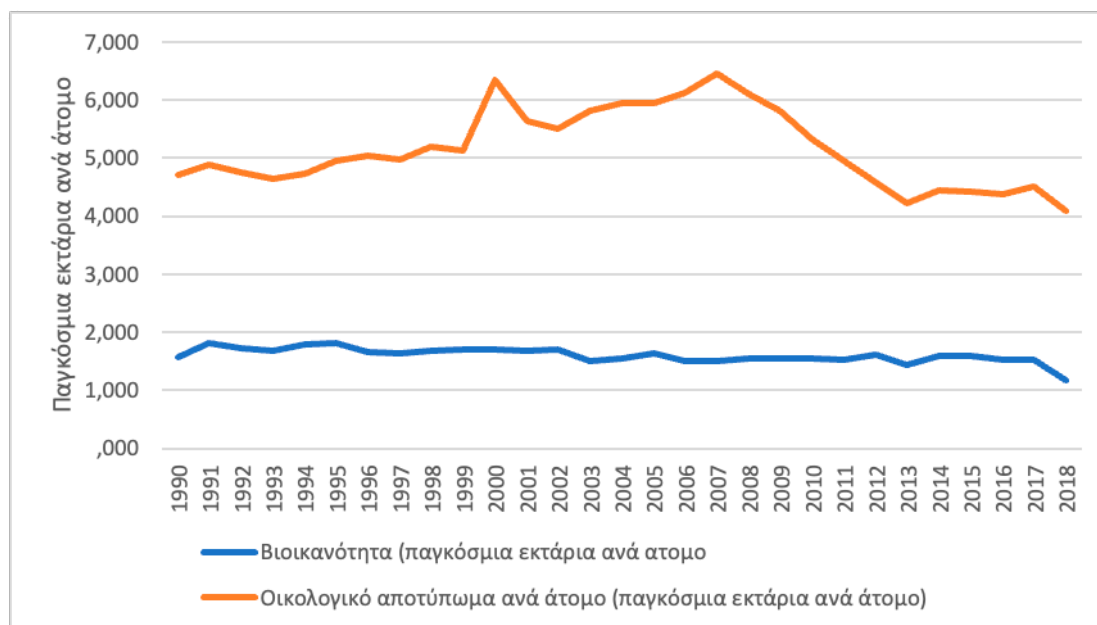

Διάγραμμα 28: Εξέλιξη του δείκτη ποιότητας ζωής - Quality of Life Index (QLI) για την Ελλάδα, Πορτογαλία, Σουηδία και Γερμανία για την περίοδο 2012-2023 (Πηγή Δεδομένων: Mundeo.com).

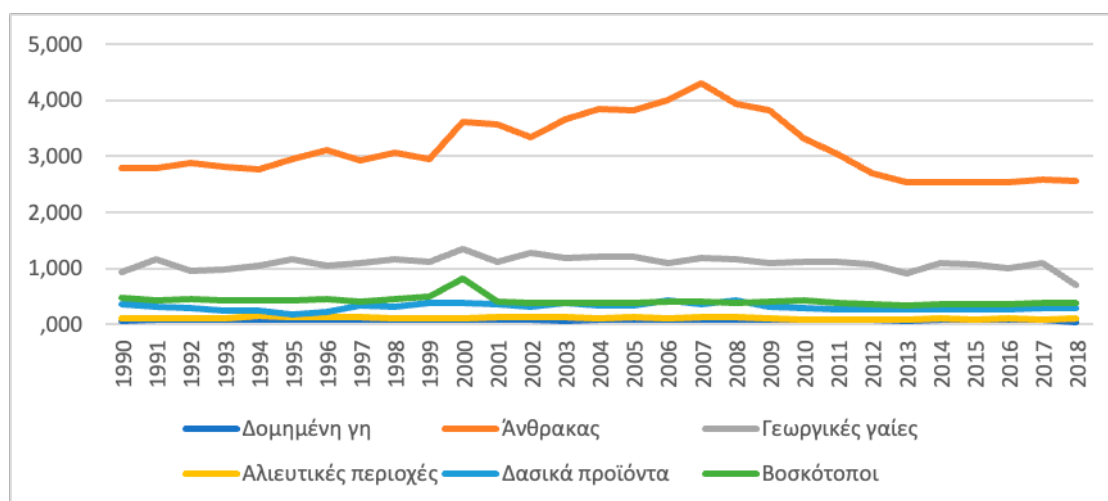
Το **Διάγραμμα 28** εμφανίζει τη συγκριτική ανάλυση του δείκτη για τις 4 χώρες που έχουν επιλεγεί ως μέτρο σύγκρισης. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα, παρότι εμφανίζει μια ραγδαία αύξηση από 2012 έως το 2016, παραμένει σταθερά κάτω από τις υπόλοιπες χώρες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η Γερμανία παραμένει σταθερά πάνω από όλες τις χώρες, ενώ η Πορτογαλία ξεπέρασε το 2017 τη Σουηδία. Η Ελλάδα παρουσιάζει σταθερά από το 2016 και μετά μια διαχρονική μείωση, αποκλίνοντας έτσι σημαντικά από τις υπόλοιπες χώρες, οι οποίες δείχνουν μια τάση σύγκλισης.

3.3 Ecological Footprint (EF) - Οικολογικό Αποτύπωμα

Αναφορικά με το Οικολογικό Αποτύπωμα κατά άτομο, η εξέλιξη του παρουσιάζεται στο **Διάγραμμα 29**. Από το 1990 έως το 2007 παρατηρείται μια σχετική αύξηση του δείκτη. Από το 2007 έως το 2013 παρατηρείται μια πτώση του δείκτη, όπου και παραμένει σχετικά σταθερός με μια ήπια τάση αύξησης από το 2014 έως το 2017, όπου και πάλι παρουσιάζει πτώση. Επίσης είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η βίο-ικανότητα παραμένει σταθερή όλα αυτά τα χρόνια, δηλώνοντας ότι η χώρα παράγει και καταναλώνει περισσότερο από όσο μπορεί. Χαρακτηριστικά, το 2018 η Ελλάδα χρειάζεται για τη συνολική της κατανάλωση, 2,5 χώρες σαν την Ελλάδα με βάση του διαθέσιμους πόρους της, δηλαδή τη βίο-ικανότητα της.

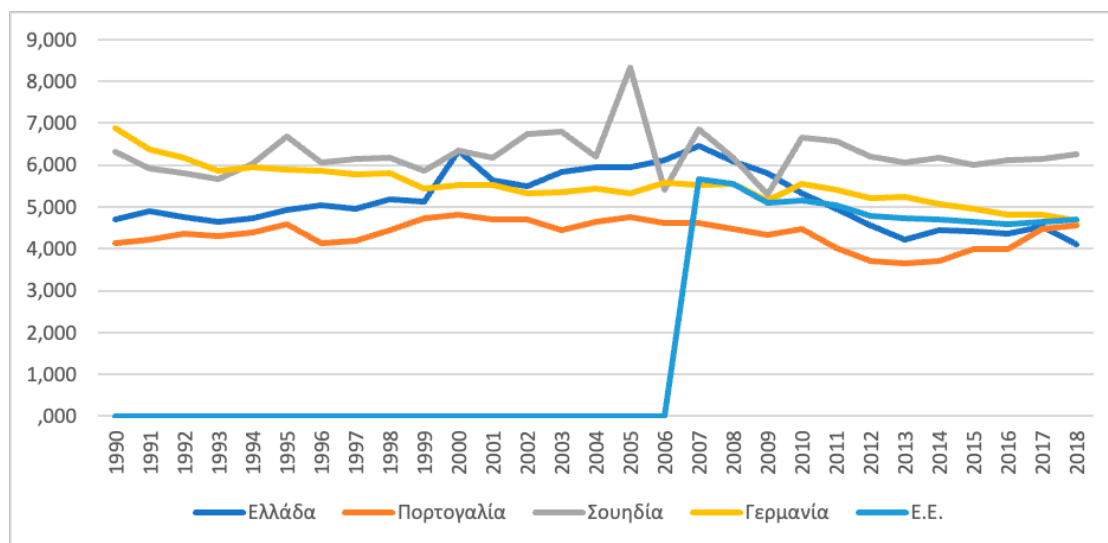
Διάγραμμα 29: Εξέλιξη του Οικολογικού Αποτυπώματος για την Ελλάδα για την περίοδο 1990-2018 (Πηγή Δεδομένων: Footprintnetwork.org).

Διάγραμμα 30: Εξέλιξη των κατηγοριών του Οικολογικού Αποτυπώματος για την Ελλάδα για την περίοδο 1990-2018 (Πηγή Δεδομένων:Footprintnetwork.org).

Στο **Διάγραμμα 30** φαίνεται επίσης καθαρά ότι η άνοδος και πτώση του δείκτη του Οικολογικού Αποτυπώματος εξαρτάται σχεδόν αποκλειστικά από τη χρήση του άνθρακα και των γεωργικών γαίων, δεδομένου ότι οι υπόλοιπες κατηγορίες παραμένουν σταθερές.

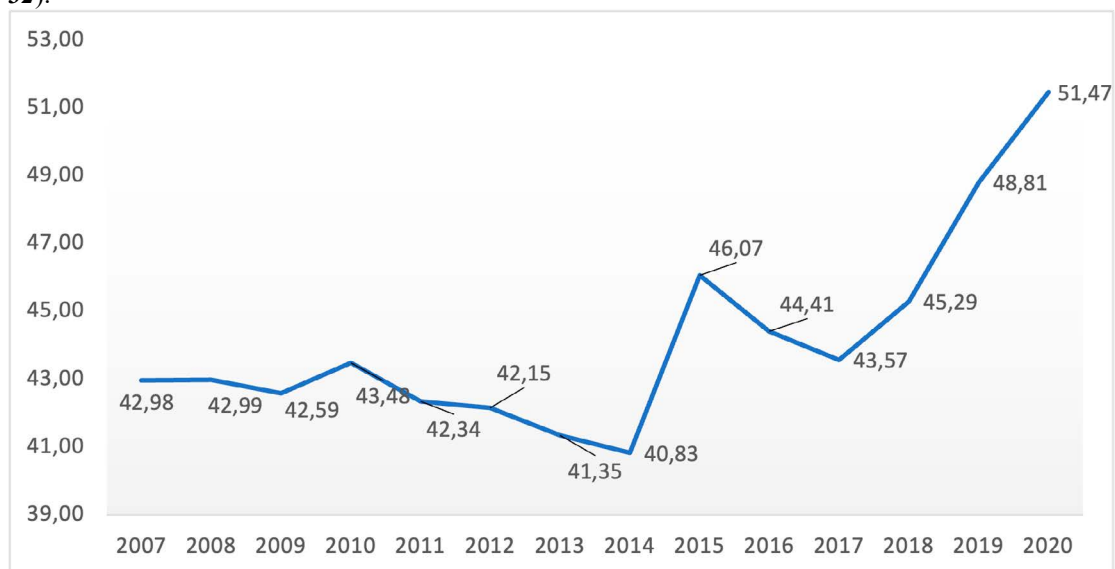
Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύγκριση μεταξύ Ελλάδας και των άλλων χωρών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ελλάδα από το 2000 και μετά αποκτά σταθερά ένα Οικολογικό Αποτύπωμα υψηλότερο από το σύνολο της Ε.Ε., που όμως αρχίζει και μειώνεται από το 2008 και μετά, δηλώνοντας τη μικρότερη οικολογική επιβάρυνση σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Η Πορτογαλία βρίσκεται σταθερά κάτω από όλες τις χώρες, όμως παρουσιάζει από το 2014 μια σταθερή αύξηση, ξεπερνώντας την Ελλάδα και προσεγγίζοντας τη Γερμανία και την Ε.Ε.. Αντίστοιχα, η Γερμανία εμφανίζει μια σταδιακή μείωση. Ιδιαίτερη περίπτωση είναι η Σουηδία, η οποία σταθερά έχει το μεγαλύτερο δείκτη οικολογικού αποτυπώματος (με αυξομειώσεις) κατά άτομο, αλλά έχει αντίστοιχα και τη μεγαλύτερη βιοικανότητα, η οποία δεν ξεπερνιέται όπως στις υπόλοιπες χώρες (**Διάγραμμα 31**).

Διάγραμμα 31: Εξέλιξη του Οικολογικού Αποτυπώματος για την Ελλάδα και την Ε.Ε. για την περίοδο 1990-2018 (Πηγή Δεδομένων: Footprintnetwork.org (Ελλάδα και Ε.Ε. 2018), European Environmental Agency (Ε.Ε., 2007-2016), Υπολογισμοί της συγγραφικής ομάδας (Ε.Ε., 2017).

3.4 Happy Planet Index (HPI) – Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη

Ο Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη εμφανίζει μια ήπια μείωση από το 2007 έως το 2014, όπου και παρουσιάζει μια απότομη αύξηση το 2015. Την περίοδο 2015-2017 μειώνεται έντονα πάλι, για να εμφανίσει μια συνεχή αύξηση μέχρι το τέλος της υπό εξέταση περιόδου, το 2020 (**Διάγραμμα 32**).

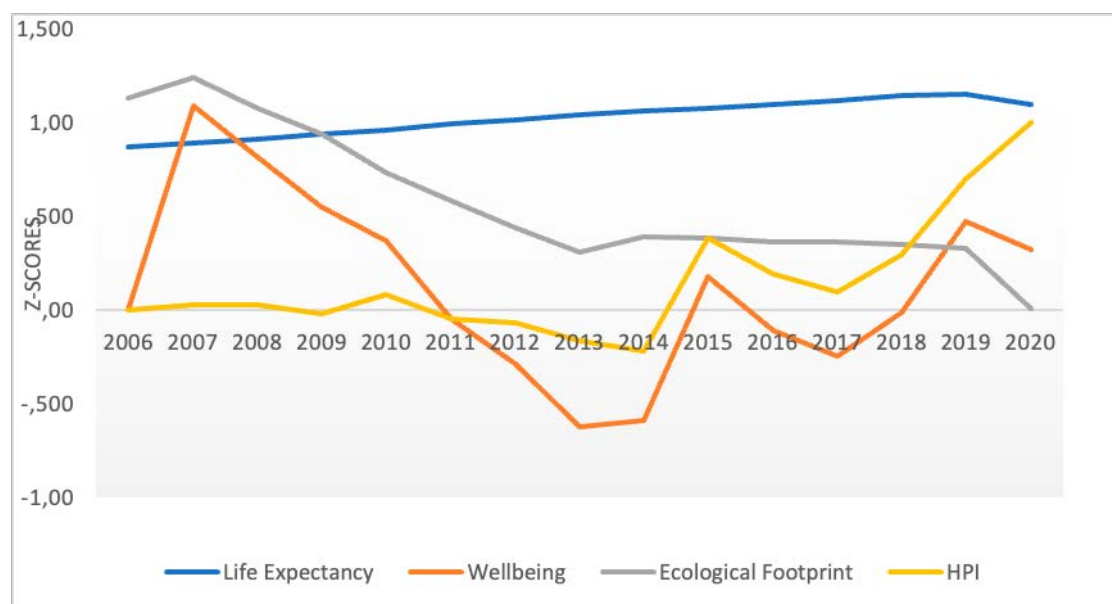

Διάγραμμα 32: Ο Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2020 (Πηγή Δεδομένων: Happy Planet Index.org).

Έτος	HPI θέση	Προσδόκιμο ζωής (χρόνια)	Η σκάλα της ζωής (ενημερία) (0-10)	HPI
2007	59	79.9	6.65	43.0
2008	60	80.1	6.34	43.0
2009	64	80.3	6.04	42.6
2010	59	80.5	5.84	43.5
2011	72	80.8	5.37	42.3
2012	75	81.0	5.10	42.1
2013	87	81.2	4.72	41.3
2014	88	81.4	4.76	40.8
2015	59	81.5	5.62	46.1
2016	69	81.7	5.30	44.4
2017	80	81.9	5.15	43.6
2018	75	82.1	5.41	45.3
2019	47	82.2	5.95	48.8
2020	26	81.7	5.79	51.5

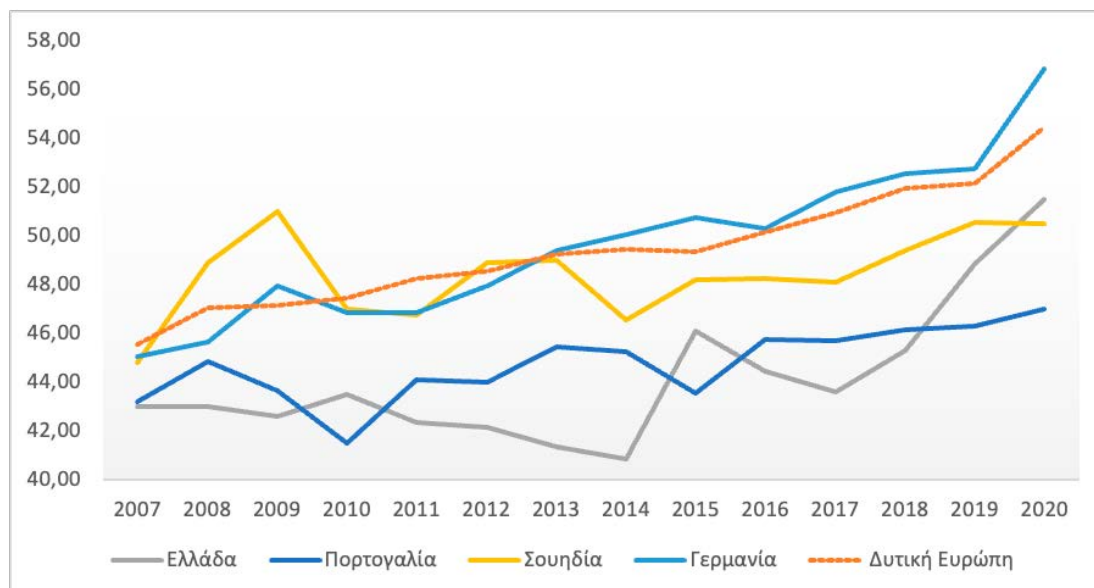
Πίνακας 3: Ο Δείκτης Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) και επιλεγμένες κατηγορίες για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2020 (Πηγή Δεδομένων: Happy Planet Index.org).

Η πορεία του HPI αποτυπώνεται και από τις επιμέρους κατηγορίες υπολογισμού για τον δείκτη (Πίνακας 3). Το προσδόκιμο ζωής εκτιμάται ως «καλό», ενώ αντίθετα το οικολογικό αποτύπωμα θεωρείται για όλη την περίοδο «κακό». Η ευημερία, με εξαίρεση τις χρονιές 2013-2014, ήταν «μέση». Επίσης, ένα ακόμα στοιχείο που υποδηλώνει την ανοδική πορεία του HPI για την Ελλάδα, είναι και η θέση της στη συνολική κατάταξη, που φτάνει την 26^η θέση το 2020. Αυτό αποτυπώνεται στο **Διάγραμμα 33**, όπου οι επιμέρους κατηγορίες παρουσιάζονται σταθμισμένα.

Διάγραμμα 33: Σταθμισμένα z-scores για το Δείκτη Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) και επιλεγμένες κατηγορίες για την Ελλάδα για την περίοδο 2007-2020 (Πηγή Δεδομένων: Happy Planet Index.org).

Συγκρίνοντας τον ΗΠΙ της Ελλάδας με τις άλλες χώρες της Ευρώπης, αλλά και αυτόν της Δυτικής Ευρώπης, παρατηρείται ότι αυτός βρίσκεται συνεχόμενα κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (Διάγραμμα 34). Επίσης, σχετικά με τη θέση της Ελλάδας σε παγκόσμιο επίπεδο κατά την περίοδο 2007-2019, παρατηρείται υποχώρηση της Ελλάδας κατά την περίοδο 2011-2014, άνοδος την περίοδο 2015-2016, ενώ ανοδικές τάσεις παρατηρούνται την περίοδο 2019-2020. Μάλιστα το 2018, κατάφερε να ξεπεράσει την Πορτογαλία, ενώ το 2020 τη Σουηδία. Η Γερμανία παραμένει σταθερή με το μέσο όρο της Δυτικής Ευρώπης, με ανοδικές τάσεις το 2020, ενώ η Σουηδία δεν έχει καταφέρει να φτάσει ξανά το μέγιστο ΗΠΙ του 2009.

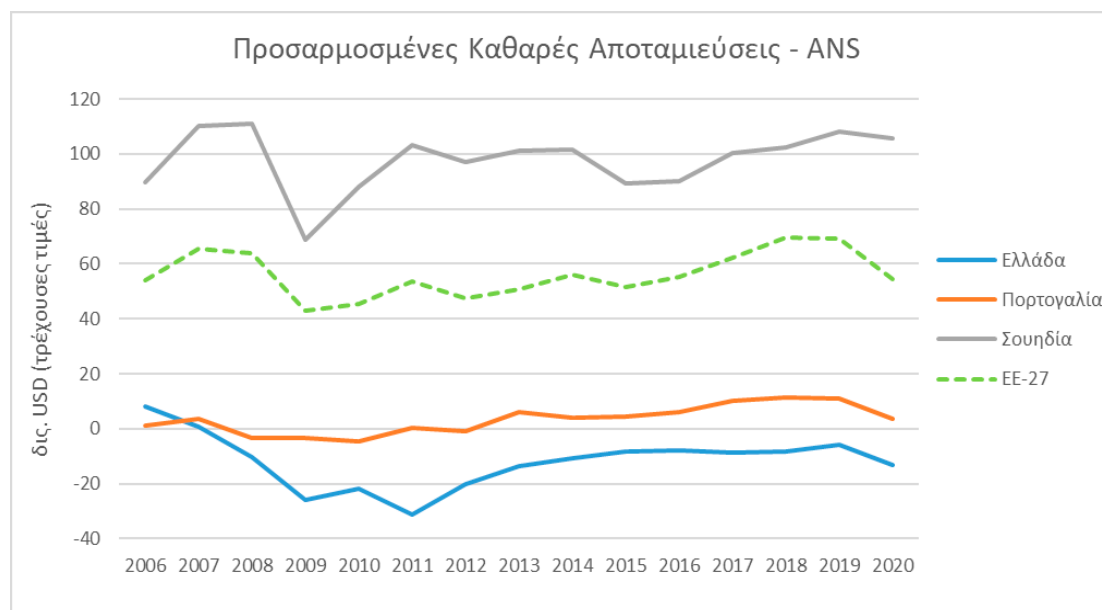
Διάγραμμα 34: Εξέλιξη του το Δείκτη Ευτυχισμένου Πλανήτη- Happy Planet Index (HPI) για την Ελλάδα, την Πορτογαλία, τη Σουηδία, Γερμανία και τη Δυτ. Ευρώπη για την περίοδο 2007-2020 (Πηγή Δεδομένων: Happy Planet Index.org).

3.5 Adjusted Net Savings (ANS) - Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις

Το **Διάγραμμα 35** απεικονίζει την εξέλιξη του Δείκτη των Προσαρμοσμένων Καθαρών Αποταμιεύσεων (ANS) για το διάστημα 2006-2021. Όπως έχει επισημανθεί, ο δείκτης ANS περιλαμβάνει την καθαρή εθνική αποταμίευση μιας οικονομίας, τις επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Αρνητικές τιμές του δείκτη υποδηλώνουν ότι μια χώρα καταναλώνει τους φυσικούς της πόρους γρηγορότερα από ό,τι επενδύει σε αυτούς, οδηγώντας σε μείωση του συνολικού πλούτου, κάτι που μπορεί να έχει αρνητικές μακροπρόθεσμες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες. Αντίθετα, θετικές τιμές του δείκτη υποδηλώνουν ότι μια χώρα εξοικονομεί περισσότερους φυσικούς πόρους από ό,τι καταναλώνει, επενδύοντας με αυτό το τρόπο στην περιβαλλοντική της βιωσιμότητα. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η τιμή του δείκτη ANS υπολείπεται σημαντικά της μέσης τιμής του αντίστοιχου δείκτη για τις χώρες της ΕΕ-27. Ειδικότερα, κατά την εξεταζόμενη περίοδο, παρατηρείται μια δραματική μείωση του εν λόγω δείκτη που αγγίζει το 262%, ποσοστό που αναλογεί σε ποσοστιαία μέση ετήσια μείωση ίση με 17,5%. Είναι χαρακτηριστικό ότι, η Ελλάδα αποτελεί τη μόνη χώρα της ΕΕ-27 που παρουσιάζει για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα (2008-2020) αρνητικές προσαρμοσμένες καθαρές αποταμιεύσεις,³⁰ έχοντας απωλέσει από το 2006 έως και σήμερα σημαντικό μέρος του υλικού, του ανθρώπινου και του φυσικού της κεφαλαίου, με αποτέλεσμα η οικονομία της να καθίσταται μη βιώσιμη. Ενδεικτικό της κατάστα-

³⁰ Από το σύνολο των 123 χωρών της λίστας με τις τιμές του δείκτη ANS, μόνο 15 χώρες παρουσιάζουν το έτος 2020 αρνητικές προσαρμοσμένες καθαρές αποταμιεύσεις. Αυτές οι χώρες είναι οι εξής: Ελλάδα, Ανγκόλα, Αλβανία, Καμερούν, Γεωργία, Ιορδανία, Λίβανος, Μαδαγασκάρη, Μογγολία, Μαλαισία, Ρουάντα, Τιμόρ, Ουκρανία, Ν. Αφρική και Ζιμπάμπουε.

σης, είναι ότι η τιμή του δείκτη για την Ελλάδα το έτος 2020, είναι η χαμηλότερη μεταξύ των εξεταζομένων οικονομιών.

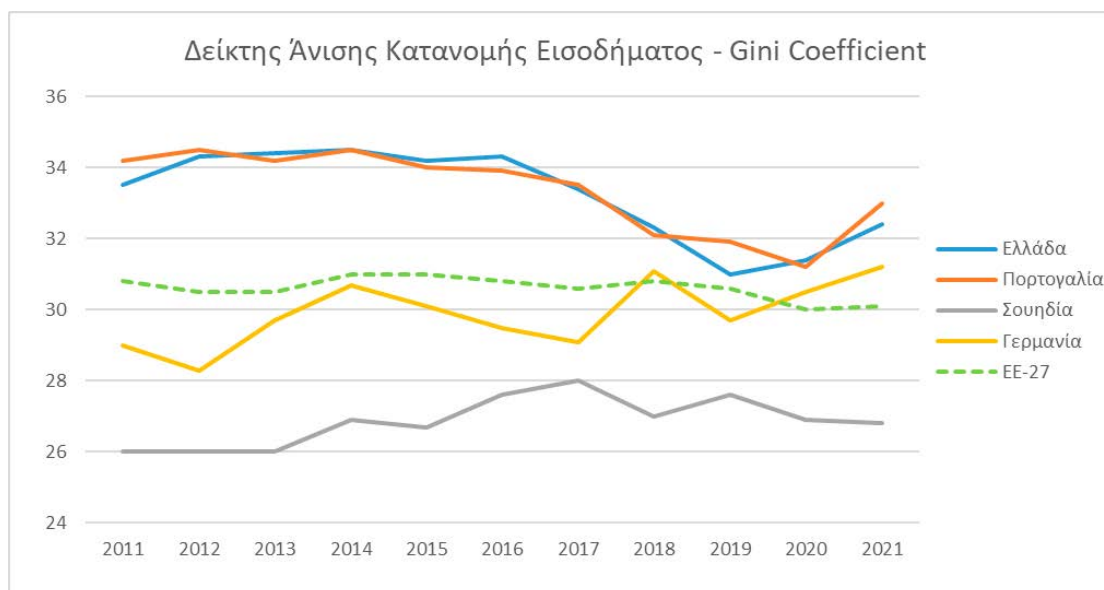

Διάγραμμα 35: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη των Προσαρμοσμένων Καθαρών Αποταμιεύσεων (ANS), 2006-2021 (Πηγή Δεδομένων: World Bank).

3.6 Gini Coefficient - Δείκτης Άνισης Κατανομής Εισοδήματος

Το **Διάγραμμα 36** απεικονίζει την εξέλιξη του Δείκτη Άνισης Κατανομής Εισοδήματος (Gini Coefficient) για το διάστημα 2011-2021. Όπως έχει αναφερθεί, ο εν λόγω δείκτης αποτελεί ένα στατιστικό μέτρο σχετικά με την κατανομή του εισοδήματος μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Υψηλή (χαμηλή) τιμή του δείκτη δείχνει υψηλή (χαμηλή) εισοδηματική ανισότητα.³¹ Η τιμή του συγκεκριμένου δείκτη στην περίπτωση της Ελλάδας, έχει μειωθεί κατά 3,28% μεταξύ των ετών 2011-2021, με αποτέλεσμα να λαμβάνει το έτος 2021 την τιμή 32,4. Καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου, η εισοδηματική ανισότητα στην Ελλάδα διατηρείται πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Ειδικότερα, έπειτα από το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, μαζί με την συρρίκνωση του ΑΕγχΠ, οι εισοδηματικές ανισότητες στην Ελλάδα διευρύνθηκαν. Παρόλα αυτά, το χρονικό διάστημα 2015-2019, παρατηρείται σημαντική μείωση της εισοδηματικής ανισότητας στη χώρα μας, με το Δείκτη Gini να καταγράφει σημαντική πτώση της τάξεως του 9,62%. Έπειτα από εκείνη την περίοδο, παρουσιάζεται μια αυξητική τάση των εισοδηματικών ανισοτήτων στην Ελλάδα.

31 Η τιμή του κυμαίνεται από 0, που αντιστοιχεί σε πλήρη εισοδηματική ισότητα, έως 100 ή 1 που αντιστοιχεί σε πλήρη εισοδηματική ανισότητα.

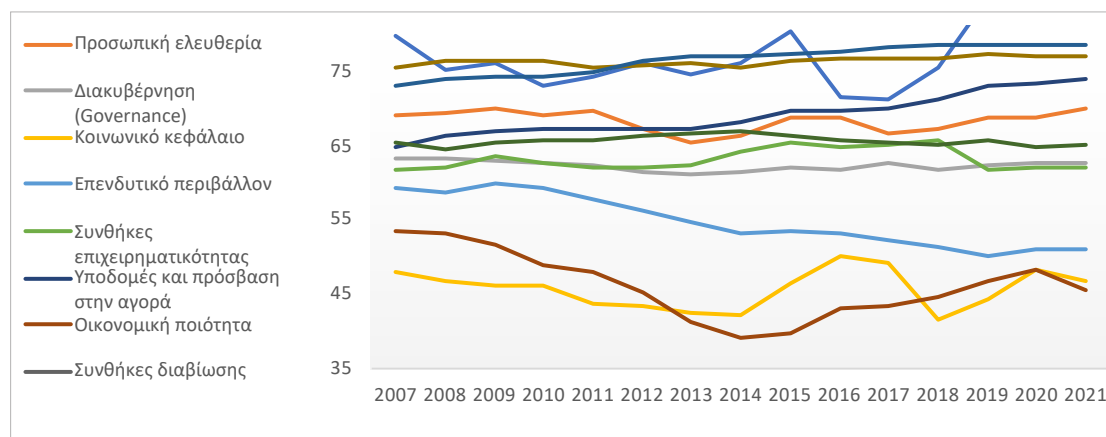
Διάγραμμα 36: Διαχρονική εξέλιξη του Δείκτη Άνισης Κατανομής Εισοδήματος (GINI Coefficient), 2011-2021 (Πηγή Δεδομένων: Eurostat).

3.7 Legatum Prosperity Index (LPI) - Δείκτης Κληροδοτούμενης Ευημερίας

Η πορεία του Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα κατά την περίοδο 2007-2021 παρουσιάζεται στο **Διάγραμμα 37**. Παρατηρείται μια πτώση του δείκτη κατά την περίοδο 2010-2014, μια ραγδαία αύξηση το 2015 και μια λιγότερο απότομη πτώση έως το 2018, ενώ για το 2019-2020 εμφανίζεται μια πρόσκαιρη άνοδος, που ανακόπτεται το 2021 με περαιτέρω πτώση του δείκτη.

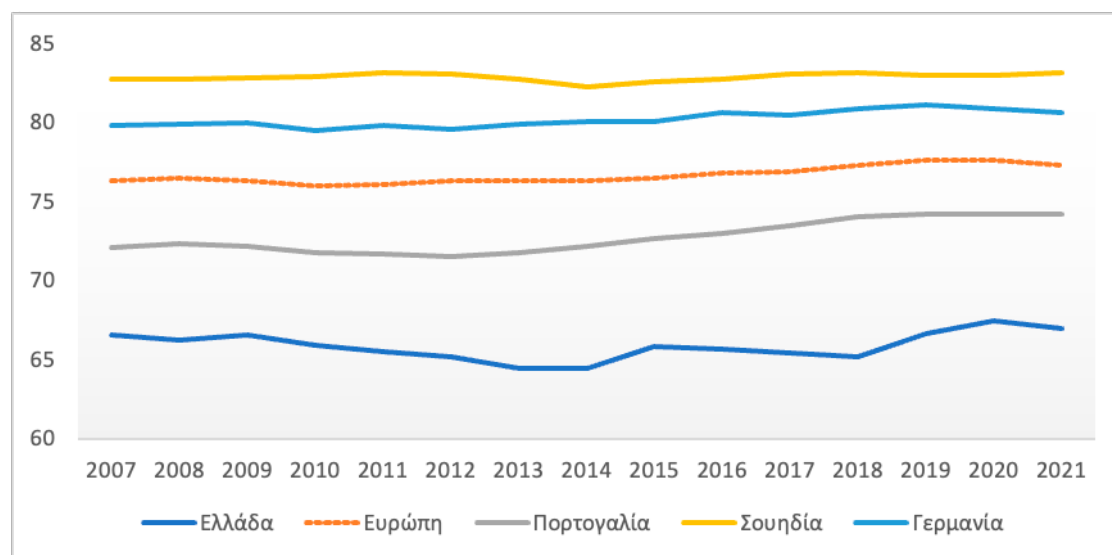

Διάγραμμα 37: Εξέλιξη του Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα κατά την περίοδο 2007-2021 (Πηγή Δεδομένων: Prosperity.com).

Διάγραμμα 38: Εξέλιξη των 12 πυλώνων του Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα κατά την περίοδο 2007-2021 (Πηγή Δεδομένων: Prosperity.com).

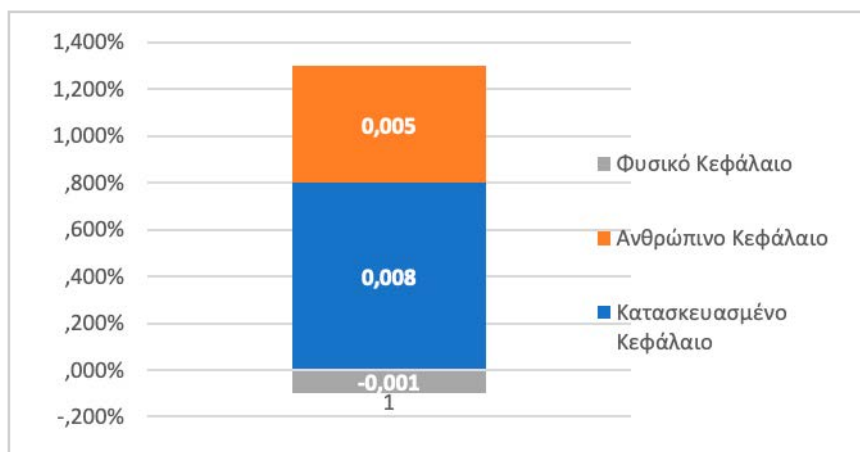
Στο **Διάγραμμα 38** εμφανίζεται η εξέλιξη του δείκτη στις επιμέρους 12 κατηγορίες- πυλώνες. Μεγαλύτερες αυξομειώσεις παρουσιάζονται στους πυλώνες «Συνθήκες Διαβίωσης», «Οικονομική ποιότητα» και «Κοινωνικό κεφάλαιο», «Ασφάλεια και Προστασία» και του «Φυσικού περιβάλλοντος» κυρίως μετά το 2019. Γενικά σε όλη τη διάρκεια που ο δείκτης εκτιμάται, οι πυλώνες «Κοινωνικό κεφάλαιο» και «Οικονομική ποιότητα» έχουν τις χαμηλότερες εκτιμήσεις και επηρεάζουν αρνητικά το δείκτη. Στο **Διάγραμμα 39** παρουσιάζεται μια σύγκριση των δεικτών μεταξύ των 4 χωρών και της Ευρώπης. Μπορεί να παρατηρηθεί μια σταθερότητα στο δείκτη με τη Σουηδία να βρίσκεται σε καλύτερη θέση, τη Γερμανία να ακολουθεί και την Ελλάδα να βρίσκεται τόσο κάτω από την Πορτογαλία όσο και από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

Διάγραμμα 39: Εξέλιξη του Legatum Prosperity Index για την Ελλάδα, την Πορτογαλία, Σουηδία και Ευρώπη για την περίοδο 2007-2020. (Πηγή Δεδομένων: Prosperity.com).

3.8 Inclusive Wealth Index (IWI) - Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου

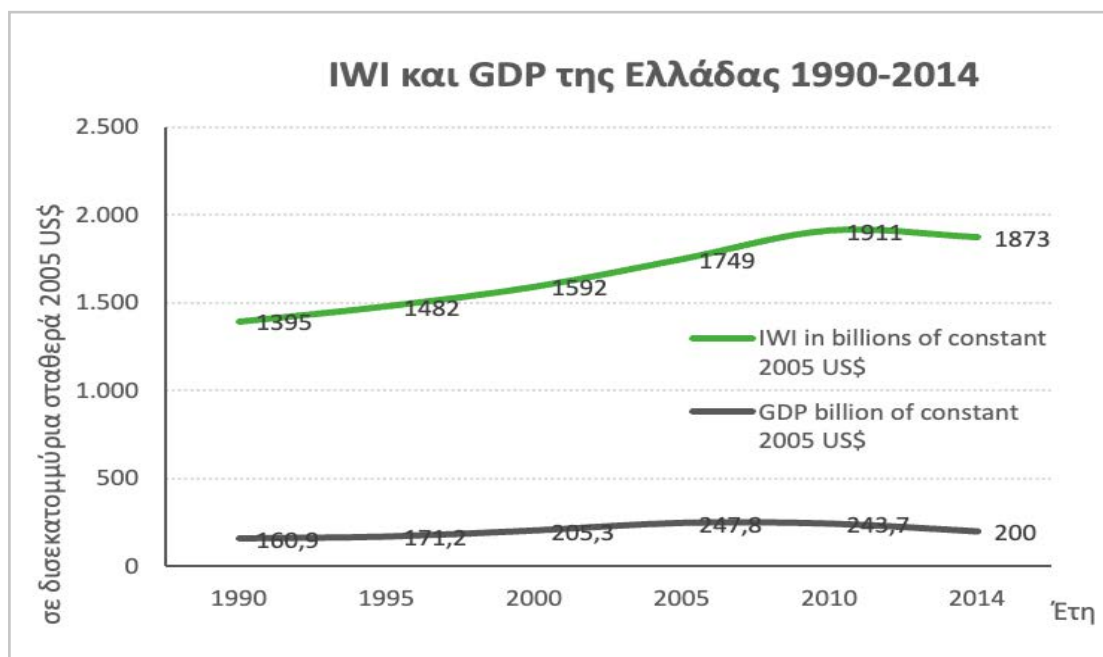
Σύμφωνα με την τελευταία έκθεση εκτίμησης του Δείκτη Περιεκτικού Πλούτου (UNEP, 2018), η κατά κεφαλήν εκτίμηση του προσαρμοσμένου δείκτη IWI της Ελλάδας, για την περίοδο 1990-2014, την κατατάσσει ανάμεσα στις 15³², από τις συνολικά 140 υπό εξέταση χώρες, οι οποίες χαρακτηρίζονται μη βιώσιμες. Το **Διάγραμμα 40** παρουσιάζει την ποσοστιαία συνεισφορά κάθε κατηγορίας Κεφαλαίου, στο συνολικό ρυθμό ανάπτυξης του IWI για την Ελλάδα, την περίοδο 1990-2014.

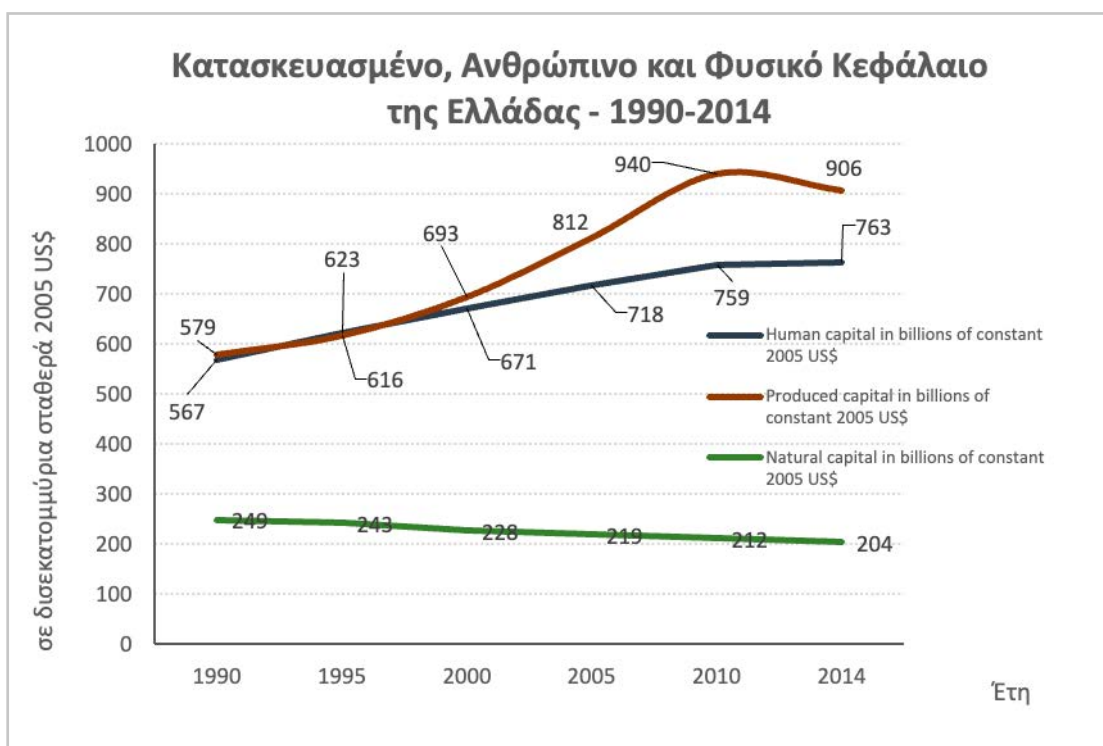
Διάγραμμα 40: Ο ρυθμός ανάπτυξης του IWI για τις τρεις κατηγορίες Κεφαλαίου, της Ελλάδας, για την περίοδο 1990-2014 (Πηγή Δεδομένων: UNEP, 2018 – Appendix).

Το **Διάγραμμα 41** παρουσιάζει τη διαχρονική εξέλιξη του IWI και του ΑΕΠ της Ελλάδας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η μεγέθυνση του ΑΕΠ της χώρας εμφανίζει τάσεις επιβράδυνσης ήδη από το 2005 και μετά, ενώ και οι δύο δείκτες παρουσιάζουν μείωση στις απόλυτες τιμές τους από το 2010 και μετά, αποτυπώνοντας τις επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης που μόλις ξεκινούσε. Για την περίοδο *προ-κρίσης*, 1990-2010, ο ρυθμός μεταβολής του Δείκτη IWI ήταν 37%, ενώ για το ΑΕΠ περίπου 51%. Το **Διάγραμμα 42** παρουσιάζει τα συστατικά στοιχεία από τα οποία αποτελείται ο IWI, τουτέστιν, το Κατασκευασμένο, το Ανθρώπινο και το Φυσικό Κεφάλαιο. Το πιο κρίσιμο εύρημα είναι ότι το Φυσικό Κεφάλαιο της Ελλάδας φθίνει διαχρονικά (-18% μεταξύ 1990-2014), γεγονός που εξηγεί την κατάταξη της χώρας, στην κατηγορία των μη βιώσιμων σύμφωνα με τον Δείκτη IWI, ενώ παράλληλα φαίνεται ότι η μεγέθυνση του ΑΕΠ της χώρας τροφοδοτείται από μια παράλληλη και διαχρονική υποβάθμιση του Φυσικού Κεφαλαίου της, παρόλο που το Κατασκευασμένο και Ανθρώπινο Κεφάλαιο αυξάνει μαζί με το ΑΕΠ της χώρας, τουλάχιστον μέχρι και το 2010.

32 Μαζί με τη Βουλγαρία, τη Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, την Γκαμπόν, την Γκάμπια, την Κροατία, την Αϊτή, την Τζαμάικα, το Λάος, τη Λετονία, το Σουδάν, τη Σερβία, τη Συρία, την Ουκρανία και το Βιετνάμ. (UNEP, 2018 – σελ. 8)

Διάγραμμα 41: Ο Δείκτης IWI σε σύγκριση με το ΑΕΠ της Ελλάδος, για την περίοδο 1990-2014, εκφρασμένα σε δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ σε σταθερές τιμές του 2005 (Πηγή Δεδομένων: UNEP, 2018 – Appendix).

Διάγραμμα 42: Εκτίμηση του Κατασκευασμένου, Ανθρώπινου & Φυσικού Κεφαλαίου της Ελλάδος, για την περίοδο 1990-2014, εκφρασμένα σε δισεκατομμύρια \$ σε σταθερές τιμές του 2005 (Πηγή Δεδομένων: UNEP, 2018 – Appendix).

3.9 Δεκαεπτά Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης – Μια σύνοψη για την Ελλάδα

Σχήμα 8: Η επίδοση της Ελλάδας στην επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ. (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/profiles/greece/>)

Το **Σχήμα 8** αποτελεί μια σύνοψη της επίδοσης της Ελλάδας προς την επίτευξη των 17 ΣΒΑ που έχει θέσει ο ΟΗΕ σε παγκόσμιο επίπεδο για το 2030. Το χρώμα του πλαισίου υποδηλώνει τον βαθμό επίτευξης του στόχου, ενώ το χρώμα και η κατεύθυνση του βέλους δείχνει την τάση για βελτίωση ή μη του εκάστοτε στόχου μέσα στο χρόνο. Εν συντομία, η Ελλάδα δεν έχει επιτύχει κανέναν από τους στόχους αυτούς, αν και για πέντε από αυτούς παρουσιάζεται ανοδική τάση προόδου προς επίτευξή τους.

Μέχρι στιγμής, για πέντε (5) ΣΒΑ από τους δεκαεπτά (17) συνολικούς, οι προκλήσεις παραμένουν (Ποσοστό ΣΒΑ που χαρακτηρίζονται ως «*Προκλήσεις που παραμένουν, μέχρι την επίτευξη*» $\approx 29,5\%$):

- **Στόχος 1: Μηδενική Φτώχεια** (Ανοδική τάση – πρόοδος συντελείται)
- **Στόχος 3: Καλή Υγεία και Ευημερία** (Ανοδική τάση – πρόοδος συντελείται)
- **Στόχος 6: Καθαρό Νερό & Αποχέτευση** (Ανοδική τάση – πρόοδος συντελείται)
- **Στόχος 10: Λιγότερες Ανεπιπτώσεις** (Ανοδική τάση – πρόοδος συντελείται)
- **Στόχος 16: Ειρήνη, Δικαιοσύνη & Ισχυροί Θεσμοί** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)

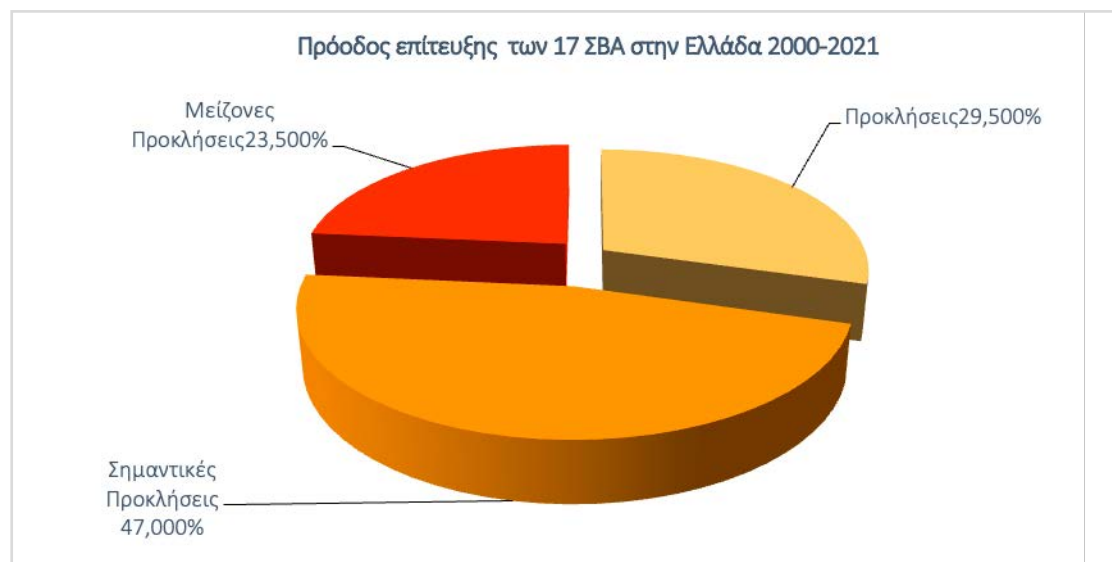
Για τους οκτώ (8) ΣΒΑ από τους 17, οι σημαντικές προκλήσεις παραμένουν για την Ελλάδα (Ποσοστό ΣΒΑ που χαρακτηρίζονται ως «*Σημαντικές Προκλήσεις που παραμένουν, μέχρι την επίτευξη*» $\approx 47\%$):

- **Στόχος 2: Μηδενική Πείνα** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 4: Ποιοτική Εκπαίδευση** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 5: Ισότητα των Φύλων** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 7: Φθηνή & Καθαρή Ενέργεια** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 9: Βιομηχανία, Καινοτομία & Υποδομές** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 11: Βιώσιμες Πόλεις & Κοινότητες** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 15: Ζωή στη Στεριά** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 17: Συνεργασία για όλους τους Στόχους** (Στασιμότητα)

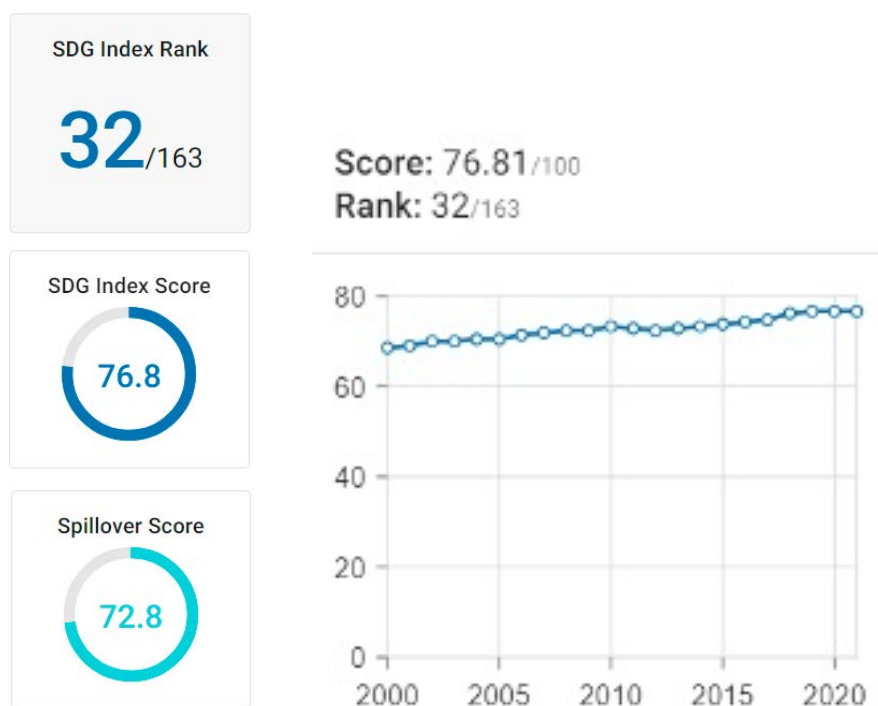
Τέλος, για τέσσερις (4) ΣΒΑ παραμένουν ακόμα σοβαρές προκλήσεις για την επίτευξή τους (Ποσοστό ΣΒΑ που χαρακτηρίζονται ως «*Μείζονες Προκλήσεις που παραμένουν, μέχρι την επίτευξη*» $\approx 23,5\%$):

- **Στόχος 8: Αξιοπρεπής Εργασία & Οικονομική Ανάπτυξη** (Ανοδική τάση – πρόοδος συντελείται)
- **Στόχος 12: Υπεύθυνη Κατανάλωση & Παραγωγή** (Στασιμότητα)
- **Στόχος 13: Δράση για το Κλίμα** (Μέτρια βελτίωση της τάσης)
- **Στόχος 14: Ζωή στο νερό** (Στασιμότητα)

Το **Διάγραμμα 43** επιχειρεί να ομαδοποιήσει τα παραπάνω συμπεράσματα, σύμφωνα με τα οποία η Ελλάδα, για την πλειοψηφία των προς επίτευξη στόχων (80%), αντιμετωπίζει ακόμα από σημαντικές έως μείζονες προκλήσεις.

Διάγραμμα 43: Κατηγοριοποίηση της προόδου για την επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ στην Ελλάδα, για την περίοδο 2000-2021. (Πηγή δεδομένων: ΟΗΕ)

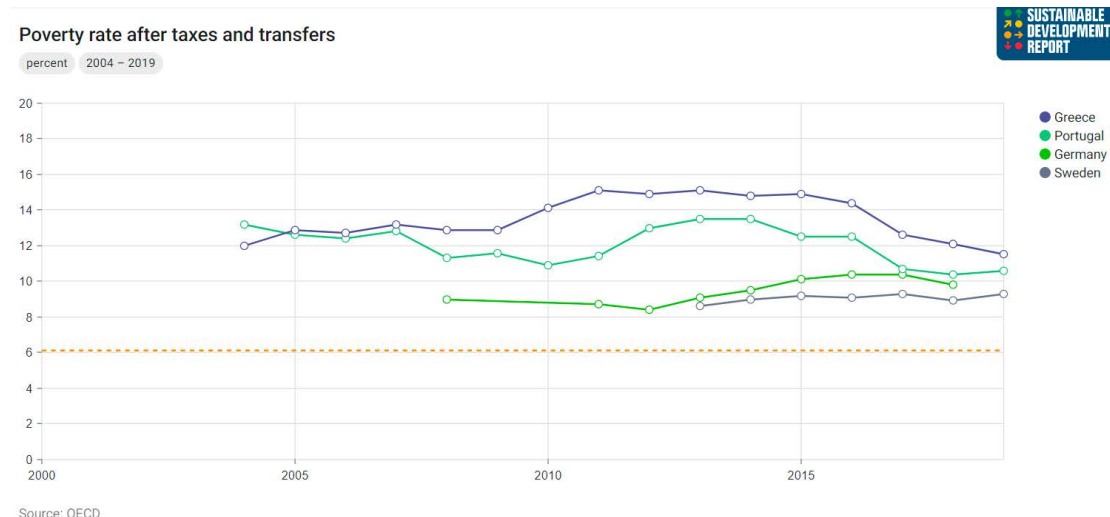
Διάγραμμα 44: Παγκόσμια κατάταξη της Ελλάδας σε σχέση με την πρόοδο για την επίτευξη των 17 Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ στην Ελλάδα, για το 2022 (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/greece>)

Σύμφωνα με το **Διάγραμμα 44** το συνολικό ποσοστό επίτευξης των ΣΒΑ (SDG Index Score) για την Ελλάδα ανέρχεται σε 76,8%, το οποίο κατατάσσει τη χώρα στην 32^η θέση από τις 163 χώρες³³ (SDG Index Rank) για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα και αξιόπιστα στοιχεία. Από 68,54% το 2000, με μια εξαίρεση την περίοδο 2010-2013, όπου ο δείκτης παρουσίασε για πρώτη φορά μικρή μείωση, η Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονική βελτίωση της τάξεως του 12% για την περίοδο 2000-2021. Για λόγους σύγκρισης, ενδεικτικά αναφέρεται ότι Γερμανία, ως η μεγαλύτερη οικονομία της ΕΕ, έχει βαθμολογία 82,18% (6^η θέση στη συνολική κατάταξη), ενώ δύο ευρωπαϊκές χώρες με παρόμοιο πληθυσμιακό μέγεθος με την Ελλάδα, η Σουηδία και η Πορτογαλία έχουν βαθμολογία 85,19% (3^η θέση) και 79,23% (20^η θέση), αντίστοιχα.

Ο δείκτης διάχυσης (Spillover Score) μετράει τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις που έχουν οι ενέργειες κάθε χώρας στην ικανότητα άλλων χωρών να επιτύχουν τους ΣΒΑ, μέσα από την αξιολόγηση των εξής αλληλεξαρτήσεων: τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις που ενσωματώνονται στο εμπόριο, την οικονομία και την ασφάλεια. Όσο υψηλότερη είναι η βαθμολογία του δείκτη διάχυσης μιας χώρας, τόσο αυτή προκαλεί περισσότερα θετικά και λιγότερα αρνητικά δευτερογενή αποτελέσματα στις άλλες χώρες. Η βαθμολογία της Ελλάδας είναι 72,8, που την κατατάσσει στην 126^η θέση από τις 163 χώρες, παγκοσμίως, ενώ βρίσκεται στην 11^η θέση από τις, συνολικά 38, χώρες μέλη του ΟΑΣΑ, αρχής γενομένης και στις δύο περιπτώσεις, από τη χειρότερη προς την καλύτερη επίδοση.

Στις επόμενες υποενότητες γίνεται μια συστηματική προσπάθεια να παρουσιαστούν επιλεγμένα συστατικά στοιχεία του κάθε ΣΒΑ διακριτά, τα οποία, πρώτον, δεν συμπεριλαμβάνονται στους εναλλακτικούς δείκτες οι οποίοι εξετάστηκαν στις προηγούμενες ενότητες και, δεύτερον, εμφανίζουν προκλήσεις για την επίτευξη των στόχων. Ακολουθείται η ίδια λογική σύγκρισης με την Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία που εφαρμόστηκε και στην παρουσίαση των προηγούμενων ενοτήτων της έκθεσης.

3.9.1 Μηδενική Φτώχεια

Διάγραμμα 45: Ποσοστό φτώχειας μετά φόρων και μεταβιβάσεων στην Ελλάδα, τη Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2004-2019 (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=poverty-rate-after-taxes-and-transfers&visualization=line>)

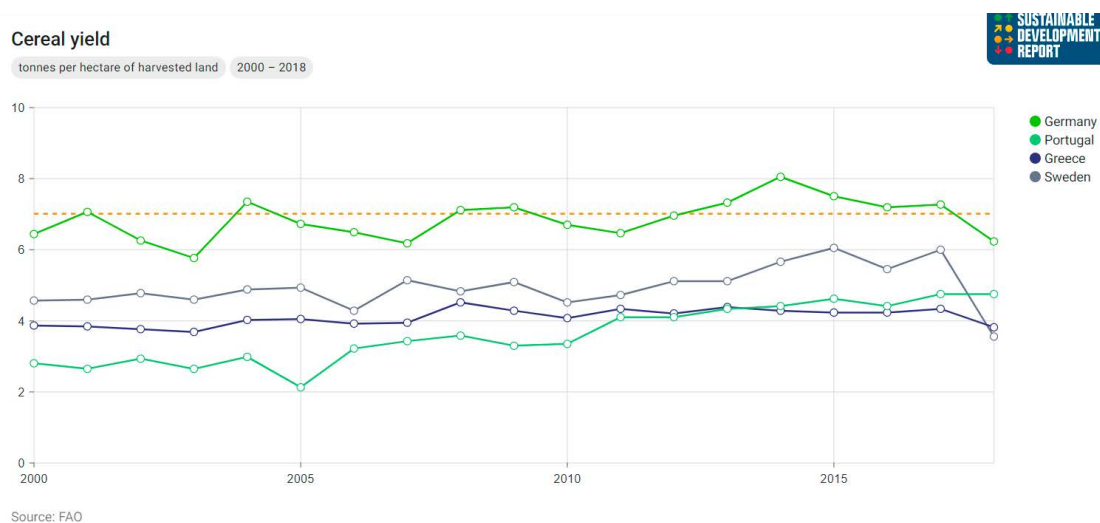
Στο πλαίσιο της αξιολόγησης της προόδου επίτευξης του πρώτου ΣΒΑ για την Ελλάδα, επιλέχθηκε ο δείκτης του ποσοστού της φτώχειας μετά τους φόρους και τις μεταβιβάσεις (ή αλλιώς δείκτης σχετικής φτώχειας)³⁴, με διαθέσιμα στοιχεία για την περίοδο 2004-2019. Με ποσοστό 12%

³³ Η συνολική κατάταξη είναι διαθέσιμη εδώ: <https://dashboards.sdgindex.org/rankings> (Ανακτήθηκε στις 07.02.2023)

³⁴ Η σχετική φτώχεια μετριέται ως η μερίδα του πληθυσμού του οποίου τα εισοδήματα είναι μικρότερα από το ήμισυ του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος για ολόκληρο τον πληθυσμό. Το εισοδηματικό όριο για τη σχετική φτώχεια αλλάζει με την πάροδο του χρόνου, σύμφωνα με τις αλλαγές του διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος του συνολικού πληθυσμού.

το 2004, ο δείκτης παρουσιάζει άνοδο, αγγίζοντας το 15% περίπου, για όλη την περίοδο 2011-2015, για να μειωθεί στη συνέχεια στο 11,5%, το 2019 (*Διάγραμμα 45*). Δεδομένου ότι ο μακροχρόνιος αντικειμενικός στόχος για τον δείκτη αυτόν έχει καθοριστεί στο επίπεδο του 6,1% (ορίζεται από την πορτοκαλί διακεκομμένη γραμμή στο *Διάγραμμα 45*), η σχετική φτώχεια στην Ελλάδα εκτιμάται σχεδόν διπλάσια αυτού, ενώ παράλληλα και οι τρεις χώρες σύγκρισης παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα σχετικής φτώχειας, ως εκ τούτου οι προκλήσεις παραμένουν σημαντικές για την επίτευξη αυτού του στόχου³⁵.

3.9.2 Μηδενική Πείνα

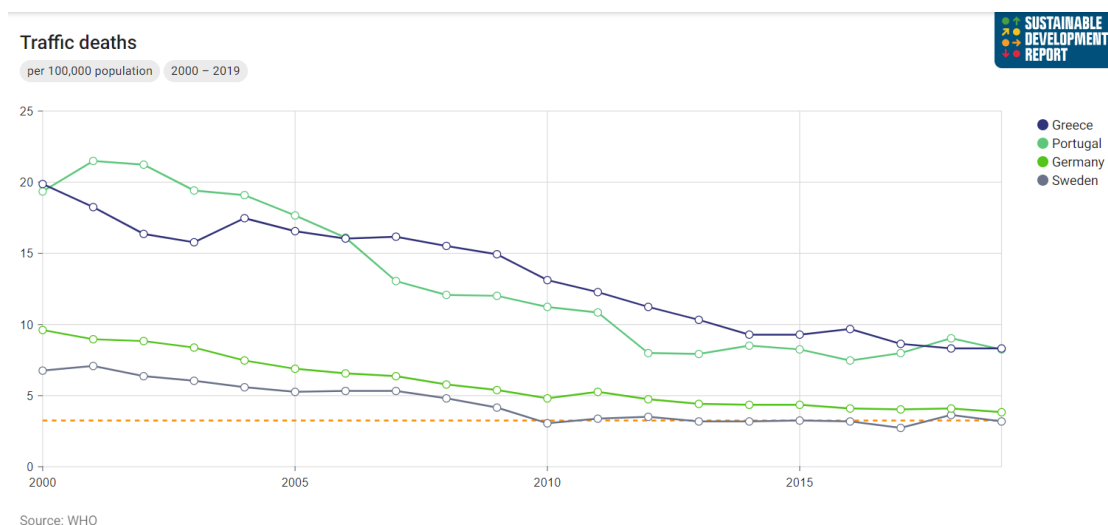

Διάγραμμα 46: Σοδειά Δημητριακών στην Ελλάδα, τη Γερμανία, την Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2000-2018, εκφρασμένη σε τόνους ανά εκτάριο έκτασης συγκομιδής. (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=cereal-yield&visualization=line>)

Δεδομένου ότι η έννοια της μηδενικής πείνας συνεκτιμάται και στην ενότητα που παρουσιάζεται ο HDI, επιλέχθηκε εδώ η παρουσίαση της διαχρονικής εσοδείας δημητριακών, ως σημαντικού γεωργικού προϊόντος της διατροφικής βάσης ενός πληθυσμού. Με εξαίρεση την Γερμανία, στην οποία η εσοδεία κυμαίνεται διαχρονικά κοντά στους 7 τόνους συγκομιδής/εκτάριο που είναι και ο επιθυμητός στόχος, οι υπόλοιπες χώρες υπολείπονται αυτού και, ειδικότερα, η Ελλάδα, μετά το 2014 περνάει τελευταία στη σειρά, με την Πορτογαλία να την ξεπερνά σε παραγωγή, πλησιάζοντας τους 4 τόνους συγκομιδής/εκτάριο. Σύμφωνα με τους ΣΒΑ, σημαντικές προκλήσεις παραμένουν στην επίτευξη του στόχου αυτού για την Ελλάδα (*Διάγραμμα 46*).

35 Ειδικότερα, αν λάβει κανείς υπόψη του την περίοδο της πανδημίας του Covid-19, με τις πληθωριστικές πιέσεις που αυτή δημιούργησε, σε συνδυασμό με την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και τις ισχυρές ανατιμήσεις στην ενέργεια και σε πολλά βασικά αγαθά, που συμπάρεσαν ολόκληρη την εφοδιαστική αλυσίδα των τροφίμων και επιδείνωσαν περαιτέρω τον πληθωρισμό, αναμένεται περαιτέρω επιδείνωση του δείκτη σχετικής φτώχειας για την Ελλάδα, κάτι το οποίο πιθανότατα θα αποτυπωθεί σε μελλοντικές εκτιμήσεις του δείκτη για το χρονικό διάστημα 2020-2022. Περισσότερες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από την επίκαιρη έκδοση του I.N. Πουλαντζάς του Υπομνήματος 2022 της ομάδας των Ευρωπαϊκών Οικονομολόγων για μια Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη (EuroMemo Group, 2022).

3.9.3 Καλή Υγεία & Ευημερία

Διάγραμμα 47: Θάνατοι από αυτοκινητιστικά δυστυχήματα στην Ελλάδα, την Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2000-2019, εκφρασμένοι ανά εκατό χιλιάδες άτομα (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=traffic-deaths&visualization=line>)

Το καλό επίπεδο υγείας του γενικού πληθυσμού, ως δείκτης αποτύπωσης της ευρύτερης ευημερίας μιας χώρας, ενσωματώνεται ποικιλοτρόπως σε κάποιους από τους εναλλακτικούς δείκτες που έχουν ήδη εξεταστεί (λόγου χάρη, HDI). Στην παρούσα υποενότητα, επιλέχθηκαν δύο διακριτοί δείκτες οι οποίοι αντικατοπτρίζουν, εμμέσως πλην σαφώς, διαχρονικά ζητήματα που συσχετίζονται με την υγεία και την ευημερία, τις υποδομές αλλά και τις νοοτροπίες που ενδεχομένως χαρακτηρίζουν την Ελλάδα. Στα Διαγράμματα 47 και 48 αποτυπώνονται οι θάνατοι σε τροχαία δυστυχήματα, ανά εκατό χιλιάδες άτομα, και οι καθημερινοί καπνιστές, ως ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας από 15 ετών και πάνω, αντίστοιχα.

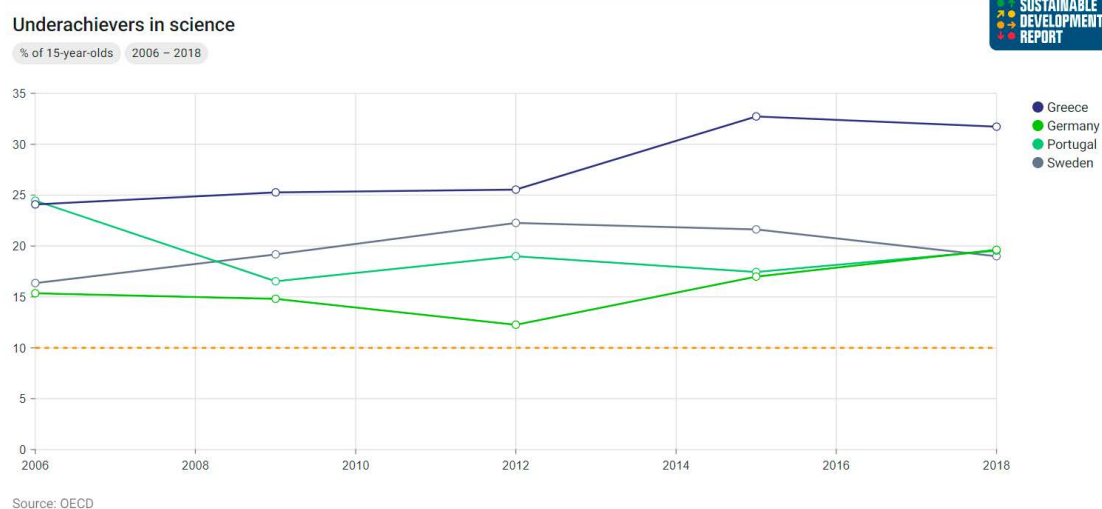

Διάγραμμα 48: Καθημερινοί καπνιστές στην Ελλάδα, την Γερμανία, τη Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2000-2019, εκφρασμένοι ως ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας από 15 ετών και επάνω (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=daily-smokers&visualization=line>)

Όσον αφορά τον πρώτο δείκτη, αν και η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντική βελτίωση από το 2000 (19,85 θάνατοι/100.000 άτομα), εντούτοις το 2019 (8,31 θάνατοι/100.000 άτομα) υπολείπεται σημαντικά, μαζί με την Πορτογαλία, έναντι του μακροχρόνιου στόχου του ΣΒΑ (3,2 θάνατοι/100.000 άτομα), σε αντίθεση με την Γερμανία και τη Σουηδία που έχουν πετύχει τον στόχο. Αναφορικά με τον δεύτερο δείκτη, η Ελλάδα παρουσιάζει το μεγαλύτερο ποσοστό καθημερινών καπνιστών, εν συγκρίσει με τις υπόλοιπες χώρες σύγκρισης, το οποίο αν και παρουσιάζει σημαντική μείωση μετά το 2008 (39,7%), εντούτοις παραμένει αρκετά υψηλό το 2019 (24,9%) σε σχέση με τον μακροχρόνιο στόχο που είναι 10,1%.

3.9.4 Ποιοτική Εκπαίδευση

Για την αξιολόγηση του ΣΒΑ που αφορά την ποιοτική εκπαίδευση, επιλέχθηκε ο δείκτης που μετράει το ποσοστό των μαθητών ηλικίας 15 ετών οι οποίοι παρουσιάζουν χαμηλό επίπεδο επίδοσης στην επιστήμη. Σύμφωνα με το **Διάγραμμα 49**, η Ελλάδα, συγκρινόμενη με τις υπόλοιπες τρεις χώρες, παρουσιάζει την χειρότερη επίδοση οποία επιδεινώνεται ειδικά μετά το 2012 (25,52%) για να προσεγγίσει το υψηλότερο ποσοστό της υπό εξέταση περιόδου, το 2018 (31,74%), πολύ πιο ψηλά από τον μακροχρόνιο στόχο του 10% για τον εν λόγω δείκτη. Η απότομη επιδείνωση του δείκτη μετά το 2012, αντικατοπτρίζει σε κάποιο βαθμό ίσως τις μείζονες προκλήσεις στην ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης που ανέκυψαν κατά την περίοδο της χρηματοπιστωτικής κρίσης, πέρα από τις ποσοτικές (νομισματικές) συνέπειες (μείωση του ΑΕΠ) της ίδιας περιόδου της μνημονιακής επιτήρησης.

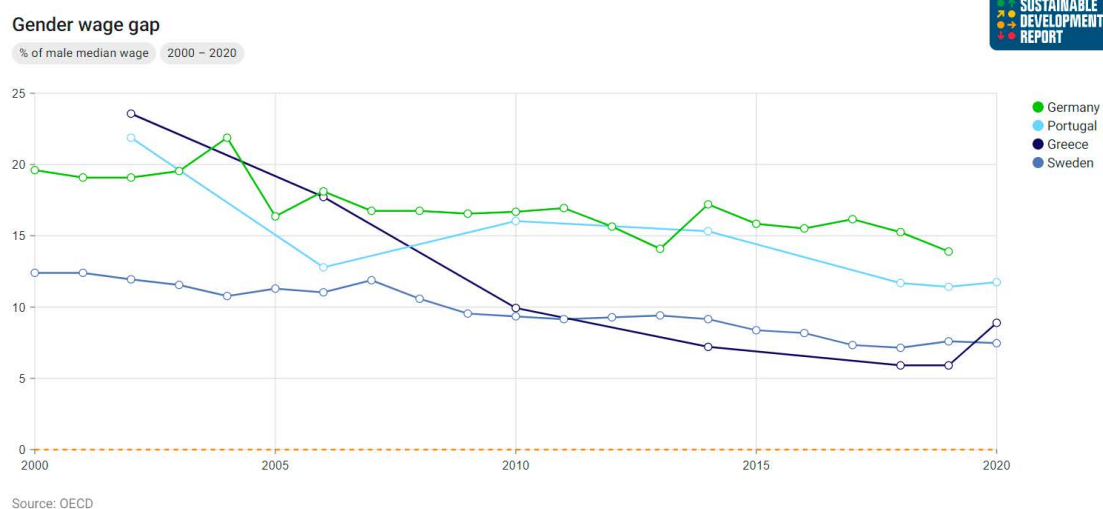

Διάγραμμα 49: Ανεπιτυχείς μαθητές στην επιστήμη, ως ποσοστό των μαθητών ηλικίας 15 ετών, για την περίοδο 2006-2018(Πηγή: <https://dashboards.sdginde.org/explorer?metric=underachievers-in-science&visualization=line>)

3.9.5 Ισότητα των Φύλων

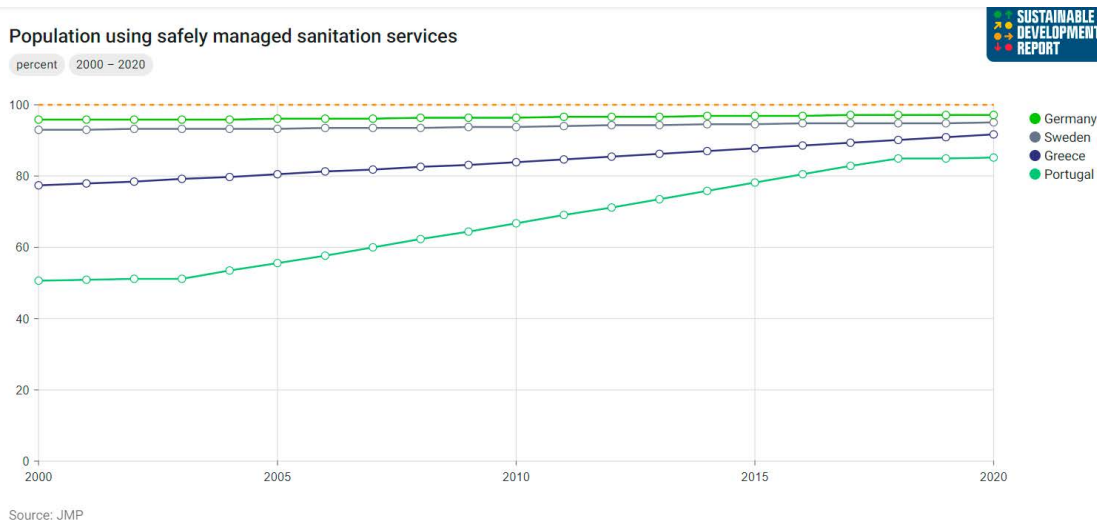
Το ζήτημα της ισότητας μεταξύ των φύλων έχει ήδη εξεταστεί ποικιλοτρόπως δια μέσου των προηγούμενων εναλλακτικών δεικτών. Στην παρούσα υποενότητα έχει επιλεγεί ο δείκτης που μετράει το μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων. Εκτιμάται ως η διαφορά του διάμεσου μισθού μεταξύ ανδρών και γυναικών, προς τον διάμεσο μισθό των ανδρών (οι μισθοί που λαμβάνονται υπόψη είναι των εργαζομένων πλήρους απασχόλησης και των αυτοαπασχολούμενων). Ο μακροχρόνιος στόχος του αντίστοιχου ΣΒΑ είναι μηδέν (0). Τα αποτελέσματα του εν λόγω δείκτη παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα (**Διάγραμμα 50**), η οποία παρουσιάζει συνεχή βελτίωση/μείωση του μισθολογικού κενού μεταξύ των δύο φύλων, από το 2002 (23,57%) έως και

το 2019 (5,91%), ξεπερνώντας όλες τις υπόλοιπες χώρες σύγκρισης (ακόμα και τη Σουηδία μετά το 2011). Παρόλα αυτά, ο δείκτης παρουσιάζει επιδείνωση το 2020 (8,91%), για πρώτη φορά σε όλη την υπό εξέταση περίοδο (2002-2020), σηματοδοτώντας ίσως την έναρξη μιας περιόδου επιδείνωσης της μισθολογικής ανισότητας μεταξύ των δύο φύλων, κάτι το οποίο μένει να αποδειχθεί με τη δημοσίευση των δεδομένων για τα επόμενα έτη.

Διάγραμμα 50: Δείκτης εκτίμησης μισθολογικού χάσματος των φύλων, για την περίοδο 2000-2020. (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=gender-wage-gap&visualization=line>)

3.9.6 Καθαρό Νερό & Αποχέτευση

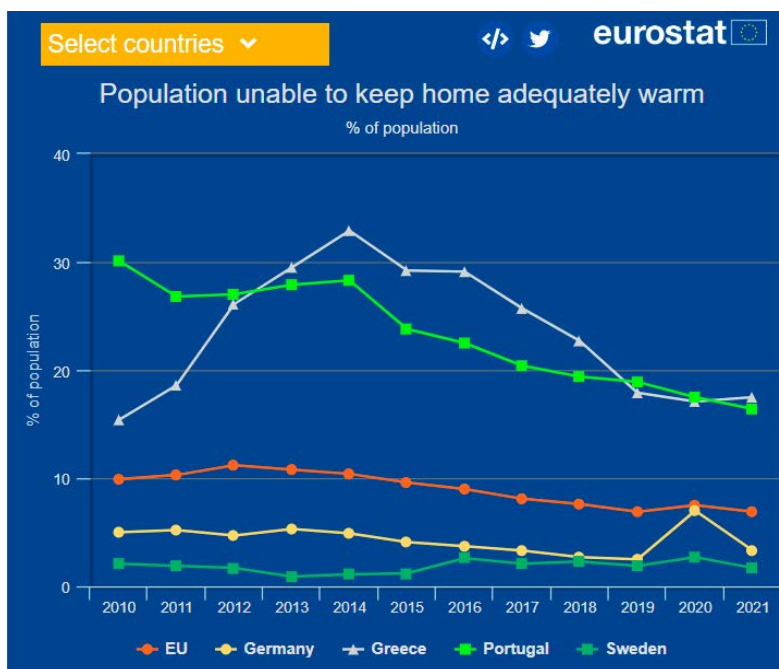

Διάγραμμα 51: Ποσοστό πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε ασφαλείς υπηρεσίες υγιεινής που διασφαλίζουν την ασφαλή απομάκρυνση των λυμάτων, για την περίοδο 2000-2020 (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=population-using-safely-managed-sanitation-services&visualization=line>)

Η πρόσβαση σε καθαρό νερό και σύγχρονα συστήματα αποχέτευσης έχει παρουσιάσει σημαντική βελτίωση στην Ελλάδα τις τελευταίες δύο δεκαετίες, από 77,27% το 2000, σε 91,72% το 2020, φέρνοντας την χώρα κοντά στον μακροχρόνιο στόχο του 100% για τον συγκεκριμένο ΣΒΑ. Αξίζει να επισημανθεί ότι η Ελλάδα παρουσιάζει καλύτερη επίδοση από την Πορτογαλία, ενώ αντίστοιχα, βρίσκεται πολύ κοντά, ως ποσοστό, στη Γερμανία και τη Σουηδία (Διάγραμμα 51).

3.9.7 Φθηνή & Καθαρή Ενέργεια

Μια από τις σημαντικότερες πτυχές του ενεργειακού ζητήματος που ανέδειξε, αρχικά, η περίοδος της οικονομικής ύφεσης και επανέφερε στο προσκήνιο ο πόλεμος στην Ουκρανία, είναι η διασφάλιση της απρόσκοπτης πρόσβασης του πληθυσμού σε πηγές φθηνής και καθαρής ενέργειας. Στο πλαίσιο του παραπάνω προβλήματος, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η εκτίμηση του ποσοστού του πληθυσμού που δεν δύναται να διατηρήσει επαρκώς ζεστή την οικία του κατά τους χειμερινούς μήνες.

Διάγραμμα 52: Ποσοστό πληθυσμού που αδυνατεί να διατηρήσει την οικία του επαρκώς ζεστή τη χειμερινή περίοδο, για το χρονικό διάστημα 2010-2021 (Πηγή δεδομένων από Ελληνική Στατιστική Αρχή & Eurostat: <https://www.statistics.gr/el/sdg7>).

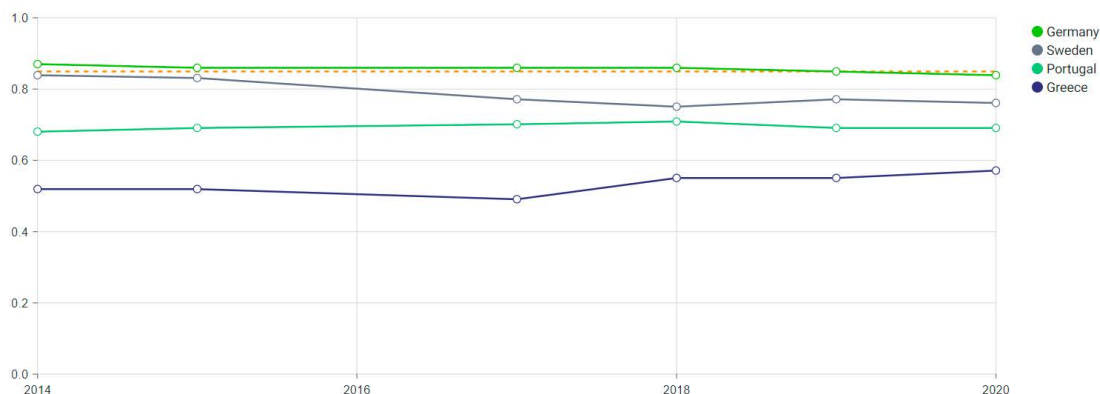
Με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να έχει υποχωρήσει, μετά το 2015, κάτω από 10% (για την ακρίβεια, άγγιξε το 6,9% το 2021), η Ελλάδα παρουσιάζει μια δραματική αύξηση στον υπό εξέταση δείκτη, από το 2010 (15,4%) μέχρι το 2014 (32,9%), για να υποχωρήσει το 2020 στο 17,1%, όπου, μετά την πανδημία, δείχνει πάλι μια ήπια αύξηση το 2021 (17,5%). Η Ελλάδα και η Πορτογαλία εξακολουθούν να παρουσιάζουν αρκετά υψηλό επίπεδο ενεργειακής φτώχειας και να υπολείπονται σημαντικά του ευρωπαϊκού μέσου όρου (**Διάγραμμα 52**).

3.9.8 Αξιοπρεπής Εργασία & Οικονομική Ανάπτυξη

Ο Δείκτης της αποτελεσματικής κατοχύρωσης των θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων, μετράει την αποτελεσματική ενίσχυση των εργασιακών δικαιωμάτων, όπως η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, η δυνατότητα συλλογικής διαπραγμάτευσης, η απουσία διακρίσεων, καταναγκαστικής και παιδικής εργασίας, μεταξύ άλλων. Ο Δείκτης ερμηνεύεται ως εξής: τιμές κοντά στο 0 ερμηνεύονται ως επιδείνωση, ενώ τιμές κοντά στη μονάδα (1) ερμηνεύονται ως βελτίωση. Η Ελλάδα παρουσιάζει, μετά το 2017 (=0,47), μια διαρκή βελτίωση του εν λόγω δείκτη, φθάνοντας το 2020 στην τιμή 0,57. Παρόλα αυτά, η χώρα υπολείπεται σημαντικά του μακροχρόνιου σχετικού ΣΒΑ που έχει τεθεί στην τιμή 0,85, ενώ παράλληλα βρίσκεται σημαντικά χαμηλότερα από τις υπόλοιπες υπό εξέταση χώρες (ενδεικτικά, η Πορτογαλία παρουσιάζει για το 2020 τιμή ίση με 0,69), εκ των οποίων μόνον η Γερμανία έχει επιτύχει τον επιθυμητό στόχο (**Διάγραμμα 53**).

Fundamental labor rights are effectively guaranteed

worst 0-1 best 2014 - 2020

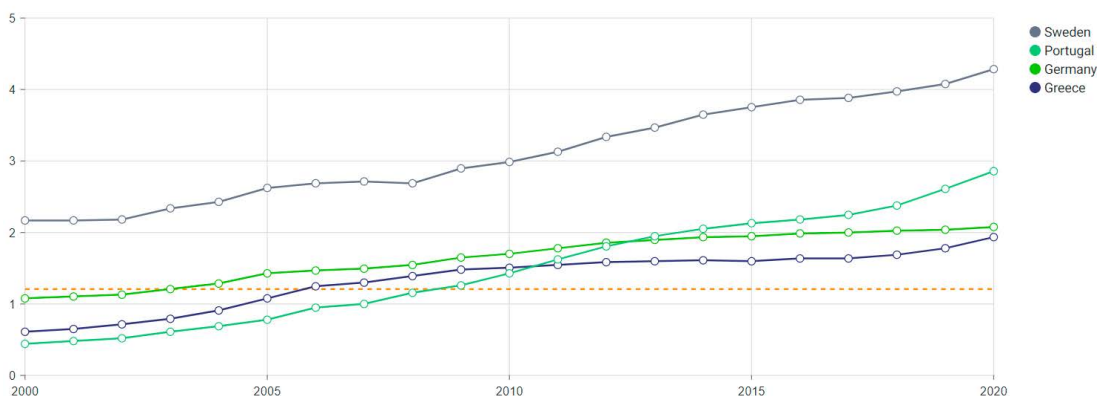
Source: World Justice Project

Διάγραμμα 53: Δείκτης αποτελεσματικής κατοχύρωσης θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων για την περίοδο 2014-2020 (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=fundamental-labor-rights-are-effectively-guaranteed&visualization=line>)

3.9.9 Βιομηχανία, Καινοτομία & Υποδομές

Articles published in academic journals

per 1,000 population 2000 - 2020

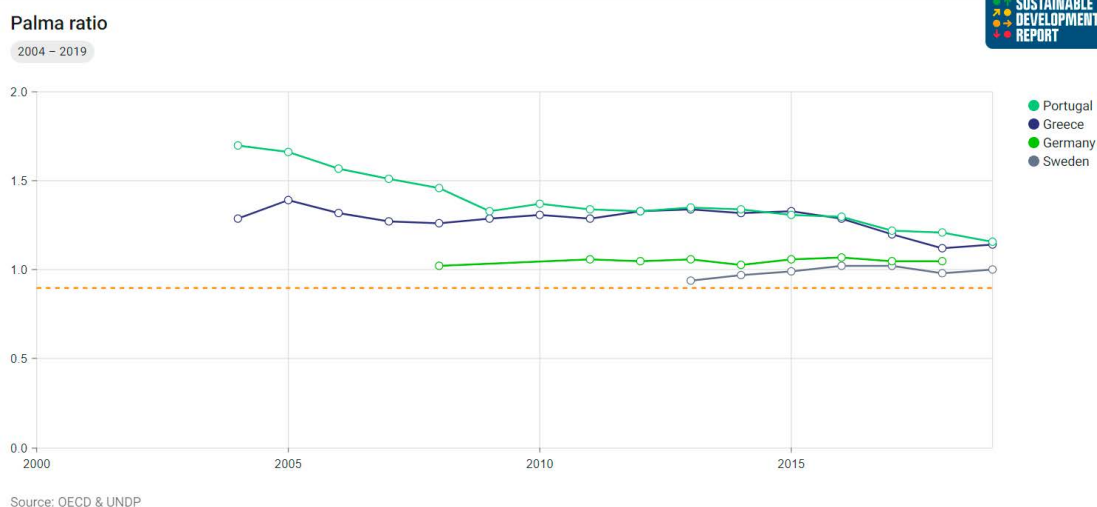

Source: Scimago Journal Rank

Διάγραμμα 54: Δείκτης δημοσίευσης επιστημονικών άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά, ανά 1.000 κατοίκους, για την περίοδο 2000-2020 (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=articles-published-in-academic-journals&visualization=line>)

Ο Δείκτης ο οποίος επιλέχθηκε για τον ΣΒΑ που σχετίζεται με την καινοτομία είναι ο αριθμός δημοσίευσης επιστημονικών άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά ανά 1.000 κατοίκους (**Διάγραμμα 54**). Η Ελλάδα παρουσιάζει διαχρονική βελτίωση καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο, ξεπερνώντας τον μακροχρόνιο στόχο του 1,2 από το 2006 και φτάνοντας κοντά στο επίπεδο της Γερμανίας (2,08) το 2020 (Ελλάδα, 2020: 1,93), ενώ υπολείπεται ακόμα σημαντικά της Πορτογαλίας (2020: 2,86) και της Σουηδίας (2020: 4,28).

3.9.10. Λιγότερες Ανισότητες

Διάγραμμα 55: Εκτίμηση του Δείκτη εισοδηματικής ανισότητας «Palma» για την Ελλάδα, τη Γερμανία, την Σουηδία και την Πορτογαλία, για την περίοδο 2004-2019. (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=palma-ratio&visualization=line>)

Πέρα από τη χρήση του Δείκτη Gini για την εκτίμηση της εισοδηματικής ανισότητας, έχει αρχίσει να κερδίζει έδαφος (μετά το 2006) και η χρήση του Δείκτη Palma, αν και στη σχετική βιβλιογραφία παρατηρείται σε κάποιες χρονικές περιόδους μια σχετική απόκλιση μεταξύ των τάσεων των δύο δεικτών, γεγονός που εγείρει ερωτήματα ως προς το ποιος από τους δύο δείκτες αποτυπώνει καλύτερα την πραγματική ανισότητα³⁶. Δεδομένου ότι στο πλαίσιο της παρούσας έκθεσης έχει ήδη εξεταστεί ο Δείκτης Gini, παρατίθεται εδώ η εκτίμηση του Δείκτη Palma για την Ελλάδα, για την περίοδο 2004-2019 (Διάγραμμα 55). Σύμφωνα με τον δείκτη αυτόν, η εισοδηματική ανισότητα, μετά από μια περίοδο σχετικής σταθερότητας, παρουσιάζει μια σημαντική βελτίωση την περίοδο 2015-2018, συγκλίνοντας προς την τιμή-στόχο (πορτοκαλί διακεκομμένη γραμμή), μια τάση που ανακόπτεται, με μια ήπια επιδείνωση, το 2019. Η Πορτογαλία ακολουθεί, μετά το 2009 παρόμοια πορεία με αυτή της Ελλάδας, ενώ η Γερμανία και η Σουηδία παρουσιάζονται διαχρονικά πιο κοντά στην τιμή-στόχο.

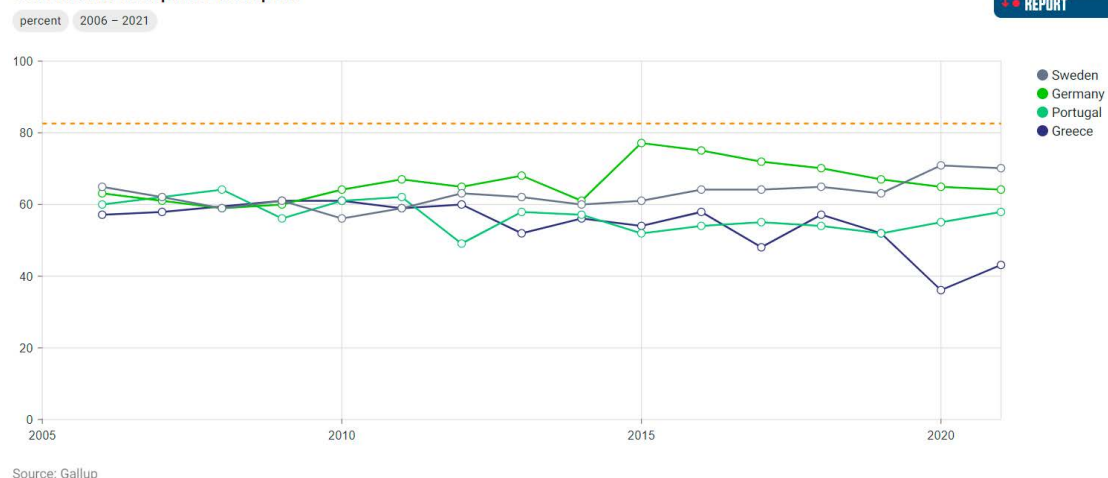
3.9.11. Βιώσιμες Πόλεις & Κοινότητες

Για την εξέταση της προόδου του εν λόγω ΣΒΑ, επιλέχθηκαν δύο δείκτες που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας: το ποσοστό ικανοποίησης από τις δημόσιες συγκοινωνίες (Διάγραμμα 56) και η μέση ετήσια συγκέντρωση αιωρούμενων σωματιδίων με διατομή μικρότερη του PM 2,5³⁷ ανά κυβικό μέτρο αέρα (Διάγραμμα 57). Αναφορικά με τον πρώτο δείκτη, παρατηρείται μια διαχρονική ασυμμετρία η οποία όμως βαίνει συνολικά προς μια ήπια πτώση, η οποία γίνεται πιο έντονη μετά το 2019, για να καταλήξει το 2020, παρουσιάζοντας μια ήπια βελτίωση, στην τιμή 43%. Η χώρα κατατάσσεται στην τελευταία θέση, σε σχέση με τις υπόλοιπες τρεις χώρες σύγκρισης, ενώ υπολείπεται σημαντικά του μακροχρόνιου ΣΒΑ που έχει οριστεί στο 82,6%.

³⁶ Ο Δείκτης Palma είναι η εκτίμηση του λόγου του εθνικού εισοδήματος το οποίο μοιράζεται το υψηλότερο 10% των νοικοκυριών, προς το εθνικό εισόδημα που μοιράζεται το χαμηλότερο 40% των νοικοκυριών μιας οικονομίας. Η εκτίμηση του δείκτη βασίζεται στην υπόθεση ότι οι διαφορές στην εισοδηματική ανισότητα που παρατηρούνται σε μια οικονομία οφείλονται στις αλλαγές των μεριδίων μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων στρωμάτων. Περισσότερες πληροφορίες για τον Δείκτη Palma μπορούν να αντληθούν από (Cobham *et al.*, 2015): https://www.un.org/esa/desa/papers/2015/wp143_2015.pdf (Ανακτήθηκε στις 16.02.2023)

³⁷ Η μονάδα μέτρησης διατομής 2,5 PM αφορά την μέτρηση μικροσκοπικών, στερεών ή/και υγρών σωματιδίων, μη ορατών με γυμνό μάτι, που μετριούνται σε μικρόμετρα (μμ), ενώ ο όγκος συγκέντρωσής τους στον αέρα μετριέται σε μικρογραμμάρια ανά κυβικό μέτρο (mg/m³).

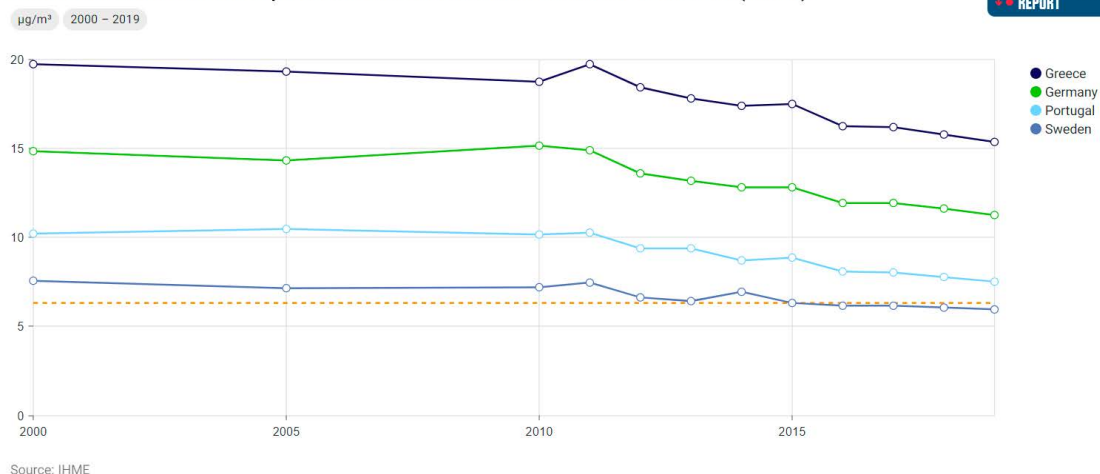
Satisfaction with public transport

Διάγραμμα 56: Ποσοστό Ικανοποίησης από τις Δημόσιες Συγκοινωνίες, για την περίοδο 2006-2021 (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=satisfaction-with-public-transport&visualization=line>)

Όσον αφορά τον δεύτερο δείκτη, ο οποίος σχετίζεται άμεσα και με την ποιότητα υγείας των αστικών πληθυσμών, η Ελλάδα, μολονότι παρουσιάζει σημαντική βελτίωση μετά το 2011, εντούτοις υπολείπεται σημαντικά του μακροχρόνιου ΣΒΑ ($6,3 \text{ mg/m}^3$), ούσα τελευταία στη σειρά των υπολοίπων χωρών σύγκρισης, το 2019 ($15,39 \text{ mg/m}^3$). Σε κάθε περίπτωση όμως, η βελτίωση του δείκτη, μετά το 2011, χρήζει ιδιαίτερης προσοχής ως προς την ερμηνεία του, δεδομένου ότι το πιθανότερο είναι πως συσχετίζεται με τις επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης και της μείωσης της παραγωγικής διαδικασίας και των μετακινήσεων, που οδήγησε στην πλασματική μείωση της μέσης ετήσιας ατμοσφαιρικής ρύπανσης και, άρα, δεν είναι απαραίτητα το αποτέλεσμα της βελτίωσης των σχετικών περιβαλλοντικών πολιτικών.

Annual mean concentration of particulate matter of less than 2.5 microns in diameter (PM2.5)

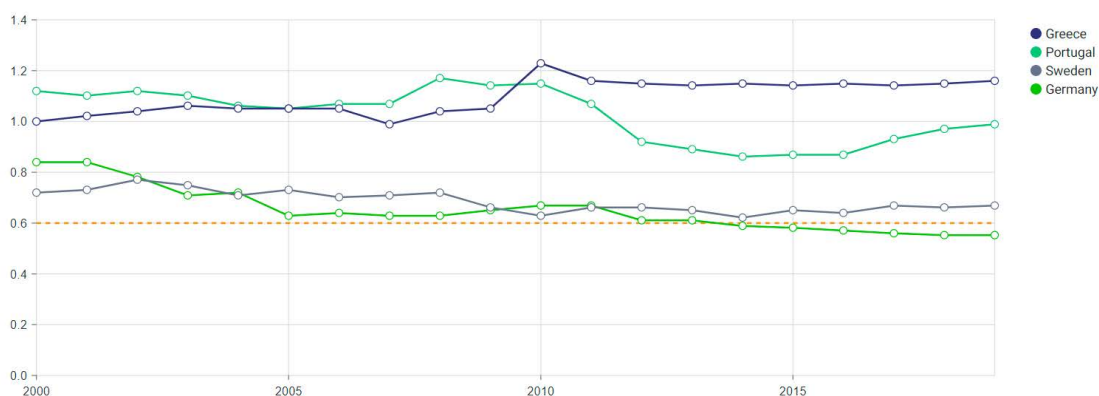
Διάγραμμα 57: Ετήσιος μέσος όρος συγκέντρωσης αιωρούμενων μικροσωματιδίων με διάμετρο μικρότερη από PM 2,5 στα αστικά περιβάλλοντα, για την περίοδο 2000-2019. (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=annual-mean-concentration-of-particulate-matter-of-less-than-2-5-microns-in-diameter-pm2-5&visualization=line>)

3.9.12. Υπεύθυνη Κατανάλωση & Παραγωγή

Διαστάσεις του συγκεκριμένου ΣΒΑ έχουν αναλυθεί διεξοδικά στο πλαίσιο των προηγούμενων δεικτών, όπως η ανάλυση ροής υλικών και το οικολογικό αποτύπωμα. Στην παρούσα υποενότητα επιλέχθηκε η ημερήσια κατα κεφαλήν παραγόμενη ποσότητα μη ανακυκλωμένων και μη κομποστοποιημένων δημοτικών στερεών αποβλήτων, εκφρασμένη σε κιλά, ως δείκτης αποδοτικότητας της κυκλικής οικονομίας και του βαθμού ανακύκλωσης μιας οικονομίας (**Διάγραμμα 58**). Η Ελλάδα καταγράφει μια διαρκή απόκλιση από τον μακροχρόνιο στόχο των 0,6 κιλών/άτομο/ημέρα, φτάνοντας το 2019 στο σχεδόν διπλάσιο των 1,16 κιλά/άτομο/ημέρα. Βρίσκεται στην τελευταία θέση μεταξύ των χωρών σύγκρισης, ενώ η Γερμανία και η Σουηδία έχουν επιτύχει διαχρονικά τιμές πολύ κοντά ή/και καλύτερες του μακροχρόνιου ΣΒΑ.

Non-recycled municipal solid waste

kg/capita/day 2000 – 2019

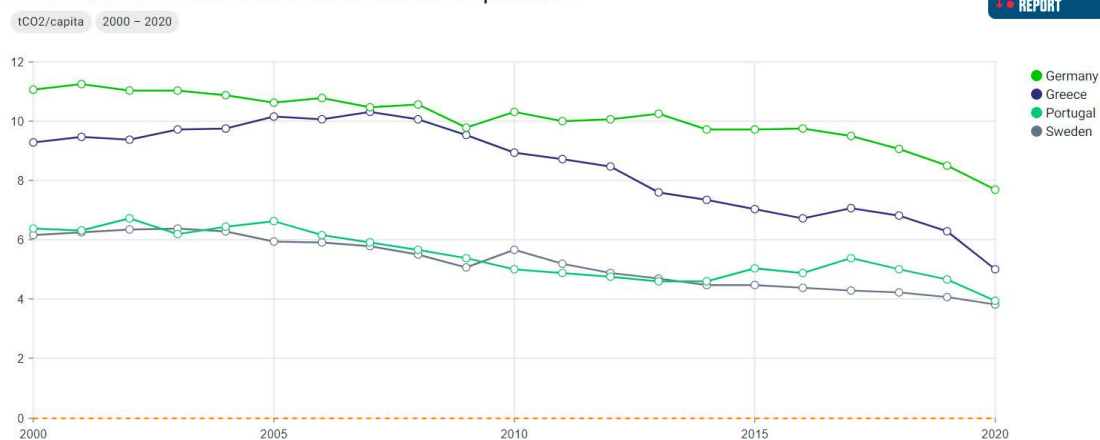

Source: OECD

Διάγραμμα 58: Ημερήσια κατα κεφαλήν ποσότητα μη ανακυκλωμένων δημοτικών στερεών αποβλήτων, σε κιλά, για την περίοδο 2000-2019. (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=non-recycled-municipal-solid-waste&visualization=line>)

3.9.13. Δράση για το Κλίμα

Ο 13^{ος} ΣΒΑ πραγματεύεται ίσως τη μεγαλύτερη πρόκληση που καλείται να διαχειριστεί η Ανθρωπότητα, την κλιματική κρίση, με ανυπολόγιστες συνέπειες για τον ανθρώπινο πολιτισμό και για τις παρούσες αλλά και, κυρίως, τις μελλοντικές γενιές. Το Ινστιτούτο *Νίκος Πουλαντζάς* έχει δημοσιεύσει πρόσφατα μια συμπεριληπτική μελέτη που αποτυπώνει συνοπτικά το μείζον ζήτημα της κλιματικής κρίσης (Bee Green, 2022). Αν και ο συγκεκριμένος ΣΒΑ έχει ήδη αναλυθεί έμμεσα, μέσα από τις εκτιμήσεις των άλλων εναλλακτικών δεικτών, αξίζει να επισημανθεί η σημαντική μείωση στις κατά κεφαλήν εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα από την καύση ορυκτών καυσίμων και την παραγωγή τσιμέντου, που έχει συντελεστεί μετά το 2007, αφήνοντας τη Γερμανία ουσιαστικά τελευταία από τις χώρες σύγκρισης (**Διάγραμμα 59**). Σε κάθε περίπτωση, ο εν λόγω δείκτης θα πρέπει να ερμηνεύεται με προσοχή, δεδομένου ότι είναι πολύ πιθανό η βελτίωσή του να συνδέεται με τις επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης στη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος και της κατανάλωσης, της μείωσης της ενεργοβόρας βιομηχανικής δραστηριότητας, των ιδιωτικών μετακινήσεων, σε συνδυασμό με τις πολιτικές μείωσης του ανθρακικού αποτυπώματος της ελληνικής οικονομίας, μεταξύ άλλων.

CO₂ emissions from fossil fuel combustion and cement production

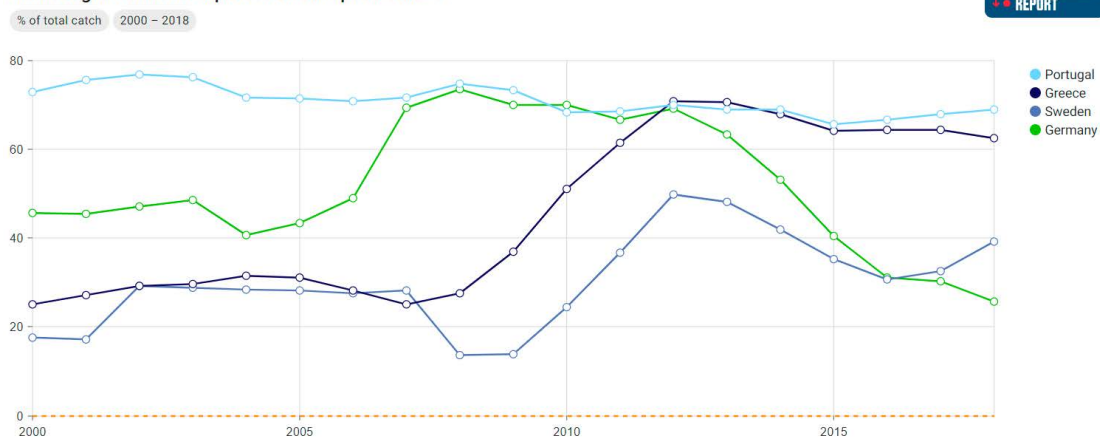
Source: Global Carbon Project

Διάγραμμα 59: Κατά κεφαλήν τόνοι εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα από την καύση ορυκτών καυσίμων και την παραγωγή τσιμέντου (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=co2-emissions-from-fossil-fuel-combustion-and-cement-production&visualization=line>)

3.9.14 Ζωή στο Νερό

Η υπεραλίευση και η συνεχής υποβάθμιση των θαλάσσιων βιοτόπων που οδηγούν στην κατάρρευση ολόκληρων θαλάσσιων οικοσυστημάτων και στη μείωση της βιοποικιλότητας, αποτυπώνεται και στον δείκτη του Διαγράμματος 60. Ειδικότερα για την Ελλάδα, όπου η αλιεία λαμβάνει χώρα στην κλειστή και περιβαλλοντικά ευαίσθητη λεκάνη της Μεσογείου, το γεγονός ότι το ποσοστό υπεραλίευσης αυξάνεται ραγδαία κατά την περίοδο 2007-2012, ενώ μειώνεται μερικά κατά την περίοδο 2013-2018 - παραμένοντας όμως σε υψηλό επίπεδο - (62,48%), δείχνει το μέγεθος της υποβάθμισης του συγκεκριμένου ΣΒΑ.

Fish caught from overexploited or collapsed stocks

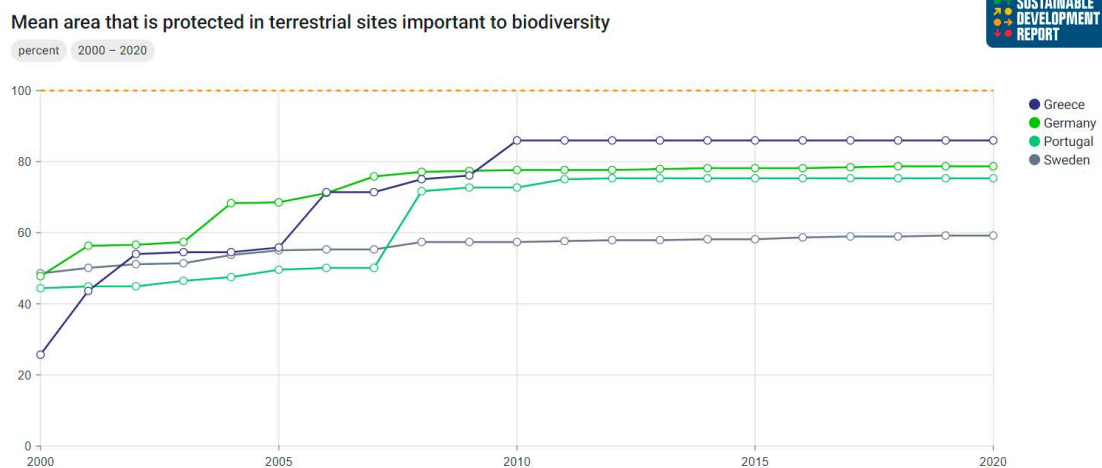

Source: Sea around Us

Διάγραμμα 60: Ποσοστό επί του συνολικού αλιεύματος το οποίο αποτελείται από είδη ψαριών τα οποία υπόκεινται υπεραλίευση ή/και πληθυσμούς ειδών οι οποίοι βρίσκονται υπό κατάρρευση, για την περίοδο 2000-2018 (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=fish-caught-from-overexploited-or-collapsed-stocks&visualization=line>)

3.9.15. Ζωή στη Στεριά

Το **Διάγραμμα 61** παρουσιάζει το ποσοστό της μέσης προστατευόμενης έκτασης επί του συνόλου των εκτάσεων που είναι σημαντικές για τη βιοποικιλότητα. Η Ελλάδα παρουσιάζει σταθερά, μετά το 2009, το μεγαλύτερο ποσοστό μεταξύ των χωρών σύγκρισης (2010 - 2020: 86,3%)³⁸.

Διάγραμμα 61: Η μέση ποσοστιαία έκταση που προστατεύεται, επί του συνόλου των εκτάσεων που είναι σημαντικές για τη βιοποικιλότητα. (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=mean-area-that-is-protected-in-terrestrial-sites-important-to-biodiversity&visualization=line>)

3.9.16 Ειρήνη, Δικαιοσύνη & Ισχυροί Θεσμοί

Ο 16^{ος} ΣΒΑ αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο που παίζουν στην ευημερία και τη βιώσιμη ανάπτυξη, η διασφάλιση της τήρησης των δημοκρατικών διαδικασιών μέσα από την ύπαρξη ισχυρών θεσμών, την ελευθερία του τύπου και την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Στα Διαγράμματα 62 και 63 παρουσιάζονται δύο σημαντικοί δείκτες για τον στόχο αυτό: ο δείκτης μέτρησης της ελευθερίας του τύπου και ο δείκτης της εκτίμησης των αντιλήψεων των πολιτών περί διαφθοράς, αντίστοιχα. Η Ελλάδα παρουσιάζει με διαφορά την χειρότερη επίδοση στην ελευθερία του τύπου, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες σύγκρισης, (2021: 29,01), ενώ ο μακροχρόνιος στόχος για τον δείκτη έχει καθοριστεί στην τιμή 10. Δεδομένου ότι τα στοιχεία του Σχήματος 70 εξετάζουν την περίοδο 2013-2021, κρίθηκε σκόπιμο να αντληθούν δεδομένα για το 2022 από τον Διεθνή Μη Κυβερνητικό Οργανισμό «Ρεπόρτερ χωρίς Σύνορα», σύμφωνα με τον οποίο ο δείκτης press freedom για το 2022 παρουσιάζει δραματική χειροτέρευση³⁹.

Ο δείκτης της εκτίμησης των αντιλήψεων των πολιτών περί διαφθοράς του δημοσίου τομέα, μολονότι παρουσιάζει μια διαχρονική βελτίωση στην υπό εξέταση χρονική περίοδο (από 36 το

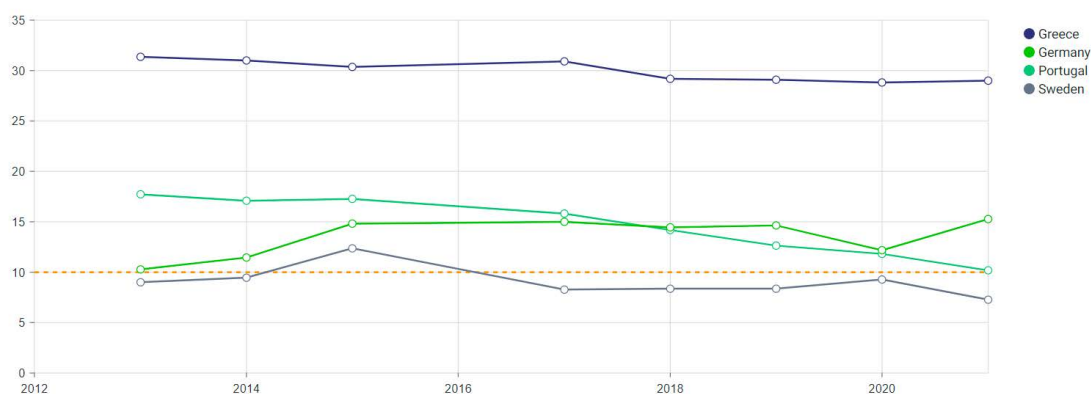
³⁸ Θα πρέπει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι ο καθορισμός και η χωροθέτηση προστατευόμενων περιοχών - σημαντικών για τη βιοποικιλότητα - δεν μεταφράζεται απαραίτητα και σε πραγματική προστασία. Στην πραγματικότητα, οι καθυστερήσεις στον χωροταξικό σχεδιασμό των ΑΠΕ έχουν οδηγήσει, αρκετές φορές, σε παραβάσεις ορίων των προστατευόμενων περιοχών Natura 2000, από τα έργα κατασκευής μεγάλων αιολικών πάρκων, κάτι που εγείρει εύλογες αμφιβολίες ως προς την ουσιαστική προστασία τελικά των, ορισμένων ως, προστατευόμενων περιοχών (βλέπε για παράδειγμα: http://files.ornithologiki.gr/docs/Aiolika_se_Natura_ORNITHOLOGIKI_web.pdf). Επιπρόσθετα, χρήσιμες πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από την πρόσφατη μελέτη του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς (Bee Green, 2021) για τον χωροταξικό σχεδιασμό των ΑΠΕ στην Ελλάδα. Σε κάθε περίπτωση, η ανάλυση αυτού του ζητήματος παραμένει πέρα από το στενό πλαίσιο της παρούσας έκθεσης.

³⁹ Σύμφωνα με τον Διεθνή Μη Κυβερνητικό Οργανισμό «Ρεπόρτερ χωρίς Σύνορα» (Reporter Without Borders - RWB), η ελευθερία τύπου στην Ελλάδα παρουσίασε δραματική επιδείνωση, μεταξύ 2021-2022, χαρακτηρίζοντάς την, ως ποσοστό, από τις χαμηλότερες στην Ευρώπη. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η Ελλάδα, από την 71^η θέση (στις 180 χώρες) το 2021, κατρακύλησε στην 108^η θέση, κάτι το οποίο δεν αποτυπώνεται στο σχετικό διάγραμμα των ΣΒΑ, που εξετάζει την ελευθερία τύπου μέχρι και το 2021. (Πηγή: <https://rsf.org/en/country/greece> - Ανακτήθηκε στις 16.02.2023).

2012, σε 4 το 2021 και σε 51 το 2022⁴⁰), εντούτοις τοποθετεί διαχρονικά την Ελλάδα στη χειρότερη θέση μεταξύ των χωρών σύγκρισης, ενώ ο μακροχρόνιος στόχος έχει καθοριστεί στην τιμή 88,6, με τη Σουηδία να είναι η μόνη χώρα που τον πετυχαίνει και τη Γερμανία να ακολουθεί σε κοντινή απόσταση. Σε παγκόσμιο επίπεδο, η Ελλάδα κατατάσσεται το 2022 στην 51^η θέση σε σύνολο 180 χωρών, παγκοσμίως (από την 58^η/180, το 2021). Σύμφωνα με τον πρόεδρο της ανεξάρτητης οργάνωσης *Διεθνούς Διαφάνειας Ελλάδος*, Παναγιώτη Μανταλώζη: «Παρά την αδιαμφισβήτητη βελτίωση της κατάταξης της Ελλάδας στον Δείκτη Αντίληψης Διαφθοράς, [...] η πρόοδος που επιτεύχθηκε τίθεται σε κίνδυνο, καθώς υπάρχει προβληματισμός για τον περιορισμό του κράτους δικαίου, για την ανεξαρτησία της Εθνικής Αρχής Διαφάνειας, καθώς και για την επαρκή προστασία των δημοσιογράφων. Η έκθεση αναφέρεται επίσης στην υπόθεση των υποκλοπών αλλά και στη μειωμένη διαφάνεια στα εξοπλιστικά προγράμματα»⁴¹.

Press Freedom Index

best 0-100 worst 2013 - 2021

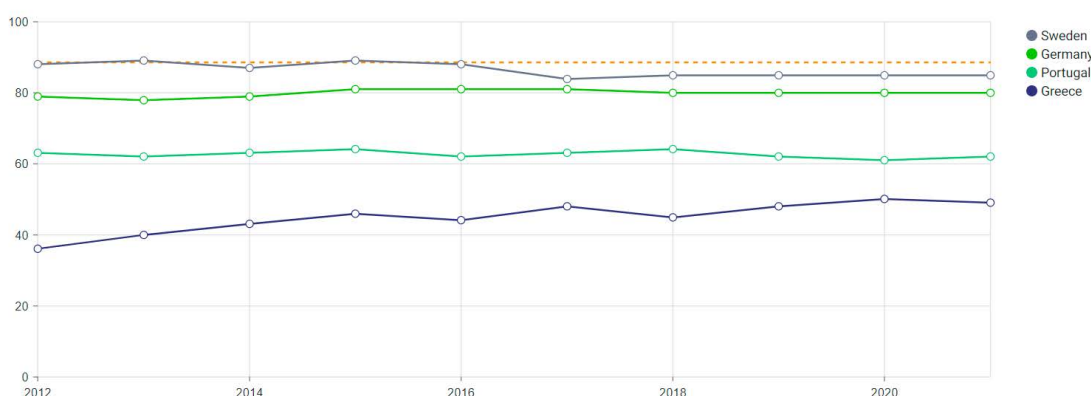

Source: Reporters sans frontières

Διάγραμμα 62: Ο Δείκτης Ελευθερίας του Τύπου, για την περίοδο 2013-2021 (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=press-freedom-index&visualization=line>)

Corruption Perceptions Index

worst 0-100 best 2012 - 2021

Source: Transparency International

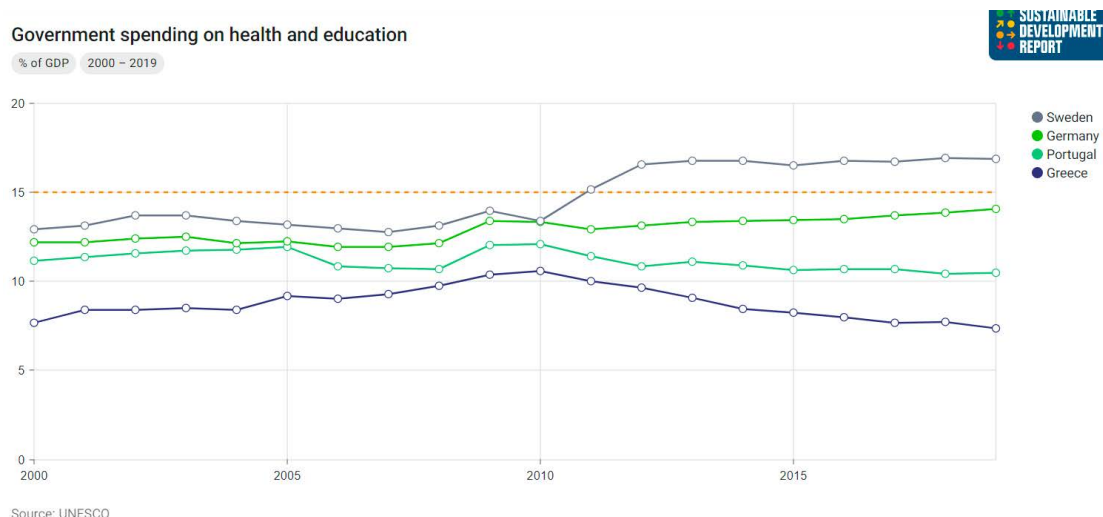
Διάγραμμα 63: Ο Δείκτης εκτίμησης αντιλήψεων περί διαφθοράς, για την περίοδο 2012-2021 (Πηγή: <https://dashboards.sdindex.org/explorer?metric=corruption-perceptions-index&visualization=line>)

40 Πηγή δεδομένων για το 2022: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/grc> (Ανακτήθηκε στις 08.03.2023).

41 Πηγή Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς: <https://transparency.gr/%ce%bf-%ce%b4%ce%b5%ce%b9%ce%ba%cf%84%ce%b7%cf%83-%ce%b1%ce%bd%cf%84%ce%b9%ce%bb%ce%b7%cf%88%ce%b7%cf%83-%ce%b4%ce%b9%ce%b1%cf%86%ce%b8%ce%bf%cf%81%ce%b1%cf%83-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%cf%84%ce%bf-2022/> (Ανακτήθηκε στις 08.03.2023).

3.9.17 Συνεργασία για τους Στόχους

Ο 17^{ος} και τελευταίος ΣΒΑ είναι αφιερωμένος στη συνέργεια πολλών παραγόντων για τη συνολική επίτευξη των ΣΒΑ. Στο παραπάνω πλαίσιο, έχει επιλεγεί ένας αριθμοδείκτης ο οποίος πηγάζει μεν από το ΑΕΠ αλλά περιέχει σημαντική πληροφορία, για πολιτικές αποφάσεις και οικονομικές πολιτικές που επηρεάζουν, εμμέσως πλην σαφώς, πολλούς από τους ΣΒΑ. Συγκεκριμένα, επιλέχθηκε ο δείκτης που εκτιμά τις κυβερνητικές δαπάνες για υγεία και παιδεία ως ποσοστού ΑΕΠ (*Διάγραμμα 64*). Ο μακροχρόνιος στόχος έχει τεθεί στο 15%. Η Ελλάδα παρουσιάζει αυξητική τάση καθ' όλη την περίοδο 2000-2010, όπου και πετυχαίνει το μέγιστο ποσοστό όλης της περιόδου (10,58%). Από το 2011 και μετά το ποσοστό μειώνεται συνεχώς, σηματοδοτώντας τις μεγάλες περικοπές που συντελέστηκαν κατά την περίοδο οικονομικής επιτήρησης της χώρας, για να φτάσει το 2019 στο 7,37%, το χαμηλότερο ποσοστό όλης της υπό εξέταση περιόδου (Ενδεικτικά, το 2000 το ποσοστό ήταν 7,69%). Η Σουηδία είναι η μόνη χώρα, από την ομάδα σύγκρισης, που ξεπερνάει τον μακροχρόνιο στόχο το 2011, ενώ η Γερμανία βρίσκεται πολύ κοντά στην επίτευξή του. Η Πορτογαλία, παρόλο που παρουσιάζει πολλά κοινά στοιχεία, ως περίπτωση, με την Ελλάδα, καταφέρνει και διατηρεί τις δαπάνες για υγεία και παιδεία στο 10,48% του ΑΕΠ της, το 2019.

Διάγραμμα 64: Κυβερνητικές δαπάνες για υγεία και εκπαίδευση (παιδεία), ως ποσοστό του ΑΕΠ, για την περίοδο 2000-2019. (Πηγή: <https://dashboards.sdgindex.org/explorer?metric=government-spending-on-health-and-education&visualization=line>)

4. Συμπεράσματα και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

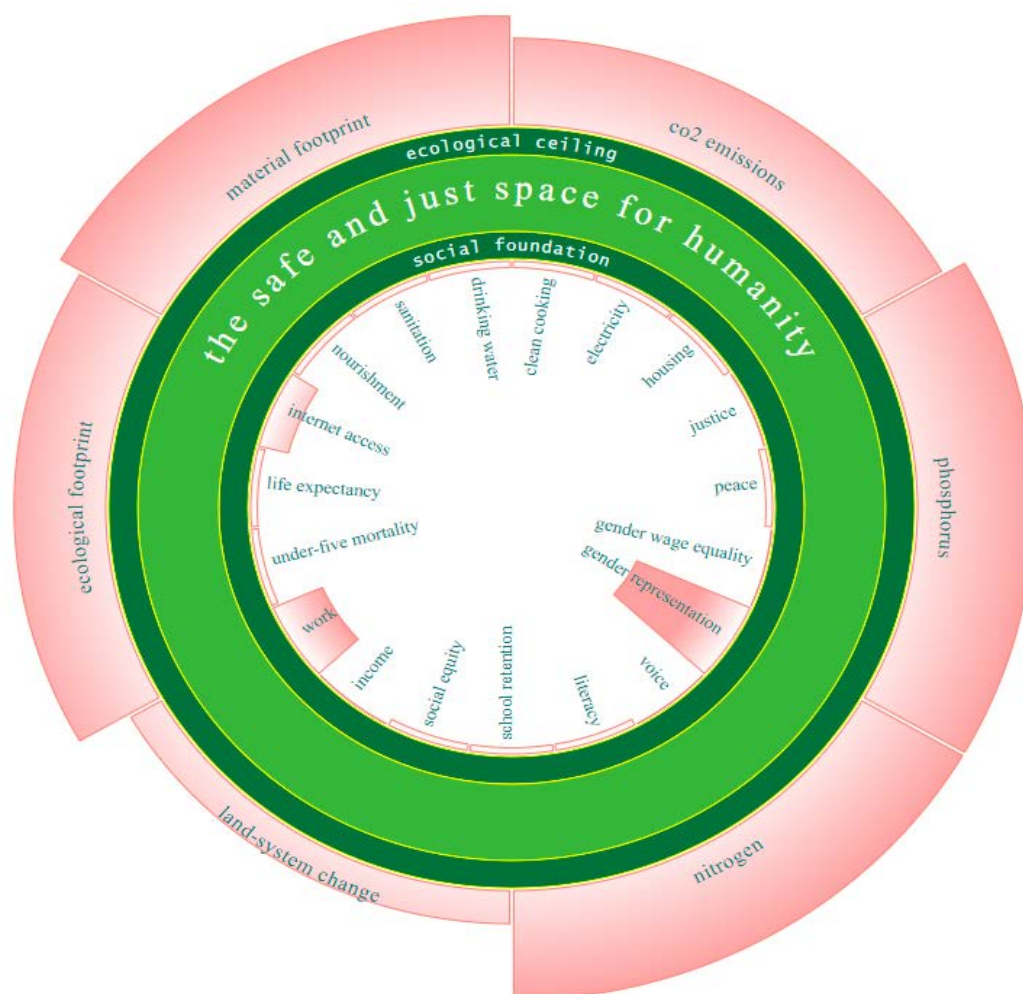
4.1 Εισαγωγή

Ύστερα από την αναλυτική παρουσίαση των εναλλακτικών δεικτών κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας στο Κεφάλαιο 3, μια πρώτη συγκεντρωτική απεικόνιση των συμπερασμάτων μπορεί να αποτυπωθεί μέσω της παρουσίασης ενός άλλου πολυδιάστατου εναλλακτικού δείκτη, του “*Doughnut of social and planetary boundaries*” (Ντόνατ των κοινωνικών και πλανητικών ορίων). Όπως περιγράφεται παρακάτω, ο δείκτης αυτός μπορεί να αντικατοπτρίσει, καθαρά σχηματικά, την κατάσταση της Ελλάδας σε κοινωνικό, αλλά και περιβαλλοντικό επίπεδο. Στη συνέχεια, στην επόμενη ενότητα θα ακολουθήσει μια συγκριτική ανάλυση των εναλλακτικών δεικτών του Κεφαλαίου 3 με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, παρουσιάζοντας έτσι και τα κύρια συμπεράσματα της παρούσας μελέτης.

Η Kate Raworth (2017), προσπαθώντας να αποτυπώσει την ανάγκη των κοινωνιών και των οικονομιών να ευημερούν και όχι απλά να μεγαθύνονται, κατέληξε στη δημιουργία του αποκαλούμενου *Ντόνατ των κοινωνικών και πλανητικών ορίων*. Το ιδιότυπο αυτό όνομα του δείκτη προέκυψε από το σχήμα του, το οποίο εμφανίζεται στρογγυλό σαν το δημοφιλές γλύκισμα. Η δομή του *Ντόνατ* είναι η εξής:

- Στην εξωτερική πλευρά εμφανίζεται το περιβαλλοντικό ανώτατο όριο (environmental ceiling) το οποίο αποτελείται από τα *Εννέα Πλανητικά Όρια* (planetary boundaries), όπως αυτά καθορίστηκαν από τους Rockstrom *et al.* (2009), πέρα από τα οποία υπάρχει μη αποδεκτή περιβαλλοντική υποβάθμιση.
- Στην εσωτερική πλευρά υπάρχει το λεγόμενο “*social foundation*” (κοινωνικό θεμέλιο). Οι δώδεκα διαστάσεις του κοινωνικού θεμελίου προέρχονται από τα διεθνώς συμφωνημένα ελάχιστα κοινωνικά πρότυπα, όπως αυτά προσδιορίστηκαν από τις κυβερνήσεις όλου του κόσμου στους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης, το 2015.

Μεταξύ, τόσο των κοινωνικών, όσο και των πλανητικών ορίων, βρίσκεται ένας *περιβαλλοντικά ασφαλής* και *κοινωνικά δίκαιος* χώρος στον οποίο η ανθρωπότητα μπορεί να ευδοκιμήσει. Βεβαίως, η εφαρμογή του μοντέλου ντόνατ σε εθνικό επίπεδο έχει διαφοροποιήσεις, όπως φαίνεται στο *Σχήμα 9*. Στην περίπτωση της Ελλάδας, τα πλανητικά όρια έχουν περιοριστεί σε 6 ενώ τα κοινωνικά σε 19. Σκοπός κάθε εθνικής οικονομίας- κράτους είναι να μπορεί να λειτουργεί όσο το δυνατόν πιο κοντά στο πράσινο δαχτυλίδι, στη μέση του ντόνατ. Συνεπώς για τα εξωτερικά πλανητικά όρια, είναι σημαντικό οι δείκτες να μειώνονται προς τα κάτω, ενώ αντίστοιχα για τα κοινωνικά όρια αυτοί να μειώνονται προς τα πάνω. Λόγω της πολυπλοκότητας του σχήματος, τα δεδομένα αφορούν μια και μόνο χρονική στιγμή και, ως εκ τούτου, δεν προσφέρονται για μια συνολική εκτίμηση τάσης.

Σχήμα 9: Το ντόνατ των κοινωνικών και πλανητικών ορίων της Ελλάδας. (Πηγή: <https://doughnut-economy-fxs7576.netlify.app/>)

Κοινωνικό Θεμέλιο	Επεξήγηση	Δείκτης
Διατροφή	Πληθυσμός κάτω από το ελάχιστο επίπεδο κατανάλωσης διατροφικής ενέργειας	2,5%
Αποχέτευση	Ποσοστό μη πρόσβασης σε εγκαταστάσεις υγιεινής	0%
Πόσιμο νερό	Ποσοστό πρόσβασης σε ακατάλληλο πόσιμο νερό	0%
Καθαρό μαγείρεμα	Ποσοστό πρόσβασης σε μη καθαρούς τρόπους μαγειρέματος π.χ. κηροζίνη	0%
Ηλεκτρισμός	Μη πρόσβαση σε ηλεκτρικό ρεύμα	0%
Στέγαση	Ποσοστό κατοίκησης σε παραγκουπόλεις	3%
Δικαιοσύνη	Με βάση τον Δείκτη Αντίληψης της Διαφθοράς -Corruption Perceptions Index (αφορά μόνο χώρες με το δείκτη κάτω από το 50- η Ελλάδα είναι στο 52)	0%
Ειρήνη	Ανθρωποκτονίες από πρόθεση (ανά 100.000 άτομα)	0%- 0,75%

Μισθολογική ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων	-	-
Εκπροσώπηση των δύο φύλων	<i>Αναλογία των δύο φύλων σε νομοθετικά σώματα (Βουλή)</i>	72,34%
Πολιτική ελευθερία	<i>Με βάση το Δείκτη φωνής και λογοδοσίας- Voice and Accountability Index (αφορά χώρες με το δείκτη κάτω από το μηδέν- η Ελλάδα είναι στο 0,96)</i>	0%
Αναλφαβητισμός	<i>Ποσοστό αναλφαβητισμού σε άτομα άνω των 15 ετών</i>	2,06%
Σχολική παραμονή	<i>Ποσοστό εφήβων που δε συμμετέχει στην υποχρεωτική εκπαίδευση</i>	3,18%
Κοινωνική ισότητα	<i>Με βάση το Δείκτη Gini (για χώρες άνω του 50)</i>	0%
Εισόδημα	<i>Ποσοστό πληθυσμού που ζει με λιγότερα από \$3,2 την ημέρα</i>	0%
Εργασία	<i>Ποσοστό ανεργίας για άτομα μεταξύ 15-24 ετών</i>	36,87%
Θνησιμότητα παιδιών κάτω των 5 ετών	<i>Πιθανότητα θανάτου σε παιδιά κάτω των 5 ετών</i>	0,41%
Προσδόκιμο ζωής	<i>Ποσοστό πληθυσμού όπου το προσδόκιμο ζωής είναι κάτω των 70 ετών</i>	0%
Πρόσβαση στο διαδίκτυο	<i>Ποσοστό πληθυσμού που δεν έχει πρόσβαση στο διαδίκτυο για τουλάχιστον 3 μήνες</i>	21,88%
Πλανητικά Όρια	Επεξήγηση	Δείκτης
Υλικό αποτύπωμα	<i>Κατανάλωση πρώτων υλών (ιδανικό όριο είναι το 1)</i>	4,16
Εκπομπές CO₂	<i>Επίπεδο εκπομπών (ιδανικό όριο είναι το 1)</i>	3,08
Φόσφορος	<i>Χρήση φωσφορικών λιπασμάτων (ιδανικό όριο 6,2 χιλιότονοι ανά έτος)</i>	4,11
Νιτρικά	<i>Συγκέντρωση νιτρικών (ιδανικό όριο 62 χιλιότονοι ανά έτος)</i>	6,56
Αλλαγή χρήσης γης	<i>Κάλυψη δασών</i>	1,1
Οικολογικό αποτύπωμα	<i>Έχει περιγραφεί στο Κεφάλαιο 3 (ιδανικό όριο είναι το 1)</i>	3,08

Πίνακας 4: Επεξήγηση των δεικτών του “ντόνατ” για την Ελλάδα.

Τόσο από το **Σχήμα 9**, όσο και από τον επεξηγηματικό Πίνακα 4, είναι φανερό ότι η Ελλάδα δεν λειτουργεί στα δικά της πλανητικά όρια, αφού όλοι οι δείκτες είναι αυξημένοι εκτός από αυτόν των αλλαγών χρήσεων γης (land-use), που αφορούν κυρίως τη διατήρηση δασικών εκτάσεων με βάση ένα παγκόσμιο όριο. Το ίδιο πρέπει να ειπωθεί και για τα κοινωνικά θεμέλια. Πέρα από τους δείκτες που αφορούν απόλυτα βασικές ανάγκες, όπως το καθαρό πόσιμο νερό και το ηλεκτρικό, οι δείκτες που αφορούν την εκπροσώπηση των δύο φύλων, την εργασία αλλά και την πρόσβαση στο διαδίκτυο, είναι αρνητικοί. Πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι σε πολλές κατηγορίες, όπως η ισότητα των φύλων στο μισθό, δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία⁴². Βεβαίως υπάρχει και μια περίπτωση (Δικαιοσύνη) που στο ελάχιστο (δύο μονάδες διαφορά) η Ελλάδα απέφυγε την αρνητική βαθμολογία.

Γενικά, θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η αποτύπωση των εθνικών ντόνατ είναι περισσότερο μια “άσκηση” σε εθνικό επίπεδο, παρά μια λεπτομερής αποτύπωση. Σε κάθε περίπτωση, η εικόνα του μοντέλου ντόνατ για την Ελλάδα, μπορεί να ιδωθεί ως μια καλή εισαγωγική περίληψη των συμπερασμάτων της παρούσας έκθεσης, τα οποία παρουσιάζονται αναλυτικά στην μεθεπόμενη ενότητα (4.3).

Κρίθηκε σκόπιμο, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα σύγκρισης, πριν από την ενότητα με τα συμπεράσματα να παρατεθεί μια σύντομη περιγραφή των σημαντικότερων σημείων καμπής της

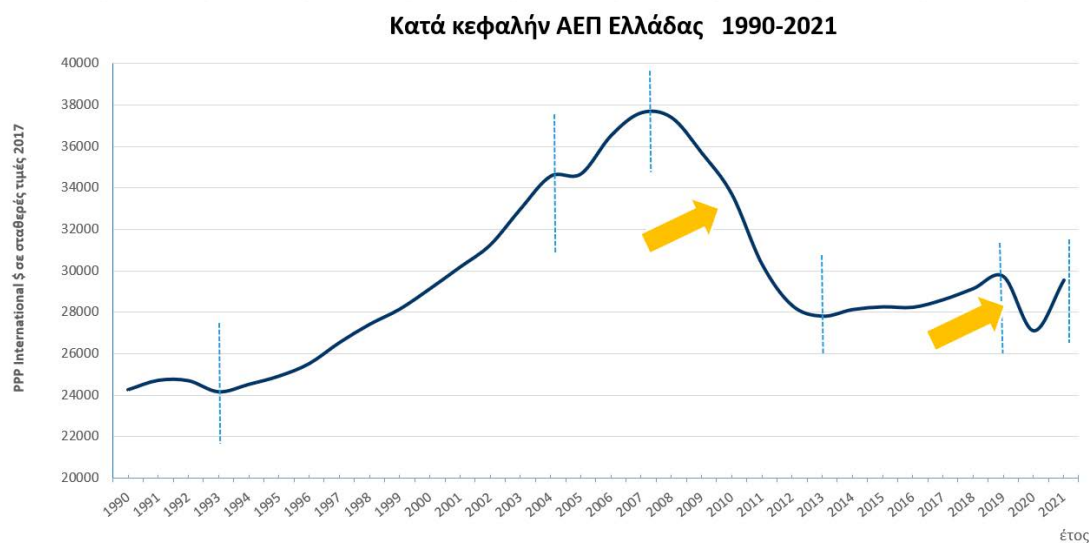
42 Εξετάζεται στο Κεφάλαιο 3, στο πλαίσιο της ανάλυσης των επιλεγμένων εναλλακτικών δεικτών.

εξέλιξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, για την περίοδο 1990-2021, στην επόμενη ενότητα (4.2).

4.2 Το Κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας – Τα σημαντικότερα σημεία καμπής

Τα σημαντικότερα σημεία καμπής της διαχρονικής εξέλιξης του Κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, για την περίοδο 1990-2021, μπορούν να διακριθούν σε πέντε (5) χρονικές περιόδους (**Διάγραμμα 65**):

- **[1990-1993]:** Σύντομη περίοδος ύφεσης και μικρής συρρίκνωσης του εισοδήματος.
- **[1994-2007]:** Μεγάλη περίοδος οικονομικής μεγέθυνσης και αύξησης του κατά κεφαλήν εισοδήματος, με μια σύντομη περίοδο στασιμότητας, το 2004-2005 (Ολυμπιακοί Αγώνες).
- **[2008-2012]:** Σύντομη περίοδος απότομης και μεγάλης ύφεσης, που οδήγησε σε μεγάλη συρρίκνωση του εισοδήματος, που το 2012 έφτασε στο επίπεδο του 1999 (Χρηματοπιστωτική κρίση).
- **[2013-2019]:** Περίοδος σταδιακής και ήπιας ανάκαμψης με μικρή άνοδο του εισοδήματος, στο επίπεδο του 2001.
- **[2020-2021]:** Απότομη ύφεση που οδήγησε στη σημαντικότερη μείωση εισοδήματος – στό επίπεδο του 1998 - (Πανδημία COVID-19). Η οικονομική μεγέθυνση και η αύξηση του εισοδήματος δείχνει σημάδια σταδιακής ανάκαμψης από το 2021 και, εκτιμάται ότι συνεχίζεται και στο 2022, καθώς επιστρέφει η κανονικότητα στην οικονομικό-κοινωνική δραστηριότητα⁴³.

Διάγραμμα 65: Το Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδος για την περίοδο 1990-2021, εκφρασμένο σε PPP σταθερές τιμές του 2017, σε International \$. (Πηγή Δεδομένων: World Bank)

4.3 Εναλλακτικοί Δείκτες και κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας - Συγκλίσεις και Αποκλίσεις: Σύγκριση Συμπερασμάτων.

Ο **Πίνακας 5** παρουσιάζει την κατάταξη της Ελλάδας με βάση τις τιμές των εξεταζόμενων εναλλακτικών δεικτών. Οι επιδόσεις της χώρας με βάση τους δείκτες ανθρώπινης ανάπτυξης (HDI, IHDI, PHDI) θεωρούνται αρκετά ικανοποιητικές, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να κατατάσσεται στη λίστα των χωρών με πολύ υψηλή ανθρώπινη ανάπτυξη. Αντίθετα, ιδιαίτερα χαμηλή είναι η θέση της Ελλάδας σε όρους έμφυλης αναπτυξιακής επίδοσης (GDI, GI), με αποτέλεσμα η χώρα να ανήκει, από τις συνολικά πέντε ομάδες χωρών, στη 2^η καλύτερη ομάδα χωρών για την ισότητα

43 Οικονομικός Ταχυδρόμος (Άρθρο από 24.01.2023): <https://www.ot.gr/2023/01/24/oikonomia/elstat-ayksisi-102-sto-diathesimo-eisodima-ton-noikokyriion-to-triti-trimino-to-2022/> (Ανακτήθηκε στις 14.03.2023)

των φύλων. Σε όρους βιωσιμότητας οικονομικής ανάπτυξης (ANS, IWI), η οικονομία της Ελλάδας θεωρείται μη βιώσιμη, έχοντας απωλέσει σημαντικό μέρος του υλικού, του ανθρώπινου και, κυρίως, του φυσικού της κεφαλαίου. Τέλος, η κατάταξη της Ελλάδας για τους υπόλοιπους δείκτες κινείται σε μέσο επίπεδο.

Δείκτης	Κατάταξη
HDI	33/191 (2021)
IHDI	36/156 (2021)
GDI	82/172 (2021)
GII	32/170 (2021)
PHDI	11/155 (2021)
QLI	46/87 (2023)
EF*	55/185 (2018)
HPI	26/88 (2020)
ANS	124/124 (2020)
LPI	43/167 (2021)
IWI**	84 /140 (2014)

Πίνακας 5: Κατάταξη της Ελλάδας με βάση τους υπό εξέταση εναλλακτικούς δείκτες.

Σημείωση: Στην παρένθεση αναφέρεται το πιο πρόσφατο υπό εξέταση έτος

* Ο δείκτης EF είναι εκφρασμένος ανά άτομο.

** Ο δείκτης IWI είναι εκφρασμένος ως κατά κεφαλήν IW ανά χώρα.

Στον **Πίνακα 6** απεικονίζονται οι συντελεστές συσχέτισης μεταξύ των εναλλακτικών δεικτών που αναλύθηκαν στο Κεφάλαιο 3 της παρούσας μελέτης, καθώς και μεταξύ των εν λόγω δεικτών και του κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Η περίπτωση της μη συσχέτισης (μηδενική συσχέτιση) των μεταβλητών εμφανίζεται με κίτρινο χρώμα. Οι θετικές (αρνητικές) συσχετίσεις εμφανίζονται σε μία απόχρωση του πράσινου (κόκκινου) ενώ όσο πιο ισχυρή (ασθενής) είναι η συσχέτιση τόσο πιο σκούρα (ανοιχτή) γίνεται η εν λόγω απόχρωση.⁴⁴ Ειδικότερα, με βάση τις τιμές του Πίνακα 6 εξάγονται τα εξής γενικά συμπεράσματα:

α. Συντελεστές συσχέτισης μεταξύ των εναλλακτικών δεικτών:

- Δεν υφίστανται κάποιου είδους (θετική ή αρνητική) συσχέτιση για τις τιμές των δεικτών PHDI-GDP, QLI-GDI, EF-HDI, EF-GII, HPI-GDI και ANS-PHDI.
- Πολύ ισχυρή θετική συσχέτιση εμφανίζουν οι τιμές των δεικτών IHDI-HDI, GDI-HDI, PHDI-HDI, QLI-HDI, PHDI-IHDI, HPI-IHDI, LPI-IHDI, QLI-PHDI και ANS-QLI.
- Πολύ ισχυρή αρνητική συσχέτιση εμφανίζουν οι τιμές των δεικτών GII-HDI, GINI-HDI, GINI-IHDI, GII-GDI, PHDI-GII, GINI-PHDI, GINI-HPI και LPI-GINI.

β. Συντελεστές συσχέτισης ανάμεσα στο κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τους εναλλακτικούς δείκτες:

- Δεν υφίστανται κάποιου είδους (θετική ή αρνητική) συσχέτιση για τις τιμές των δεικτών PHDI-GDP.
- Πολύ ισχυρή θετική συσχέτιση εμφανίζουν οι τιμές των δεικτών EF-GDP.
- Ήπια θετική συσχέτιση εμφανίζουν οι τιμές των δεικτών HDI-GDP, GDI-GDP, QLI-GDP και LPI-GDP.
- Ασθενή θετική συσχέτιση εμφανίζουν οι τιμές των δεικτών IHDI-GDP και ANS-GDP.
- Ήπια αρνητική συσχέτιση εμφανίζουν οι τιμές των δεικτών GII-GDP, HPI-GDP και GINI-GDP.

⁴⁴ Θετική (αρνητική) συσχέτιση μεταξύ δύο μεταβλητών, υφίσταται όταν οι τιμές των μεταβλητών τείνουν να μεταβάλλονται προς την ίδια (αντίθετη) κατεύθυνση. Από την άλλη πλευρά, όταν μιλάμε για μηδενική συσχέτιση, αυτό σημαίνει ότι οι μεταβολές των τιμών της μίας μεταβλητής δεν συνδέονται καθόλου με τις μεταβολές των τιμών της άλλης μεταβλητής.

GDP*	1												
HDI	0.562	1											
IHDI	0.104	0.800	1										
GDI	0.491	0.799	-0.309	1									
GI	-0.451	-0.980	-0.174	-0.822	1								
PHDI	0.093	0.857	0.838	0.583	-0.881	1							
QLI	0.300	0.746	0.579	0.024	0.250	0.812	1						
EF**	0.739	0.023	-0.142	0.147	0.080	-0.446	-0.244	1					
HPI	-0.299	0.673	0.811	0.077	-0.315	0.616	0.552	-0.155	1				
ANS	0.200	0.110	0.340	-0.509	0.208	0.009	0.789	0.219	0.287	1			
GINI	-0.292	-0.718	-0.954	0.511	0.115	-0.786	-0.532	0.155	-0.831	-0.223	1		
LPI	0.295	0.352	0.907	-0.417	0.223	0.130	0.609	0.519	0.695	0.435	-0.860	1	
	GDP*	HDI	IHDI	GDI	GI	PHDI	QLI	EF**	HPI	ANS	GINI	LPI	

Πίνακας 6: Συντελεστές συσχέτισης (i) ανάμεσα στους υπό εξέταση εναλλακτικούς δείκτες και (ii) μεταξύ των υπό εξέταση εναλλακτικών δεικτών με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

*Ο δείκτης GDP είναι εκφρασμένος ως κατά κεφαλήν.

**Ο δείκτης EF είναι εκφρασμένος ανά άτομο.

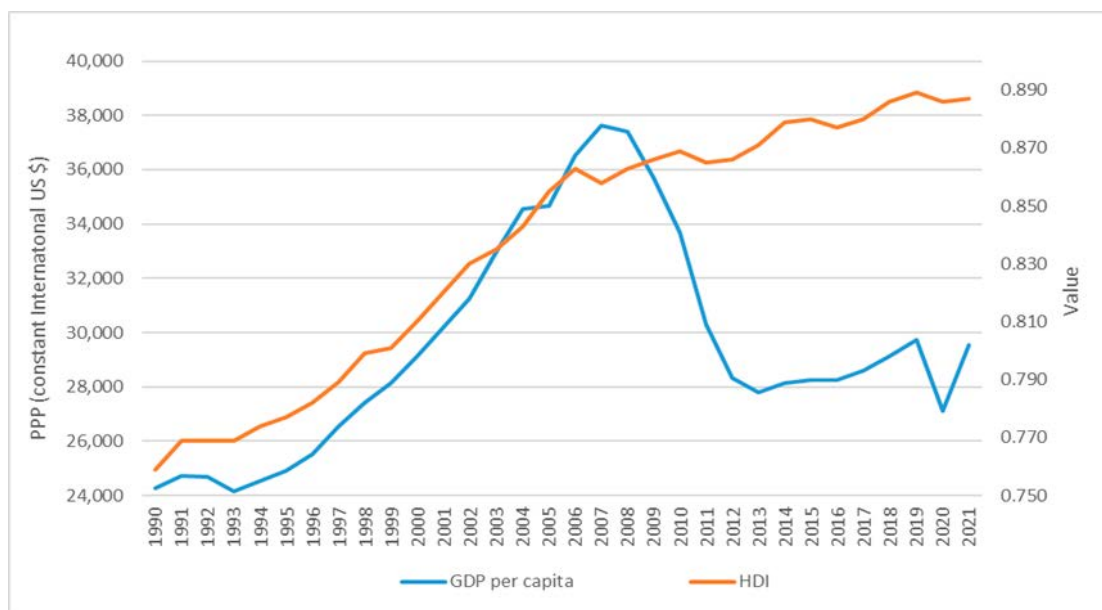
Στα Σχήματα που ακολουθούν γίνεται μια προσπάθεια σύγκρισης μεταξύ της διαχρονικής πορείας του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των εναλλακτικών δεικτών για την Ελλάδα.⁴⁵

Με βάση το **Διάγραμμα 66**, ο HDI αυξήθηκε συνολικά κατά την εξεταζόμενη χρονική περίοδο, αν και υπήρξαν και περίοδοι όπου παρατηρήθηκε μικρή μείωση. Παρά την αύξηση αυτή, ο HDI παραμένει χαμηλότερος από αυτόν πολλών άλλων αναπτυγμένων χωρών, κυρίως λόγω του χαμηλού κατά κεφαλήν εισοδήματος και, δευτερευόντως, εξαιτίας του επιπέδου της εκπαίδευσης και της υγείας. Η συνολική αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ συνοδεύεται από αύξηση του HDI αλλά αυτή η σύγκλιση δεν είναι πλήρης ή σταθερή, καθώς παρατηρούνται περίοδοι όπου ο HDI μειώθηκε (αυξήθηκε) παρά την αύξηση (μείωση) του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, δείχνοντας ότι από μόνη της η οικονομική ανάπτυξη δεν είναι αρκετή προκειμένου να εξασφαλίσει τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού. Έτσι, ενώ η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μπορεί να επηρεάσει θετικά το HDI, αυτό δεν είναι πάντα αρκετό για να εξασφαλίσει μια συνεχή βελτίωση του HDI. Αντίθετα, η βελτίωση της παιδείας και της υγείας, καθώς και η ενθάρρυνση της συνεχούς και βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης, μπορούν να συμβάλλουν σημαντικά στη βελτίωση του HDI.

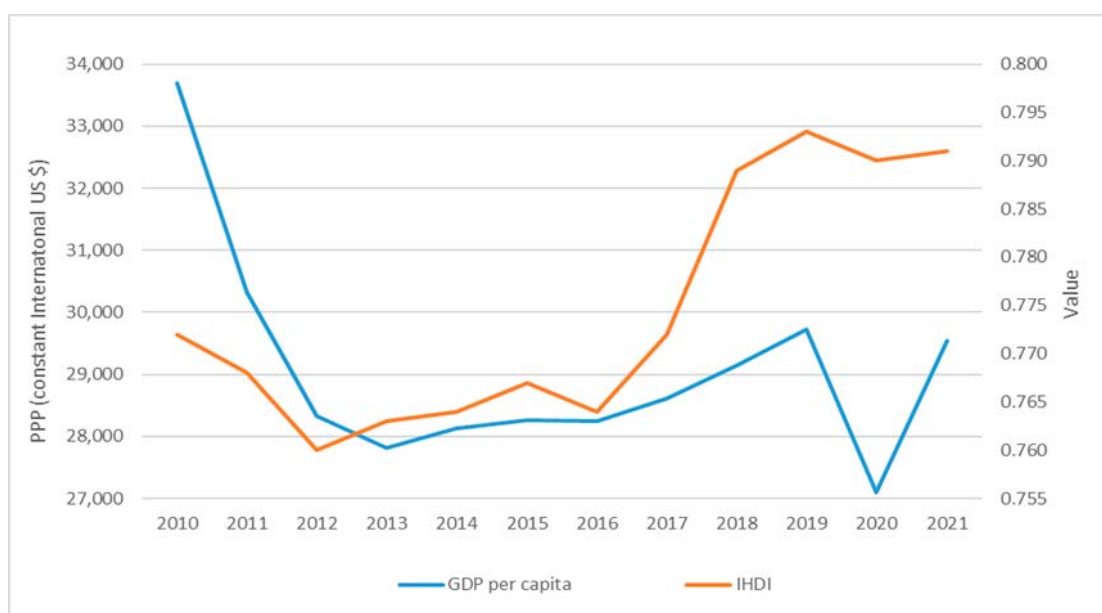
Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε ότι η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ μπορεί να είναι σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση του HDI, αλλά δεν είναι ο μοναδικός ή ο κυρίαρχος παράγοντας. Η Ελλάδα θα πρέπει να επικεντρωθεί σε παράγοντες όπως η εκπαίδευση, η υγεία και η ποιότητα ζωής, προκειμένου να εξασφαλίσει μια συνεχή και βιώσιμη βελτίωση του HDI στο μέλλον.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο IHDI συνδυάζει τον HDI με μια μέτρηση της ανισότητας μέσω ενός συντελεστή ανισότητας, παρέχοντας μια πιο ακριβή εικόνα της ανθρώπινης ανάπτυξης, αφού λαμβάνεται υπόψη η κατανομή του εισοδήματος. Με βάση το **Διάγραμμα 67**, καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου παρατηρείται, σε γενικές γραμμές, αύξηση του IHDI. Ωστόσο, η αύξηση αυτή δεν ήταν τόσο σημαντική όσο αυτή του HDI, με αποτέλεσμα, όσον αφορά τον IHDI, η Ελλάδα να παραμένει πίσω από πολλές άλλες αναπτυγμένες χώρες. Έτσι λοιπόν, παρά την αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του HDI, η Ελλάδα παρουσιάζει ακόμα σημαντικά επίπεδα ανισότητας στην κατανομή του εισοδήματος. Αυτό μπορεί να οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην ανεπαρκή υγειονομική περίθαλψη και, γενικότερα, στην υποβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών.

45 Τονίζεται ότι για την πληρέστερη κατανόηση της συσχέτισης που υφίσταται μεταξύ του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των εναλλακτικών δεικτών απαιτείται η χρήση οικονομετρικών τεχνικών, κάτι το οποίο όμως ξεπερνά τα όρια και τους στόχους της παρούσας έρευνας.

Διάγραμμα 66: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη HDI, για την περίοδο 1990-2021.

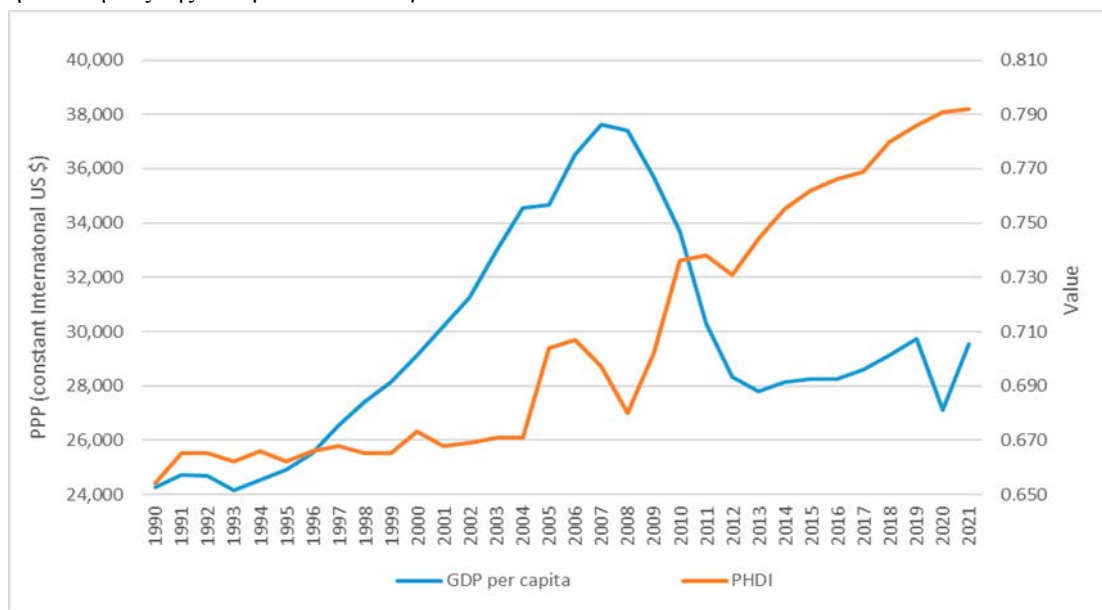

Διάγραμμα 67: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη IHDI, για την περίοδο 2010-2021.

Ως γνωστόν, ο PHDI συνδυάζει τον HDI με την κλίμακα της πίεσης που ασκείται στον πλανήτη από τις ανθρώπινες δραστηριότητες, μετρώντας την επίδραση της ανάπτυξης στο περιβάλλον. Έτσι, μας δίνει μια πιο πλήρη εικόνα της ανθρώπινης ανάπτυξης, λαμβάνοντας υπόψη την αειφορία και τη βιωσιμότητα της ανάπτυξης. Με βάση το **Διάγραμμα 68**, η συνολική αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ συνοδεύτηκε από μια συνολική αύξηση του PHDI. Πιο συγκεκριμένα, ο PHDI έχει υποστεί μια σταθερή αύξηση στο σύνολο της εξεταζόμενης περιόδου. Έτσι, φαίνεται ότι η ανάπτυξη της χώρας έχει συνδυαστεί με μια διατήρηση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας⁴⁶. Η αύξηση

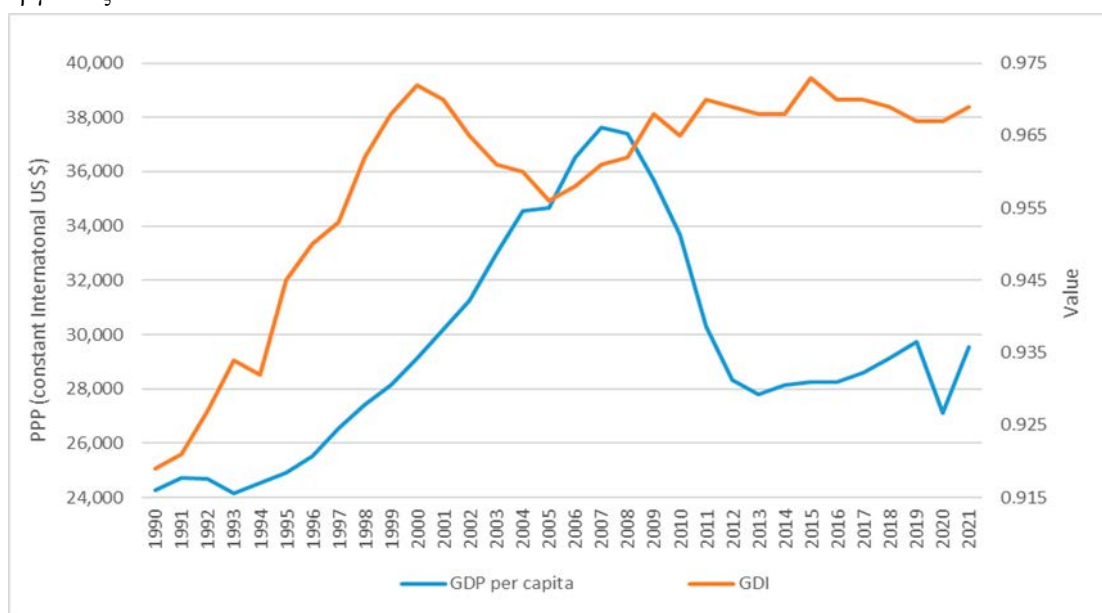
⁴⁶ Θα πρέπει όμως να επισημανθεί, πρώτον, το γεγονός της διαρκούς υποβάθμισης του Φυσικού Κεφαλαίου, τουλάχιστον μέχρι το 2014, σύμφωνα με τον δείκτη IWI, και, δεύτερον, το γεγονός ότι οι συνέπειες της οικονομικής ύφεσης της περιόδου μετά το 2009 οδήγησαν σε κάποιο βαθμό στην πλασματική βελτίωση πολλών περιβαλλοντικών δεικτών, ένεκα της μείωσης της παραγωγικής δραστηριότητας, της κατανάλωσης και των μετακινήσεων. Όλα τα παραπάνω θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και απαιτείται περισσότερη έρευνα προκειμένου να εξαχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα για την εκτίμηση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας στην Ελλάδα.

του ΡΗΔΙ μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη και στην ευημερία της χώρας, καθώς επιτυγχάνεται πρόοδος και ανάπτυξη χωρίς να βλάπτεται σοβαρά το περιβάλλον και η ποιότητα ζωής των μελλοντικών γενεών.

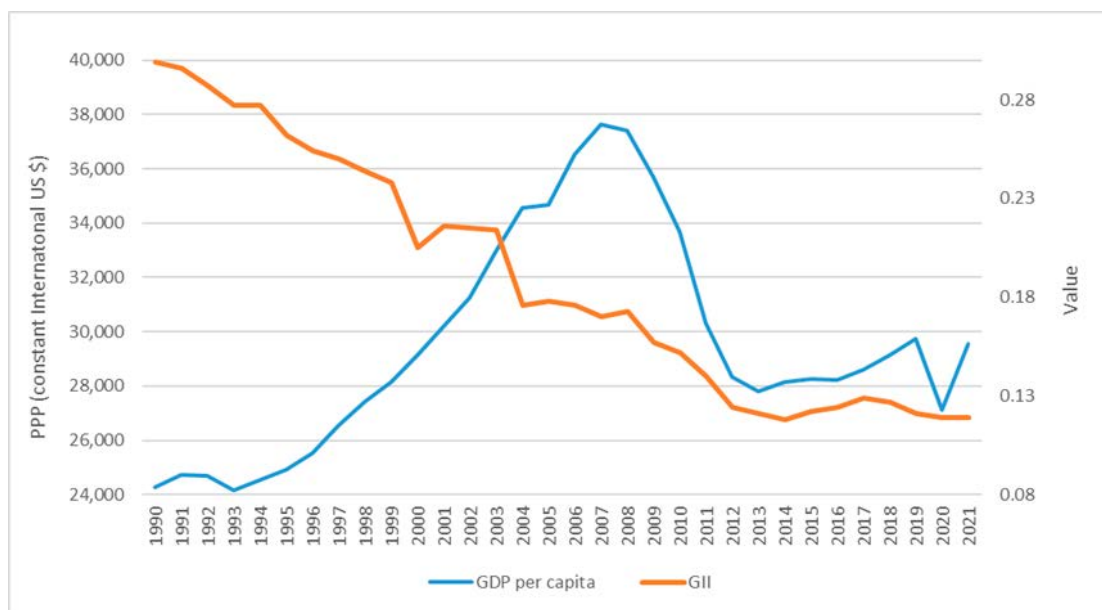

Διάγραμμα 68: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη ΡΗΔΙ, για την περίοδο 1990-2021.

Η εξέλιξη του GDI και του GII από το 1990 έως το 2020 (Διαγράμματα 69 & 70) δείχνει ότι σε περιόδους αύξησης (μείωσης) του εθνικού εισοδήματος, υφίσταται σχετική βελτίωση (χειροτέρευση ή σταθερότητα) των έμφυλων ανισοτήτων. Ειδικότερα, η ανισότητα μεταξύ των φύλων στους τομείς της υγείας και της εκπαίδευσης μειώθηκε, αλλά παραμένει υψηλή στον τομέα της απασχόλησης (βλέπε, Διαγράμματα 19 & 20, στις προηγούμενες ενότητες). Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος του GII στην Ελλάδα μειώθηκε καθώς οι γυναίκες είχαν καλύτερη πρόσβαση στην εκπαίδευση και την υγιεινική περίθαλψη. Ωστόσο, η ανισότητα στον τομέα της απασχόλησης παραμένει υψηλή, με χαμηλό ποσοστό συμμετοχής των γυναικών στο ελληνικό κοινοβούλιο και στην αγορά εργασίας.

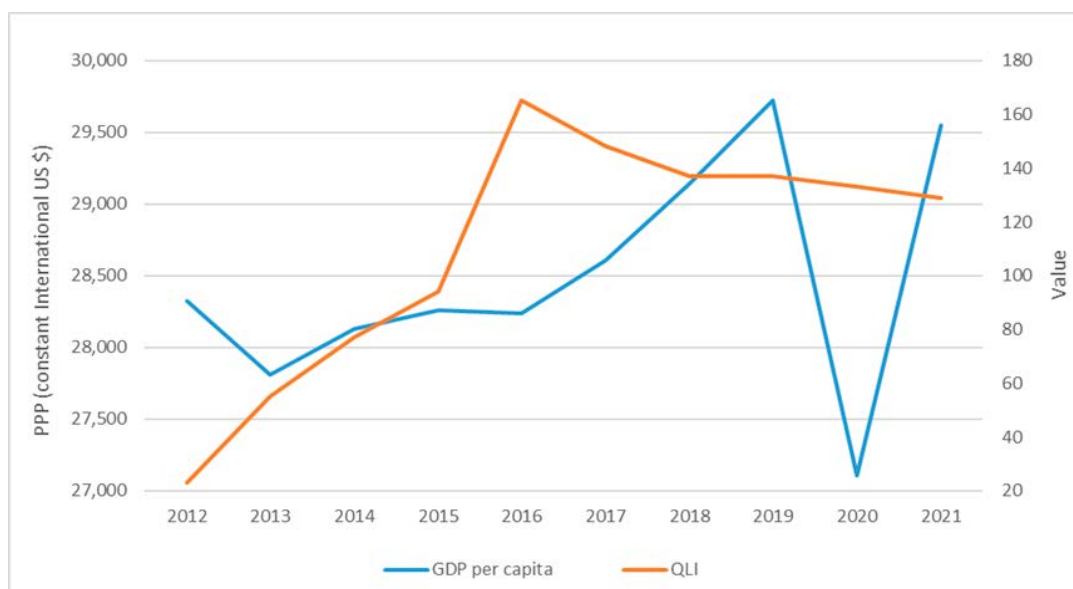

Διάγραμμα 69: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη GDI, για την περίοδο 1990-2021.

Διάγραμμα 70: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη GII, για την περίοδο 1990-2021.

Δύο διαφορετικές εικόνες παρουσιάζονται στη σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΠΕ και του δείκτη QLI (**Διάγραμμα 71**). Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο δείκτης συμπεριλαμβάνει παράγοντες που δε λαμβάνονται υπόψη από το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα, η μεγάλη αύξηση του δείκτη QLI (μέχρι το 2016) οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στη μείωση του κόστους ζωής όπως και επίσης και στη βελτίωση του δείκτη κλίματος (λιγότερα ακραία καιρικά φαινόμενα⁴⁷). Αυτές είναι οι κύριες συνιστώσες που κάνουν το δείκτη QLI να αποκλίνει από την τάση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

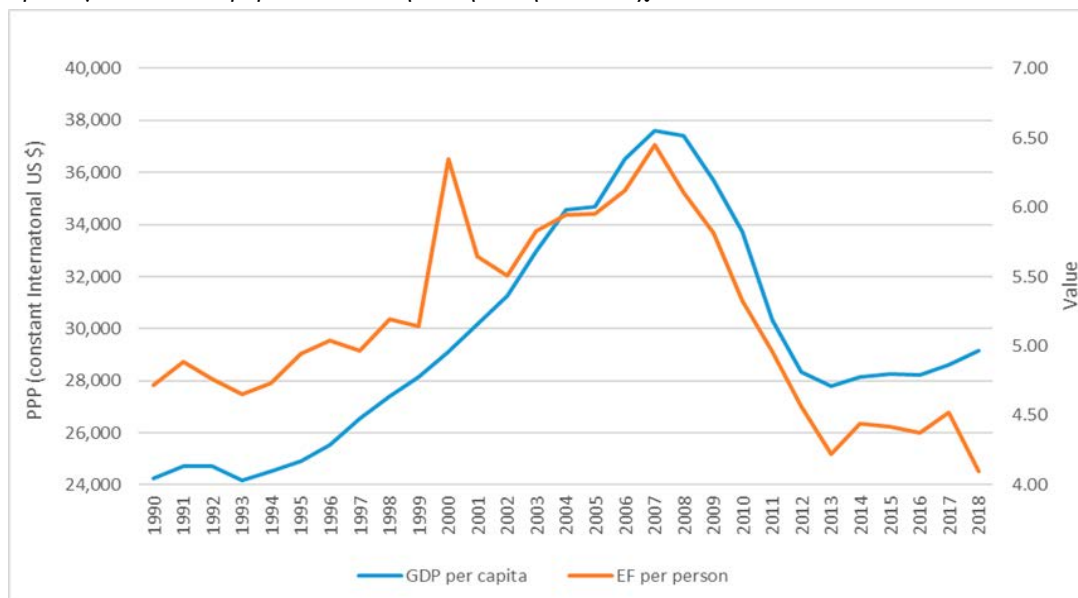

Διάγραμμα 71: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη QLI, για την περίοδο 2012-2021.

Η σύγκριση του οικολογικού αποτυπώματος (EF) με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ εμφανίζει μια παράλληλη εξέλιξη (**Διάγραμμα 72**). Αρχίζει την περίοδο 1990- 2007 με μια παράλληλη αύξηση

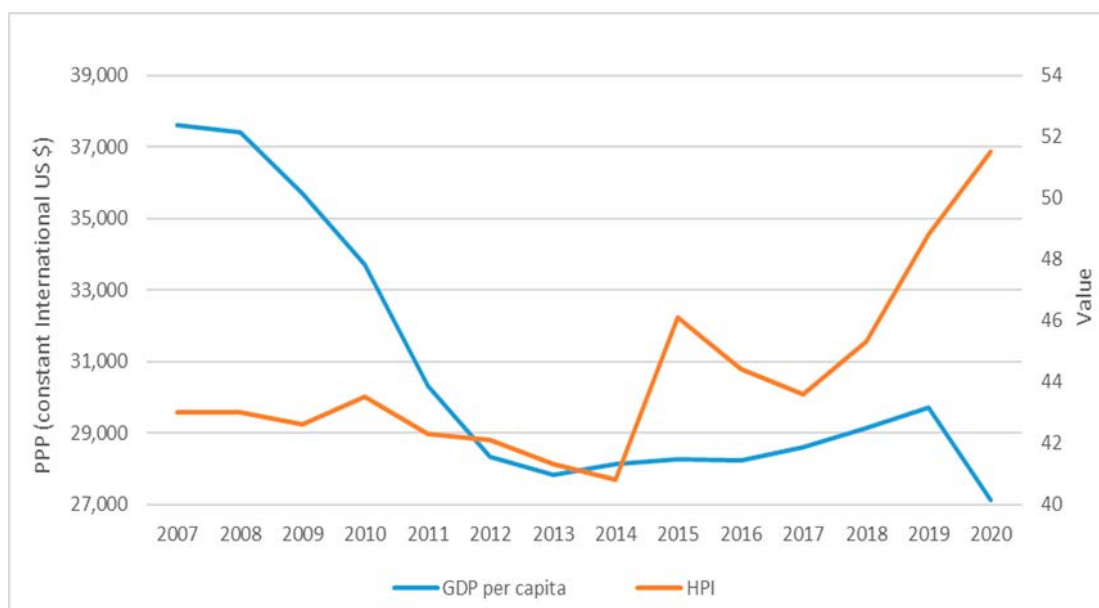
⁴⁷ Κάτι το οποίο αναμένεται να αλλάξει άρδην στο άμεσο μέλλον, δεδομένης της Κλιματικής Κρίσης, και ενδέχεται να συμπεριλάβει σταδιακά τον δείκτη QLI σε περαιτέρω μείωση, ειδικότερα αν συμπεριλάβει κανείς και την ραγδαία αύξηση του κόστους ζωής, μετά την πανδημία του COVID-19 και τον πόλεμο στην Ουκρανία, που δεν αποτυπώνεται ακόμα στην εκτίμηση του εν λόγω δείκτη.

(αν και την περίοδο 2000-2001 το οικολογικό αποτύπωμα στην Ελλάδα παρουσιάζει μια απότομη πτώση για λίγο), συνεχίζει έως το 2013-2014 με μια πτώση, ενώ από το 2014 υπάρχει μια σχετική αύξηση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η τελευταία χρονιά μέτρησης, το 2018, που ενώ υπάρχει μείωση του οικολογικού αποτυπώματος στην Ελλάδα, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αυξάνεται (όπως στην περίοδο 2000-2002). Θα χρειαστούν βεβαίως περισσότερα στοιχεία για τις επόμενες χρονιές προκειμένου να επιβεβαιωθεί εάν η τάση αυτή θα συνεχιστεί.

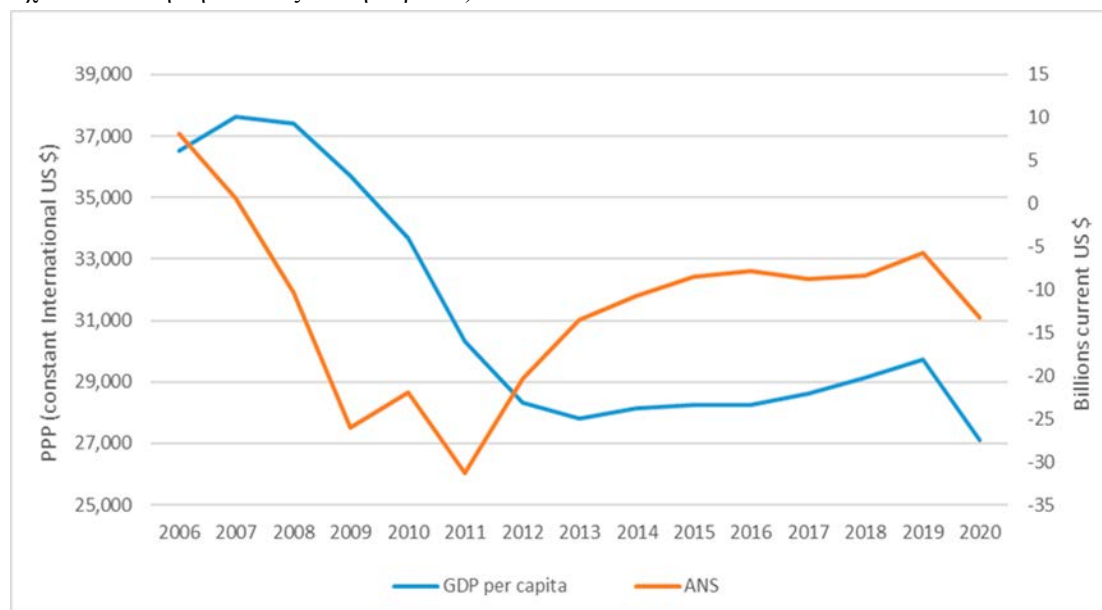
Διάγραμμα 72: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη EF (ανά άτομο), για την περίοδο 1990-2018.

Από τη σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ με το δείκτη HPI, μπορεί να επισημανθεί ότι πέρα από την παράλληλη μείωση των δύο δεικτών έως το 2013-2014, υπάρχει μια απότομη αύξηση το 2015 για τον HPI, μια πτώση έως το 2017 και μια σταδιακή άνοδος από το 2017, ενώ παράλληλα το κατά κεφαλήν ΑΕΠ παρουσιάζει μια σταθερότητα στην αρχή και μετά μια αύξηση (**Διάγραμμα 73**). Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί από το γεγονός ότι ο δείκτης HPI δεν εκφράζεται σε καθαρές χρηματικές μονάδες και καλύπτει πολύ περισσότερες πτυχές της κοινωνικής ζωής, σε σχέση με τον καθαρά χρηματικό χαρακτήρα του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Διάγραμμα 73: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη HPI, για την περίοδο 2007-2020.

Από το **Διάγραμμα 74**, παρατηρούμε ότι η μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος στην αρχή της εξεταζόμενης περιόδου, συνοδεύεται από μείωση του δείκτη ANS, υποδηλώνοντας ότι στην περίοδο της ύφεσης η οικονομία δαπάνησε περισσότερο από όσο παρήγαγε, με αποτέλεσμα οι φυσικοί πόροι να καταναλώνονται σε υψηλότερο βαθμό από ό,τι ανανεώνονται, με αποτέλεσμα την μείωση της βιωσιμότητας της ανάπτυξης. Αν και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ άρχισε να αυξάνεται σταδιακά από το 2013 και μετά, ο δείκτης ANS παρέμεινε σε ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο (σύμφωνα με τις τιμές μέτρησής του, στον δεξιό κάθετο άξονα του **Διαγράμματος 74**, που είναι αρνητικές σχεδόν σε όλη την υπό εξέταση περίοδο).

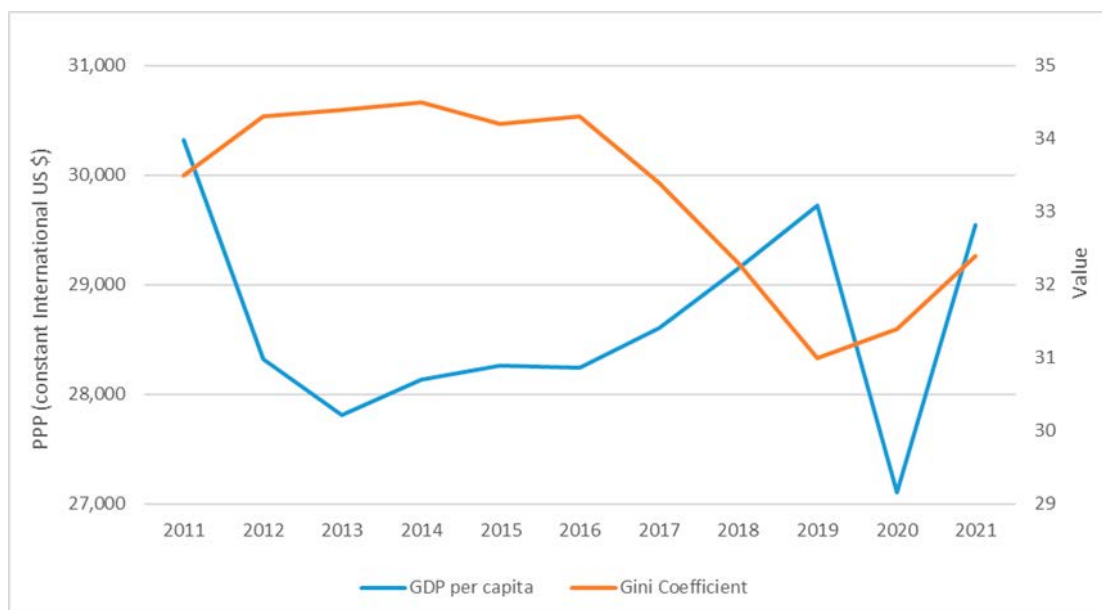

Διάγραμμα 74: Η εξέλιξη του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη ANS, για την περίοδο 2006-2020.

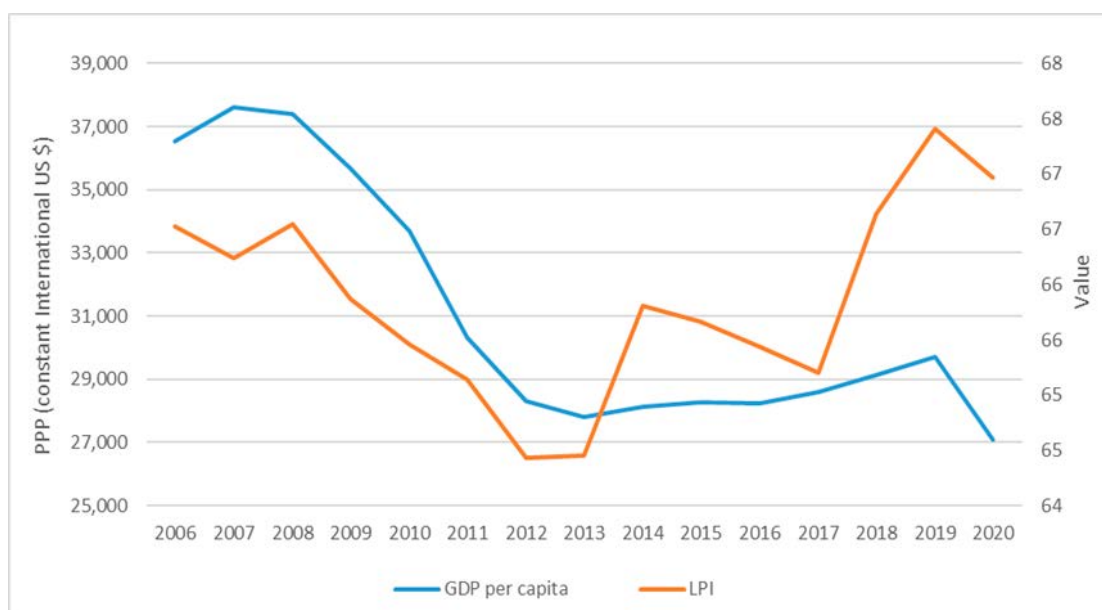
Από τη σύγκριση της εξέλιξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ με τον δείκτη GINI (**Διάγραμμα 75**), γίνεται αντιληπτό ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ μπορεί να αυξάνεται ενώ ταυτόχρονα ο δείκτης GINI να μειώνεται (2015-2019), υποδεικνύοντας μείωση της ανισότητας, καθώς το επίπεδο του εισοδήματος αυξάνεται. Αυτό συμβαίνει εάν η ανάπτυξη της οικονομίας οδηγεί σε ανάλογη αύξηση του εισοδήματος των κατώτερων στρωμάτων. Αντίθετα, εάν η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ συνδέεται με αύξηση του εισοδήματος των ανώτερων οικονομικών στρωμάτων, τότε η ανισότητα ενδέχεται να αυξηθεί (2019-2021)^{48,49}.

48 Ενδιαφέρον έχει και η αξιολόγηση του δείκτη εισοδηματικής ανισότητας Palma που παρουσιάζεται στη συνέχεια, στο πλαίσιο της παρουσίασης των 17 ΣΒΑ, εν συγκρίσει με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

49 Για την πληρέστερη κατανόηση των μεταβολών του δείκτη GINI, κρίνεται απαραίτητη η διεύρυνση της παραγωγής και της κατανομής του εισοδήματος ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις.

Διάγραμμα 75: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη Gini, για την περίοδο 2011-2021.

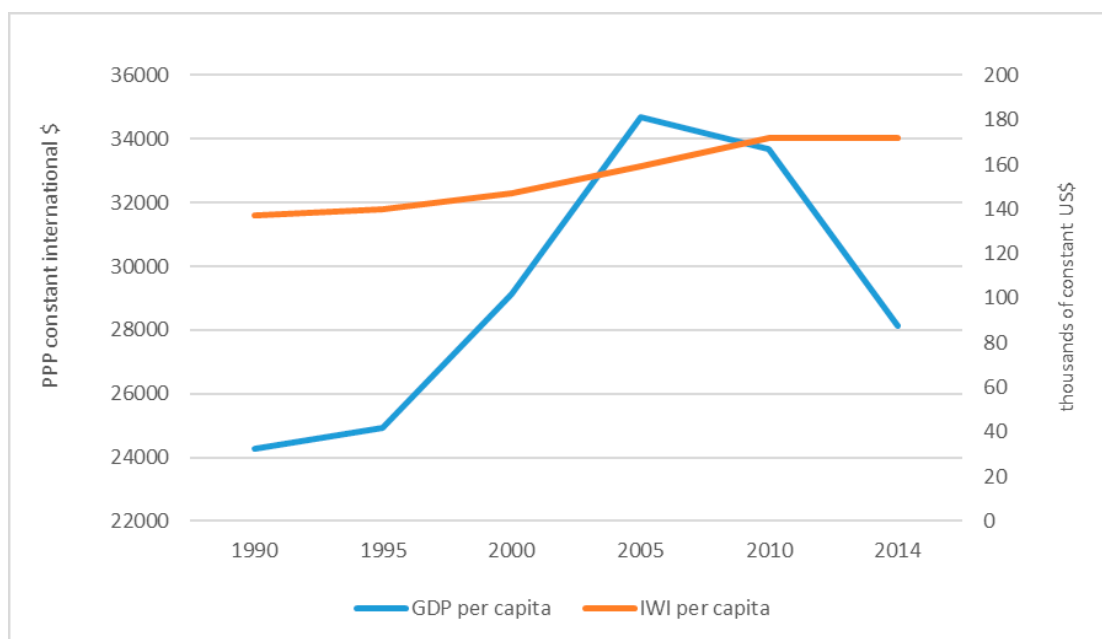

Διάγραμμα 76: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη LPI, για την περίοδο 2006-2020.

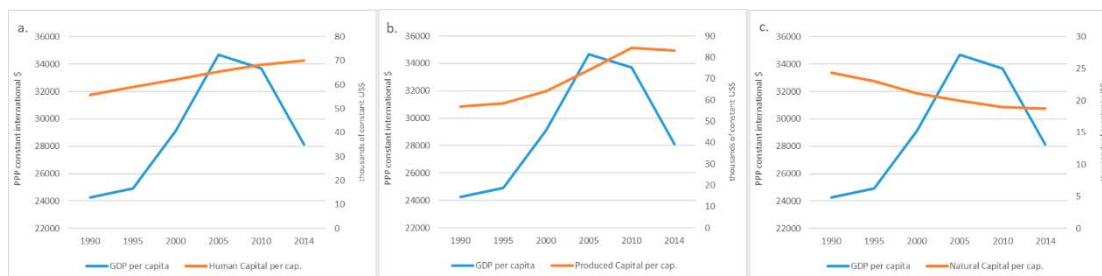
Έως το 2013 φαίνεται ότι, τόσο ο δείκτης LPI, όσο και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, εξελίσσονται παράλληλα (**Διάγραμμα 76**). Ωστόσο η αυξομείωση του δείκτη κατά την περίοδο 2014-2018, σε σχέση με την τάση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ, δεν ταυτίζεται. Όπως αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 3 (§ 3.7), αυτό οφείλεται στους πυλώνες «Συνθήκες Διαβίωσης», «Οικονομική ποιότητα» & «Κοινωνικό κεφάλαιο», «Ασφάλεια και Προστασία» και του «Φυσικού περιβάλλοντος», οι οποίοι είναι μειωμένοι εκείνη την περίοδο. Οι περισσότεροι από αυτούς τους πυλώνες δεν μπορούν να αντικατοπτριστούν στο, νομισματικά εκφρασμένο, κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

Τέλος, όσον αφορά τον δείκτη *Περιεκτικού Πλούτου* (IWI), η μεγέθυνση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας τροφοδοτείται από μια παράλληλη και διαχρονική υποβάθμιση του κατά κεφαλήν *Φυσικού Κεφαλαίου* αυτής, παρόλο που το *Κατασκευασμένο και Ανθρώπινο Κεφάλαιο* αυξάνει μαζί με το ΑΕΠ της χώρας, τουλάχιστον μέχρι και το 2010. Το γεγονός ότι στο **Διάγραμμα 77** ο κατά κεφαλήν IWI δεν φθίνει με την ίδια ένταση που συρρικνώνεται το διαθέσιμο εισόδημα, ίσως εξηγείται από το γεγονός ότι η συσσωρευμένη διαχρονική αξία του Κατασκευασμένου και του

Ανθρώπινου Κεφαλαίου ενέχει μια αδράνεια που δεν της επιτρέπει την απότομη μεταβολή της ως συσσώρευση, τουλάχιστον στη βραχυχρόνια περίοδο (Βλ. και τα Διαγράμματα 40 & 42 των προηγούμενων εννοτήτων, καθώς και τα Διαγράμματα 78. a. & b.). Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται ακόμα μια φορά ότι, λόγω της διαχρονικής φθίνουσας αξίας του Φυσικού Κεφαλαίου της (Διάγραμμα 78.c), η Ελλάδα κατατάσσεται, στο πλαίσιο της ανάλυσης του δείκτη IWI, στην κατηγορία των χωρών που παρουσιάζουν μη βιώσιμες τάσεις ανάπτυξης στην μακροχρόνια περίοδο.

Διάγραμμα 77: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και του δείκτη IWI, για την περίοδο 1990-2014.

Διάγραμμα 78: Η εξέλιξη του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των επιμέρους συστατικών του δείκτη IWI, a.) Κατά κεφαλήν ΑΕΠ και Ανθρώπινο Κεφάλαιο, b.) Κατά κεφαλήν ΑΕΠ και Κατασκευασμένο Κεφάλαιο, & c.) Κατά κεφαλήν ΑΕΠ και Φυσικό Κεφάλαιο, για την περίοδο 1990-2014.

Με βάση τα **Διαγράμματα 66 έως 78**, για τις πέντε βασικές χρονικές περιόδους εξέλιξης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας για την περίοδο 1990-2021, δύναται να εξαχθούν τα εξής γενικά συμπεράσματα:

- **Περίοδος 1990-2007:**⁵⁰ Ο δείκτης HDI παρουσιάζει μια αυξητική τάση, αλλά όχι στον ίδιο ρυθμό με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, υποδεικνύοντας ότι η αύξηση του εισοδήματος δεν ήταν η μόνη πηγή ανάπτυξης για την Ελλάδα. Οι δείκτες IHDI, GDI, IWI και GII επίσης αυξήθηκαν, αλλά παρουσίαζαν υψηλότερες ανομοιογένειες σε σχέση με τον HDI.
- **Περίοδος 2008-2012:** Ο HDI μειώθηκε, υποδεικνύοντας ότι η κρίση επηρέασε αρνητικά την ανθρώπινη ανάπτυξη στην Ελλάδα. Ο IHDI μειώθηκε, αλλά σε μεγαλύτερο βαθμό από τον HDI, υποδηλώνοντας ότι η κρίση επηρέασε ακόμα περισσότερο την ισότητα σε ζητήματα υγείας, εκπαίδευσης και εισοδήματος. Οι δείκτες GDI και GII επίσης μειώθηκαν, υποδεικνύοντας ότι η κρίση επηρέασε αρνητικά την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα. Ο ANS μειώθηκε, υποδεικνύοντας την ανάγκη για πολιτικές που θα ενισχύουν την προστασία του περιβάλλοντος και του φυσικού κεφαλαίου της χώρας. Ο δείκτης IWI παρουσιάζει μετά το 2010, για πρώτη φορά από το 1990, μείωση του ρυθμού αύξησής του.
- **Περίοδος 2013-2019:** Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας σταθεροποιήθηκε, δείχνοντας κάποια σημάδια ανάκαμψης. Ο HDI και ο IHDI επίσης αυξήθηκαν, αν και ο IHDI παρουσιάζει μεγαλύτερη ανομοιογένεια σε σχέση με τον HDI. Ο PHDI αυξήθηκε σταθερά καθώς επεκτάθηκαν οι παράμετροι του δείκτη για να λάβουν υπόψη τους τις περιβαλλοντικές πιέσεις. Οι δείκτες GDI και GII επίσης αυξήθηκαν, αλλά παρουσιάζουν υψηλότερη ανομοιογένεια σε σχέση με τον HDI και τον IHDI. Ο δείκτης ANS καταγράφει μια θετική τάση αύξησης, υποδεικνύοντας ότι η χώρα κατάφερε να βελτιώσει την αειφορία της κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ωστόσο, παραμένει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα, με αποτέλεσμα η χώρα να παραμένει ευάλωτη στην απώλεια φυσικού κεφαλαίου. Σχετικά με τον συντελεστή Gini, παρατηρείται μια σταδιακή μείωση, υποδεικνύοντας ότι η ανισότητα των εισοδημάτων στην Ελλάδα βελτιώθηκε κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.
- **Περίοδος 2020-2021:**⁵¹ Η πανδημία COVID-19 επηρέασε αρνητικά την ανθρώπινη ανάπτυξη και την ισότητα των φύλων στην Ελλάδα. Σε γενικές γραμμές, δεν είναι σαφές αν υπάρχει σύγκλιση ή απόκλιση μεταξύ του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και των δεικτών ανθρώπινης ανάπτυξης, της ισότητας των φύλων και του περιβαλλοντικού αντίκτυπου στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου. Ο συντελεστής Gini παρουσιάζει αύξηση, υποδηλώνοντας επιδείνωση της ανισότητας των εισοδημάτων στην Ελλάδα.

Στη συνέχεια, παρουσιάζεται η σύγκριση της ομάδας των δεικτών που επιλέχθηκαν για κάθε έναν από τους 17 ΣΒΑ, με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας. Συνοπτικά, μπορούμε να ομαδοποιήσουμε τους δείκτες στη σύγκρισή τους με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, σε τρεις μεγάλες ομάδες (**Διαγράμματα 79 έως και 97**):

Στους δείκτες που εξελίσσονται αναλόγως της τάσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ:

- **ΣΒΑ 3 (Καθημερινοί καπνιστές):** βαίνει φθίνων από την περίοδο της μεγάλης ύφεσης και μετά. (**Διάγραμμα 82**)
- **ΣΒΑ 5 (Μισθολογικό χάσμα φύλων):** φθίνει διαχρονικά από το 2002 και κατά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης αλλά, παραδόξως, αυξάνει με την αύξηση του εισοδήματος το 2020. (**Διάγραμμα 84**)
- **ΣΒΑ 8 (Θεμελιώδη εργασιακά δικαιώματα):** Αν και υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα μόνο για μια μικρή χρονική περίοδο, εντούτοις παρατηρείται μια βελτίωση του δείκτη, με την αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος. (**Διάγραμμα 87**)
- **ΣΒΑ 11 (Μέσες συγκεντρώσεις PM_{2.5}):** Αν και παρατηρείται μια μικρή αύξηση αρχικά,

⁵⁰ Δεδομένου ότι ο PHDI δημιουργήθηκε μετά το 2010, δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για αυτόν τον δείκτη κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

⁵¹ Δεδομένου ότι δεν υπάρχουν ακόμα διαθέσιμα δεδομένα για τον δείκτη ANS κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δεν μπορούμε να εξαγάγουμε κάποιο γενικό συμπέρασμα. Ωστόσο, είναι αναμενόμενο ότι οι περιορισμοί που επιβλήθηκαν λόγω της καταπολέμησης της πανδημίας, θα επηρεάσουν αρνητικά την αειφορία της χώρας.

μέσα στην περίοδο της μεγάλης ύφεσης, παρόλα αυτά μειώνονται διαχρονικά με τη μείωση του εισοδήματος. Η μείωση αυτή φαίνεται να παραμένει και κατά την περίοδο της σταδιακής βελτίωσης του εισοδήματος. **(Διάγραμμα 90)**

- **ΣΒΑ 13 (Εκπομπές CO₂ από καύση ορυκτών καυσίμων και παραγωγή τσιμέντου):** Ακολουθεί παρόμοια τάση με το διαθέσιμο εισόδημα, αλλά εξακολουθεί να μειώνεται και μετά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης, αντικατοπτρίζοντας πιθανόν τα αποτελέσματα της εφαρμογής των νέων πολιτικών απανθρακοποίησης της Ελληνικής οικονομίας και της ΕΕ και την στροφή προς τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. **(Διάγραμμα 92)**
- **ΣΒΑ 17 (Κυβερνητικές δαπάνες για υγεία και παιδεία):** Ακολουθεί ανάλογη πορεία με το εισόδημα, αυξάνεται κατά την περίοδο της μεγέθυνσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ και μειώνεται ραγδαία κατά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης. **(Διάγραμμα 97)**

Στους δείκτες που εξελίσσονται αντιστρόφως ανάλογα της τάσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ:

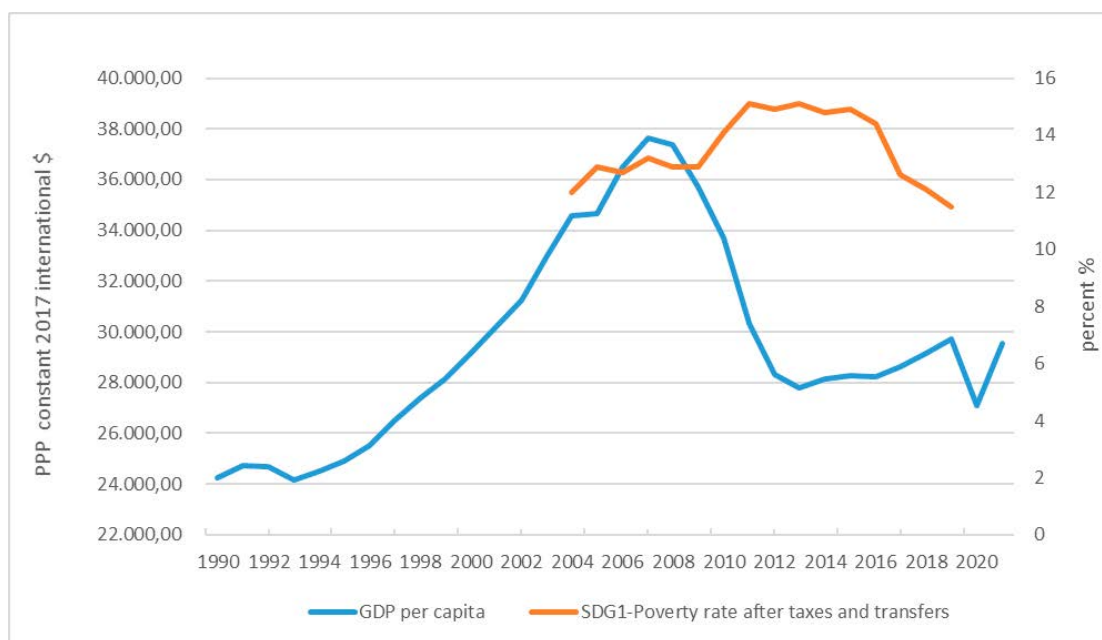
- **ΣΒΑ 1 (επίπεδο φτώχειας μετά φόρων και μεταβιβάσεων):** Αυξάνει ραγδαία κατά τα πρώτα χρόνια της μεγάλης ύφεσης, σταθεροποιείται σε υψηλότερα επίπεδα και αρχίζει να πέφτει μετά το 2015, ακολουθώντας τη σταδιακή βελτίωση του εισοδήματος. **(Διάγραμμα 79)**
- **ΣΒΑ 4 (Μαθητές ανεπιτυχείς στις επιστήμες):** Αυξάνει σε όλη την περίοδο της μεγάλης ύφεσης και δείχνει σημάδια μικρής, αλλά όχι σημαντικής, βελτίωσης με την αύξηση του εισοδήματος. **(Διάγραμμα 83)**
- **ΣΒΑ 7 (Ανεπαρκής θέρμανση κατοικίας το χειμώνα):** Παρουσιάζει ραγδαία αύξηση (επιδείνωση) κατά τη διάρκεια της μεγάλης ύφεσης και μειώνεται (βελτιώνεται), το ίδιο ραγδαία, μετά το 2014, με τη σταδιακή αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος. **(Διάγραμμα 86)**
- **ΣΒΑ 14 (Αλιεία από περιοχές που υπόκεινται υπερεκμετάλλευση/κατάρρευση):** Ο δείκτης παρουσιάζει μεγάλη αύξηση (επιδείνωση) σε όλη την περίοδο της μεγάλης ύφεσης και δείχνει να μειώνεται ήπια (βελτίωση) με τη σταδιακή αύξηση του εισοδήματος. **(Διάγραμμα 93)**
- **ΣΒΑ 16 (Δείκτης Αντίληψης της Διαφθοράς):** Για την περίοδο με διαθέσιμα στοιχεία η οποία έπεται της ύφεσης, ο δείκτης αυξάνεται (βελτιώνεται) σε όλη την περίοδο αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος. **(Διάγραμμα 96)**
- **ΣΒΑ 16 (Δείκτης Ελευθερίας του τύπου):** Για την περίοδο με διαθέσιμα στοιχεία η οποία έπεται της ύφεσης, ο δείκτης μειώνεται (βελτιώνεται) σε όλη την περίοδο αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος. **(Διάγραμμα 95)**

Στους δείκτες που εξελίσσονται σε διαφορετικό μοτίβο, ανεξάρτητο της τάσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ:

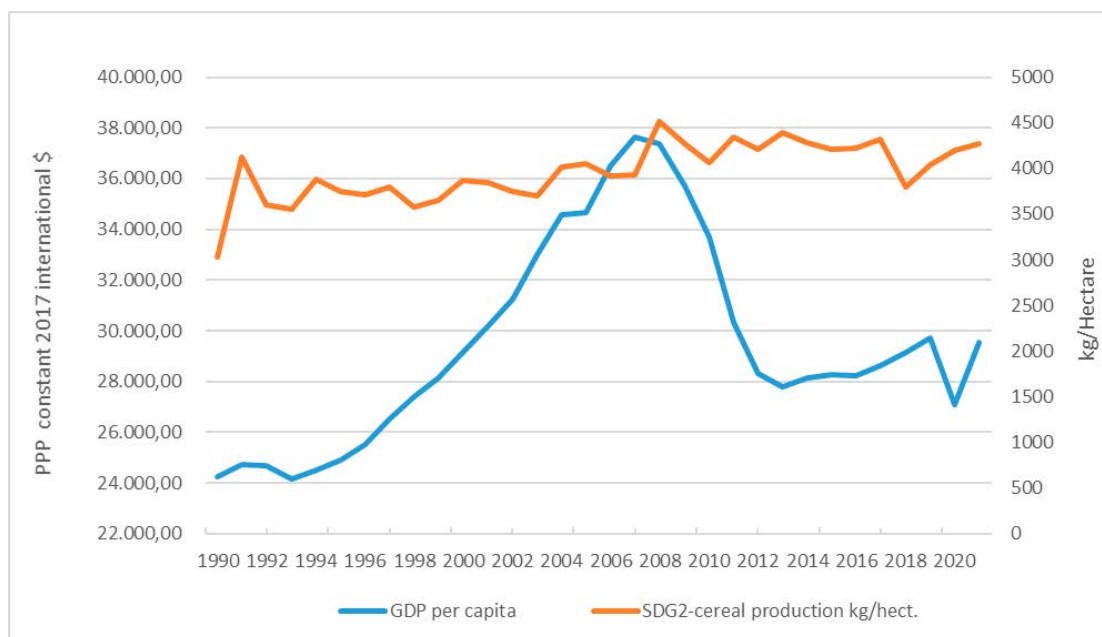
- **ΣΒΑ 2 (Παραγωγή δημητριακών):** Ο δείκτης παραμένει, με εποχιακές διακυμάνσεις, σχεδόν σταθερά σε υψηλά επίπεδα παραγωγής, ανεξαρτήτως των σημείων καμπής που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. **(Διάγραμμα 80)**
- **ΣΒΑ 3 (Θάνατοι από τροχαία ατυχήματα):** Ο δείκτης μειώνεται (βελτιώνεται) διαχρονικά, από το 2000, ανεξαρτήτως των σημείων καμπής που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. **(Διάγραμμα 81)**
- **ΣΒΑ 6 (Ασφαλείς υπηρεσίες υγιεινής):** Ο δείκτης αυξάνεται (βελτιώνεται) διαχρονικά, από το 2000, ανεξαρτήτως των σημείων καμπής που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ. **(Διάγραμμα 85)**
- **ΣΒΑ 15 (Μέση περιοχή προστατευόμενων περιοχών σημαντικών για τη βιοποικιλότητα):** Ο δείκτης αυξάνεται (βελτιώνεται) διαχρονικά, από το 2000, ανεξαρτήτως των σημείων καμπής που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, φθάνοντας σε ένα μέγιστο αμετάβλητο επίπεδο προστατευόμενων περιοχών από το 2010. **(Διάγραμμα 94)**
- **ΣΒΑ 9 (Δημοσιεύσεις σε ακαδημαϊκά περιοδικά):** Ο δείκτης αυξάνεται (βελτιώνεται) διαχρονικά, από το 2000, ανεξαρτήτως των σημείων καμπής που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, αν και είναι εμφανής μια επιβράδυνση της αύξησης (αύξηση με φθίνων ρυθμό) αρχής γενομένης από την περίοδο της ύφεσης και μέχρι το 2015, όποτε και αρχίζει να αυξάνει πάλι με αύξοντα ρυθμό. **(Διάγραμμα 88)**
- **ΣΒΑ 10 (Δείκτης Εισοδηματικής ανισότητας Palma):** Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός

ότι ο δείκτης παραμένει σχεδόν σταθερός κατά το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής ύφεσης, ενώ αρχίζει να φθίνει (βελτιώνεται) μετά το 2015. (Διάγραμμα 89)

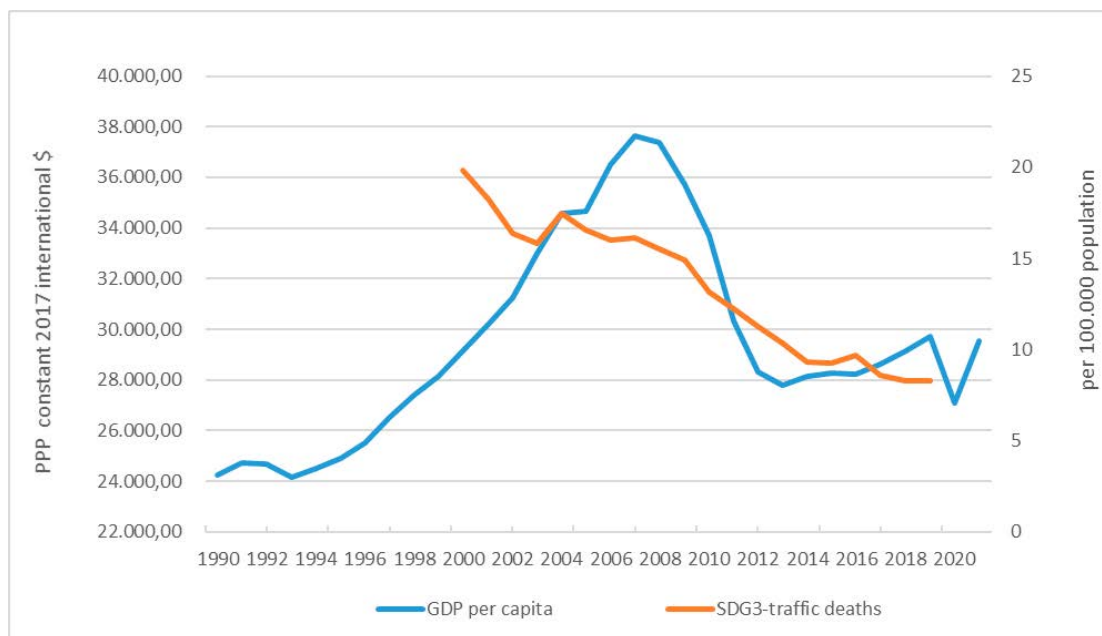
- ΣΒΑ 12 (Δημοτικά στέρεα απόβλητα που δεν ανακυκλώνονται): Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο δείκτης ενώ αυξάνει (χειροτερεύει) στις αρχές της οικονομικής ύφεσης, αν και αρχικά μειώνεται, εξακολουθεί να παραμένει σε σταθερά υψηλά επίπεδα, από το 2011, παρόλη την σταδιακή αύξηση του διαθέσιμου εισοδήματος. (Διάγραμμα 91)

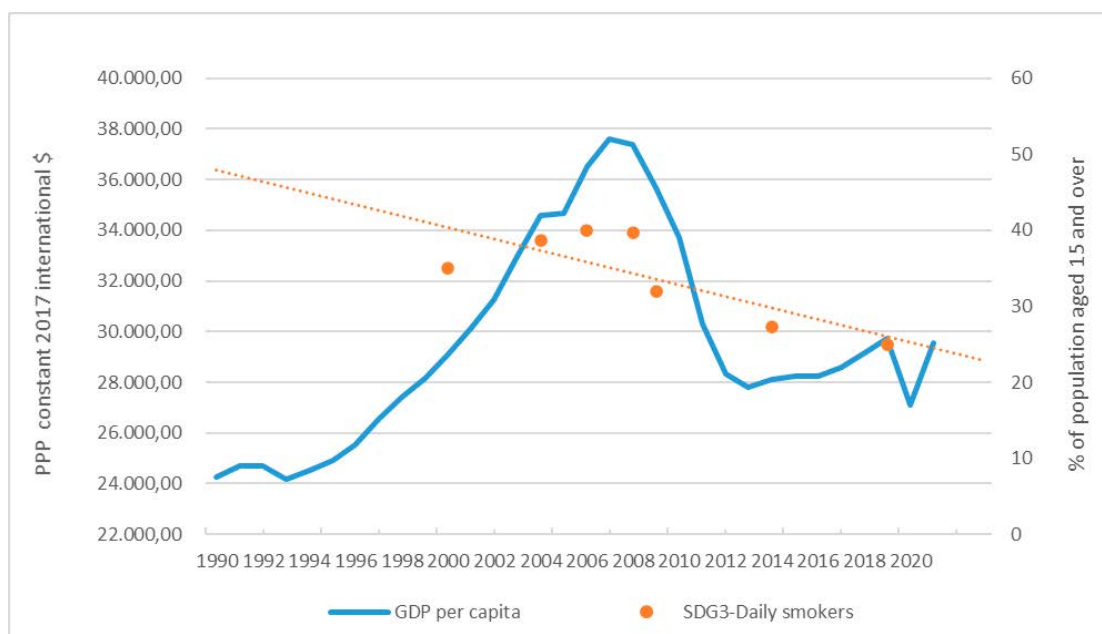
Διάγραμμα 79: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 1ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ποσοστό φτώχειας μετά φόρων & μεταβιβάσεων), για την περίοδο 2004-2019.

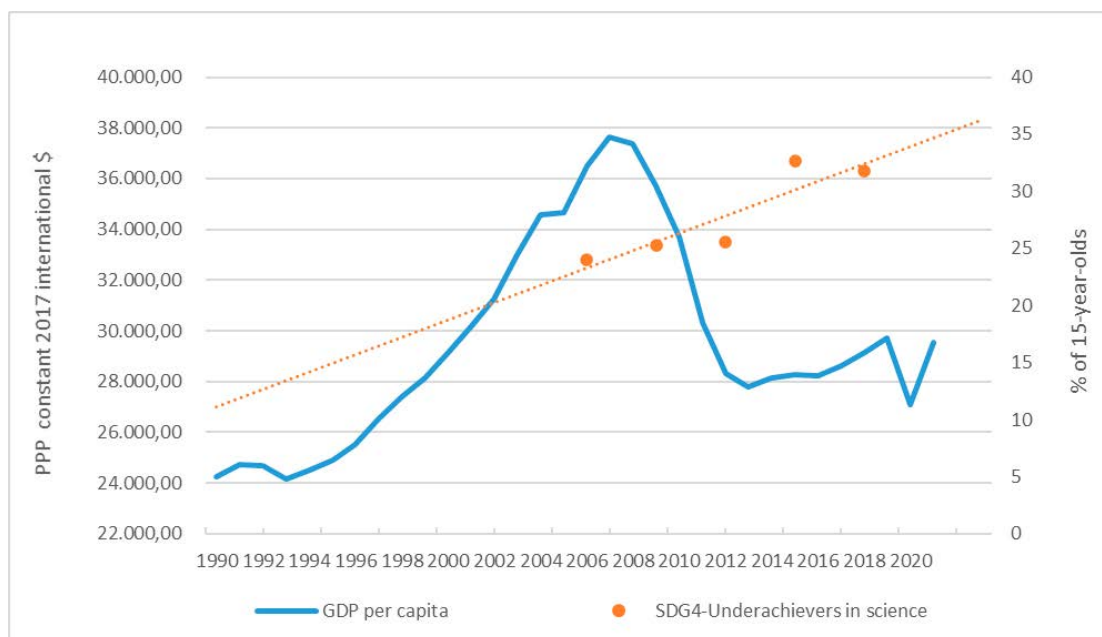
Διάγραμμα 80: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 2ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Παραγωγή δημητριακών), για την περίοδο 1990-2021.

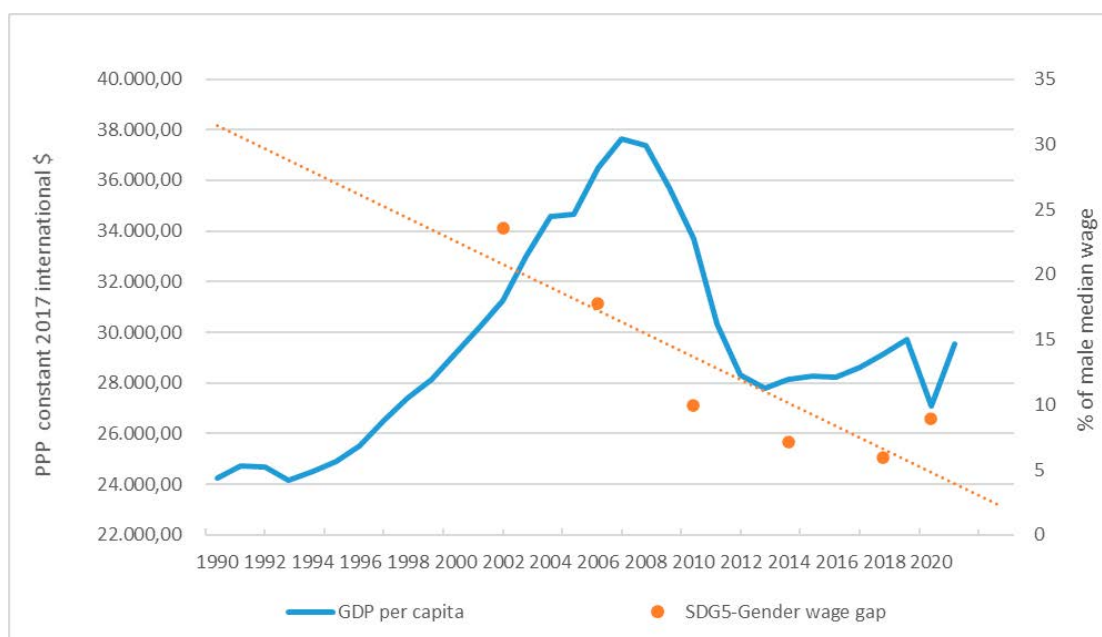
Διάγραμμα 81: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 3ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Θάνατοι από τροχαία ατυχήματα), για την περίοδο 2000-2019.

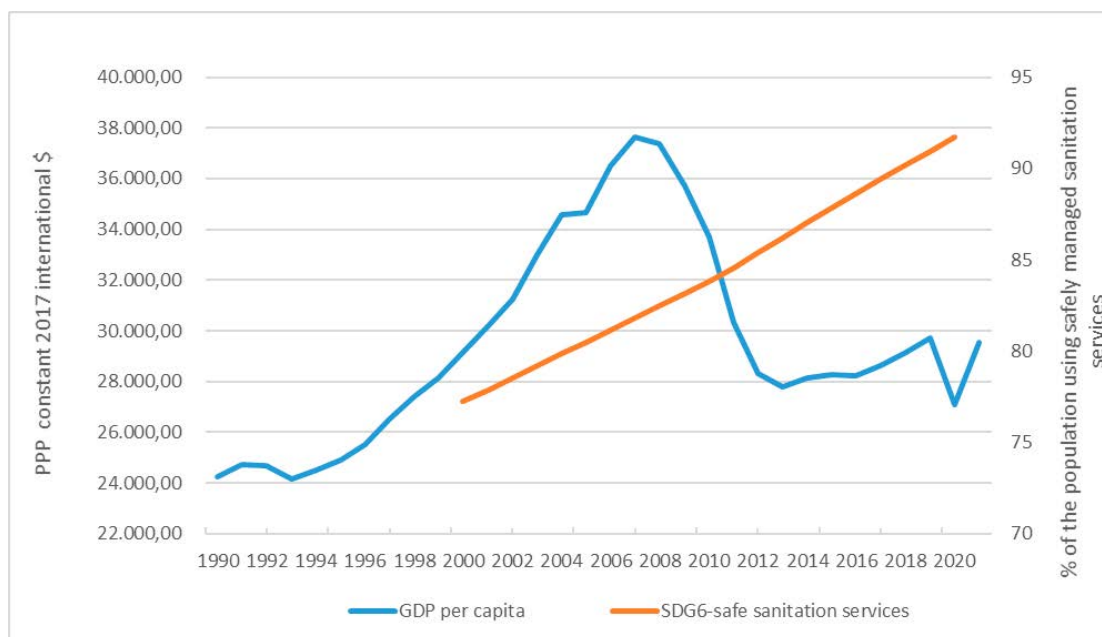
Διάγραμμα 82: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 3ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Καθημερινοί καπνιστές), για την περίοδο 2000-2019.

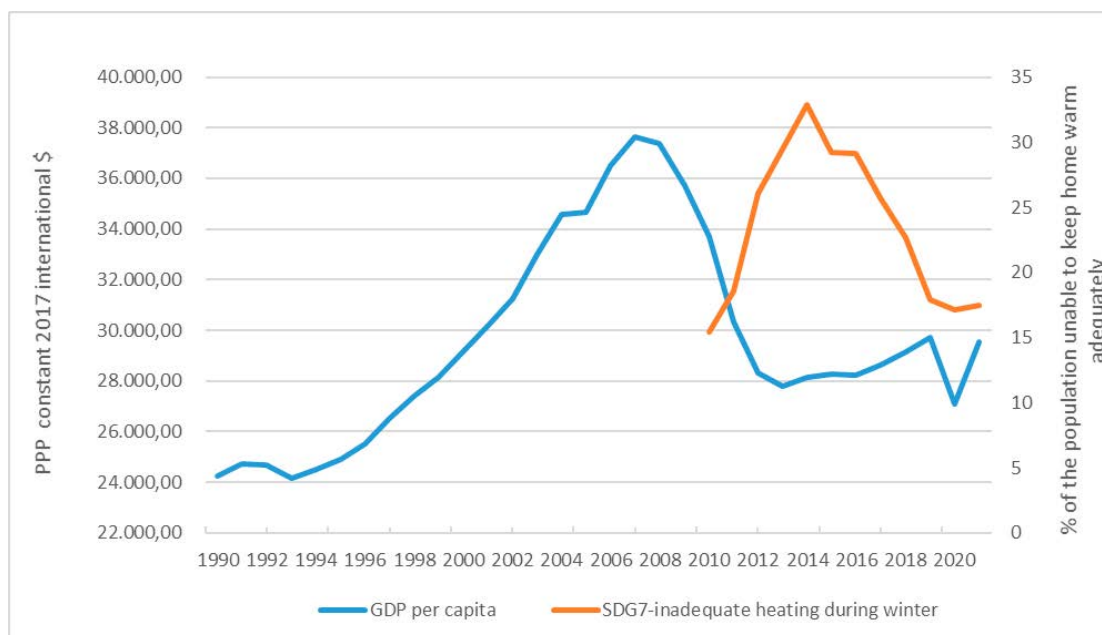
Διάγραμμα 83: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 4ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ανεπιτυχείς μαθητές στις επιστήμες), για την περίοδο 2006-2018.

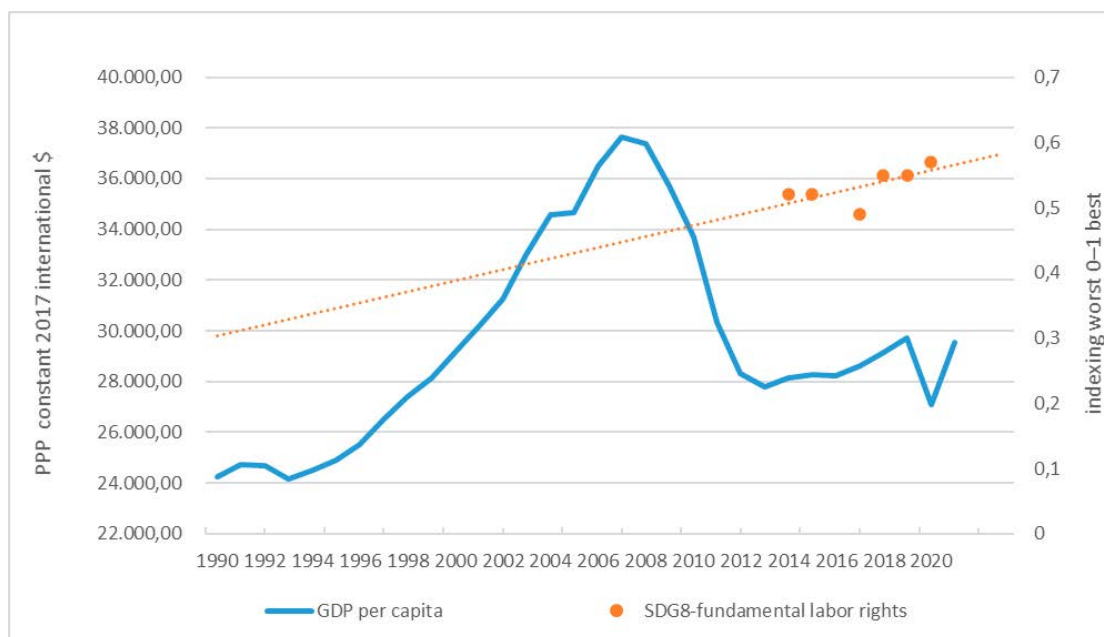
Διάγραμμα 84: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 5ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (μισθολογικό χάσμα μεταξύ των δύο φύλων), για την περίοδο 2002-2020.

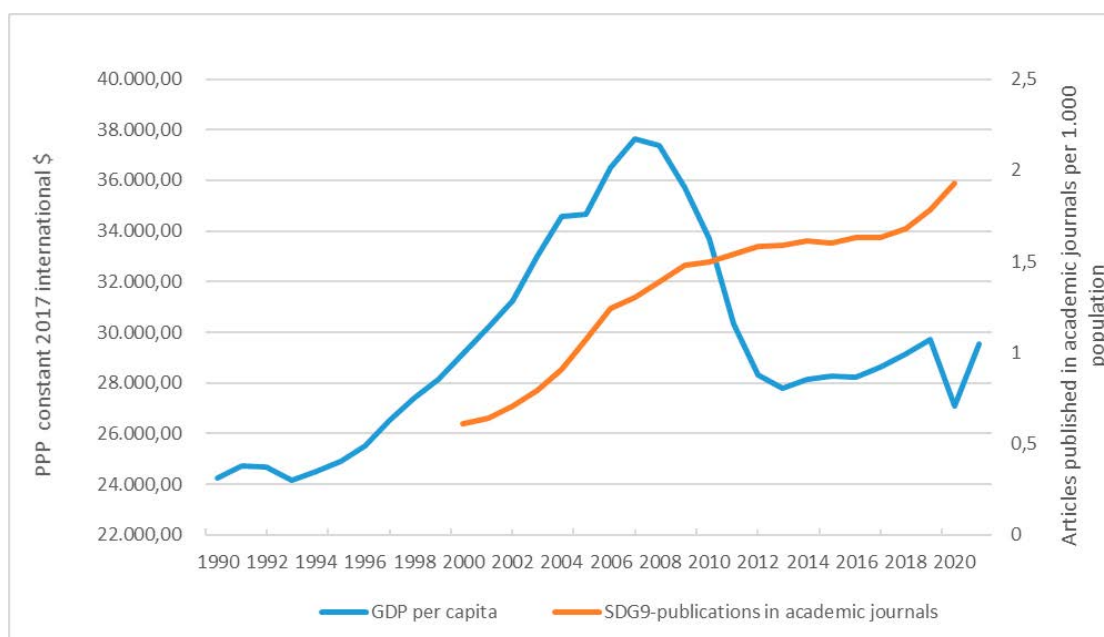
Διάγραμμα 85: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 6ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (% πληθυσμού που έχει πρόσβαση σε ασφαλείς υπηρεσίες υγιεινής - απομάκρυνσης λυμάτων), για την περίοδο 2000-2020.

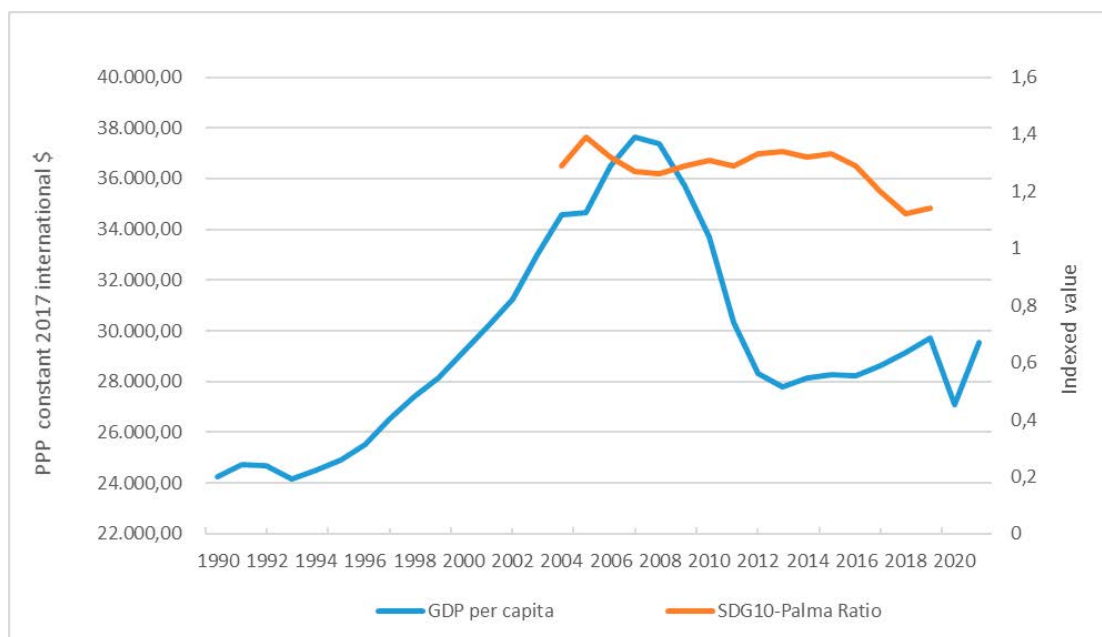
Διάγραμμα 86: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 7ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (% πληθυσμού που αδυνατεί να διατηρήσει την οικία του επαρκώς ζεστή, τον χειμώνα), για την περίοδο 2010-2021.

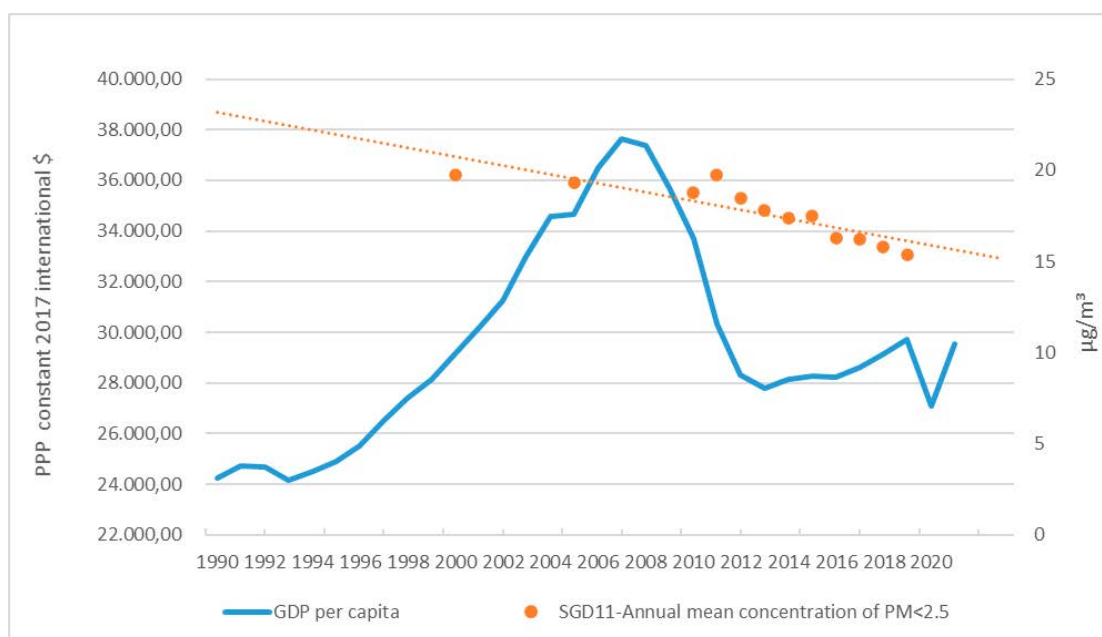
Διάγραμμα 87: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 8ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (δείκτης διασφάλισης θεμελιωδών εργασιακών δικαιωμάτων), για την περίοδο 2014-2020.

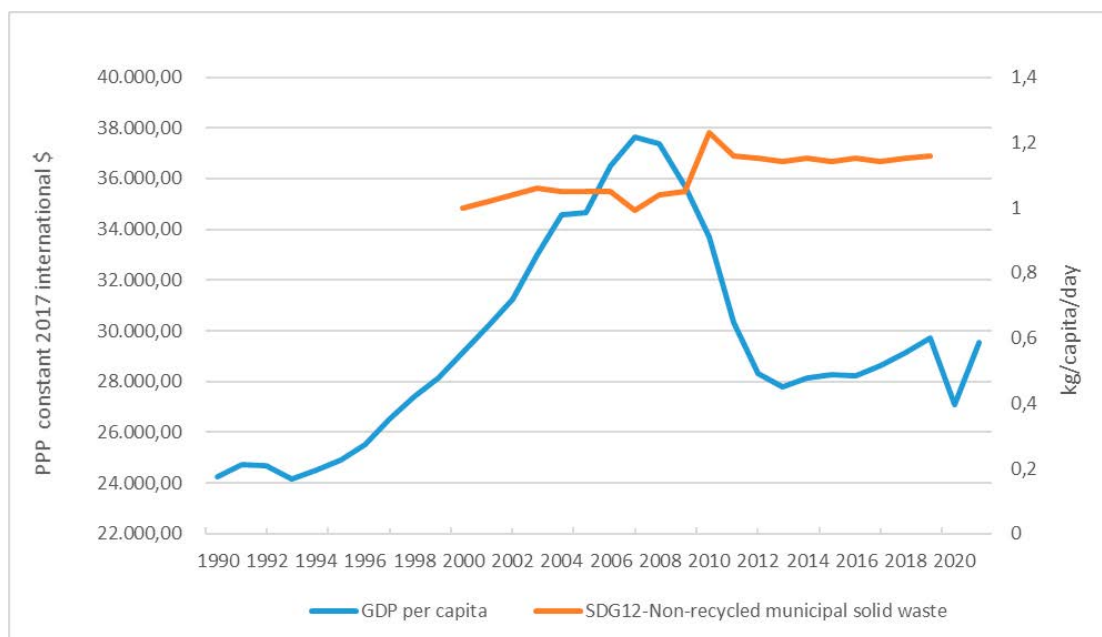
Διάγραμμα 88: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 9ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Άρθρα δημοσιευμένα σε ακαδημαϊκά περιοδικά, ανά 1.000 κατοίκους), για την περίοδο 2000-2020.

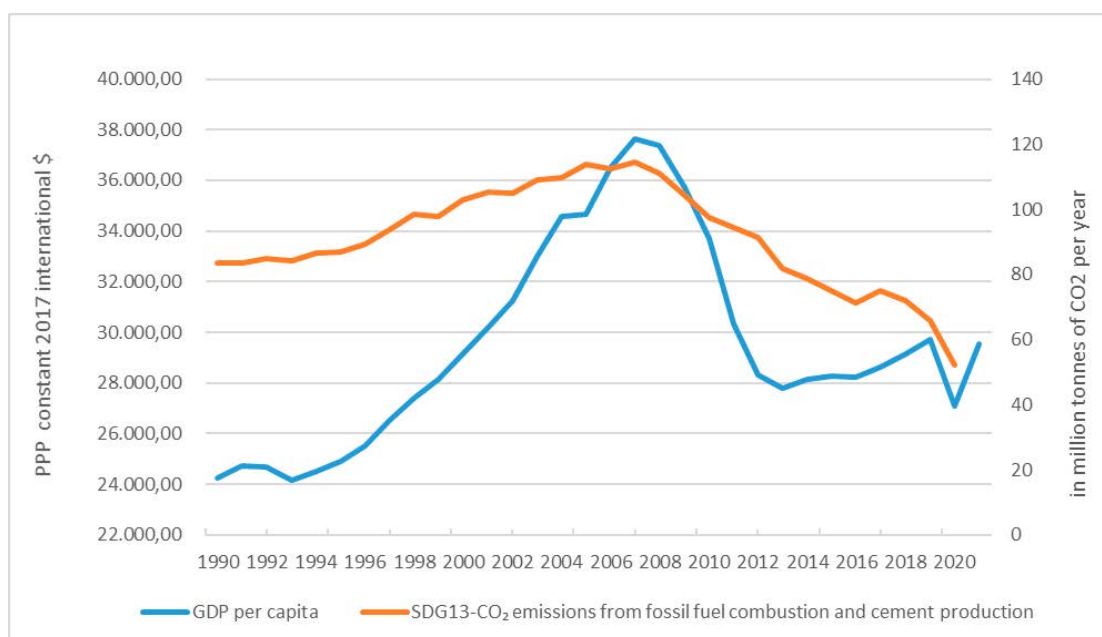
Διάγραμμα 89: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον επιλεγμένο δείκτη του 10ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Δείκτης μέτρησης εισοδηματικής ανισότητας Palma), για την περίοδο 2004-2019.

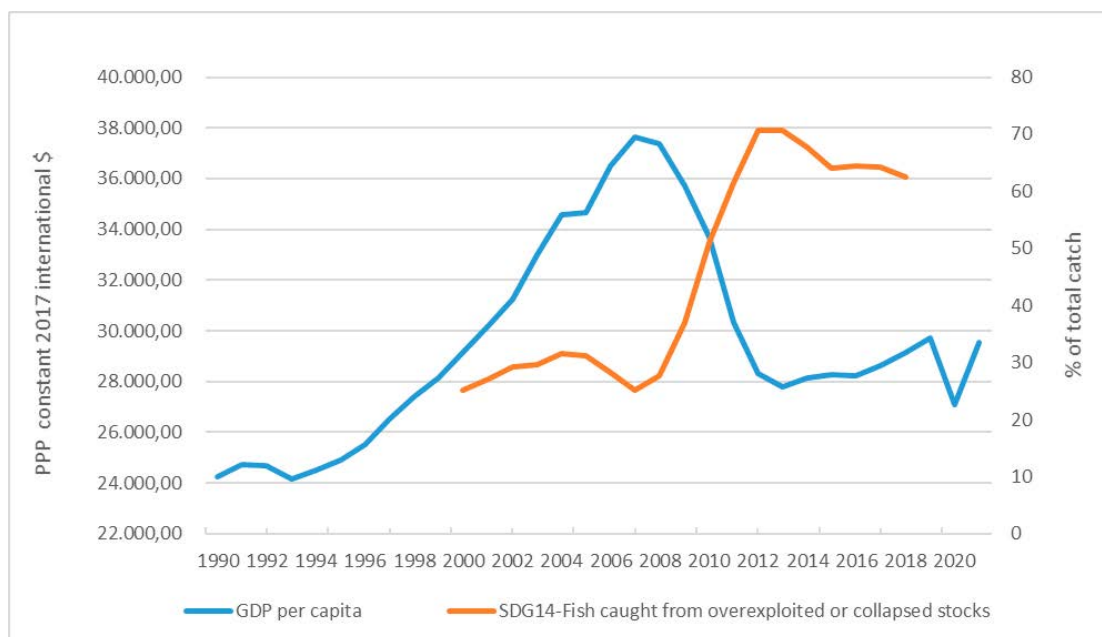
Διάγραμμα 90: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 11ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Συγκέντρωση αιωρούμενων σωματιδίων στον αέρα με διατομή $PM < 2,5$), για την περίοδο 2000-2019.

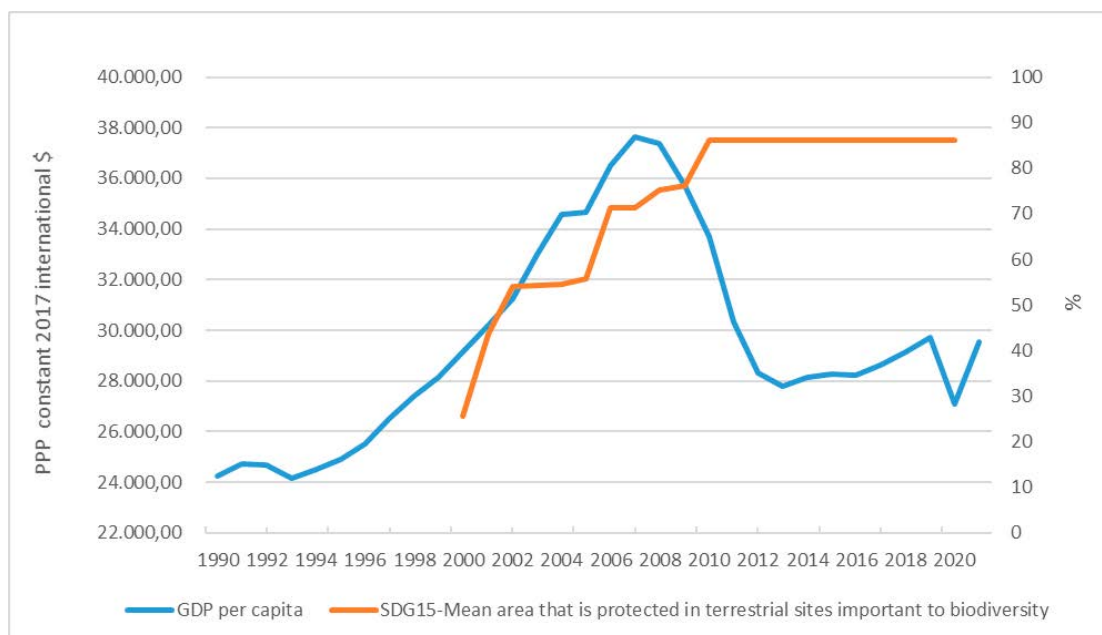
Διάγραμμα 91: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 12ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Μη ανακυκλωμένα Δημοτικά στερεά απόβλητα), για την περίοδο 2000-2019.

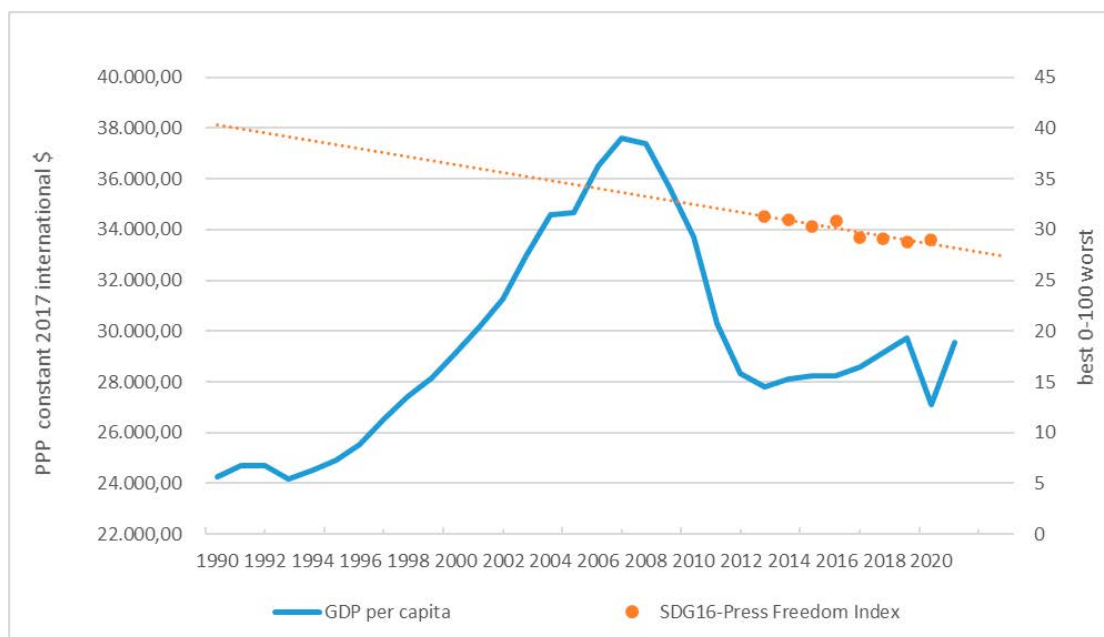
Διάγραμμα 92: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 13ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα από κατανάλωση καυσίμων και παραγωγή τσιμέντου), για την περίοδο 1990-2020. (Πηγή επιπρόσθετων δεδομένων: <https://www.icos-cp.eu/science-and-impact/global-carbon-budget/2021>)

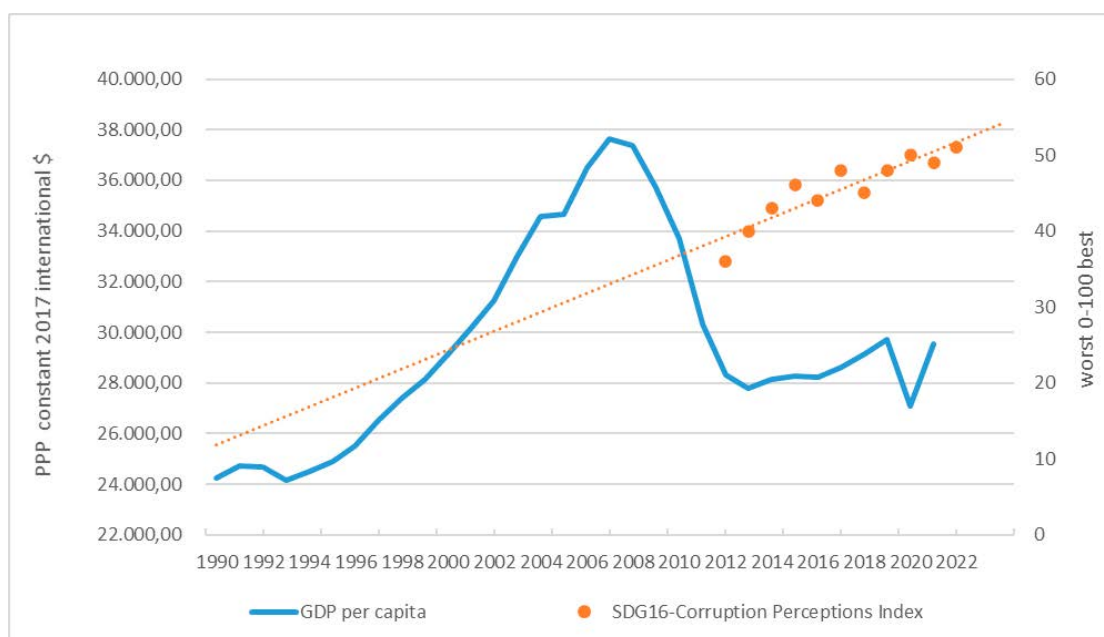
Διάγραμμα 93: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 14ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (αλιεία σε περιοχές που υπόκεινται υπεραλίευση ή/και οι πληθυσμοί των ψαριών βρίσκονται υπό κατάρρευση), για την περίοδο 2000-2018.

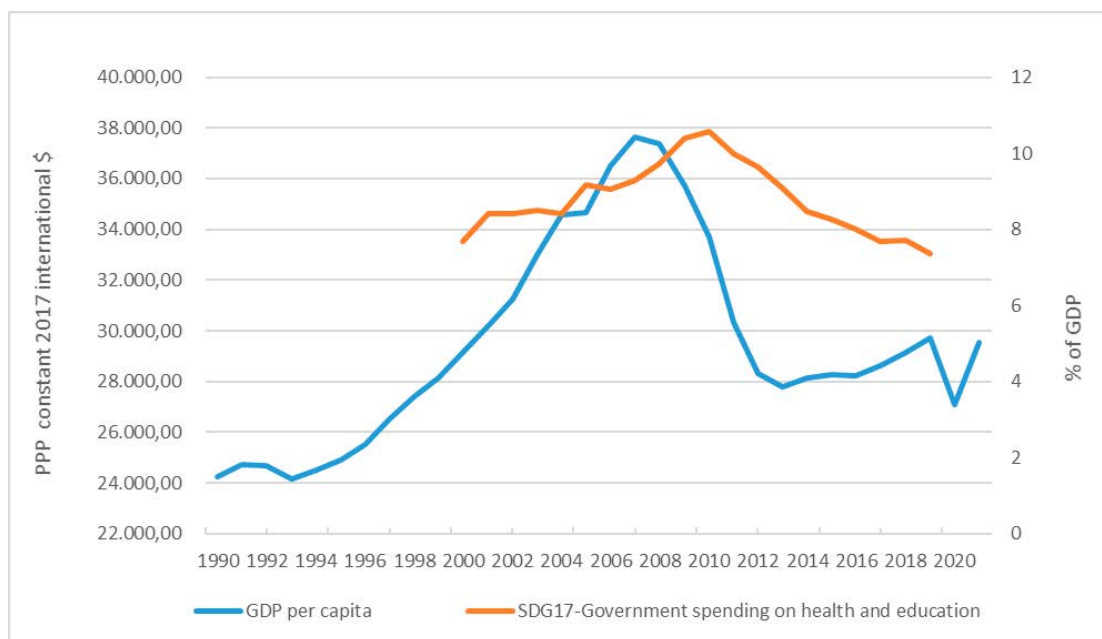
Διάγραμμα 94: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 15ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (ποσοστό μέσης έκτασης προστατευόμενων περιοχών στο έδαφος, σημαντικών για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας), για την περίοδο 2000-2020.

Διάγραμμα 95: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 16ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Δείκτης Ελευθερίας του Τύπου), για την περίοδο 2013-2020.

Διάγραμμα 96: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 16ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Δείκτης μέτρησης αντιλήψεων περί διαφθοράς), για την περίοδο 2012-2022.

Διάγραμμα 97: Σύγκριση του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με επιλεγμένο δείκτη του 17ου Στόχου Βιώσιμης Ανάπτυξης (Ποσοστό του ΑΕΠ που αφορά δημόσιες δαπάνες για την υγεία και την παιδεία), για την περίοδο 2000-2019.

4.4 Επίλογος

Η μέτρηση της οικονομικής ανάπτυξης και, κατ' επέκταση της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας των πολιτών, είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την αξιολόγηση των πολιτικών αποφάσεων και των προγραμμάτων δράσης που εφαρμόζονται από τις κυβερνήσεις και τους φορείς λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, παρόλο που η αύξηση του ΑΕΠ είναι ένας σημαντικός παράγοντας για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων μιας οικονομίας, δεν θα πρέπει να θεωρείται ως το μοναδικό κριτήριο για την κοινωνικοοικονομική ευημερία μιας χώρας. Οι σχετικοί οικονομικοί δείκτες ανάπτυξης δεν είναι επαρκείς για να αξιολογήσουν την πραγματική κατάσταση της κοινωνίας και της οικονομίας. Το (κατά κεφαλήν) ΑΕΠ δεν αντικατοπτρίζει πλήρως την ποιότητα ζωής των πολιτών, καθώς παράγοντες όπως η ανεργία, η φτώχεια, η εισοδηματική ανισότητα, η διαφθορά και η περιβαλλοντική υποβάθμιση, μεταξύ πολλών άλλων, επηρεάζουν την ποιότητα ζωής των ανθρώπων και δεν λαμβάνονται υπόψη στον υπολογισμό του ΑΕΠ. Επιπλέον, το ΑΕΠ αντικατοπτρίζει μόνο την χρηματική αξία της παραγωγικής δραστηριότητας και αγνοεί άλλους σημαντικούς ποιοτικούς παράγοντες, όπως η κοινωνική συνοχή, η πολιτική σταθερότητα και η προστασία του περιβάλλοντος.

Η διαχρονική παντοκρατορία του ΑΕΠ⁵², ως επίσημο εργαλείο χάραξης οικονομικής πολιτικής, δείκτη μέτρησης της οικονομικής μεγέθυνσης και μέτρου σύγκρισης των επιδόσεων των εθνικών οικονομιών σε διεθνές επίπεδο, περνάει τα τελευταία χρόνια μέσα από τις συμπληγάδες μιας διαρκώς αυξανόμενης κριτικής. Το ΑΕΠ, ως λογιστική εξίσωση άθροισης χρηματικών μονάδων παρουσιάζει συστηματική αδυναμία να αποτυπώσει τις ποιοτικές διαστάσεις της έννοιας της ευημερίας. Αυτή η αδυναμία έχει οδηγήσει σε μια όψιμη πολύπλευρη ακαδημαϊκή – οικονομική – κοινωνική – περιβαλλοντική αλλά και πολιτική κριτική κίνηση (*beyond GDP movement*). Το πολύπλευρο αυτό κίνημα προσπαθεί να αναδείξει τα μεγάλα μειονεκτήματα του ΑΕΠ αλλά και τους

⁵² Πράγματι, για πολλές δεκαετίες επικράτησε η άποψη ότι το ΑΕΠ αποτελούσε το “*only game in town*” και ότι αυτό, και μόνον αυτό, μπορεί να αποτυπώσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Επιπρόσθετα, θα μπορούσε κάλλιστα να ειπωθεί ότι η εν μέρη σταδιακή αναγνώριση των προβλημάτων του ΑΕΠ (*καλή τη πίστει*), από την πολιτική δομή των φιλελεύθερων οικονομιών, δεν σημαίνει, αυτομάτως δε, ότι το ΑΕΠ χρήζει αντικατάστασης από άλλο δείκτη, δεδομένου ότι εξακολουθεί να είναι βαθιά ριζωμένη η αντίληψη, στο όριο ίσως του δογματισμού, ότι κανένας άλλος δε θα μπορούσε να αποτυπώσει «καλύτερα» την οικονομική πρόοδο μιας χώρας.

κινδύνους που απορρέουν από την χρήση του, ως μοναδικού δείκτη μέτρησης της παραγόμενης ευημερίας, στις εθνικές και τις διεθνείς στατιστικές αλλά και στις εκθέσεις διακρατικών οργανισμών, αντιπροτείνοντας παράλληλα νέους εναλλακτικούς δείκτες.

Ως εκ τούτου, η αξιολόγηση της οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας μιας χώρας δεν πρέπει να βασίζεται αποκλειστικά στο (κατά κεφαλήν) ΑΕΠ. Οι σχετικοί εναλλακτικοί δείκτες ανάπτυξης παρέχουν μια πιο πλήρη εικόνα της πραγματικής κατάστασης της κοινωνίας και της οικονομίας. Οι εν λόγω δείκτες λαμβάνουν υπόψη παράγοντες όπως είναι η υγειονομική περίθαλψη, το επίπεδο εκπαίδευσης, η προστασία του περιβάλλοντος, η ισότητα των φύλων και η δικαιοσύνη, παρέχοντας στους φορείς λήψης αποφάσεων τη δυνατότητα να εστιάσουν σε περισσότερο βιώσιμες και προοδευτικές πολιτικές. Η συνδυαστική χρήση κυρίαρχων και εναλλακτικών δεικτών είναι απαιτούμενο για μια πιο ισορροπημένη και ολοκληρωμένη αξιολόγηση της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας⁵³.

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση της παρούσας μελέτης ανέδειξε τα σημαντικότερα μειονεκτήματα του ΑΕΠ και κατέληξε στην παρουσίαση μιας ομάδας είκοσι (20) βασικών εναλλακτικών δεικτών, οι οποίοι μπορούν να ομαδοποιηθούν διακριτά σε τρεις βασικές κατηγορίες, μεταξύ άλλων: α) σε εκείνους οι οποίοι χρησιμοποιούνται συμπληρωματικά με το ΑΕΠ, β) σε εκείνους οι οποίοι τροποποιούν το ίδιο το ΑΕΠ, και γ) σε εκείνους οι οποίοι φιλοδοξούν να υποκαταστήσουν το ΑΕΠ. Στη συνέχεια, η μελέτη εστίασε σε εκείνους τους δείκτες οι οποίοι διαθέτουν δεδομένα, εκφρασμένα σε χρονοσειρές για ένα εύλογο χρονικό διάστημα τουλάχιστον δεκαετίας, για την Ελλάδα. Παράλληλα, εξετάστηκε διακριτά η απόδοση της Ελλάδας για τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) που έχει θεσπίσει ο ΟΗΕ για το 2030, μέσα από επιλεγμένους δείκτες, για τους οποίους έγινε προσπάθεια να υπάρξει η όσο το δυνατόν λιγότερη αλληλοεπικάλυψη με τους κύριους εναλλακτικούς δείκτες που αναλύθηκαν στο Κεφάλαιο 3. Επιπλέον, για λόγους συγκριτικής ανάλυσης, επιλέχθηκαν δύο χώρες με παρόμοιο πληθυσμιακό μέγεθος, η Σουηδία και η Πορτογαλία (η οποία, σημειωτέον, παρουσιάζει διαρθρωτικές ομοιότητες με την Ελλάδα, ως οικονομία της νότιας Ευρώπης), και η Γερμανία, ως η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή οικονομία. Τέλος, στην παρούσα τελευταία ενότητα έγινε μια προσπάθεια σύγκρισης των εναλλακτικών δεικτών με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας, ενώ παράλληλα διερευνήθηκαν πιθανές συσχετίσεις που μπορεί να παρουσιάζουν οι εναλλακτικοί δείκτες με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ή/και μεταξύ τους, μέσα στην υπό εξέταση χρονική περίοδο.

Η αναδυόμενη κριτική στη χρήση του ΑΕΠ, ως αναποτελεσματικού δείκτη εκτίμησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας, και το κίνημα *beyond GDP* εν γένει, μπορούν να ιδωθούν ως ένα υποσύνολο του ευρύτερου προβληματισμού, που αναδύθηκε με την αυγή της νέας χιλιετίας, επάνω στο μέλλον της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, της υπερκατανάλωσης ως πρότυπου ευημερίας, της ελευθερίας των αγορών, και της απρόσκοπτης διακίνησης του κεφαλαίου *χωρίς σύνορα*. Αυτή η προβληματική αποτυπώνεται εμβληματικά στις διαχρονικές εργασίες του Παγκόσμιου Κοινωνικού Φόρουμ αλλά εντοπίζεται και στα προοδευτικά επιστημονικά ρεύματα της οικονομικής ανάλυσης της *μετά-μεγέθυνσης* (post-growth), της *οικονομίας σταθερής κατάστασης* (steady state economy) και του προτάγματος της *από-μεγέθυνσης*⁵⁴ (degrowth). Μέσα στο παραπάνω πλαίσιο, το σκέλος των κοινωνικών κινημάτων δείχνει να συγκλίνει και, σταδιακά, να συμπορεύεται με την ευρύτερη κινηματική περιβαλλοντική-οικολογική προβληματική, δεδομένου ότι τα μείζονα περιβαλλοντικά προβλήματα της σύγχρονης εποχής, όπως η κλιματική κρίση που αποτελεί μακράν τη μεγαλύτερη αρνητική περιβαλλοντική εξωτερικότητα που έχει προκαλέσει η ανθρωπότητα έως τώρα, είναι απότοκα κυρίως της αλόγιστης οικονομικής μεγέθυνσης του 20^{ου} αιώνα. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι το σενάριο *business-as-usual*, συνώνυμο της οικονομικής μεγέθυνσης που ευαγγελίζεται το καθιερωμένο μοντέλο της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας, χρησιμοποιείται διεθνώς σε περιβαλλοντικές μελέτες για να καταδείξει το *κακό σενάριο* (*worst case scenario*) που πρέπει να αποφευχθεί πάση θυσία. Υπό το πρίσμα της παραπάνω ανά-

53 Θα μπορούσε κάποιος να υποστηρίξει ότι η σταδιακή εμφάνιση των εναλλακτικών δεικτών μπορεί, από τη μια μεριά, να φαίνεται ως μια προσπάθεια «απολογίας» από την πλευρά των πολιτικών δομών των φιλελεύθερων οικονομιών για το ότι, μολονότι πράγματι το ΑΕΠ είναι ο κυρίαρχος συμβατικός δείκτης, εντούτοις χρησιμοποιούνται κι άλλοι δείκτες σύγκρισης, οι οποίοι όμως θα πρέπει να μείνουν στο επίπεδο της συμπληρωματικής πληροφορίας και, σε καμία περίπτωση, δεν προσπαθήσουν να ριζώσουν ή να τροποποιήσουν ή/και αντικαταστήσουν το ΑΕΠ.

54 Έχει επικρατήσει η απόδοση του όρου degrowth ως αποανάπτυξη, αλλά για τους λόγους που εξηγούνται στην εισαγωγή της παρούσας μελέτης, επιλέγεται εδώ η αυτολεξεί απόδοση του όρου.

λυσης, το κίνημα *beyond GDP* αποκτά εντέλει και κοινωνικό πρόσημο, αφού φιλοδοξεί να τροποποιήσει (ή/και να ακυρώσει) έναν κατεστημένο δείκτη (το ΑΕΠ), μέσα από μια πολύπλευρη προοπτική αποτύπωσης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας, αποκαθιστώντας έτσι, θα έλεγε κανείς, μια υπολογιστική αδικία πολλών δεκαετιών. Από την πολιτική πρωτοβουλία του Μπαρόζο, το 2008, στο ανώτερο ευρωπαϊκό επίπεδο, μέχρι τις πρόσφατες σχετικές πρωτοβουλίες του Αντόνιο Γκουτέρες, ως Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ, διαφαίνεται ότι το κίνημα *πέρα από το ΑΕΠ* περνάει σταδιακά, από το επίπεδο της θεωρητικής σύλληψης, στη σφαίρα της ωρίμανσης και της πολιτικής αποδοχής από μέρος των πολιτικών ελίτ. Παρόλα αυτά ο έντονος διάλογος που αναπτύχθηκε από την αρχή του 21ου αιώνα αλλά και οι πρώτες δειλές προσπάθειες σε θεσμικό επίπεδο από την ΕΕ είναι ένα πρώτο βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση. Αναμφίβολα, θα απαιτηθεί περισσότερη πολιτική βούληση, ουσιαστικές κινήσεις και, πάνω από όλα, τη διαμόρφωση εκείνων των συμμαχιών σε ανώτερο και ανώτατο πολιτικό επίπεδο έτσι ώστε οι πολιτικές και, κυρίως, οι οικονομικές ελίτ στο παγκόσμιο επίπεδο, συναινέσουν στην ευρεία συμπληρωματική χρήση (καθώς και στη βαρύτητα που αυτοί θα έχουν σε επίπεδο αποφάσεων) εναλλακτικών δεικτών ή/και την πλήρη αντικατάσταση του ΑΕΠ από αυτούς⁵⁵. Ίσως, όπως μερικοί σημαντικοί επιστήμονες επισημαίνουν (βλ. για παράδειγμα: Van den Bergh, 2022), να απαιτηθεί η δημιουργία μιας διεθνούς συντονιστικής επιστημονικής επιτροπής, υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, η οποία θα αναλάβει το τιτάνιο έργο της θεμελίωσης εκείνου του μίγματος εναλλακτικών δεικτών το οποίο θα επιτύχει τελικά την πολυπόθητη διεθνή συναίνεση και ευρεία αποδοχή των πολιτικών και οικονομικών ελίτ, που απαιτείται για την πραγματική μετάβαση σε μια εποχή *πέρα από το ΑΕΠ*.

55 Ίσως εδώ μπορεί να βοηθήσει το παράδειγμα εξέλιξης του νεοφιλελευθερισμού και πως αυτό σταδιακά, από μια θεωρία, κατάφερε να γίνει ο κυρίαρχος μοχλός χάραξης της πολιτικής του βίου (βιοπολιτικής), από ένα σημείο και μετά, έως σήμερα.

5. Παραρτήματα Έκθεσης

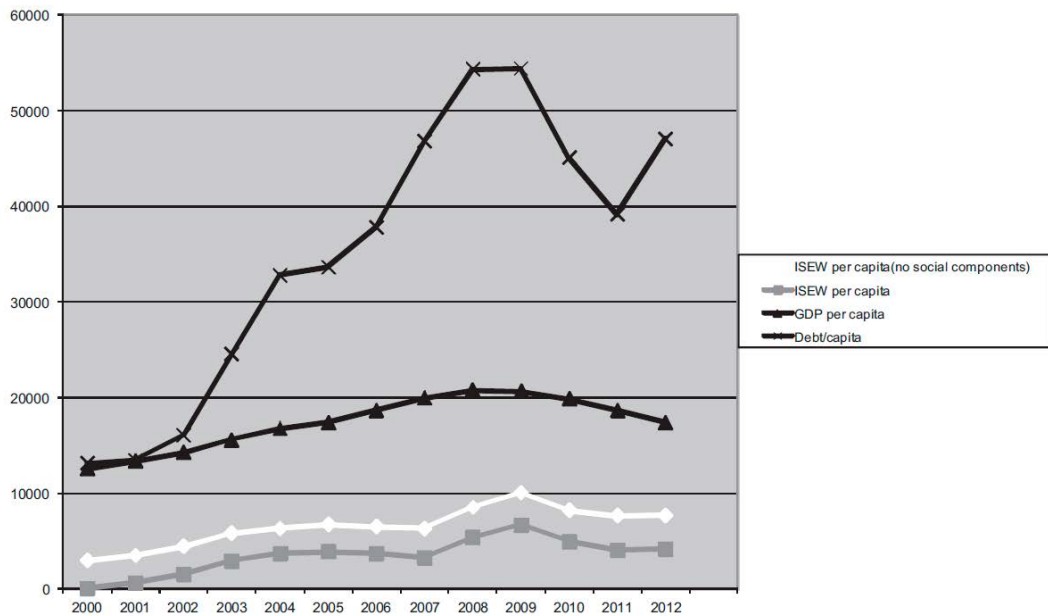
5.1 Δείκτες ευημερίας που αποκλείστηκαν από την κύρια μελέτη

Στο παρόν Παράρτημα παρουσιάζονται εκείνοι οι εναλλακτικοί δείκτες ευημερίας, οι οποίοι αποκλείστηκαν από την αρχική διαδικασία επιλογής, της παρούσας μελέτης. Βασικό στοιχείο του αποκλεισμού τους αποτέλεσε η μη εκπλήρωση και των δύο βασικών κριτηρίων, που αναφέρθηκαν στο Κεφάλαιο 2.2. Πιο συγκεκριμένα, οι δείκτες που παρατίθενται εδώ μπορεί να μην είχαν διαθέσιμα στοιχεία για την Ελλάδα, είτε να παρείχαν στοιχεία για την Ελλάδα αλλά μόνο για ένα έτος ή πάρα πολύ λίγα έτη. Σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, περιγράφονται άλλοι λόγοι αποκλεισμού. Παρόλα αυτά, δεδομένης της σημαντικότητας τους και για λόγους αρτιότητας της παρουσίασης της συνολικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης που επιχειρεί η παρούσα μελέτη, επιχειρείται μια σύντομη περιγραφή τους και, όπου είναι εφικτό, παρατίθενται τα διαθέσιμα δεδομένα σε σχήματα ή/και πίνακες.

5.1.1 Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW) - Δείκτης Βιώσιμης Οικονομικής Ευημερίας

Ο *Δείκτης Βιώσιμης Οικονομικής Ευημερίας* αναπτύχθηκε από τους Daly και Cobb (1989) και Cobb και Cobb (1994), ενσωματώνοντας διάφορες πτυχές της βιώσιμης ανάπτυξης και της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Εκφράζεται σε νομισματικές μονάδες αλλά, σε αντίθεση με το ΑΕΠ, όπου όλες οι δαπάνες αθροίζονται, οι καταναλωτικές δαπάνες εξισορροπούνται από παράγοντες όπως η κατανομή του εισοδήματος, η προσθήκη της εκτίμησης της απλήρωτης εργασίας με κοινωνικό πρόσημο (δουλειές νοικοκυριού, φροντίδα παιδιών/ηλικιωμένων, μεταξύ άλλων), αλλά και η αφαίρεση του κόστους που συνδέεται με τη ρύπανση, την υποβάθμιση του φυσικού κεφαλαίου και άλλα μη βιώσιμα κόστη. Επιπρόσθετα, ο υπολογισμός του εν λόγω δείκτη δεν περιλαμβάνει τις αμυντικές δαπάνες και λαμβάνει υπόψη ένα ευρύτερο φάσμα επιβλαβών επιπτώσεων της οικονομικής ανάπτυξης με αρνητικό οικονομικό πρόσημο. Έχει υπολογιστεί, μεταξύ άλλων, για τις εξής χώρες: Ηνωμένο Βασίλειο (Jackson, et al., 1997), Αυστρία (Stockhammer et al., 1997), Ιταλία (Guenno & Tiezzi, 1998), Πολωνία (Gil and Sleszynski, 2003) και Γαλλία (Nourry, 2008). Για την ελληνική οικονομία, η μελέτη των Menegaki & Tsagarakis (2015) συνιστά την πρώτη, και μοναδική έως τώρα, επιστημονική εργασία εκτίμησης του ISEW για την περίοδο 2000-2012. Στο **Διάγραμμα 98** παρουσιάζεται η σύγκριση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδος με τον κατά κεφαλήν ISEW και μια εξειδίκευση του που δεν συμπεριλαμβάνει τις κοινωνικές παραμέτρους του εναλλακτικού δείκτη. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η δραματική μεγέθυνση του κατά κεφαλήν χρέους της Ελλάδας, το οποίο αυξάνεται κατακόρυφα, μαζί με το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, έως και το 2009. Από την άλλη μεριά ο εναλλακτικός δείκτης ISEW παρουσιάζει από το 2003 έως και το 2007 μια σημαντική καμπή, εν αντιθέσει με την αύξηση που παρουσιάζει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και το κατά κεφαλήν χρέος, υποδεικνύοντας ίσως μια περίοδο κατά την οποία η μεγέθυνση του ΑΕΠ συνοδεύονταν, ουσιαστικά, από μια επιδείνωση της κοινωνικό-περιβαλλοντικό-οικονομικής ευημερίας στην Ελλάδα.

Γενικά, μια μελλοντική λεπτομερέστερη εκτίμηση και επικαιροποίηση του δείκτη ISEW για την Ελλάδα, αναμένεται να φωτίσει περισσότερες άγνωστες πτυχές της αντιστρόφως ανάλογης σχέσης που φαίνεται να αναπτύσσεται, σε κάποιες χρονικές περιόδους, μεταξύ της συνύπαρξης οικονομικής μεγέθυνσης με την ταυτόχρονη υποβάθμιση της κοινωνικό-περιβαλλοντικό-οικονομικής ευημερίας.

Διάγραμμα 98: Σύγκριση του κατά Κεφαλήν ΑΕΠ με τον δείκτη του κατά Κεφαλήν ISEW, του κατά Κεφαλήν ISEW χωρίς κοινωνικές παραμέτρους και του κατά Κεφαλήν Χρέους, για την Ελλάδα, την περίοδο 2000-2012. (Πηγή: Menegaki and Tsagarakis, 2015 – σελ.: 160)

5.1.2 Genuine Progress Indicator (GPI) - Δείκτης Γνήσιας Προόδου

Ο Δείκτης Γνήσιας Προόδου καταρτίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '90 από τον αμερικανικό οργανισμό *Redefining Progress* (1995), αποτελώντας μια πιο διευρυμένη εκδοχή του ISEW.⁵⁶ Όπως ο δείκτης ISEW έτσι και ο εν λόγω δείκτης είναι εκφρασμένος σε νομισματικές μονάδες και εκτιμάται βάσει προσθαιρέσεων μιας ομάδας 26 δεικτών, ανάλογα με τη συνεισφορά τους στην κοινωνική ευημερία (Lawn, 2005). Αυτοί οι δείκτες μπορούν να χωριστούν σε τρεις κύριες κατηγορίες (Talberth *et al.*, 2007):

- **οικονομικοί** (προσαρμοσμένη ιδιωτική κατανάλωση, κόστος αγοράς διαρκών καταναλωτικών αγαθών κ.α.),
- **περιβαλλοντικοί** (κόστος ρύπανσης των υδάτων, του αέρα, κ.α.), και
- **κοινωνικοί** (αξία οικιακής εργασίας και φροντίδας παιδιών, απώλεια ελεύθερου χρόνου κ.α.).

Ο εν λόγω δείκτης, έχει υπολογιστεί σε εθνικό (Lawn 2008a; Lawn 2008b; Wen *et al.*, 2008;) και σε περιφερειακό επίπεδο (Jackson *et al.*, 2008; Makino, 2008; Berik & Gaddis 2011; Brown & Lazarus, 2018), ενώ αξίζει να σημειωθεί ότι δύο πολιτειακές κυβερνήσεις στις ΗΠΑ – του Maryland και του Vermont- έχουν υιοθετήσει το GPI ως επίσημο δείκτη.⁵⁷ Ορισμένες περιφέρειες, ή κράτη μπορούν να προσαρμόσουν ελαφρώς τη μεθοδολογία εκτίμησης για να εφαρμόσουν το δικό τους ιδιαίτερο σενάριο (Investopedia, 2021).

Τέλος, όσον αφορά την Ελλάδα, δεν έχει πραγματοποιηθεί έως τώρα καμία μελέτη εκτίμησης του εν λόγω δείκτη, γεγονός που αναδεικνύει ένα κενό στη σχετική βιβλιογραφία και, ως εκ τούτου, δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για πιθανή μελλοντική έρευνα.

⁵⁶ Οι δείκτες ISEW και GPI αποτελούν, ουσιαστικά, μετεξέλιξη του Μέτρου Οικονομικής Ευημερίας (Measure of Economic Welfare – MEW) των Nordhaus & Tobin (1972).

⁵⁷ Για μια βιβλιογραφική ανασκόπηση των μελετών που εκτιμούν τους δείκτες ISEW και GPI, βλέπε Posner and Costanza (2011). Για τις διαφορές που υφίστανται ανάμεσα στους δύο δείκτες, βλέπε Brian *et al.* (2003)

5.1.3 Index of Economic Well-Being (IEWB) - Δείκτης Οικονομικής Ευημερίας

Ο Δείκτης Οικονομικής Ευημερίας αναπτύχθηκε το 1998 από το Centre for the Study of Living Standards στον Καναδά (Osberg & Sharpe, 1998).

Αντίθετα από άλλους δείκτες, όπως το ΑΕΠ, ο δείκτης IEWB δεν εστιάζει μόνο στο εισόδημα ή την οικονομική δραστηριότητα της χώρας, αλλά παρέχει μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της οικονομικής ευημερίας του πληθυσμού, λαμβάνοντας υπόψη τους παράγοντες όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η βιωσιμότητα και η ποιότητα ζωής. Ο δείκτης αυτός αποτελείται από δώδεκα δείκτες και υποδείκτες, που καλύπτουν τις ακόλουθες πτυχές της οικονομικής ευημερίας (Centre for the Study of Living Standards, 2019):⁵⁸ εισόδημα και περιουσία, δαπάνες των νοικοκυριών, επαγγελματική ασφάλεια, εκπαίδευση και κατάρτιση, υγεία, κοινωνική συνοχή, ποιότητα ζωής και περιβάλλον, πολιτική συμμετοχή και δημοκρατία, πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, καινοτομία και ανταγωνιστικότητα, βιωσιμότητα και οικολογική αποτύπωση, κοινωνική αποδοτικότητα και αξίες.

Ο συγκεκριμένος δείκτης έχει εκτιμηθεί, μεταξύ άλλων, για τις εξής αναπτυγμένες εθνικές οικονομίες: Αυστραλία, Καναδάς, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο, ΗΠΑ (Osberg & Sharpe, 2011; Podestà, 2014). Σημειώνεται ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για την Ελλάδα.

5.1.4 Social Health Index (SHI) - Δείκτης Κοινωνικής Υγείας

Ο Δείκτης Κοινωνικής Υγείας αναφέρεται στην αξιολόγηση της κοινωνικής υγείας σε διάφορες χώρες. Αναπτύχθηκε από το Institute for Innovation and Social Policy στις ΗΠΑ και εκδίδεται ετησίως από το 1987 έως το 2011. Η κοινωνική υγεία αναφέρεται στην κατάσταση της υγείας του πληθυσμού, συνδεδεμένη με το περιβάλλον και τις κοινωνικές συνθήκες στις οποίες ζουν οι άνθρωποι. Αυτό σημαίνει ότι η κοινωνική υγεία επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως η έκταση της φτώχειας, η πολιτική σταθερότητα, οι κοινωνικές ανισότητες, η ποιότητα της παιδείας και η ποιότητα της υγειονομικής περίθαλψης. Για να καταρτιστεί ο εν λόγω δείκτης, χρησιμοποιούνται δεκαέξι (16) κοινωνικοί δείκτες, όπως η βρεφική θνησιμότητα, η παιδική κακοποίηση, η παιδική φτώχεια, οι αυτοκτονίες εφήβων, η χρήση ναρκωτικών από εφήβους, το ποσοστό των νέων που δεν εκπαιδεύονται και δεν εργάζονται, οι δαπάνες υγειονομικής περίθαλψης, οι ανθρωποκτονίες, οι θάνατοι από τροχαία που σχετίζονται με το αλκοόλ και η επισιτιστική ανασφάλεια, (Institute for Innovation and Social Policy, 2011).

Ο συγκεκριμένος δείκτης μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση της κοινωνικής υγείας σε μια χώρα, καθώς αποκαλύπτει τις αδυναμίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο πληθυσμός της. Επιπλέον, μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη σύγκριση της κοινωνικής υγείας μεταξύ διαφορετικών χωρών και για την παρακολούθηση της προόδου στον τομέα της κοινωνικής υγείας σε μια χώρα με την πάροδο του χρόνου. Σημειώνεται ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για την Ελλάδα.

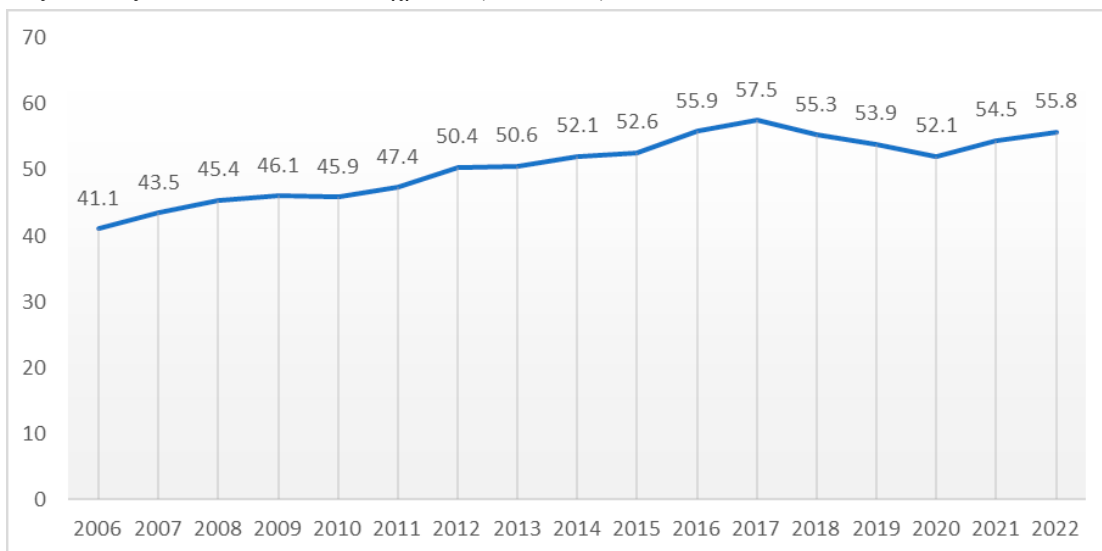
5.1.5 Fragile States Index (FSI) - Ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών

Ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών βασίζεται σε ένα πλαίσιο αξιολόγησης συγκρούσεων - γνωστό ως «CAST» - το οποίο αναπτύχθηκε από το Fund for Peace πριν από σχεδόν 25 χρόνια για την αξιολόγηση της ευπάθειας των κρατών στην κατάρρευση. Ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών, είναι μια κατάταξη 178 χωρών σε 12 δείκτες των κινδύνων και των τρωτών σημείων που αντιμετωπίζουν τα επιμέρους έθνη. Οι κατατάξεις του δείκτη βασίζονται σε δώδεκα δείκτες τρωτότητας των κρατών, ομαδοποιημένους ανά κατηγορία: Συνοχή, Οικονομική, Πολιτική και Κοινωνική: Ασφάλεια, Διασπασμένες ελίτ, Αδικίες κατά κοινωνικών ομάδων, Οικονομική παρακμή και φτώχεια, Ανισομερής οικονομική ανάπτυξη, Ανθρώπινη φυγή και, brain drain, Κρατική νομιμότητα, Δημόσιες υπηρεσί-

58 Για μια συνοπτική αλλά περιεκτική παρουσίαση του εν λόγω δείκτη, βλέπε Thiry (2015).

ες, Ανθρώπινα δικαιώματα και κράτος δικαίου, Δημογραφικές πιέσεις, Πρόσφυγες και εσωτερικά εκτοπισμένοι, Εξωτερική παρέμβαση (Fund for Peace, 2022).

Για τον FSI υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για την Ελλάδα για την περίοδο 2006-2022. Το **Διάγραμμα 99** δείχνει τη διακύμανση του δείκτη για την περίοδο 2006- 2022. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι όσο χαμηλότερος ο δείκτης τόσο λιγότερο “εύθραστο” είναι το υπό εξέταση κράτος. Πιο συγκεκριμένα για την Ελλάδα, ο δείκτης αυξάνει σταδιακά για την Ελλάδα έως το 2017, δείχνοντας την αυξημένη τρωτότητα της χώρας, μειώνεται την περίοδο 2018-2020 και αυξάνεται ξανά τα τελευταία δύο χρόνια (2021-2022).

Διάγραμμα 99: Fragile States Index (FSI) - Ο Δείκτης Εύθραστων Κρατών για την Ελλάδα 2006-2022 (Πηγή: <https://fragilestatesindex.org/country-data/>)

5.1.6 Social Progress Index (SPI) - Δείκτης Κοινωνικής Προόδου

Ο Δείκτης Κοινωνικής Προόδου μετράει τον βαθμό στον οποίο οι χώρες καλύπτουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές ανάγκες των πολιτών τους. Αποτελείται από πενήντα τέσσερις (54) δείκτες που εστιάζουν στους τομείς των βασικών ανθρώπινων αναγκών, των θεμελίων της ευημερίας και των ευκαιριών προόδου και δείχνουν τις σχετικές επιδόσεις των εθνών. Ο δείκτης συνδυάζει τρεις διαστάσεις: Βασικές ανθρώπινες ανάγκες, Θεμέλια ευημερίας και Ευκαιρίες προόδου. Κάθε διάσταση περιλαμβάνει τέσσερις συνιστώσες, η καθεμία από τις οποίες αποτελείται από τρεις έως πέντε συγκεκριμένους δείκτες αποτελεσμάτων (Social Progress Imperative, 2022). Για το συγκεκριμένο δείκτη παρέχονται στοιχεία μόνο για το 2022.

Με βάση το **Σχήμα 10**, παρατηρείται ότι η Ελλάδα βρίσκεται στις θέσεις μεταξύ 28-32, αναλόγως της διάστασης. Σε ένα γενικότερο επίπεδο, η Ελλάδα βρίσκεται στη 33^η θέση από τις συνολικά 169 χώρες του SPI.

Σχήμα 10: Social Progress Index (SPI) - Δείκτης Κοινωνικής Προόδου για την Ελλάδα το 2022 (περιληπτική απεικόνιση). (Πηγή: <https://www.socialprogress.org/?code=GRC&tab=2>)

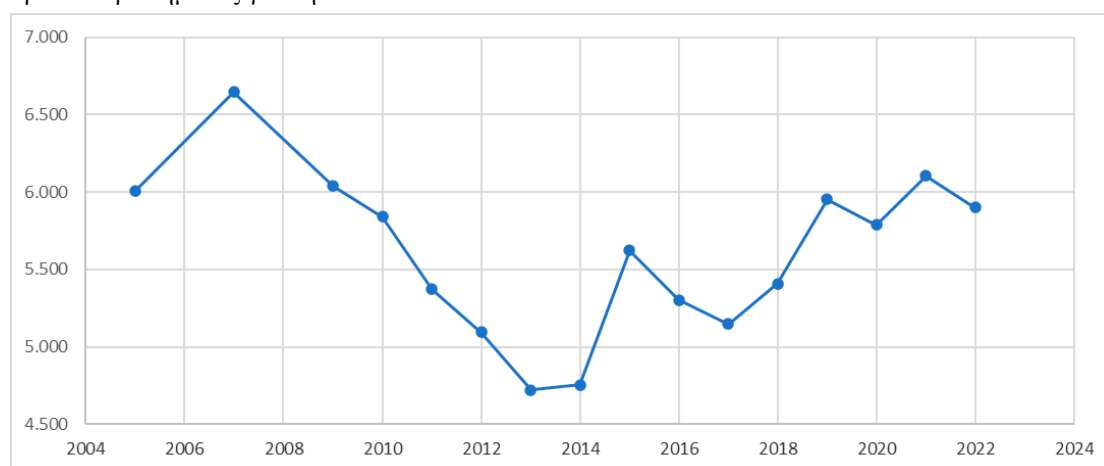
5.1.7 World Happiness Report - Παγκόσμια Έκθεση για την Ευτυχία

Η *World Happiness Report* είναι μια έκθεση που περιέχει άρθρα και κατατάξεις της εθνικής ευτυχίας, με βάση τις αξιολογήσεις των ερωτηθέντων για τη ζωή τους. Η έκθεση χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο δεδομένα από την παγκόσμια δημοσκόπηση *Gallup* (World Happiness Report, 2022). Αν και υπάρχουν στοιχεία για την Ελλάδα για την περίοδο 2012-2022, η παράθεση του δείκτη αυτού θα περιοριστεί στο παρόν Παράρτημα, αφού έχει επιλεγεί ένας παρόμοιος δείκτης (Happy Planet Index) στην κύρια ανάλυση της παρούσας μελέτης.

Η World Happiness Report προσπαθεί να μετρήσει την υποκειμενική ευημερία σε κάθε χώρα με βάση τρεις ερωτήσεις (Helliwell et al., 2022):

- Με βάση μια νοητή σκάλα, πού θα τοποθετούσατε τον εαυτό σας αυτή τη στιγμή (η σκάλα της ζωής);
- Θετικά συναισθήματα – εάν γελάσατε, αισθανθήκατε ευχαρίστηση ή ικανοποίηση επειδή μάθατε κάτι καινούργιο την προηγούμενη ημέρα;
- Αρνητικά συναισθήματα – εάν αισθανθήκατε λύπη ανησυχία και θυμό την προηγούμενη ημέρα;

Τα βασικά ερωτήματα πλαισιώνονται από άλλες ερωτήσεις αλλά και εξωγενή στοιχεία όπως το ΑΕΠ, ο δείκτης GINI και το προσδόκιμο ζωής. Στο **Διάγραμμα 100** παρουσιάζεται η εξέλιξη του πρώτου ερωτήματος για την Ελλάδα.

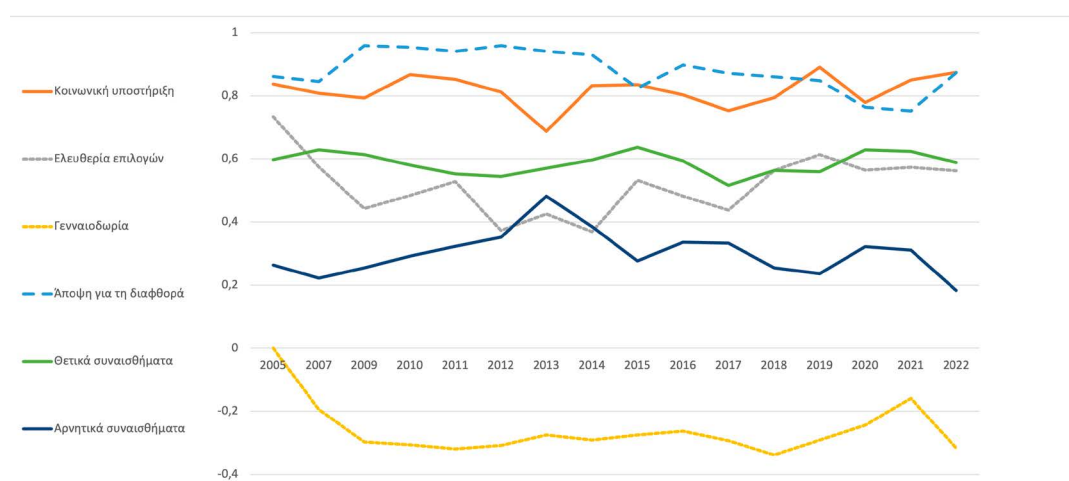
Διάγραμμα 100: Η «σκάλα της ζωής» για την Ελλάδα κατά την Περίοδο 2005- 2022. Πηγή: Helliwell et al. 2022.

Παρατηρείται μια εμφανής πτώση του δείκτη σταδιακά από το 2007 έως και το 2013, παρουσιάζοντας συνεχείς αυξομειώσεις από το 2014 και μετά, με μια γενικά αύξουσα τάση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης και οι επιμέρους δείκτες που συμπεριλαμβάνονται στη World Happiness Report (Πίνακας 7).

Έτη	Κοινωνική υποστήριξη	Ελευθερία επιλογών	Γενναιοδωρία	Άποψη για τη διαφθορά	Θετικά συναισθήματα	Αρνητικά συναισθήματα
2005	0,837	0,734		0,861	0,598	0,264
2007	0,808	0,575	-0,194	0,845	0,629	0,222
2009	0,793	0,443	-0,297	0,959	0,614	0,254
2010	0,868	0,484	-0,306	0,954	0,581	0,292
2011	0,852	0,528	-0,319	0,941	0,552	0,323
2012	0,812	0,373	-0,308	0,959	0,544	0,352
2013	0,687	0,426	-0,275	0,941	0,571	0,482
2014	0,832	0,369	-0,291	0,930	0,597	0,385
2015	0,835	0,532	-0,275	0,824	0,637	0,277
2016	0,803	0,482	-0,263	0,898	0,594	0,336
2017	0,753	0,438	-0,293	0,872	0,516	0,333
2018	0,794	0,564	-0,338	0,860	0,564	0,255
2019	0,891	0,614	-0,291	0,848	0,560	0,236
2020	0,779	0,565	-0,244	0,764	0,629	0,322
2021	0,850	0,574	-0,159	0,752	0,624	0,311
2022	0,875	0,563	-0,316	0,874	0,589	0,183

Πίνακας 7: Επιλεγμένες κατηγορίες δεικτών για τη World Happiness Report. (Πηγή: Helliwell et al., 2022)

Διάγραμμα 101: Απεικόνιση της τάσης των επιλεγμένων κατηγοριών δεικτών της World Happiness Report για την Ελλάδα, την χρονική περίοδο 2005-2022. (Πηγή: Helliwell et al., 2022)

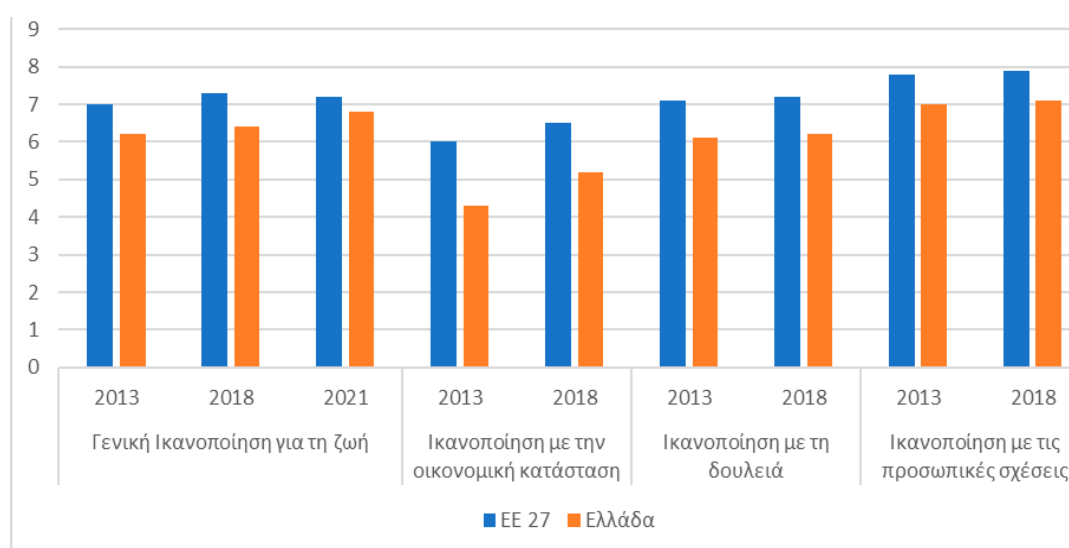
Μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία μπορούν να εξαχθούν από τον Πίνακα 7 και το **Διάγραμμα 101** για την Ελλάδα:

- Η άποψη για τη διαφθορά που παραμένει σε υψηλά επίπεδα, μειώνεται συνολικά κατά την περίοδο 2015-2021, για να επανέλθει, με μια απότομη αύξηση, το 2022
- Η γενναιοδωρία η οποία κυμαίνεται σε αρνητικά επίπεδα, καθ' όλη τη διάρκεια της υπό εξέταση χρονικής περιόδου
- Το σχετικά υψηλό ποσοστό θετικών συναισθημάτων και
- Το σχετικά χαμηλό ποσοστό αρνητικών συναισθημάτων

Αυτά τα στοιχεία κάνουν την Ελλάδα να βρίσκεται στην 58^η θέση της κατάταξης του World Happiness Report (Helliwell et al., 2022).

5.1.8 Life Satisfaction - Ικανοποίηση για τη Ζωή

Ο συγκεκριμένος δείκτης αναπτύχθηκε από τη Eurostat και εκτιμά την υποκειμενική ευημερία των Ευρωπαίων πολιτών, μέσα από την άντληση της αίσθησης ικανοποίησης για τη ζωή. Ο Δείκτης βασίστηκε σε δεδομένα που συλλέχθηκαν το 2018 για την ενότητα σχετικά με την υποκειμενική ευημερία, η οποία αποτελεί μέρος της έρευνας της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για τις στατιστικές σχετικά με το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC). Ο δείκτης παρέχει στοιχεία μόνο για δύο συγκεκριμένα έτη, το 2013 και το 2018 αλλά και τα γενικά στοιχεία για το 2021 (Eurostat, 2020). Στο **Διάγραμμα 102** φαίνεται ότι η Ελλάδα βρίσκεται σε όλες τις χρονικές περιόδους κάτω από το μέσο όρο, με μια οριακή βελτίωση από το 2013 και μετά.

Διάγραμμα 102: Ικανοποίηση για τη Ζωή στην ΕΕ και την Ελλάδα 2013, 2018 και 2021. (Πηγή: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/4d671472-a6d5-4425-aca6-17c8f74bd676?lang=en>)

5.1.9 Better life Index (BLI) - Δείκτης Καλύτερης Ζωής

Ο Δείκτης Καλύτερης Ζωής αναπτύσσεται από τον ΟΟΣΑ, από το 2013, και αποτελείται από 11 ζητήματα-ενότητες ευημερίας. Καθένα από αυτά αποτελείται από 1-4 δείκτες οι οποίοι βελτιώνονται σταδιακά, καθώς προκύπτουν νέα δεδομένα που συλλέχθηκαν τα προηγούμενα έτη. Αρχικά, κάθε ένα από τα 11 ζητήματα- ενότητες σταθμίζεται εξίσου για τη δημιουργία βαθμολογιών και

κατατάξεων 30+ χωρών ανά τομέα ευημερίας. Τα ζητήματα-ενότητες είναι τα ακόλουθα (OECD, 2022):

1. **Στέγαση:** συνθήκες στέγασης και δαπάνες (π.χ. τιμολόγηση ακινήτων).
2. **Εισόδημα:** εισόδημα των νοικοκυριών (μετά από φόρους και μεταβιβάσεις) και καθαρός χρηματοοικονομικός πλούτος.
3. **Θέσεις εργασίας:** αποδοχές, εργασιακή ασφάλεια και ανεργία.
4. **Κοινότητα:** ποιότητα του δικτύου κοινωνικής υποστήριξης.
5. **Εκπαίδευση:** εκπαίδευση και τι αποκομίζει κανείς από αυτήν.
6. **Περιβάλλον:** ποιότητα του περιβάλλοντος (π.χ. περιβαλλοντική υγεία).
7. **Διακυβέρνηση:** συμμετοχή στη δημοκρατία.
8. **Υγεία.**
9. **Ικανοποίηση από τη ζωή:** επίπεδο ευτυχίας.
10. **Ασφάλεια:** ποσοστά δολοφονιών και επιθέσεων.
11. **Ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής.**

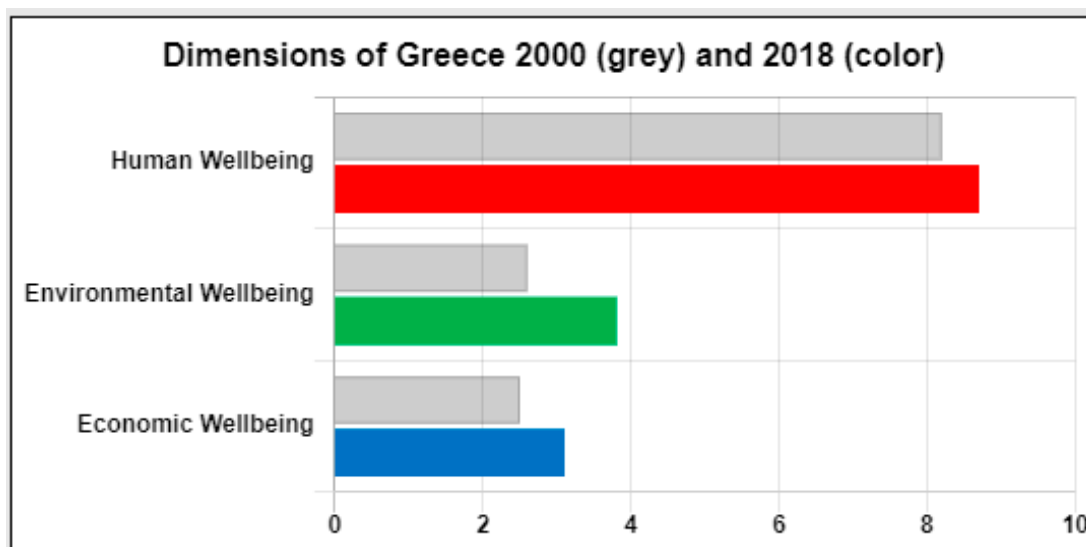
Για κάποια από τα παραπάνω ζητήματα-ενότητες, υπάρχουν μακροχρόνια στοιχεία για την Ελλάδα. Δεδομένου, όμως, ότι οι επιλεγμένοι δείκτες που αναλύθηκαν στο Κεφάλαιο 3 καλύπτουν τα περισσότερα εκ των ενότητων του εν λόγω δείκτη, θα γίνει μόνο μια συνοπτική αναφορά των αποτελεσμάτων. Πιο συγκεκριμένα, η υγεία είναι η μοναδική ενότητα στην οποία η Ελλάδα βρίσκεται άνω του μέσου όρου του ΟΟΣΑ. Αντίθετα, στις ενότητες: εισόδημα, θέσεις εργασίας, εκπαίδευση, ποιότητα του περιβάλλοντος, κοινότητα, διακυβέρνηση και ικανοποίηση από τη ζωή, η Ελλάδα βρίσκεται κάτω του μέσου όρου του ΟΟΣΑ⁵⁹.

5.1.10 Sustainable Society Index (SSI) - Δείκτης Βιώσιμης Κοινωνίας

Ο *Δείκτης Βιώσιμης Κοινωνίας* είναι δομημένος σύμφωνα με τους 3 βασικούς πυλώνες της Κοινωνικής (Human Well-Being- HUW), Περιβαλλοντικής (Environmental Well-Being- ENW) και Οικονομικής (Economic Well-Being- ECW) βιωσιμότητας. Το HUW αποτελείται από τρεις κατηγορίες με βάση εννέα δείκτες. Το ENW αποτελείται από δύο κατηγορίες που βασίζονται σε επτά δείκτες. Τέλος, η ECW αποτελείται από δύο κατηγορίες που βασίζονται σε πέντε δείκτες. Όλες οι βαθμολογίες δίνονται σε μια κλίμακα βιωσιμότητας από το 1 (ασθενέστερη) έως το 10 (ισχυρότερη). Δεν υπάρχει συνολική βαθμολογία βιωσιμότητας, η οποία θα συνδύαζε τις τρεις διαστάσεις (SSI, 2021).

Στο *Διάγραμμα 103* παρουσιάζεται συνοπτικά η εξέλιξη των επιμέρους ευημεριών σε σχέση με δύο χρονιές, το 2000 και το 2018 (πιο πρόσφατα στοιχεία). Είναι φανερό ότι και στις τρεις κατηγορίες ευημερίας υπάρχει μια σαφής βελτίωση σε σχέση με το 2000, με τη μεγαλύτερη αύξηση να εμφανίζεται στην περιβαλλοντική ευημερία.

59 Πηγή: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/greece/> (Ανακτήθηκε στις 30.03.2023)

Διάγραμμα 103: Η Εξέλιξη των τριών βασικών πυλώνων του δείκτη Βιώσιμης Κοινωνίας για την Ελλάδα, για το 2000 και το 2018.

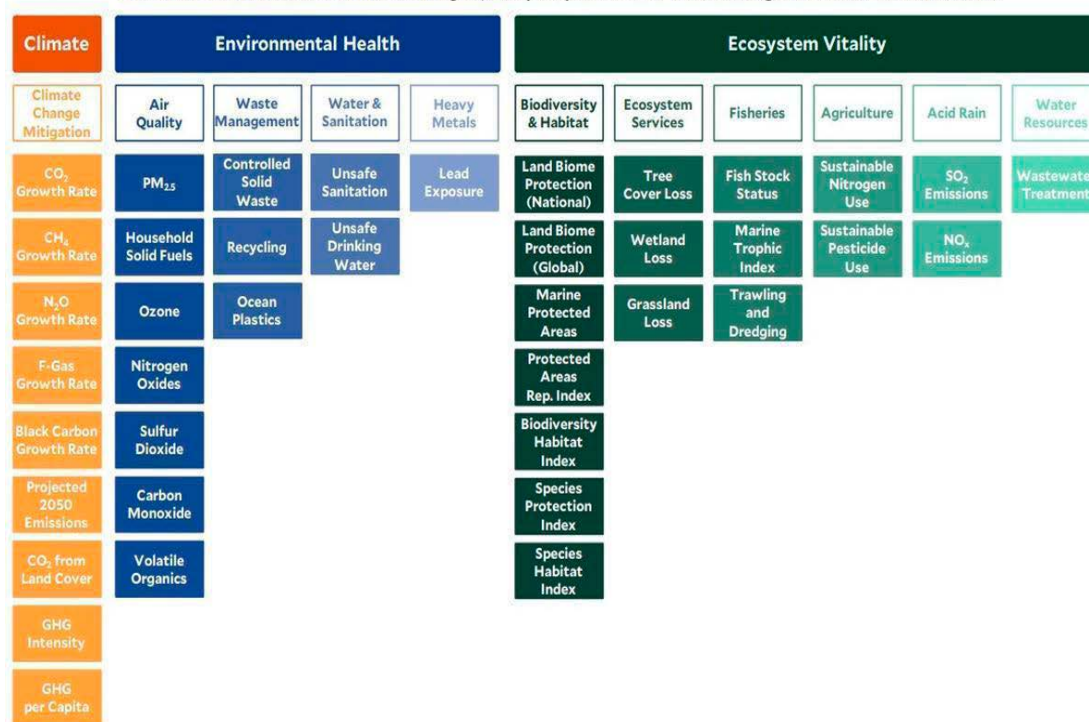
5.1.11 Environmental Performance Index (EPI) - Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης

Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης αναπτύχθηκε το 2002 από το *Yale University* σε συνεργασία με το *Columbia University*, παρέχοντας μια σύνοψη της κατάστασης της βιωσιμότητας σε όλο τον κόσμο, βασισμένη σε συγκεκριμένα δεδομένα. Χρησιμοποιώντας 40 δείκτες επιδόσεων, σε 11 κατηγορίες ζητημάτων και 3 στόχους πολιτικής, ο δείκτης κατατάσσει 180 χώρες σύμφωνα με τις επιδόσεις τους όσον αφορά την *κλιματική αλλαγή*, την *περιβαλλοντική υγεία* και τη *ζωτικότητα των οικοσυστημάτων*. Οι δείκτες αυτοί παρέχουν ένα μέτρο σύγκρισης σε εθνική κλίμακα για το πόσο κοντά βρίσκονται οι χώρες στους στόχους της περιβαλλοντικής πολιτικής που έχουν θεσπιστεί. Οι συνολικές κατατάξεις του δείκτη δείχνουν ποιες χώρες αντιμετωπίζουν καλύτερα τις περιβαλλοντικές προκλήσεις (Wolf et al., 2022).

Οι 3 στόχοι πολιτικής με τις αντίστοιχες κατηγορίες ζητημάτων είναι οι ακόλουθες (Wolf et al., 2022) (**Σχήμα 11**):

- Κλίμα- Μείωση της κλιματικής αλλαγής
- Περιβαλλοντική υγεία με τα ακόλουθα ζητήματα:
 - Ποιότητα αέρα
 - Διαχείριση αποβλήτων
 - Ύδρευση και αποχέτευση
 - Βαρέα μέταλλα
- Ζωτικότητα οικοσυστήματος:
 - Βιοποικιλότητα και οικότοποι
 - Οικοσυστημικές υπηρεσίες
 - Ιχθυοκαλλιέργειες
 - Γεωργία
 - Όξινη βροχή
 - Υδάτινοι πόροι

The 2022 EPI Framework, illustrating 3 policy objectives, 11 issue categories, and 40 indicators.

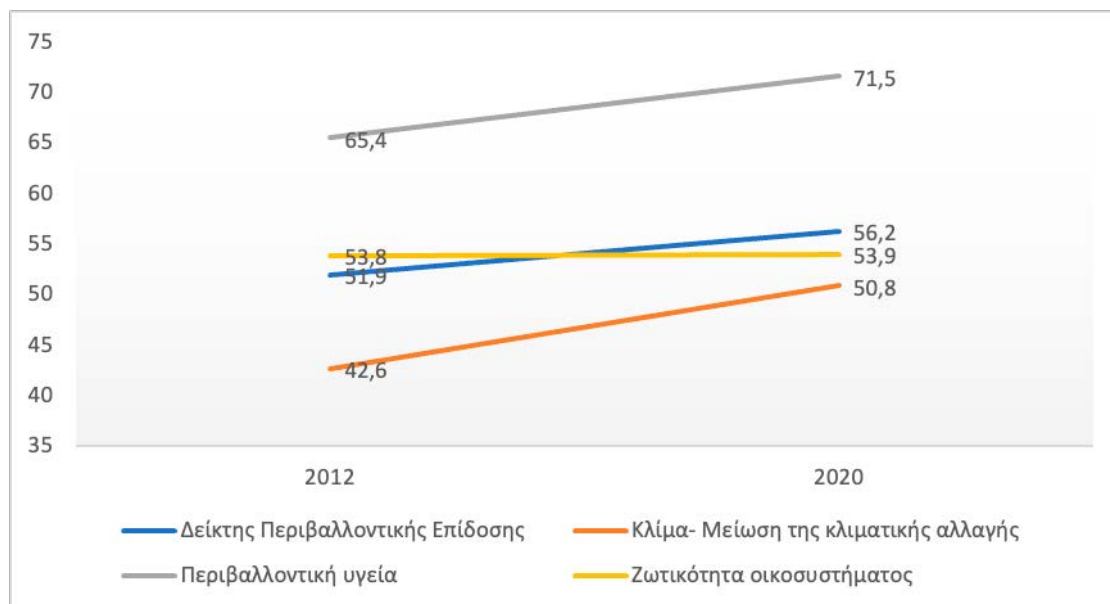

Σχήμα 11: Το πλαίσιο του Δείκτη Περιβαλλοντικής Επίδοσης. (Πηγή: Wolf et al., 2022)

Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης κάνει συγκριτική ανάλυση μόνο δύο ετών, του 2012 και του 2020 και εκτιμά την τάση μέσα σε αυτήν τη δεκαετία (Βλέπε Πίνακα 8 & Διάγραμμα 104).

Περιγραφή Δεικτών	2012	2020	Θέση (2020)
Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης	51,9	56,2	28^η
Κλίμα- Μείωση της κλιματικής αλλαγής	42,6	50,8	45 ^η
Περιβαλλοντική υγεία	65,4	71,5	29 ^η
Ποιότητα αέρα	53,1	62	31 ^η
Διαχείριση αποβλήτων	56,8	59,9	37 ^η
Υδρευση και αποχέτευση	97,4	98,2	12 ^η
Βαρέα μέταλλα	61,8	68,6	40 ^η
Ζωτικότητα οικοσυστήματος	53,8	53,9	47 ^η
Βιοποικιλότητα και οικότοποι	65,6	69,1	58 ^η
Οικοσυστημικές υπηρεσίες	27,5	28,1	81 ^η
Ιχθυοκαλλιέργειες	22,3	15,6	91 ^η
Γεωργία	44,2	38,9	76 ^η
Οξίνιση	84,2	78,7	68 ^η
Υδάτινοι πόροι	81,7	81,7	19 ^η

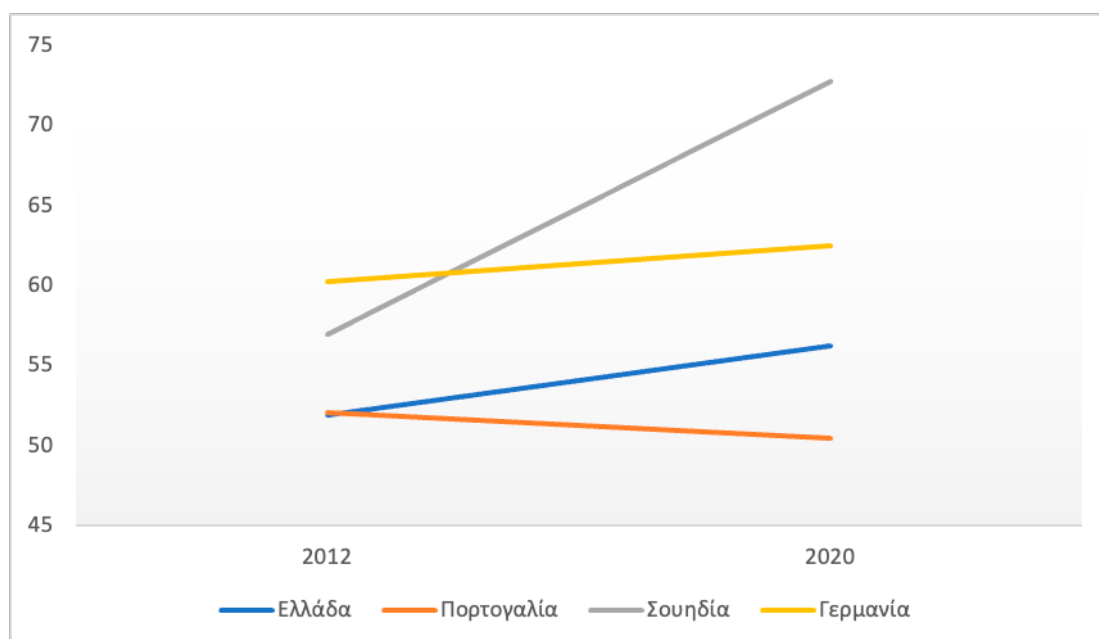
Πίνακας 8: Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης για την Ελλάδα για τα έτη 2012 και 2020 και θέση της Ελλάδας το 2020 (Πηγή Δεδομένων: global-reports.23degrees.eu).

Διάγραμμα 104: Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης για την Ελλάδα για τα έτη 2012 και 2020 (Πηγή Δεδομένων: global-reports.23degrees.eu).

Παρατηρείται ότι η Ελλάδα είναι σταθερά βελτιωμένη στον επιμέρους τομέα της περιβαλλοντικής υγείας, ενώ έχει αρκετά χειρότερες επιδόσεις στον τομέα της κλιματικής αλλαγής και της ζωτικότητας οικοσυστήματος. Δεδομένης όμως της αυξημένης βαρύτητας της περιβαλλοντικής υγείας στο γενικό δείκτη, ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης κατατάσσει εντέλει την Ελλάδα στην 28^η θέση (Πίνακας 8).

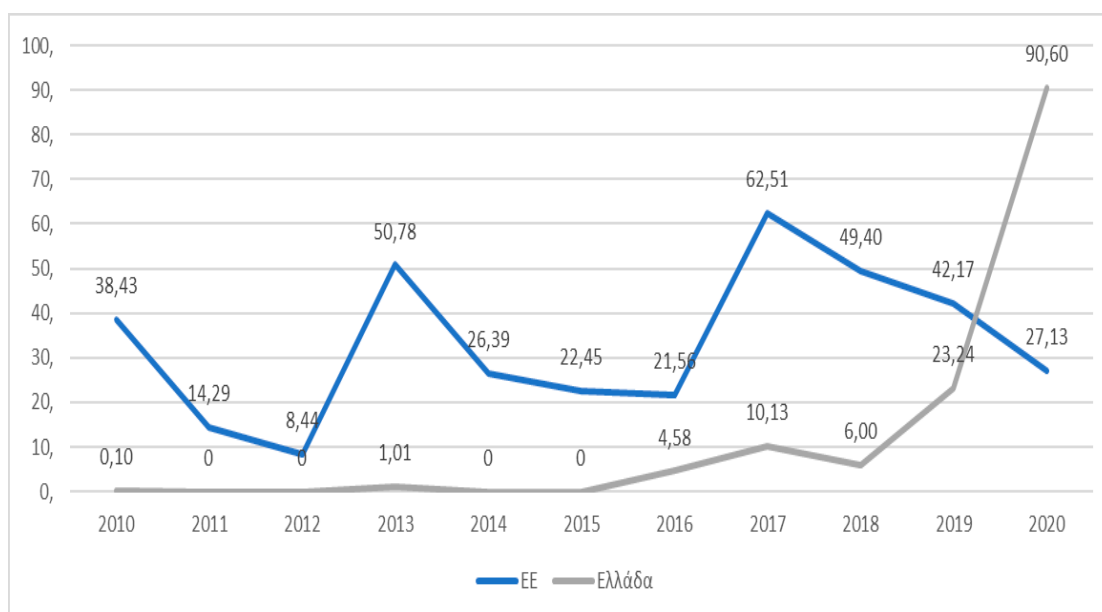
Σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες, η Ελλάδα παρουσιάζει μια, παρόμοια με τη Σουηδία, βελτίωση της κατάστασης της, ενώ η Γερμανία παρουσιάζει πιο ήπια βελτίωση και η Πορτογαλία είναι η μόνη περίπτωση που παρουσιάζει μια ελαφρά επιδείνωση (**Διάγραμμα 105**).

Διάγραμμα 105: Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Επίδοσης για την Ελλάδα, Πορτογαλία, Σουηδία και Γερμανία για τα έτη 2012 και 2020 (Πηγή Δεδομένων: global-reports.23degrees.eu).

5.2. Άλλες οπτικές: Οικονομικές απώλειες που σχετίζονται με το κλίμα- Climate related economic losses

Στο πλαίσιο του Στόχου 13 (Κλιματική Δράση) των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης, η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Περιβάλλοντος έχει δημιουργήσει τον δείκτη *οικονομικών απωλειών που σχετίζονται με το κλίμα*. Τα στοιχεία προέρχονται από τη βάση δεδομένων CATDAT της εταιρείας Risklayer και υπολογίζεται ως κόστος σε Ευρώ ανά κάτοικο. Ενώ μέχρι το 2019, οι οικονομικές απώλειες ανά κάτοικο στην Ελλάδα βρίσκονται κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, από το 2018 έως το 2020 παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση των κατά κεφαλήν οικονομικών απωλειών (**Διάγραμμα 106**). Το γεγονός αυτό οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στην εμφάνιση περισσότερων ακραίων καιρικών φαινομένων (όπως για παράδειγμα, μέγα-πυρκαγιές και ακραία πλημμυρικά φαινόμενα) και τη έλλειψη δυνατότητας έγκαιρης και πλήρους αντιμετώπισης τους, κάτι το οποίο οδηγεί κατά συνέπεια σε πολύ σημαντικές άμεσες απώλειες οικονομικής και, κατ' επέκταση έμμεσης κοινωνικής και περιβαλλοντικής ευημερίας για την Ελλάδα.

Διάγραμμα 106: Οικονομικές απώλειες που σχετίζονται με το κλίμα στην Ελλάδα και την ΕΕ για την περίοδο 2010-2020. (Πηγή: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_13_40_custom_3605211/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=f0555f75-f0ac-4333-8d74-d1303f200da1)

6. Επιστημονική βιβλιογραφία – λοιπές πηγές της έκθεσης

6.1 Βιβλιογραφία

- Bee Green (2021). *Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και Χωροταξικός Σχεδιασμός*. Μελέτη για το Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς. Διαθέσιμο από: <https://poulantzas.gr/yliko/meleti-ananeosimes-piges-energeias-kai-chorotaxikos-schediasmos/>
- Bee Green (2022). *Κλιματική Κρίση: “Κόκκινος συναγερμός για την ανθρωπότητα”*. Μελέτη για το Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς. Διαθέσιμο από: <https://poulantzas.gr/yliko/meleti-klimatiki-krisi-kokkinos-synagermos-gia-tin-anthropotita/>
- Berik, G, Gaddis, E., (2011). *The Utah Genuine Progress Indicator (GPI), 1990 to 2007: A Report to the People of Utah*. Available online at: www.utahpop.org/gpi.html.
- Bleys, B. (2012). *Beyond GDP: Classifying alternative measures for progress*. *Social Indicators Research*, 109(3), 355-376.
- Bleys, B., & Whitby, A. (2015). *Barriers and opportunities for alternative measures of economic welfare*. *Ecological Economics*, 117, 162-172.
- Brian, J., Hou, J., Milder, J., & Upton, M. (2003). *Alternative indicators of economic welfare. Environmental strategies*, NTRES 454, Cornell University. Available online at: <http://www2.dnr.cornell.edu/saw44/NTRES431/Products/Fall%202003/Module2/AEessay.pdf>.
- Brown, C, Lazarus, E., (2018). *Genuine progress indicator for California: 2010–2014*, *Ecological Indicators*, 93, 1143-115.
- Cassiers, I. (2007). *Beyond GDP, Measuring progress, true wealth, and the well-being of nations: Conference Proceedings*. Beyond GDP, International Conference (Bruxelles, du 19/11/2007 au 20/11/2007). DOI: 10.2779/54600. Available at: <https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/object/boreal:111103>
- Centre for the Study of Living Standards (2019). *Index of Economic Well-being*. Διαθέσιμο από: <http://www.csls.ca/iwb.asp>
- Cobb, C., Cobb, J., (1994). *The green national product: a proposed index of sustainable economic welfare*. Lanham, Maryland, University Press of America, Human Economy Center.
- Cobham, A., Schlogl L., and A. Sumner (2015). *Inequality and the Tails: The Palma Proposition and Ratio Revisited*. DESA Working Paper No. 143 ST/ESA/2015/DWP/143. Department of Economic & Social Affairs, King’s College, London. Available at: https://www.un.org/esa/desa/papers/2015/wp143_2015.pdf
- Costanza, R., Fisher, B., Ali, S., Beer, C., Bond, L., Boumans, R., et al., (2007). *Quality of life: An approach integrating opportunities, human needs, and subjective well-being*. *Ecological Economics*, 61(2), 267-276.
- Costanza, R., Hart, M., Kubiszewski, I., & Talberth, J. (2014). *A short history of GDP: moving towards better measures of human well-being*. *Solutions*, 5(1), 91-97.
- Costanza, R., Hart, M., Talberth, J., & Posner, S. (2009). *Beyond GDP: The need for new measures of progress*. The pardee papers.
- Coyle, D. (2015). *GDP: a brief but affectionate history-revised and expanded edition*. Princeton University Press.
- Coyle, D., 2016. *Economics: GDP in the dock*. *Nature* 534, 472–474. doi:10.1038/534472a
- Daly, H., Cobb, J. (1989). *For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Beacon Press, Boston.
- Elson, D. (1998), *Integrating gender issues into national budgetary policies and procedures: Some policy options*, *Journal of International Development*, Vol. 10, pp. 929-941.

- EuroMemo Group (2022). *Ανάμεσα στην κρίση του Covid-19 και τον πόλεμο στην Ουκρανία: η ΕΕ το 2022*. Ευρωπαίοι Οικονομολόγοι για μια Εναλλακτική Οικονομική Πολιτική στην Ευρώπη - Υπόμνημα 22. Έκδοση του Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς. Διαθέσιμο από: <https://poulantzas.gr/ekdoseis/yponnima-ton-evropaion-oikonomologon-gia-mia-enallaktiki-oikonomiki-politiki-stin-evropi-euromemo-2022-pagidevmeni-anamesa-stin-covid19-kai-ston-polemo-stin-oukrania-i-ee-to-2022/>
- European Commission (2013). *Progress on 'GDP and beyond' actions*. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT: SWD (2013) 303 final Volume 1 of 2. https://ec.europa.eu/environment/enveco/pdf/SWD_2013_303.pdf
- European Environmental Agency- EEA (2021). *Ecological footprint of European countries*. Available at: <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/ecological-footprint-of-european-countries-2/assessment>
- Eurostat (2020). *Subjective well-being – statistics*. Διαθέσιμο από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Subjective_well-being_-_statistics#Overall_life_satisfaction_in_the_EU
- Ferber, M., and J. Nelson (eds.). (1993). *Beyond economic man: Feminist theory and economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fund for Peace (2022). *Fragile States Index Methodology*. Διαθέσιμο από: <https://fragilestatesindex.org/methodology/>
- Gadrey, J. and Jany-Catrice, F. (2005). *Les nouveaux indicateurs de richesse*. Paris, Editions La Découverte, Collection «Repères», 128.
- Gil, S., Sleszynski, J. (2003). *An index of sustainable economic welfare for Poland*. Sustainable Development 11, 47–55
- Global Footprint Network (2022). *Data and Methodology*. Διαθέσιμο από: <https://www.footprintnetwork.org/resources/data/>
- Goossens Y., Mäkipää A., Schepelmann P., van de Sand I., Kuhndt M., & Herrndorf M. (2007). *Alternative progress indicators to Gross Domestic Product (GDP) as a means towards sustainable development*. Policy Department Economic and Scientific Policy, European Parliament, Brussels, Belgium.
- Guenno, G., Tiezzi, S. (1998). *The ISEW for Italy*. Fondazione Eni Enrico Mattei working paper no. ENV-5.98.
- Happy Planet Index (2022). *What is the Happy Planet Index?* Διαθέσιμο από: <https://happyplanetindex.org/learn-about-the-happy-planet-index/>
- Helliwell, J. F., Layard, R., Sachs, J. D., De Neve, J.-E., Aknin, L. B., & Wang, S. (Eds.). (2022). *World Happiness Report 2022*. New York: Sustainable Development Solutions Network.
- Hoekstra, R. (2019). *Replacing GDP by 2030: Towards a common language for the well-being and sustainability community*. Cambridge University Press.
- Institute for Innovation and Social Policy (2011). *The Index of Social Health*. Διαθέσιμο από: <http://iisp.vassar.edu/ish.html>
- Investopedia (2021). *Genuine Progress Indicator (GPI): Definition, Formula, Vs. GDP*. Διαθέσιμο από: <https://www.investopedia.com/terms/g/gpi.asp#toc-gpi-vs-gdp>
- Islam, S. M., & Clarke, M. (2002). *The relationship between economic development and social welfare: A new adjusted GDP measure of welfare*. Social Indicators Research, 57(2), 201-229.
- Jackson, T. (2009). *Prosperity without growth: Economics for a finite planet*. Routledge.
- Jackson, T. (2009). *Ενημερία χωρίς ανάπτυξη* (Τίτλος πρωτότυπου: *Prosperity without growth*). Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα.
- Jackson, T., et al. (1997). *An Index of Sustainable Economic Welfare for the UK 1950– 1996*.

- University of Surrey Centre for Environmental Strategy, Guildford
- Jackson, T., et al. (2008). *Measuring Regional Progress: Regional Index of Sustainable Economic Welfare (R-ISEW) for all the English Regions*. New Economics Foundation, London.
- Krausmann, F., Gingrich, S., Eisenmenger, N., Erb, K. H., Haberl, H., & Fischer-Kowalski, M. (2009). *Growth in global materials use, GDP and population during the 20th century*. *Ecological economics*, 68(10), 2696-2705.
- Kuznets, S. (1962). *How to judge quality*. *The New Republic*, October 20: https://static1.squarespace.com/static/5536fbc7e4b0d3e8a9803aad/t/554d19f6e4b0005c69696961/1431116278720/Kuznets_How+to+judge+Quality_1962.pdf
- Latouche, S. (2008). *Το στοιχείο της απο-ανάπτυξης* (Τίτλος πρωτότυπου: [Le pari de la décroissance](#)). Εκδόσεις Βάνιας, Αθήνα.
- Lawn, P. (2005). *An assessment of the valuation methods used to calculate the Index of Sustainable Economic Welfare (ISEW), Genuine Progress Indicator (GPI) and Sustainable Net Benefit Index (SNBI), Environment, Development and Sustainability*, 7, 185-208.
- Lawn, P. (2008a). *Genuine progress in Australia: time to rethink the growth objective*. In: Lawn, P. Clarke, M. (Eds.), *Sustainable Welfare in the Asia-Pacific*. Edward Elgar, Northampton, MA, pp. 91–125.
- Lawn, P. (2008b). *Genuine progress in India: some further growth needed in immediate future but population stabilization needed immediately*. In: Lawn, P., Clarke, M. (Eds.), *Sustainable Welfare in the Asia-Pacific*. Edward Elgar, Northampton, MA, pp. 191–227.
- Legatum Institute (2021). *The Legatum Prosperity Index™ 2021- Creating the Pathways from Poverty to Prosperity*. Methodology. Διαθέσιμο από: <https://www.prosperity.com/about/methodology>
- Lepenes, P. (2016). *The power of a single number: a political history of GDP*. Columbia University Press.
- Lepenes, P., and J. Gaines (ed.), *William Petty and Political Arithmetic: The Origins of GDP', The Power of a Single Number: A Political History of GDP* (New York, NY, 2016: <https://doi.org/10.7312/columbia/9780231175104.003.0002>
- Makino, M. (2008). *Genuine progress in Japan and the need for an open economy GPI*. In: Lawn, P.A., Clarke, M. (Eds.), *Sustainable Welfare in the Asia-Pacific: Studies Using the Genuine Progress Indicator*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, UK, 153–189.
- Max-Neef, M., (1995), *'Economic growth and quality of life" a threshold hypothesis'*, *Ecological Economics* 15, pp. 115-118.
- Measurement of Economic and Social Progress*. Διαθέσιμο από: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>
- Menegaki, A.N., & Tsagarakis, K.P. (2015). *More indebted than we know? Informing fiscal policy with an index of sustainable welfare for Greece*. *Ecological Indicators*, 57, 159-163.
- Michalos, A. C. (1997). *Combining social economic and environmental indicators to measure sustainable human well-being*. *Social Indicators Research*, 40, 221–258.
- Nordhaus, D. & Tobin, J. (1972). *Is Growth Obsolete?*, In *Economic Research: Retrospect and Prospect*, Vol. 5: Economic Growth, NBER, No 96, New York.
- Nourry, M. (2008). *Measuring sustainable development: some empirical evidence for France from eight alternative indicators*. *Ecological Economics* 67 (3), 441–456.
- Offer, A. (2000). *Economic Welfare Measurements and Human Well-Being. Discussion Papers in Economic and Social History*, Vol. 34. University of Oxford. Available in: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:c9dae321-0e7c-4390-9671-5580c5087d23>
- Osberg, L. and Sharpe, A. (2011), *"Moving from a GDP-based to a Well-being Based Metric of Economic Performance and Social Progress: Results from the Index of Economic Well-being*

- for *OECD Countries, 1980-2009*", Centre for the Study of Living Standards, Ottawa, Research Report 2011-12.
- Osberg, L., & Sharpe, A. (1998). *An index of economic well-being for Canada*. Applied Research Branch Strategic Policy Human Resources Development Canada.
- Peterson, L. (2014) *The Measurement of Non-economic Inequality in Well-Being Indices*. Soc Indic Res 119, 581–598. <https://doi.org/10.1007/s11205-013-0513-6>
- Pigou, A. C. (1962). *The Economics of Welfare*. London: Macmillian.
- Podestà, F. (2014). *Partisanship, state intervention and economic well-being in 13 developed countries, 1980–2000*. Comparative European Politics 12, 76–100.
- Posner, S.M., & Costanza, R. (2011). *A summary of ISEW and GPI studies at multiple scales and new estimates for Baltimore City, Baltimore County, and the State of Maryland*. Ecological Economics, 70, 1972–1980.
- Rasmussen, D. (2004). *The Priced Versus the Priceless*. "Interculture" (Montreal) 147.
- Raworth, K. (2017). *Doughnut economics: seven ways to think like a 21st-century economist*. Chelsea Green Publishing.
- Redefining Progress, (1995). *Gross production vs genuine progress. Excerpt from the Genuine Progress Indicator: Summary of Data and Methodology*. Redefining Progress, San Francisco
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F.S., Lambin, E.F., Lenton, T.M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H.J. and Nykvist, B. (2009). *A safe operating space for humanity*. Nature, 461(7263), pp.472-475.
- Sachs, J., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., & Woelm, F. (2022): *From Crisis to Sustainable Development: the SDGs as Roadmap to 2030 and Beyond*. Sustainable Development Report 2022. Cambridge: Cambridge University Press. Διαθέσιμο από: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2022/2022-sustainable-development-report.pdf> <https://sdgindex.org/profiles/greece/indicators>
- Schepelmann, P., Goossens, Y., and Mäkipää, A. (2009). *Towards sustainable development: Alternatives to GDP for measuring progress* (No. 42). Wuppertal Spezial, Wuppertal Institut für Klima, Umwelt und Energie.
- Daly, H. E. (2013). A further critique of growth economics. Ecological Economics, 88, 20-24.
- Singh, R. K., Murty, H. R., Gupta, S. K., and Dikshit, A. K. (2012a). *An overview of sustainability assessment methodologies*. Ecological indicators, 15(1), 281-299.
- Goossens et al. (2007)
- Social Progress Imperative (2022). *2022 Social Progress Index*. Διαθέσιμο από: <https://www.socialprogress.org/>
- Stiglitz, J.E., A. Sen and J.-P. Fitoussi (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic and Social Progress. See <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>
- Stockhammer, E., et al., (1997). *The Index of Sustainable Economic Welfare as an alternative to GDP in measuring economic welfare*. Ecological Economics 21, 19–34.
- Sustainable Society Index (2021). *Sustainable Society Index*. Διαθέσιμο από: <https://ssi.wi.th-koeln.de/index.html>
- Taibo, C. (2012). *Η πρόταση της αποανάπτυξης: καπιταλισμός, κρίση και βαρβαρότητα* (Τίτλος πρωτότυπου: *En defensa del decrecimiento. Sobre capitalismo, crisis y barbarie*). Εκδόσεις των συναδέλφων, Αθήνα.
- Talberth, J., Cobb, C and Slattery, N. (2007). *The Genuine Progress Indicator 2006: A Tool for Sustainable Development*. Redefining Progress, Oakland, CA.
- Thiry, G. (2015). *Case study on the use of genuine progress indicator to measure urban economic welfare in China*. Social Indicators Research 121, 313–343.
- UNDP (United Nations Development Programme) (2022). *Human Development Report 2021-2022*:

- Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World*. New York.
- UNDP (United Nations Development Programme), (1990). *Human Development Report 1990: Concept and Measurement of Human Development*. New York.
- UNDP (United Nations Development Programme), (2010). *Human Development Report 2010: Concept and Measurement of Human Development*. New York.
- UNDP (United Nations Development Programme), (2020). *Human Development Report 2020: The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene*. New York.
- UNEP (2018). *Inclusive Wealth of the World: Measuring Sustainability and Well Being*. Kyushu University, Japan. Available at: <https://www.unep.org/resources/inclusive-wealth-report-2018>
- Van den Bergh, J. C. (2009). *The GDP paradox*. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), 117-135.
- Van den Bergh, J. C. (2022). *A procedure for globally institutionalizing a 'beyond-GDP' metric*. *Ecological Economics*, 192, 107257.
- Victor, P. (2010). *Questioning economic growth*. *Nature*, 468(7322), 370-371.
- Wen, Z., et al., (2008). *Beyond GDP: Conceptual Grounds of Quantification. The Case of the Index of Economic Well-Being (IEWB)*. *Ecological Economics* 63, 463–475.
- Wolf, M. J, Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., Wendling, Z. A., et al. (2022). *2022 Environmental Performance Index*. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. [epi.yale.edu](https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf). Διαθέσιμο από: <https://epi.yale.edu/downloads/epi2022report06062022.pdf>
- World Bank Databank (2011). *Adjusted net savings, including particulate emission damage (% of GNI)*. Διαθέσιμο από: <https://databank.worldbank.org/metadataglossary/world-development-indicators/series/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS>
- World Happiness Report (2022). *World Happiness Report 2022*. Διαθέσιμο από: <https://worldhappiness.report/ed/2022/>
- World Population Review (2022). *Standard of Living by Country | Quality of Life by Country 2023*. Διαθέσιμο από: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/standard-of-living-by-country>
- Zolotas, X. E. (1981). *Economic growth and declining social welfare*. New York: New York University Press.
- ΕΛΣΤΑΤ, (2020). *ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΙΣΟΤΗΤΑ Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2019* (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος: Έτος 2018). Διαθέσιμο από: <https://www.statistics.gr/documents/20181/afaf24ea-2210-3272-8f29-5506242319c4>
- Καραμεσίνη, Μ. (2021). *Οικονομία της φροντίδας, κρίση αναπαραγωγής και κλιματική κρίση*. Διαθέσιμο από: <https://commonality.gr/maria-karamesini-oikonomia-tis-frontidas-krisi-anaparagogis-kai-klimatiki-krisi/>

6.2 Ηλεκτρονικές Πηγές Δεδομένων (weblinks)

<https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>: Μεθοδολογία και Δεδομένα των δεικτών *Human Development Index*, *Gender Development Index*, *Gender Inequality Index*, *Inequality-Adjusted Human Development Index*, *Planetary Pressures-Adjusted Human Development Index*

<https://www.numbeo.com/quality-of-life/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Quality of Life Index*

<https://happyplanetindex.org/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Happy Planet Index*

<https://prosperity.com/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Legatum Prosperity Index*

<https://data.footprintnetwork.org/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του δείκτη *Ecological Footprint*

<https://global-reports.23degrees.eu/epi2022/root>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Environmental Performance Index*

<https://dashboards.sdgindex.org/profiles/greece>: Δεδομένα για τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης για την Ελλάδα.

<https://www.statistics.gr/sdgs>: Δεδομένα για τους 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης από την ΕΛ-ΣΤΑΤ, για την Ελλάδα.

<https://www.unep.org/resources/inclusive-wealth-report-2018>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Inclusive Wealth Index*

<https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/grc>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Corruption Perceptions Index*

<https://www.socialprogress.org/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Social Progress Index (SPI)*

<http://www.csls.ca/iwb.asp>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Index of Economic Well-Being (IEWB)*

<http://iisp.vassar.edu/ish.html>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Social Health Index (SHI)*

<https://ssi.wi.th-koeln.de/index.html>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Sustainable Society Index (SSI)*

<https://fragilestatesindex.org/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Fragiled States Index (FSI)*

<https://worldhappiness.report/>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *World Happiness Report*

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi190/default/table>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Gini Coefficient*

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ILC_PW01__custom_4076366/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=44234abc-93bf-4912-849b-b2e22f8d2e66: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Life Satisfaction*

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Adjusted net savings*

<https://www.oecd.org/statistics/OECD-Better-Life-Index-2013-definitions.pdf>: Μεθοδολογία και Δεδομένα του Δείκτη *Better life Index (BLI)*

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SDG_13_40__custom_3605211/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=f0555f75-f0ac-4333-8d74-d1303f200da1: για τις οικονομικές απώλειες που σχετίζονται με το κλίμα

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/bookmark/4d671472-a6d5-4425-aca6-17c8f74bd676?lang=en>: Δεδομένα EUROSTAT για την ικανοποίηση για τη Ζωή στην ΕΕ και την Ελλάδα 2013, 2018 και 2021.

<https://www.socialprogress.org/?code=GRC&tab=2>: Δεδομένα για τον Social Progress Index (SPI) - Δείκτης Κοινωνικής Προόδου για την Ελλάδα το 2022

<https://fragilestatesindex.org/country-data/>: Fragile States Index (FSI) - Ο Δείκτης Εύθραυστων Κρατών για την Ελλάδα 2006-2022

<https://www.icos-cp.eu/science-and-impact/global-carbon-budget/2021>: Παγκόσμια Βάση Δεδομένων για τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα ανά χώρα (1959-2020).

Βιογραφικά σημειώματα συγγραφέων

Ο Δρ. **Παναγιώτης Καλημέρης** είναι Οικονομολόγος (Α.Π.Θ.) και Γεωγράφος (Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο), κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος στα Τεχνο-Οικονομικά Συστήματα (Ε.Μ.Π.) και διδακτορικού τίτλου στα Οικονομικά του Περιβάλλοντος και των Φυσικών Πόρων από το Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου. Εργάζεται από το 2016 στη ΔΕΗ Α.Ε., ως Προϊστάμενος του Τομέα Συμβάσεων Έργων Πληροφορικής (ΔΥΠΕΚΕ/ΔΕΗ), και πρόσφατα εκλέχθηκε Επίκουρος Καθηγητής Οικολογικής Οικονομικής στο Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου.

Ο Δρ. **Γεώργιος Μαρούλης** είναι πτυχιούχος Περιφερειακής και Οικονομικής Ανάπτυξης από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη δημόσια και ιδιωτική περιβαλλοντική διαχείριση από το “Freie Universität Berlin”. Επίσης είναι κάτοχος διδακτορικού τίτλου από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών και η διδακτορική του διατριβή επικεντρώνεται στην αιεφόρο ανάπτυξη, τη διαγενεακή δικαιοσύνη και τα οικονομικά του περιβάλλοντος. Εργάζεται τα τελευταία δέκα χρόνια ως ανεξάρτητος ερευνητής/ μελετητής σε ευρωπαϊκά και διεθνή έργα και συνεργάζεται με διάφορους ελληνικούς και ευρωπαϊκούς φορείς και εταιρίες.

Ο Δρ. **Χρήστος Τσιριμώκος** είναι Μεταδιδακτορικός Ερευνητής στην επιστημονική περιοχή της Πολιτικής Οικονομίας στο τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου. Είναι πτυχιούχος Δημόσιας Διοίκησης κατεύθυνσης Δημόσιας Οικονομικής από το Πάντειο Πανεπιστήμιο (2009), κάτοχος μεταπτυχιακού διπλώματος στην Οικονομική Επιστήμη με ειδίκευση την Οικονομική του Περιβάλλοντος (2011) από το Swedish University of Agricultural Sciences και κάτοχος διδακτορικού τίτλου στην Οικονομική Επιστήμη (2022) από το τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου. Έχει εργαστεί ως Οικονομολόγος-Καθηγητής σε φροντιστήρια μέσης εκπαίδευσης (2012-2021). Από το 2022 εργάζεται ως Οικονομολόγος στον Ελληνικό Γεωργικό Οργανισμό ΕΛΓΟ-Δήμητρα.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΝΙΚΟΣ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑΣ